

**سیاسه‌تا عیراقیّ یا گازیّ و هه‌لوئیستیّ پارتی
دیموکراتی کوردستان (۱۹۵۸-۱۹۷۵)**

علی خلیل بیتکاری

ژ به‌لافۆکین ده‌سته‌یا ئینسکلۆپیدیایا پارتا دیموکراتا کوردستان

۲۰۲۵

سیاسه‌نا عیراقی یا گازی و هه‌لوپستی پارتی دیموکراتی
کوردستان (۱۹۵۸-۱۹۷۵)

نقیسین: علی خلیل بیتکاری

دیزاین به‌رگی: دیار سه‌عید شیخو پیرانی

دیزاین نافه‌رۆکی: هیما ئەحمەد شیخو

سه‌رپه‌رشتی چاپی: مسته‌فا نه‌جم فه‌یلی

سال و جهی چاپکرنی: هه‌ولیر-۲۰۲۵

چاپخانا: رۆژه‌ه‌لات

تیراژ: ۱۰۰۰

له به‌رپوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتبخانه گشتیه‌کان / هه‌ریمی کوردستان
ژماره‌ی سپاردنی (۳۰۹۰) سالی ۲۰۲۵ پیدراوه.

ئەف پەرتووكە وەك پشكەك ژ پیدقیین ب دەستقەهینانا پلا
ماستەری ب بسپۆریا میژوویا نوی و هەقچەرخ ب سەرپەرشتیا پ.ە.د.
خەلیل مستەفا عوسمان هاتییە پیشکیشکرن بۆ جقاتا کۆلیژا زانستین
مروڤایەتی / زانکۆیا دەۆک.

دیاری

دیاری بو گیانی سهرکیشی بزافا رزگار یخووازا کورد مهلا مسته فا
بارزانی و شههیدین ریکا ئازادیا کوردستان.

سوپاسى..

ل دەستپىكى رىز و سوپاسىيىن خۆ ئاراستەى (پ.۵.د. خەلىل مستەفا
عوسمان) دكەم، كو سەرپەرشتيا ئەقى نامەيى ب ستويىن خۆفە گرتى
و ئەف نامەيە ب پىزانين و راسپاردىن خۆ زەنگين كرى و گەلەك
ماندىيوون ل گەل مە برى، هەتا كو ئەف نامەيە ب دوماهيەك هاتى.
سوپاسيا سەرجهم مامۆستاينىن خۆ دكەم، ئەويىن د ماوى كورسىن
خواندنا ماستەرپىدا وانە پىشكىشى مە كرىن، ب تايىەتى (پ.۵.د. سەعيد
خديده علو) كو هەردەم ل گەل من يى ھاريكار بوو.

سوپاسيا (پ.۵.د. شقان محەمد خالد)ى بو ھاريكارى و پىشنيارىن
ئەوى ل دور پلان و نافەرۇكا قەكۆلىنى، ھەرۋەسا سوپاسيا (پ.۵.د. شىرزاد
زەكەريا) دكەم، ھاريكار بوويە ب پىشكىشكرنا چەند پەرتووكەكىن
گرنگ ل دور قەكۆلىنى، ھەرۋەسا سوپاس بو مامۆستا (گەلوان خالد
ئەحمەد) بو ھاريكاريا ئەوى يا بەردەوام ھەر ژ دەمى كۆمقەكرنا
ژىدەرپىن گرپدايى بابەتا ھەتاكو قەكۆلىن ب دوماهيەك هاتى.

سوپاسيا رىقەبەر و كارمەندىن ئىنسكلوپىديا پارتى ديموكراتى
كوردستان دكەم بو ھاريكاريا ئەوان يا بەردەوام، ھەرۋەسا
سوپاسيا كارمەندىن پەرتووكخانا سەنتەرى پىشكىچى ل زانكۆيا دھوك
و پەرتووكخانا بەدرخانيان ل دھوكى بو ئەوان ئاسانكارپىن ل گەل
من كرىن دكەم.

ل دوماهيى سوپاسيا خىزاننا خۆ دكەم كو زور دپيەن فرەه بوويە
و دھاريكار بوون ل گەل من.

ناڤەرۆك

بېشەكى..... ۱۱
دەرازینىك: دەستیپكا ڤه دیتنا گازى ل عیراقى و هاتنا كومپانیين گازى بو
عیراقى..... ۱۷

پشكا ئىكى

سیاسه تا عیراقى یا گازى و هه لوئىستى پارتى دیموکراتى کوردستان ۱۹۶۳-۱۹۵۸
تەوهرى ئىكى: دانوستاندین حکومه تا عیراقى ل گه ل كومپانیين گازى و
هه لوئىستى پارتى دیموکراتى کوردستان..... ۵۹
تەوهرى دوویى: یاسایا ژماره (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱ و هه لوئىستى پارتى
دیموکراتى کوردستان..... ۹۱
تەوهرى سیين: تیکچوونا په یوه ندىين حکومه تا عیراقى و پارتى دیموکراتى
کوردستان و لیدانا گازخانا عهین زاله ل چریا ئىكى ۱۹۶۲..... ۱۱۱

پشكا دوویى

سیاسه تا عیراقى یا گازى و هه لوئىستى پارتى دیموکراتى

کوردستان ۱۹۶۳-۱۹۷۰

تەوهرى ئىكى: دانوستاندین حکومه تا عیراقى ل گه ل كومپانیين گازى
..... ۱۹۶۳-۱۹۶۶..... ۱۴۱
تەوهرى دوویى: یاسایا ژماره (۹۷) یا سالا ۱۹۶۷..... ۱۶۱
تەوهرى سیين: لیدانا گازا که رکوک ۲/۱ ئادارا ۱۹۶۹..... ۱۷۷

پشکا سیئین

سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی و هه‌لوئستئ پارتی ۱۹۷۰-۱۹۷۵

ته‌وه‌ری ئیکئی: دانوستاندنئین خۆمالیکرنا گازئی ل گه‌ل کومپانیین گازئی و

هه‌لوئستئ پارتی ۱۹۷۰-۱۹۷۲..... ۱۹۷

ته‌وه‌ری دوویئ: یاسایا خۆمالیکرنا گازئی ژماره (۶۹) یا سالا ۱۹۷۲ و هه‌لوئستئ

پارتی دیموکراتی کوردستان..... ۲۱۷

ته‌وه‌ری سیئین: سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی پاش خۆمالیکرنا گازئی و هه‌لوئستئ

پارتی ۱۹۷۳-۱۹۷۵..... ۲۳۵

ئه‌نجام..... ۲۵۹

پاشبه‌ند..... ۲۶۷

لیستاژیده‌ران..... ۲۷۵

کورتیا نامه‌یی ب زمانئ ئینگلیزی..... ۳۰۵

پێشەکی

سیاسەتا عیراقی یا گازۆ قۆناغ ب قۆناغ گوھۆرینیڤ ریشالی د سەردا ھاتینە کرن، ھەتا کو حکومەتا عیراقی شیایی ل سالا ۱۹۷۲ی بریارا خوُمالی کرنا گازۆ بدەت، ئەف نامە یە ھە ولدانە کە بو خواندن و شروڤە کرنا ھە لوێستۆ پارتی دیموکراتی کوردستان ژ پینگاڤین دەولەتا عیراقی یین ھاتینە ھافیتن، بەرامبەر سیاسەتا گازۆ د قۆناغین جودا جودادا، ھەر ژ کوتادە یا سالا ۱۹۵۸ی ھەتا ریکەفتنامە یا جەزائیر ل ئادارا ۱۹۷۵ی و پیکولین ئەوۆ یین بەردەوام، نەخاسمە کو پشتی ژناڤچوونا سیستەمی پاشایەتین ل ئەمۆزا ۱۹۵۸ی؛ قۆناغە کا نو ی بەرامبەر پارتی دیموکراتی کوردستان و مللەتی کورد ل عیراقی پەیدا بوو، پارتی دیموکراتی کوردستان رۆلی سەرەکی گێرایە، بو داخواز کرنا مافین رەوایین مللەتی کورد و مافی نەتەوہ یین دیتین گەلین عیراقی، ھە لوێستۆ پارتی ئەو ی سەردەمی کارتیکرنا خو ل سەر قۆناغین پشتی خو ژ ی ھیلایە، پرۆسیسا بریفە برن و کارگێریا گازۆ ل عیراقی ھەر ژ دەستپیکاکا حوکمرانیا کۆماری ھەتا قۆناغا خوُمالی کرنا ئەوۆ، کاریگەر یە ک مەزن ل سەر ھە لوێستۆ حکومەتین عیراقی کریە ل ھەمبەر کیشە یا کوردی و، ئەم دشین بێژین کو فاکتەری گازۆ فاکتەرە کۆ کاریگەر بوویە د پە یوہندی و دانوستاندین دناڤبەرا حکومەتین عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستاندا ژ لایە کیشە و، مایتیکرنا نیڤدەولەتی د ئاراستە کرنا ئەفان پە یوہندیاندا ژ لایە کۆ دیترڤە.

بو نفیسینا ئەفیی نامەیی پشتبەستن ل سەر رویداتین میژووویی و شروڤه‌کرن و هه‌لسه‌نگاندنا ئەوان ب شیوازه‌کی زانستی و ئەکادیمی هاتییه‌کرن، هه‌روه‌سا ژبه‌رکو ئەف نامەیه به‌حسی سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی د میژووویا هه‌ڤه‌رخا عیراقیدا دکه‌ت، نه‌چاربووین هنده‌ک جارن شیوازی شروڤه‌کرنه به‌راورد بکاربینین داکو بابه‌ت زیده‌تر روون بییت، ئارمانجا مه‌ ژ ئەفیی نامەیی روونکرن و دیارکرنه هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ژ سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی بوویه و کاریگه‌ریا ئەوئی، ل سەر پیناژویا په‌یوه‌ندیان دناڤه‌را حکومه‌تا عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردیدا.

ئەف نامەیه ژ ده‌رازیه‌ک و سی پشکان و ئەنجام و پاشه‌ند و لیستا ژیده‌ران پیکهاتییه، ل گه‌ل ژماره‌کا پاشکوئین پیدقی د ده‌رازیه‌کییدا، کورتیه‌کا میژووویی ل سەر ده‌ستپیکین فه‌دیتنا گازئی ل عیراقی و هاتنا کومپانیین گازئی بو عیراقی هاتییه به‌حسکرن، تیدا به‌حس ل په‌یمانین گازئی و قوناغین گه‌شه‌کرنه گازئی هاتینه دیارکرن، د پشکا ئیکیدا یا ب نافونیشانی (سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی و هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٥٨-١٩٦٣ی)، رووناھی ئیخستیه سەر گرنگترین پیشه‌اتین گازئی، ئەف پشکه ژ سی ته‌وه‌ران پیکه‌هیت، ته‌وه‌ری ئیکئی به‌حس ل دانوستانین حکومه‌تین عیراقی پشتی شوره‌شا ١٩٥٨ی ل گه‌ل کومپانیین گازئی دکه‌ت، هه‌لوئستی فه‌رمی یین پارتی دیموکراتی کوردستان ژ ئەفان دانوستاندان، ته‌وه‌ری دوویی ده‌رکرنه یاسایا ژماره (٨٠) یا سالا ١٩٦١ی، ته‌وه‌ری سی لیدانا گازخانا عه‌ین زاله ل سالا ١٩٦٢ی ژ لای هیزین پارتی دیموکراتی کوردستانئ فه.

پشکا دووی ئۆ ئەقی فەكۆلینی یا ب نافونیشانی (سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ و هه‌لوئستی پارتی ۱۹۶۳-۱۹۷۰) کو تیدا چەند پرسیاره‌ك هاتینه ئازراندن و به‌رسفدان مینا: پارتی دیموکراتی کوردستان چ هه‌لوئست هه‌بوو ژ دانوستاندنن حکومه‌تا عیراقی ل گه‌ل کومپانیین گازۆ ۱۹۶۳-۱۹۶۶؟ هه‌لوئستی پارتی ل هه‌مبه‌ر یاسایا ژماره (۹۳) یا سالا ۱۹۶۷ی یا تایه‌ت ب گازیفه‌ چ بوو؟ ئه‌ری حکومه‌تین عیراقی ب یاساین گازۆ دقا چ بکه‌ن؟ ئارمانجا پارتی دیموکراتی کوردستان ژ لیدانا گازا که‌رکوک ۱۹۶۹ی چ بوویه؟.

د پشکا سیین یا ئەقی فەكۆلینیدا ئەوا ل ژیر نافونیشانی (سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ و هه‌لوئستی پارتی ۱۹۷۰-۱۹۷۵) به‌حسێ سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ و هه‌لوئستی پارتی د ماوه‌یی نافریدا هاتیه‌کرن، پارتی چ هه‌لوئست و داخوازی هه‌بوون ژ دانوستانی ۱۹۷۰-۱۹۷۲ی یین عیراقی یین گازۆ؟ ئه‌ری پارتی ل گه‌ل بریارا خۆمالیکرنا گازۆ سالا ۱۹۷۲ی بوو ل عیراقی؟ داخوازی پارتی دیموکراتی کوردستان چ بوون پشتی بریارا خۆمالیکرنی؟ بریارا خۆمالیکرنا گازۆ چ کارتیکرن ل په‌یوه‌ندیین پارتی دیموکراتی کوردستان د گه‌ل حکومه‌تین عیراقی کر؟ پشتی خۆمالیکرنا گازۆ چ گوهورین د سیاسه‌تا عیراقیدا ۱۹۷۳- ۱۹۷۵ی به‌رامبه‌ر پارتی دیموکراتی کوردستان په‌یدا بوون؟.

د ئەقی فەكۆلینیدا ژیده‌رین جۆراوجۆر ژ زمانین جوداجودا وه‌کو: رۆژنامه‌یین فه‌رمی یین ئەوی سه‌رده‌می، به‌لافۆکین فه‌رمی یین حکومه‌تین عیراقی، په‌رتووکیین کوردی، عه‌ره‌بی، ژیاننامین که‌سایه‌تی و ژماره‌یه‌کا فەكۆلینی زانستی هاتینه بکارهینان.

دەربارەى رۆژنامەیان، هژمارەکا رۆژنامەییـن جۆراجۆر هاتینە بکارهینان، ب تاییەت رۆژنامەییـن زمانحالی پارتی دیموکراتی کوردستان و حکومەتین عیراقی یین ئەوی سەردەمی، ب تاییەت رۆژناما (التأخي) و (خەبات)؛ کو زمانحالی فەرمی یی پارتی دیموکراتی کوردستان بوون، تیدا هه‌لوئستی فەرمی یی سەرکردایەتیا پارتی و ئەندامین پارتی دیموکراتی کوردستان ژ قۆناغین سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی هاتینە بەلاقکرن، زیدەبارى مفاوہگرتن ژ چەند رۆژنامەییـن عیراقی یین فەرمی مینا (الجمهورية) و (الثورة) هاتینە وەرگرتن.

ژ لایەکی دویشە مفا ژ چەند بەلاقۆکین فەرمی یین حکومەتین عیراقی هاتیە وەرگرتن، چ ب شیوەی بەلاقۆک کو ژ لایى وەزارتین عیراقی قە هاتینە بەلاقکرن، یان د رۆژنامەیا فەرمی یا عیراقیدا (الوقائع العراقية) دا هاتینە بەلاقکرن.

پەرتووکیـن میژوویی جەهەکی تاییەت د قەکۆلینیدا هەبوویە، ب تاییەت پەرتووکیـن ب زمانى کوردی و عەرەبی، پەرتووکا (بارزانى و بزوتنەوہی رزگاربخوازی کورد) یا نقیسەر (مسعود بارزانى) کو ژ چوار بەرگان پیک دەیت و هەر بەرگەک گریدایى قۆناغەکا گرنگ یا میژوويا مللەتئ کورد و پارتی دیموکراتی کوردستان ل عیراقییە، زیدەبارى ئەوئ چەندئ مەسعود بارزانى ئیک ژ کەسایەتین ئیزیکی بویەران ل ئەوی سەردەمیدا بوو و بوویە ژیدەرەکی رەسەن ژ بو شروڤەکرنا کومەکا رویداتین میژووویی.

هەرۆسە مفا ژ پەرتووکا (التأخي) دراسة تاريخية في موقفها من التطورات السياسية ١٩٦٧-١٩٧٤) یا نقیسەر سەبریە جەرچیس

عه‌بدولره‌حمان ئیمینکی هاتیه وه‌گرتن، د ئه‌فۆ پهرتووکیدا مفا هاتییه وه‌رگرتن ژ ئه‌وان پێزانین ل دور بارودۆخی سیاسی و مایتیکرنا نیقده‌وله‌تی، ب تایه‌ت ویلایه‌تین ئیکگرتی بین ئه‌مریکا و ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی د کیشه‌یین دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی و بزافا رزگارێخوازا کوردیدا، هه‌روه‌سا پهرتووکا (جریده‌ خبات (النضال) ۱۹۵۹-۱۹۶۱ دراسته‌ تاریخیه‌) یا فه‌کۆله‌ر فه‌ره‌هاد محمه‌د ئه‌حمه‌د، د ئه‌فۆ فه‌کۆلینیدا به‌حس ل هه‌لوێستۆ فه‌رمی یۆ پارتی دیموکراتی کوردستان ژ کیشه‌یین ئابووری هاتییه کرن ژ ئه‌وان ژۆ کیشه‌یا گازۆ، ئه‌ف هه‌ردوو پهرتووکه د بنیاتدا نامه‌یین ماسته‌ری بوون؛ بۆ کۆلیژا ئادابۆ - ل زانکۆیا ده‌ۆک هاتینه پێشکیشکرن، هه‌روه‌سا پهرتووکا فه‌کۆله‌ر ئه‌حمه‌د ساجر جاسم ئه‌لدلیمی یا ب ناڤۆ (سیاسات النفط فی العراق خلال الحكم العارفي)، د ئه‌فۆ فه‌کۆلینیدا ب هویری فه‌کۆلین ل دور سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ دناقبه‌را سالیڤ ۱۹۶۳-۱۹۶۸ ئۆ کرییه، کو ده‌یته هژمارتن به‌ری بنیاتۆ ژ بۆ دانانا سیاسه‌تا گازۆ ل عیراقی و مفا هاتییه وه‌رگرتن ژ ئه‌وان پێزانین هاتینه بکارئینان د ئه‌فۆ پهرتووکیدا، هه‌روه‌سا پهرتووکا (ملحمة عين زالة في ذاكرة الپیشمه‌رگه‌) یا نفیسه‌ر د.رزگار.

زیده‌باری مفا ژ چه‌ندین نامه‌یین ئه‌کادیمی هاتینه وه‌گرتن، ب تایه‌ت نامه‌یا فه‌کۆله‌ر ته‌ها خه‌له‌ف محمه‌د ئه‌لجبوری یا ب ناڤۆ (موقف الاحزاب السياسية والقوى الوطنية من قضية النفط في العراق ۱۹۵۱- ۱۹۶۸ دراسته‌ تاریخیه‌)، هه‌روه‌سا نامه‌یا (تأميم النفط العراقي ۱۹۷۲-۱۹۷۵ دراسته‌ تاریخیه‌)) یا فه‌کۆله‌ر سه‌فا کازم عه‌باس، مفايه‌کۆ باش ژ ریکارین حکومه‌تا عیراقی گرتینه به‌ر، ژ بۆ خوڤماليکرنا گازۆ ل عیراقی و شوڤه‌کرنا کارفه‌دانین نافخۆیی و نیقده‌وله‌تی ژ ئه‌فۆ رویدانا گرنگ بخوڤه‌ گرتبوون.

چاڤیڤیکه فتن ژێدهره کۆ سهره کی یێن پێزانینان بوون، د گه له ک لایه ناندا ژ بهر نه بوونا پێزانینی مێژوویی؛ نه چار بووین چه ندین چاڤیڤیکه فتنان ئه نجام به دین، له ورا مه چه ندین چاڤیڤیکه فتن ل گه ل که سین تیزیک ژ بو به ران ئه نجام دینه، ب تایهت که سایه تیێن د بو به ریێن ئه و ی سهر ده میدا ژ یایین، کو بووینه ژێدهره کۆ سهره کی ل دور چه وانیا ئه نجامدانا ئه فان بو به ریێن مێژوویی.

بێگومان چ فه کۆلین د بۆ ئاستهنگ نابن ب تایهت ل سهر بابه تیێن مێژوویا نوی و هه چ هه رخ، ئاستهنگا مه زن د رییا نقیسینا ئه فۆ فه کۆلینییدا؛ نه بوونا جهه کۆ تایهت ب پاراستنا به لگه نامه یان ل کوردستان، ل دویمه یی چ فه کۆلین د بۆ کیماسی نابن، وه کی هه ر هه ولدانه کا دی یا زانستی.

ده رازینک:

دهستپیکاکه فه دیتنا گازۆی ل عیراقۆی و هاتنا کومپانیین گازۆی بۆ عیراقۆی:

عیراق ب ئیک ژ ژیدهرین سهره کی یین گازۆی دهیته هژمارتن، ژ بهر هه بوونا یه ده کۆی گازا خاف یا ژیرزه فیین دناف ئاخا ئه فی وه لاتیدا^(۱). هه ر ل دوماهیا چه رخۆی نوزدی وه لاتین ئه وروپی ل دهستپیکۆی دهست ب لینگه ریانۆی و لیکۆلینان و فه دیتنا گازۆی کرن، شاندى بسپۆرین ئه لمانی د ریزا به راهیکیدا دهاتن، ژ ئه وان وه لاتین کو دخواستن ل سهر ژیدهرۆی کانزایی ل عیراقۆی لینگه ریان و فه کۆلینان ئه نجام دهن، ئیکه م هه ولدان بۆ فه دیتنا بیرین گازۆی بۆ سالا ۱۸۷۱ی فه دگه ریت (بعثة المانیة) راپۆرته ک پیشکیش کریه و دیار کریه ب گومانا هه بوونا گازۆی ل عیراقۆی^(۲)، پشتی شاندى هنارتیی ئه لمانی ل سهر رو به رۆی عیراقۆی فه کۆلینین جیولۆژی کرین، دیار بوو کو ریژه یه کا زۆر یا گازۆی هه یه، هه ر ل ئه وى ده می عیراق بوو نافه نده کا رکابه ریی دنا فبه را وه لاتین بیانی بۆ لینگه ریانا به ره مه مین گازۆی^(۳).

(۱) حکمت سامی سلیمان، نفط العراق - دراسة سياسية واقتصادية، دمشق، ۱۹۵۸، ص ۳۰.
(۲) بۆ پتر پیژانینان بنیره: دلشاد عمر عبدالعزیز، نه ووق که رکوک مملانی زه له یزه کان ۱۸۹۰-۱۹۲۷، که رکوک، ۲۰۲۱؛ ضحی لعیبي کاضم السدخان، الأهمیه الاستراتيجية للنفط العراقي للمدة ۱۹۷۰ - ۲۰۱۰، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الآداب، جامعة البصرة، ۲۰۱۳، ص ۱۱.
(۳) صفاقس قاسم هادی، "دراسة مرجعية للمراحل الأولى لاستكشاف النفط في العراق"، مجلة كلية الآداب، جامعة بغداد، العدد (۱۲۹)، حزيران ۲۰۱۹، ص ۴۳۱.

ژ لايەكى دويقه پشتى موركرنا ريكهفتنا سايكس بيكو سالا ١٩١٦ئى و دانا و بيلايەتا مويسل بو فەرەنسا ب مەرجه كى ئيمتيازاتين برىتانى بهينه پاراستن، ل دەمى بهستنا كۆنگره يى سان ريمو ل نىسانا ١٩٢٠ئى، پشكا ئەلمانيا بو ئيمتياز (T.P.C)^(١) كو (%٢٥) هاته فه گوهاستن بو فەرەنسا وهك قەرەبووكرن و هەرەسا دانا (%٢٠) ژ سەرمایى كومپانىي بو حكومه تا عيراقى ئەفا ديھيته دامەزراندن^(٢).

پشتى دامەزراندنا شاهنشينا عيراقى سالا ١٩٢١ئى ژمارەيه كا كومپانيين بيانى فيانا دەرھينانا گازى ل عيراقى هەبوو، ژ لايەكى دويقه حكومه تا ئينتيدابا برىتانى ئيمتياز لىگەريانا تازە ل عيراقى دا كومپانيا (T.P.C)^(٣)، بەلى مافى دەرھينانى بو جارا ئيكي ل سالا ١٩٢٥ئى ب كومپانيه كا گازا توركى بو ماوى (٧٥) سالان هاته دان، پاشى نافى كومپانيا گازا توركى بو كومپانيا گازا عيراقى هاته گوھورين^(٤)، ل ١٤ئى ئادارا ١٩٢٥ئى ريكهفتن

(١) كومپانيا گازا توركى: ل سالا ١٩١٢ئى چەند كومپانى كۆمفەبووينە ژ بو دامەزراندنا كومپانيا گازا توركى، ب مەرەما لىگەريانا گازى ل عيراقى، نارمانجا سەرەكى ژ دامەزراندنا كومپانيي نەھيلانا هەفركيا دناقبەرا كومپانياند، ل سالا ١٩٢٩ئى نافى كومپانيي هاتييه گوھارتن بو (IPC - كومپانيا گازا عيراق). بو پتر پيزانينا بنپره: عيدان شيب الحمداني، شركة النفط التركية ١٩١٢-١٩٢٨ دراسة تاريخية، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة الموصل، ٢٠١٥.

(٢) فاروق صالح الحر، المعاهدات العراقية - البريطانية واثرها في السياسة الداخلية ١٩٢٨-١٩٤٨، بغداد، ١٩٧٧، ص ١٤٩؛ ذياب عبود حسن الفهداوى، التنافس البريطانى الفرنسى - الامريكى على نفط العراق ١٩١٤-١٩٢٥ دراسة تاريخية، مجلة سامراء، جامعة صلاح الدين، المجلد (١٣)، العدد (٥٠)، السنة الثانية عشر، ٢٠١٧، ص ٤٢٢.

(٣) حكومه تا برىتانى رابوييه ب دامەزراندنا بەنكا نيشتمانى يا توركى ب سەرمایى برىتانى و ب راويژ دگەل شارەزايى ئەرمەنى كولبنگيانى.

(٤) عباس النصراوى، الاقتصاد العراقى بين دمار التنمية وتوقعات المستقبل: ١٩٥٠ - ٢٠١٠، ترجمة: محمد سعيد عبدالعزيز، بيروت، ١٩٩٥، ص ١٣.

دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی و کومپانیا گازا تورکی ژ لایئ وه‌زیرئ گه‌هاندن و کاری، موزاحم ئەمین باجه‌چی^(۱) نوینه‌ری حکومه‌تا عیراقی و هیربه‌رت کیلنکن نوینه‌ری کومپانیا تورکی یا گازئی هاته ئیمزاکرن^(۲)، کو ب ئیکه‌مین مۆونه‌یا ریکه‌فتنن گازئی پشتی شهرئ جیهانیئ ئیکئ ده‌یتته هژمارتن^(۳).

پشتی ئیمزاکرنا ریکه‌فتنا گازئی ب هه‌فتیه‌کی حکومه‌تا بریتانی ریئ دا کو یاسایا بنه‌ره‌ت به‌لاف بکه‌ن، جقاتا وه‌زیران یا عیراقی ل ۲۱ئ ئادارا ۱۹۲۵ئ بریارا به‌لافکرنا ئه‌ووئ دا، هه‌روه‌سا شاه فه‌یسه‌لی ئیکئ (۱۸۸۳-۱۹۳۳) ره‌زامه‌ندی ل سه‌ر یاسایئ و به‌لافکرنا وی دا^(۴)، به‌ری ب دوماهیك هاتنا ساللا ۱۹۲۶ئ کومپانیئ ده‌ست ب کارین جیولۆژی کر، ل

(۱) موزاحم ئەمین باجه‌چی: ل ساللا ۱۸۹۰ئ ل باژێرکئ نوعمانیه ل ئیزیک و است ژ دایکوبویه، خواندنا ئاماده‌یی تمامکریه ل به‌غدا و کۆلیژا ماف ل سته‌مبۆل و به‌غدا ب دوماهیك هینایه، ل ساللا ۱۹۱۱ئ یانه‌یا نیشتمانی و زانستی ل عیراقی دامه‌زراندیه و ل ساللا ۱۹۲۴ئ بوویه ئەندامئ جقاتا دامه‌زرێنه‌ر، ئەندامئ جقاتا نوێنه‌رانان گه‌را ئیکئ بوو ل عیراقی، ل ساللا ۱۹۲۴ئ د وه‌زاره‌تا یاسین هاشمی یا ئیکیدا بوویه وه‌زیرئ گه‌هاندنئ، پاشی ل ساللا ۱۹۳۰ئ د وه‌زاره‌تا نوری سعیدی یا ئیکیدا بوویه وه‌زیرئ ئابووری و گه‌هاندنئ، پشتی شوهره‌شا ۱۴ تیرمه‌ها ۱۹۵۸ئ هاته زیندانکرن و پشتی ماوه‌یه‌کی هاته ئازادکرن و ل ساللا ۱۹۸۲ئ ل جنیئف وه‌غه‌را دوماهیئ کریه.

بۆ پتر پێزانینان بنێره: د.فهد أمسلم زغیر الفجر، مزاحم الباجه‌جی ودوره فی السیاسة العراقیة ۱۹۳۴-۱۹۶۸، بغداد، ۲۰۱۵.

(۲) فاضل حسین، مشکلة الموصل دراسة فی الدبلوماسية العراقیة - الانكليزية - التركية وفي الرأي العام، الطبعة الرابعة، بغداد، ۱۹۵۵، ص ۳۱۲.

(۳) دنوری عبدالحمید خلیل، التاريخ السياسي لامتیازات النفط فی العراق ۱۹۲۵ - ۱۹۵۲، بغداد، ۱۹۸۰، ص ۷.

(۴) حسین علي محمد المرشدي، السیاسة النفطية لحكومة عبدالکریم قاسم ۱۹۵۸ - ۱۹۶۳م: دراسة تاريخية، رساله ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة المثنی، ۲۰۱۶، ص ۲۰.

به‌راهيى كارين خو ل ده‌فه‌رين باشورى و يلايه‌تا مويسل ده‌ستپيكرن^(١)،
ريكه‌فتن ل سهر ئه‌شان خاليين ل خواري ديار هاتنه‌كرن:

١. ده‌وله‌ت دى مافى ده‌رهينان و پاقرن و ليگه‌ريانى و فه‌گوهاستنى و
فروتنى دى ده‌ته كومپانيا بيانى، به‌رامبه‌ر ئه‌وى دى كومپانى باجه‌كا
ده‌ستيشانكرى به‌رامبه‌ر هه‌ر به‌رميله‌كا گازى دى ده‌ته ده‌وله‌تى.

٢. ماوى ريكه‌فتنى (٧٥) سالن و پشتى ب دوماهيك هاتنا ئه‌فى
ماوهى، كه‌لوپه‌ل و هه‌مى پيدفيين كومپانيى، بى به‌رامبه‌ر دى
بو حكومه‌تا عيراقى مينن.

٣. عيراقى ماف هه‌يه كه‌سه‌كى وه‌كو ئه‌ندامى جقاتا ريغه‌به‌ر
بدامه‌زىنيت، وه‌كو هه‌ر ئه‌ندامه‌كى دى بى جقاتى مافين خو هه‌بن.

٤. كومپانيى مافى بكارهينانا رووبه‌رى (١٩٢) هزار ميلين چوارگوشه هه‌يه^(٢).

٥. ل سهر كومپانيا گازا توركى، پيدفيه‌ گازى ل دويش پيدفيا عيراقى و
ب بهايه‌كى دياركرى و جيگر بو دابين بكه‌ت.

٦. پيدفيه‌ كومپانى ل له‌ندن يا توماركرى بيت و سه‌روكى ئه‌وى برىتانى بيت.

٧. كومپانيى مافى ده‌رهينانا گازى ل عيراقى هه‌مى هه‌يه، ژبلى
ويلايه‌تا به‌سرا، كومپانى دى ده‌ست بكارىت بو ليگه‌ريان و كارين
جيولوزيين به‌رفره د ماوى هه‌شت هه‌يشان و سى جهين ژيگرتيدا.

(١) يحيى حمود حسن البوعلي، "ملاح السياسة النفطية في العراق"، مجلة الاقتصاد
الخليجي، العدد (٥)، اذار ٢٠١٥، ص ٦٠.

(٢) حكمت سامي سليمان، المصدر السابق، ص ١٠٥؛ حسين علي محمد المرشدي،
المصدر السابق، ص ٢٠.

۸. نابیت باج و گومرک بکەفیتە ل سەر کومپانیی و کەلوپەلین وی ژلایێ عیراقیڤه^(۱).

کومپانیا گازا تورکی ل ۱۷ی چریا ئیکۆ ۱۹۲۹ی دەست ب دانوستاندنان ل گەل حکومەتا عیراقی کریه، ئەوژی ب مەرەما چاف خشانده کۆ و ئەنجامدانا چەند گوھۆرینان ل سەر ریکەفتنا ۱۴ی ئادارا ۱۹۲۵ی^(۲)، ژ لایێ خوڤه حکومەتا بریتانی دڤیا د ئەڤی قۆناغیدا مفايێ ژ رهوشا سیاسی یا عیراق تیدا دبووری بینیت، ئەوژی ب مەرەما دەستڤه هینانا ئارمانجین خو، بابەتی هەلوەشاندا ئینتیدابا بریتانی بو عیراقی و ئەندام بوونا عیراقی د جڤاتا گەلاندنا سال ۱۹۳۲ی وەکو کارته کا فشاری بو ریکەفتنه کا نوی گەل عیراقی بکاردهینا^(۳)، ژبەر ئەڤی چەندی کومپانی شیا فشاره کا سیاسی و ئابووری ل سەر حکومەتا عیراقی بدانیت، هەر وه سا شیا بەرژوهەندیا خو ژ هەمی لایه کیفه و پرەنسیپین هەرە زۆر ل سەر بسەپینیت^(۴).

ژ لایه کۆ دویفه حکومەتا بریتانی گەف ل حکومەتا عیراقی کرن ئەگەر هات و ئەڤی ریکەفتنی ئیمزا نه که تن، ل وی دەمی باده کا گریدانا ویلایه تا مويسل ب شاهنشينا عیراقیڤه یا هاریکار نابیتن و بەلکو بەروفاژی دی گرفتان بو دەستڤه هینانا ویلایه تا مويسل بو عیراقی دروست کەت^(۵).

(۱) عبدالکریم العلوجي وخضير عباس اللامي، الأصول التاريخية للنفط العراقي، الجزء الثالث، بغداد، ۱۹۷۷، ص ۹۸؛ يحيى حمود حسن البوعلي، المصدر السابق، ص ۶۰.
(۲) حکمت سامي سليمان، المصدر السابق، ص ۱۱۲.
(۳) حسين علي محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ۲۸.
(۴) يحيى حمود حسن البوعلي، المصدر السابق، ص ۶۵.
(۵) عبدالله اسماعيل، مفاوضات العراق النفطية ۱۹۵۲-۱۹۶۸، لندن، ۱۹۸۹، ص ۱۷.

حکومه تا بریتانی ب ریکا مه ندوبئی سامی ههول دان کو ب زویترین دهه ریکه فتنه کا نوی بهیته کرن، ل سهر هژماره کا خالان ریکه فتن و نوری سه عید^(١)ی سه رۆک وه زیرین عیراقتی، ره زامه ندی ل سهر ده بربری و ل ٢٤ ئی ئادارا ١٩٣١ ئی ریکه فتن ژ لایئ نوری سه عید و (جون سکلیروسی) نوینه ری کومپانیا گازی عیراقتی هاته ئیمزاکرن^(٢)، ل گوره ی ئه فتنی ریکه فتنی کومپانیا گازی ژ به ندی گریدایئ ب هیللا ده رگه هین فته کری قورتال بوو، ئانکو کومپانی بی رکابه ر بوو^(٣)، گرنگترین گورانکاریین د ئه فتنی ریکه فتنه یییدا پهیدا بووین ئه فتن ل خوارینه:

أ. ده رهینانا گازی هه می ده قهرین ههردوو ویلایه تین به غدا و مويسل فه دگريت کو د ریکه فتنه ما به ریدا (١٩٢) میلین چارگوشه بخوفه دگرتن، ل دويف ئه فتنی ریکه فتنه ما نوی بوونه (٣٢٠٠٠) هزار میلین چوارگوشه.

(١) نوری سه عید: ل سالا ١٨٨٨ ی ل به غدا ژ دایکوبویه، ژ بنه ماله کا باژیری مويسله، خواندنا خو یا سه ره تایی ل قوتابخانا له شکه ری ل مويسل تمامکریه، پاشی ل سته مبولی بوویه قوتابی ل قوتابخانا سه ربازی و ل سالا ١٩٠٦ ی ده رچوبویه، ل سالا ١٩١١ ی خواندنا سه ربازی شهری ب دویماهی هینایه، ل گه ل دهوله تا عوسمانی پشکداری د شه رین به لقاندا کریه، پشتی دامه زراندا دهوله تا عیراقتی چهندين پله و پۆست وه رگرتینه، ل سالا ١٩٢٢ ی بوویه به رپرسی گشتی یئ پۆلیسان ل عیراقتی، پاشی بو ١٤ جار و وه کو سه رۆک وه زیر د ناقبه را سالی ١٩٣٠-١٩٥٨ د هاتیه هه لباژرتن، ل سه رده می ده ستهه لاتا ویدا په یوه ندیین عیراقتی و بریتانیا د ئاسته کئ باشدا بوون، وه کو که سه کئ دویقه لانک بو بریتانیا هاتیه تومه تبارکرن، ل ده می شوره شا ١٤ ی تیرمه ها ١٩٥٨ ی ژ لایئ شوره شگیرانقه هاتیه کوشتن.

بو پتر ییزانینان بنیره: سعاد رؤوف شیر محمد، نوری السعید: دوره فی السیاسة العیراقیة ١٩٣٢-١٩٤٥، رساله ماجستیر غیر منشوره مقدمه الی کلیة الآداب، جامعه بغداد، ١٩٨٨.

(٢) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ٢٨.

(٣) یحیی حمود حسن البوعلی، المصدر السابق، ص ٦٥.

ب. پئدقیه کومپانیا گازۆ هیله‌کا بوریین گازۆ دروست بکه‌ت ژ ده‌قه‌را که‌رکوکۆ بۆ ده‌ریا سپی یا نافه‌پراست، ئه‌ف پرۆژه به‌ری ۳۱ ئی ته‌باخا سال‌ا ۱۹۳۵ ئی ب دوماهیک بهیئت و کرئیه‌کا سالانه بۆ حکومه‌تا عیراقی بهیته‌دان^(۱).

ج. هه‌می به‌ندیین ل سهر کریکنا پارچین ئه‌ردی و دانانا ئه‌وان ل سهر ریکین زیده‌کرئین ئاشکرادا، ژ ریکه‌فتنییدا ده‌ریخن و کومپانیا گازۆ ژ هه‌می کارین قه‌ده‌غه‌کرنی قورتال بیت نوکه و پاشه‌روژی.

د. ریکه‌فتنا کومپانیا گازۆ کوژمه‌کۆ قه‌بری کو دبنه (۹) هزار پاونین زییری سالانه ل جهی باجی ب عیراقی بده‌تن، هه‌ر ژ ده‌ستپیکه‌کا سال‌ا ۱۹۳۲ ئی هه‌تا‌کو ده‌ست ب هنارتنا گازۆ دهیته‌کرن^(۲).

ژ لایه‌کۆ دیترفه ژ بۆ پتر کۆنترولکرنا گازا عیراقی، حکومه‌تا بریتانیا هه‌ولدایه کومپانیا (ئه‌نگلو - فارس) پشکداری د بابه‌تی ئیمتیازاتیت کومپانیا نه‌فتا تورکیدا بکه‌تن و بۆ ئه‌قی مه‌ره‌می کومپانیا نه‌فتخانه ل ۳۰ ئی ته‌باخا ۱۹۳۵ ئی وه‌کو لقه‌کا کومپانیی ل عیراقی دامه‌زراندن، مه‌ره‌م ژۆ ده‌رخستن و قه‌گوهاستنا په‌ترولا نه‌فتخانه بۆ ده‌قه‌ریین نافه‌پراست و باشوری عیراقی^(۳).

ژ لایۆ خۆقه حکومه‌تا عیراقی داخواز کر مه‌رجین ئیمتیازی ل دویف بانه‌مایۆ پشکداری د قازانجادا بیتن، نه‌ک بانه‌مایۆ پشکا قه‌بر،

(۱) حکمت سامی سلیمان، المصدرا السابق، ص ۱۱۳؛ حسین علی محمد المرشدی، المصدرا السابق، ص ۲۸.

(۲) یحیی حمود حسن البوعلی، المصدرا السابق، ص ۶۶؛ د.نوری عبدالحمید خلیل، المصدرا السابق، ص ۲۰۹.

(۳) حکمت سامی سلیمان، المصدرا السابق، ص ۱۴۵.

به‌لى ژ نه‌گه‌رى فشارپن به‌رده‌وام يپن حکومه‌تا بریتانیا ل سهر شاندى دانوستانکار، حکومه‌تا عيراقى ل سهر مه‌رجين کومپانى رازى بوو، سهره‌راپى کو کومپانیا نافبرى سوزنامه‌يى ئيمزا بکه‌ن کو به‌ره‌مه‌يى گازى نه‌هيتته هنارتن بو ژ ده‌رقه‌يى عيراقى، هه‌تا پيدفيا عيراقى ژ گازى بهيتته داينکرن، هه‌روه‌سا ب فروتتا پالپشت بو جوتياران بهيتته داينکرن^(١).

هه‌روه‌سا حکومه‌تا بریتانیا کومپانیا گازا مويسل (M.P.C) ل سالا ١٩٢٨ى دامه‌زراندن و داخواز ژ حکومه‌تا عيراقى کر، کو هنده‌ک ئه‌ردى بو ل ده‌قه‌را مويسل (روژئاڤايى ديچله و باکورى بازنه‌يى هيل پانى ٣٣ى) ته‌رخان بکه‌تن، پشتى دانوستاندنيں دريژ حکومه‌تا عيراقى ئيمتياز گازى دا کومپانیا نافبرى ب مه‌رج کو کرپا سالانه ژ (١٠٠،٠٠٠) جونه‌هيپن ئيسترليني بيت و سالانه زيده دبیت و قه‌باره‌يى به‌ره‌مه‌يى ژ مليون ته‌ن کيمتر نه‌بيت و ماوه‌يى ئيمتيازى (٧٥) سالا بن رووبه‌رى (٤٦،١٠) ميلين چوارگوشه^(٢).

پشتى کومپانیا گازا عيراقى شيايى ل دويڤ ريکه‌فتنا سالا ١٩٣١ى ده‌رهينانا گازى ل مويسل و به‌غدا ب ده‌ستخوفه بينيت، بسپور و شاره‌زا و نه‌ندازيارين کومپانى راپورته‌کا نهپنى پيشکيشى کومپانى کر، د نه‌ڤى راپورتيدا ديارکربوو کو ريژه‌کا زور يا گازى ل باشورى عيراقى هه‌يه، کومپانیا گازى ده‌ست ب دانوستاندنان ل گه‌ل حکومه‌تا عيراقى کر، بو هندى کو ده‌رهينانا گازى ل باشورى هه‌ميى ب ده‌ستخوفه بينيت^(٣)، ل ئه‌وى ده‌مى

(١) د.نورى عبدالحميد العانى التاريخ السياسى لامتيازات النفط في العراق ١٩٢٥-١٩٥٢، بغداد، ١٩٨٠، ص ١٣٢-١٤٧.

(٢) عيدان شيب الحمداني، المصدر السابق، ص ٥٠.

(٣) حکمت سامي سليمان، المصدر السابق، ص ١٢١.

هه‌فرکی دناقبه‌را به‌رژه‌وه‌ندیین ئەمریکی و کومپانیا گازا عیراقی ل سهر ده‌رهینانا گازا به‌سرا زۆر توند بوو، ئەوژی پشتی پیکهینانا وه‌زاره‌تا چوارۆی ل ١٧ی ته‌باخا ١٩٣٧ی ژلایۆ جه‌میل مه‌دفعی^(١) قه‌ و ره‌وش د به‌رژه‌وه‌ندییا کومپانیا گازا عیراقی به‌ره‌ف پێشچوو^(٢)، پشتی کومپانیا گازا عیراقی بوۆ حکومه‌تا عیراقی دوویات کری کو د ده‌رهینانا گازۆ ب ده‌ستقه‌هینن، ل ٢٢ی تیرمه‌ها ١٩٣٨ی لقه‌کۆ کومپانیا خو ل له‌نده‌ن ب ناقۆ (کومپانیا گازا به‌سه‌ره - Basra Petroil Company) قه‌کر^(٣)، ل ٢٩ی تیرمه‌ها هه‌مان سال ریکه‌فتن دناقبه‌را کومپانیا ناقیری و حکومه‌تا عیراقیدا هاته‌ ئیمزاکرن^(٤)، ریکه‌فتنۆ چه‌ندین خال بخۆقه‌دگرتن، ئەوژی ئەقین ل خوارینه‌:

١. ناییت حکومه‌تا عیراقی مافۆ ده‌رهینانا گازۆی ل روژنآفایۆی رویاری دیجله‌ ب مه‌رجین کیمتر ژ ئەوان مه‌رجین پێشکیشی کومپانیۆی هاتینه‌کرن، بده‌ته‌ هیچ کومپانیه‌کا گازۆی یین داخووا ده‌رهینانا گازۆ دکهن، ژبه‌رکو به‌ری هینگی ئەو مه‌رج نه‌هاتینه‌ به‌رچاڤکرن^(٥).

(١) جه‌میل ئەلمه‌دفعی: ل سالا ١٨٩٠ی ل مويسل ژ دایکبویه، خواندنا ئاماده‌یی ل به‌غدا ب دوماهیک هینایه، ل سالا ١٩١١ی ئەندازاریا له‌شکه‌ری ل ئەسته‌مبۆلی تمامکرییه، خزمه‌ت د ناف له‌شکه‌ری عوسمانیدا کریه، پاشی به‌ره‌ف روژه‌لاتۆی ئوردنقه‌ چوویه و هه‌تا سالا ١٩٢٣ی ل وێری مایه‌ و پاشی قه‌گه‌ریایه‌ عیراقی، حه‌فت وه‌زاره‌ت د ناقبه‌را سالی ١٩٣٣- ١٩٥٣ی پیکهینایه، ل سالا ١٩٥٦ی وه‌ک سه‌روکۆی جقاتا نوینه‌ری عیراقی هاتیه‌ هه‌لبێزرتن، ل سالا ١٩٥٨ی ل به‌غدا وه‌غه‌را دوماهیۆ کریه. بو پتر پیزانینان بنێره: د.عمر محمد الطالب، موسوعة اعلام الموصل في القرن العشرين، الموصل، ٢٠٠٨، ص ١٢١.

(٢) د.نوري عبدالحميد خه‌لیل، المصدر السابق، ص ٢٨٨.

(٣) حسین علي محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ٣٤.

(٤) د.نوري عبدالحميد خه‌لیل، المصدر السابق، ص ٢٩٣.

(٥) یحیی حمود حسن البوعلي، المصدر السابق، ص ٦٦؛ حکمت سامي سليمان، المصدر السابق، ص ١٢٢.

٢. ئەف رېککه‌فتنه دى بۆ ماوى (٧٥) سالان يا کارابيت.

٣. کومپانى په‌يمانى د ماوى سى سالاندا بدهت هه‌ر ژ رۆژا رېککه‌فتنى، ده‌ست ب کولانى و کارى بکه‌ت و پشتى حه‌فت سال و نيشا، سالانه ميلون ته‌نين گازى بۆ ده‌رفه به‌نيريت.

٤. خالين رېککه‌فتنى ل گه‌ل رېککه‌فتننما گازا مويسل د وه‌که‌ه‌ف بن، ژبلى رووبه‌رى زه‌قييان کو (٢٣١،١٥٦) کم^٢ بوون.

٥. هه‌ر ژ ده‌ستپيکا سالا ١٩٣٩ى و هه‌تا هه‌نارتنا گازى، کومپانى سالانه دووسه‌د پاونين زي‌رى بده‌ته حکومه‌تا عيراقى^(١).

ژ ئەگه‌رى کاوداين شه‌رى جيهانىى دووى (١٩٣٩-١٩٤٥)ى کومپانىا گازا به‌سه‌ره نه‌شيا به‌رده‌واميى بده‌ته کارى خو و بۆ ماوى ده‌ه سالان، ل دويش ئەوى رېککه‌فتنا دناقه‌را کومپانىى و حکومه‌تا عيراقىدا هاتيه مورکرن، کو کومپانى ب ده‌ره‌نانا به‌ره‌مى براوه‌ستينيت ل هه‌مبه‌ره قه‌ره‌کى ب کوژمى (١،٥) مليون جنيه ئيسترينى^(٢)، ئانکو هه‌ر ژ سالا ١٩٣٨ى و هه‌تا سالا ١٩٤٨ى کار و بزاقين خو راگرتن، پاشى دووباره ده‌ست ب ليگه‌ريان و کارين جيؤلۆژى کره‌فه، ل ده‌ستپيکن ل سالا ١٩٤٨ى ل باشورى عيراقى دوو جهين گازى ئاشکراکرن، ئيك ل ده‌فه‌را زوبير و يى ديژى ل روپيارى عومه‌ر^(٣).

(١) د.نوري عبدالحميد خه‌ليل، المصدرا السابق، ص ٢٩٣؛ حسين علي محمد المرشدي، المصدرا السابق، ص ٣٥.

(٢) اسامة عبدالرحمن الدوري، تطور سياسة العراق النفطية ١٩٥٢-١٩٦٣، بغداد، ٢٠٠٣، ص ١٣.

(٣) ضحى عبيبي كاضم السدخان، الأهميه الاستراتيجية للنفط العراقي للمدة ١٩٧٠ - ٢٠١٠، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الآداب، جامعة البصرة، ٢٠١٣، المصدرا السابق، ص ١٤.

پشتی شهرئی جیهانیئی دوویئی بزافا نیشتمانی ل عیراقی وه‌کو بزافه‌کا کاریگه‌ر ل گوره‌پانا سیاسی دیار‌بوو و هه‌ستا نیشتمانی دناف هیژین سیاسیدا گه‌شه‌کر، نارمانجا هیژین نیشتمانی یا ئیکئی چاره‌سه‌رکنا بابه‌تی کومپانییین گازئی و رزگارکنا گازا عیراقی ژ ده‌سته‌ه‌لاتا ئه‌وان بوو^(۱)، هیژین سیاسی بوچوون و ده‌رپرینیین جوداجودا، ده‌رباره‌ی بابه‌تی گازئی هه‌بوون. پشتی ده‌رکه‌فتنا موله‌تا دامه‌زراندنا پارتین سیاسی ل ۲ ئی‌سانا ۱۹۶۶ ئی و ده‌رکه‌فتنا هژماره‌کا رۆژنامیین پارتین سیاسی ب شیوه‌کئی ئاشکرا، ئه‌وان رۆژنامان د وتاریین خوڤا گرنگیه‌کا زۆر ب بابه‌تی گازئی ددا و هوسا دیاردکرن کو وه‌لات ژ لایی سیاسیقه، بی رزگار‌بوون و سه‌ربه‌خوڤوونا ئابووری رزگار نابیت^(۲).

پینقاژویا خوڤالیکرنا پیشه‌سازیا گازئی ل ئیرانی ل سالا ۱۹۵۱ ئی بوو، د هه‌مان ده‌مدا کریاریین بو په‌ژراندنا بنه‌مایین پارقه‌کرنا به‌رژه‌وه‌ندی و مفايان دناقبه‌را کومپانییین گازئی و حکومه‌تا سعودی و فه‌نزویلا، کاریگه‌ری ل سه‌ر بلندکرنا داخواییین حکومه‌تا عیراقی و راستقه‌کرنا ریکه‌فتنا ده‌رهینانا گازئی بو زیده‌کرنا به‌هرا ئه‌وئی ژ باجا ده‌رهینانا گازئی هه‌بوویه، ل دوماهیئی کومپانییین گازئی ل سه‌ر ئه‌نجامدانا دانوستاندنان گه‌ل حکومه‌تا عیراقی رازی بوون^(۳). ل دوماهیا کانوونا دووی ۱۹۵۲ ئی ریکه‌فتن ل سه‌ر شیوازی دوماهیئی یی بو کومپانییین گازا عیراقی و مویسل و به‌سرا پیشنیارکری دناقبه‌را وه‌زاره‌تا ئابووری و شانددی کومپانیاندا هاته‌کرن و، ل ۳ ئی شوباتا ۱۹۵۲ ئی ریکه‌فتن ژ

(۱) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۳۶.

(۲) دنوری عبدالحمید خه‌لیل، المصدر السابق، ص ۳۳۷.

(۳) عباس النصراوي، المصدر السابق، ص ۱۴.

لایستی عه‌بدولحه‌مید مه‌حمودی وه‌زیری ئابووری عیراقی و (جسن - Gibson)ی نوینه‌ری هه‌رسی کومپانیانقه هاته ئیمزاکرن^(١).

ژ ئه‌وان خالی‌ن گرنگ یین ریکه‌فتن ل سهر هاتیه کرن، ئه‌وژی وه‌کله‌فیا به‌رژه‌وه‌ندیان، واته ب نیقیکرنا داهاتی دناقه‌هرا کومپانیین گازی و حکومه‌تا عیراقیدا و پریار ل سهر زیده‌کرنا به‌هرا فه‌پر یا حکومه‌تا عیراقی ژ داهاتی گازی هاته‌دان^(٢). دامه‌زراندنا ههر که‌سه‌کی بیانی ل کومپانیین گازی ب ره‌زامه‌ندیا وه‌زیری ئابووری عیراقی بیت، هه‌روه‌سا دوو ریقه‌به‌ری عیراقی ل جقاتا کومپانیان و دوو جیگر ل ریقه‌به‌ریا کومپانیان بهینه دانان و کومپانی، فیگره‌هان بو مه‌شق و فیکرنا عیراقیان ل سهر بوارین پیشه‌سازی و کارین هونه‌ریین گازی ب‌دامه‌زینن^(٣)، هه‌روه‌سا هنارتنا (٢٥٠) قوتابیین عیراقی سالانه بو بریتانیا بو خواندنا هه‌می زانستین تایه‌ت ب پیشه‌سازیا گازیقه^(٤).

ژ لایه‌کی دویره‌پشتی ب دوماهی هاتنا شه‌ری جیهانیی دووی، بزاقا رزگاربخوازا کوردی خو‌رتتر لی‌هات، نه‌خاسمه‌پشتی هزروریین نوی ل دور ئازادیی و مافی چاره‌نقیسی هاتینه به‌لافکرن، له‌ورا پیدقی ب دامه‌زراندنا پارتیه‌کا کوردستانیا نوی هه‌بوویه، کو د‌گه‌ل پيشکه‌فتنا نوی یا بزاقا رزگاربخوازا ملله‌تی کورد بگونجیت و بشیت ب ئه‌رکی خو‌د ئه‌قی قوناغیدا رابیت^(٥).

(١) د.نوري عبدالحميد خه‌لیل، المصدر السابق، ص ٤١٢.

(٢) یحیی حمود حسن البوعلي، المصدر السابق، ص ٦٦.

(٣) حکمت سامي سلیمان، المصدر السابق، ص ١٦١.

(٤) حسن علي محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ٤٣.

(٥) ماجد عبدالرضا، القضية الكردية في العراق، بغداد، ١٩٧٥، ص ١٤٨.

پشتی هەستپێکرن ب نیازین حکومەتا عیراقی بوو ئەنجامدانا هەوێکا لەشکەری ل سەر دەقەرە بارزان، بوو بەرگریکرن و خو ئامادەکرن بوو هەر بویەرەکی، ل ۱۵ی کانوونا دووی ۱۹۴۵ی لیژنەک ب ناقی (لیژنا ئازادی) هاتە پێکھینان و کاری ئەقی لیژنی، ژلای سیاسی و لەشکەرێقە بوو سەرپەرشتیکرنا شوێشا بارزان ل گەل مەلا مستەفا بارزانی هاتە دەستنیشانکرن^(۱).

د ئەقی قوئاغا هەستیاردا بزاقا رزگارێخوازا کوردی تیدا دبووری، مەلا مستەفا بارزانی ل گەل ئەندامین لیژنا ئازادی کۆمبوو، لیژنە ژ کومەکا رەوشەنبیر و ئەفسەرین ژ پارتا هیوا یین پەیوەندی ب شوێشا بارزان کری پێکدھاتن، ئەوژی: مستەفا خوێشناو^(۲)، مەحمود

(۱) عزیز حسن البارزانی، الحركة القومية الكردية التحريرية في كردستان العراق ۱۹۳۹-۱۹۴۵، دھوک، ۲۰۰۲، ص ۱۸۹.

(۲) مستەفا خوێشناو: ل سالا ۱۹۱۲ی ل باژییری بیتوانە ژ دایکبوویە، ئەندامی پارتا هیوا بوویە و ئیک بوو ژ ئەوان ئەفسەرین وەک (ضباط الارتباط) هاتینە دامەزراندن، د ماوی شوێشا بارزان یا دووی ۱۹۴۳-۱۹۴۵ی ژ لای پارتا هیواقە هاتیە هنارتن بوو پشکداریکرن د دامەزراندنا کۆمەلا (ژیانەوہی کورد)، ل سالا ۱۹۴۵ی د گەل مەلا مستەفا بارزانی چوویە مھابادی و ل ۱۹ی حوزیرانا ۱۹۴۷ی هاتیە سیدارەدان. بوو پتر پیزانینان بنیرە: هلبین محمد امین المزوري، حزب هیوا دراسة تاريخية - سياسية، دھوک، ۲۰۰۸، ص ۷۵.

قودسی^(١)، خه‌یرۆلا عه‌بدولکه‌ریم^(٢)، عزه‌ت عه‌بدولعه‌زیز^(٣)، میرحاج ئەحمه‌د^(٤)، نوری ئەحمه‌د تاه‌ا^(٥) و هه‌مزه‌ عه‌بدولا^(٦)، دانوستاندن

(١) مه‌حمود قودسی: ل سا‌لا ١٩٢٢ی ژ دایکبوویه، پشکداری شو‌ره‌شا بارزان یا دوویئ ١٩٤٣-١٩٤٥ د ک‌ریه، دگه‌ل مه‌لا مسته‌فا بارزانی چوو‌یه مه‌بابد و بوویه ئەفسه‌ر دنا‌ف له‌شکه‌ری کۆمارا کوردستاندا، ل ٢٩ی حوزیرانا ١٩٤٧ی هاتیه‌ سیداره‌دان.

بو پتر پیزانینان بنیره: هه‌لبین محمد امین المزوری، المصد‌ر السابق، ص ٨٧.

(٢) خه‌یرولا عه‌بدولکه‌ریم: ل سا‌لا ١٩١٢ ل باژیری هه‌ولیری ژ دایکبوویه، دگه‌ل مه‌لامسته‌فا بارزانی ل مه‌بابد به‌شداری د دامه‌زراندنا کۆمارا کوردستاندا ک‌ریه، ل ٢٩ی حوزیرانا ١٩٤٨ی ب ده‌ستی رژیما عیراقتی هاتیه‌ سیداره‌دان. بو پتر پیزانینان بنیره: عه‌قید توپچی، فه‌یسه‌ل ره‌سول خوشناو، بایوگرافیای ئەفسه‌رانی کورد، به‌شی یه‌که‌م، هه‌ولیر، ٢٠١٨، ل ٢٣٨.

(٣) عزه‌ت عه‌بدولعه‌زیز، ل سا‌لا ١٩٢٢ی ل باژیری ئامیدی ژ دایکبوویه، دگه‌ل مه‌لامسته‌فا بارزانی چوو‌یه کۆمارا کوردستان و ل ویری بوویه ئەفسه‌ر، ل ٢٩ی حوزیرانا ١٩٤٧ی هاتیه‌ سیداره‌دان. بو پتر پیزانینان بنیره: اسماعیل بادی، د بیره‌تانا (٥٠) سالیای سیداره‌دانا هه‌ر چار ئەفسه‌ران، براهه‌ق، ژماره (٢٣٥٥)، خزیرانا ١٩٩٧. (٤) میرحاج ئەحمه‌د: ل سا‌لا ١٩١١ی ل باژیری ئاکری ژ دایکبوویه، ل سا‌لا ١٩٢٦ی خاندنا سه‌ره‌تایی ل ئاکری ب دوماهی هینایه، خاندنا نافنجی و ئاماده‌یی ل به‌غدا تهماک‌ریه، ل سا‌لا ١٩٣٤ی ژ کۆلیزا سه‌ربازی ب پلا (میلایم‌ن دووی) ده‌رچوو‌یه، ل سا‌لا ١٩٤١ی ل گه‌ل له‌شکه‌ری به‌شداری شه‌ری ب دژی هیزین ئنگلیزی ل باشوری عیراقتی ک‌ریه. ل سا‌لا ١٩٨٨ ل به‌غدا وه‌غه‌را دوماهیئ ک‌ریه. بو پتر پیزانینان بنیره: امیر فن‌دی، صف‌حات من التاریخ ال‌کوردی المعاصر، اربیل، ١٩٩٩.

(٥) نوری ئەحمه‌د ته‌ها عه‌بدولا ئاغا: ناسیاره ب شپردل، ل سا‌لا ١٩٢١ی ل باژیری سلیمانئ ژ دایکبوویه، ب ره‌چه‌له‌ک ژ هو‌زا موکریانیه، ل ده‌ستپیکن خواندن ل حوجه‌بین مزگه‌فتان خواندیه، قوناغا سه‌ره‌تایی و نافنجی ل باژیری سلیمانئ تهماک‌ریه، ل سا‌لا ١٩٣٩ی ل کۆلیزا سه‌ربازی ل به‌غدا هاتیه‌ وه‌رگرتن، ل سا‌لا ١٩٤١ی ب پلا میلایم دوو ده‌رچوو. چوو‌یه ناف ریزین پارتا هیوا، ل سا‌لا ١٩٤٥ی دبیته‌ ئیک ژ ئەندامین لیژنا نازادی ل گه‌ل مه‌لامسته‌فا بارزانی و ل سا‌لا ١٩٤٦ی دبیته‌ روژه‌لاتئ کوردستانئ، ئیکه ژ دامه‌زرینه‌رین پارتی دیموکراتی کورد، ل سا‌لا ١٩٩١ی ل باژیری سه‌رده‌شت ل روژه‌لاتا کوردستانئ وه‌غه‌را دوماهیئ ک‌ریه. بو پتر پیزانینان بنیره: کاوس قفتان، الح‌رکه‌ التحریری ال‌کردیة فی کردستان الع‌راق ١٩٥٨-١٩٦٤، الس‌لیمانیه، ٢٠٠٤، ص ص ١٦١-١٦٢.

(٦) هه‌مزه‌ عه‌بدولا: ل سا‌لا ١٩١٢ ل باژیری باشقالا ل ئیزیک ده‌ریا وانئ ژ دایکبوویه، خاندنا خو‌یا سه‌ره‌تایی ل زاخو ب دویماهی هینایه، خاندنا نافنجی و ئاماده‌یی ل

ل سهر دامه‌زراندنا پارتیه‌کا نوی هاته‌کرن، داکو ئه‌وئی فالاهیا د گوره‌پانا خه‌باتا سیاسیدا په‌یدا‌بووی پرېکه‌تن^(۱).

پشتی ل سالا ۱۹۴۵ئی دوماهی ب شوره‌شا بارزان یا دوویی هاتی، هیزا بارزان ب سه‌رکردایه‌تیا مه‌لا مسته‌فا بارزانی و زوره‌یا نه‌ندامین لیژنا ئازادی، به‌ره‌ف روژه‌لاتی کوردستانی چوون بو پشته‌فانیکرنا کو مارا کوردستان ل مهاباد^(۲). ل شوباتا ۱۹۴۶ئی په‌یره‌و پروگرام ژ لایئ ده‌سته‌یا دامه‌زرینه‌را پارتی دیموکراتی کورد هاته‌دانان و ل به‌ربوو ل مهاباد به‌یتیه به‌لافکرن، به‌لی پارتا دیموکراتا کوردستانا ئیرانی ب تاییه‌تی قازی محمه‌د^(۳) ل سهر ئه‌فئی چهندی رازی نه‌بوو، ل دوئیف دیتنا ئه‌وی، ئه‌ف چهنده د به‌رژه‌وه‌ندیا روژه‌لاتا کوردستانیدا نه‌بوو^(۴). ژبه‌ر ئه‌فئی چهندی ده‌سته‌یا دامه‌زرینه‌را پارتی دیموکراتی کورد، برپار

باژیری مویسل ب دوماهی هینیه، ل سالا ۱۹۴۶ئی ل گونگری ئیکئی یی دامه‌زراندنا پارتی دیموکراتی کورد دیتیه سکرتری پارتی، ل سالا ۱۹۹۸ئی ل سلیمانین وه‌غه‌را دوماهی کریه، بو پتر پیزانینان بنیره: خه‌بات (روژنامه)، ژماره (۹۴۶)، چریا ئیکئی ۱۹۹۹. (۱) حبیب محمد کریم، تاریخ الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراقي (في محطات رئیسیه) ۱۹۴۶-۱۹۹۳، دهوک، ۱۹۹۸، ص ۳۳.

(۲) علی عبدالله، میژوووی پارتی دیموکراتی کوردستان - عیراق تا به‌ستنی کونگره‌ی سییه‌م، ب.ج، ۱۹۶۸، ل ۴۳.

(۳) قازی محمه‌د: نافئ وی قازی محمه‌د کورئی قازی عه‌لییه ل سالا ۱۹۰۰ ل باژیری مهاباد ژ دایکبوییه، شاره‌زایی زانستین ئینیی بوویه، ل سالا ۱۹۳۱ی بوویه قازی مهابادی، بوویه نه‌ندامی کومه‌لا (ژ. ک) و پاشی بوویه سه‌روکی پارتی دیموکراتی کوردستان - ئیران، بوویه سه‌روکی کو مارا مللی یا کوردستان، ل ۳۱ی ئادارا ۱۹۴۷ ل گوره‌پانا چارچرا ژ لایئ ده‌سته‌لاتدارین ئیرانیه‌هاتیه سیداره‌دان. بو پتر پیزانینان بنیره: هوزان سلیمان میرخان الدوسکی، جمهوریة کوردستان دراسة تاریخیة - سیاسیة، دهوک، ۲۰۰۵.

(۴) حبیب محمد کریم، المصدر السابق، ص ۳۳.

دا بزاف و رێکخستنا خو ل مهابادی رابگریت و بەرهف کوردستانا عیراقی بچیت و ل ویستی چالاکی و خەباتی ئەنجام بەت، لەههرا بریار هاته دان هه مزه عه بدولا بو کوردستانا عیراقی بهیته هه نارتن، ب مه بهستا ئەنجامدانا دانوستاندنان ل گه ل سه رکردایه تیا پارتا شووره ش و رزگاری و هه می کومه ل و رێکخراو و کهسانین نافدار، ب مه ره ما پشکداریکرن و هه فکاریکرنا ئەوان بو دامه زانندنا پارتا دیموکراتا کورد ل عیراقی^(۱). ژ لای خۆقه هه مزه عه بدولا ل نیسانا ۱۹۴۶ی گه هه شته باژیستی سلیمانی و چاف ب ئیبراهیم ئەحمه دی^(۲) که فت، هه ره وه سا داخواز ژ هه ردوو مه کته بین سیاسی بین پارتا شووره ش و رزگاری کر کو نوینه رین خو بو سلیمانی بهنیرن، ب مه ره ما ئەنجامدانا دانوستاندنان ل دور دامه زانندنا پارتی دیموکراتی کورد^(۳).

بو ئەقی مه ره می نافع یونس وه ک نوینه ری پارتین شووره ش و رزگاری به ره ف سلیمانی چوو، د چا فیکه فتنا خو دا ل گه ل هه مزه عه بدولا ره زامه ندیا هه ردوو پارتان ل دور دامه زانندنا پارتا دیموکراتی کورد ل کوردستانا عیراقی دیارکر، ژ لایه کی دویقه ل هه فتیا تیک ژ ته باخا ۱۹۴۶ی کۆنگری پارتا شووره ش هاته به ستن، هه فکی و دووبه ره کی

(۱) جلال الطالبانی، کردستان والحركة القومية الكردية، بغداد، ۱۹۷۰، ص ۸۵-۸۶.
 (۲) ئیبراهیم ئەحمه د: ل سالا ۱۹۱۴ ل باژیستی سلیمانی ژ دایکبویه، ل سالا ۱۹۳۷ی ژ کۆلیزا یاسا ل به غدا ده رچوو یه، ل سالا ۱۹۳۹ی گوفا را گه لویژ ده رکر یه، ل سالا ۱۹۴۷ی چوو یه دنا ف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان و بو یه ئیک ژ سه رکردین وی، ل سالا ۱۹۹۹ی وه غه را دو ماهی کر یه. بو پتر پیزانینان بنیره: ئارمانج عه لی محمه د، ئیبراهیم ئەحمه د و پۆلی ل بزوتنه وه یی خوازی رزگاری کورد، نامه یه کی ماسه ر پشکیشه بو جفا تا کۆلیزا ئاداب، زانکوی سلیمانی، ۲۰۱۱.
 (۳) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنه وه ی رزگاری خوازی کورد ۱۹۳۱-۱۹۵۸، به رگی یه که م (۱۹۳۱-۱۹۵۸)، هه ولیر، ۲۰۱۲، ل ۱۸۸.

دناڤ ریزۆن پارتا شۆرەشدا پەیدابوو و دوو باسک دناڤ کۆنگرەیدا دیاربوو، باسکۆ ئۆکۆ ژ سالج ھەیدر و ھەمید عوسمانی پۆکدھات کو چوونا خۆ بۆ ناڤ پارتی ب لادانا ھەردوو راسپارۆن ئۆکۆ و دووۆ گۆدان^(۱). باسکۆ دووۆ ژ ھەلی ھەبدولا، ھەبدولکەریم تەوفیق و رەشید ھەبدولقادر پۆکدھات و ل سەر چوونا دناڤ پارتیدا د رازی بوون^(۲).

پشتی ھەلوھشاندا ھەردوو پارتۆن شۆرەش و رزگاری، ئۆکەمین کونگرۆ پارتی ل بەغدا ل ۱۶ تەباخا ۱۹۶۶ ئۆ ل مالا سەعید ھەمی رۆقەبەری پۆکۆن نافخۆیۆ یۆن کۆلیژا ئەندازیاری ھاتە بەستۆن^(۳). د ئەفی کۆنگرەیدا زۆربەیا سەرکردۆن پارتا شۆرەش و رزگاری ئامادەبوون و ھەمزە ھەبدولا ھەک نوینەری مەلا مستەفا بارزانۆ و دەستەیا دامەزرۆنەرا پارتی ل مەھاباد و مەحمود ئازادی نوینەری شۆخ لەتۆف، کاکە زیاد و ئۆیراھیم ئەحمەد ھەکی ئەندامەکۆ زۆرەقان ئامادە بوون^(۴). دەربارە ی ژمارا نوینەریۆ کۆنگرە ی ھندەک ژۆدەر دیاردکەن کو (۳۲) کەس بوون، بەلۆ ھندەک ژۆدەرۆن دی ئامارۆ ددەنە ئەوۆ چەندی

(۱) سالج ھەیدەری رازیبوونا خۆ ل سەر راسپاردۆن (مەلا مستەفا بارزانۆ) دەربارە ی دانانا (شۆخ لەتۆف ھەفید و کاکە زیاد) ی ھەکو جۆگرۆن ئۆکۆ و دووۆ بۆ (مەلا مستەفا بارزانۆ) دیارکەر. بۆ پتر پۆزانینان بنۆرە: ھیب محمد کریم، المصدەر السابق، ص ۳۳-۳۴.

(۲) خلیل جندي، المصدەر السابق، ص ۸۳.

(۳) گەلەک بۆچوون دەربارە ی ھەتۆ بەستۆن ئۆکەمین کۆنگرۆ پارتی ھاتینە گۆتۆ. بۆ پتر پۆزانینان بنۆرە: نورۆ شاوۆس، مذکراتۆ، د.م، ۱۹۸۵، ص ۴۲؛ علی عبداللە، ژۆدەرۆ بەرۆ، ل ۵۰.

(۴) ئۆیراھیم ئەحمەد ل سەر ھەلوھشاندا لقا (ژ. ک) رازی نەبوو، ئەف کارە ب راورەگرتۆن ل گەل سەرکردابەتیا کومەلۆ قە گۆدای بوو. بۆ پتر پۆزانینان بنۆرە: عبدالستار طاهر شریف، الجمعیات والمنظمات والأحزاب الکردیة فی نصف قرن ۱۹۰۸-۱۹۵۸، الطبعة الثانية، السلیمانیة، ۲۰۰۷، ص ۱۵۳ - ۱۵۴.

کو ژمارا ئەندامین کۆنگره‌ی (٧٠) که‌س بوون^(١). پارتی ل ده‌ستپێکا پرۆگرامی خۆدا داخووا عیراقه‌کا ئازاد و سه‌قامگیر و رزگاربوون ژ ده‌سته‌لاتا ئیستیعماری و دویره‌لانکیا سیاسی و ئابووری کریه و داخواز کریه ده‌سته‌لات د ده‌ستی نوینه‌رین گه‌لی یین راسته‌قینه‌دا بیت^(٢).

پشتی دامه‌زراندنا حزبا پارتی دیموکراتی کوردستانی ب شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام شروقه‌کرنا ملکه‌چیا عیراقی بو بریتانیا ژ رووی سیاسی و جفاکی و ئابووری و سه‌ربازیقه شروقه‌کر^(٣). ئارمانجا پارتی دیموکراتی کوردستان پرۆژی چاره‌نفسی بو کوردستانی بوویه، به‌لئ قوناغا ئیکت دیموکراتی بو عیراقی و رزگاربوون ژ داگیرکهران و پاشفه‌مانی بوو، هه‌روه‌سا مافی ئۆتۆنۆمی بو کوردستانی د چوارچووئی عیراقیدا کو ژ کورد و عه‌ره‌بان پیکده‌یت^(٤). ژلای ئابووریقه پارتی داخووا خۆمالیکرنا کانزا و سامانین سروشتی و گازی دکر، هه‌روه‌سا داخواز کر کو به‌ره‌مه‌هینانا گازی ژ لای ده‌وله‌تیقه بیت، هه‌روه‌سا بو بنیاتنانا پیشه‌سازیه‌کا باش یا خۆمالی کو بیته شه‌نگستی سه‌ره‌کی بو پیشه‌سازیا نیشتمانی، هه‌روه‌سا خۆمالیکرنا بازرگانین و بازرگانین یانی ب ریکا ده‌وله‌تی به‌یته کرن و هاریکاریا بازرگانین نافخوویی به‌یته کرن^(٥). هه‌ر ل ئەوی سه‌رده‌می پارتی زور هه‌ول و بزاف ژ بو پیکهینانا به‌ره‌یه‌کی نیشتمانی و ئیکگرتی کرن، ژبو چاره‌سه‌رکرنا کیشه

(١) خلیل جندي، المصدر السابق، ص ٨٥.

(٢) عبدالستار طاهر شريف، المصدر السابق، ص ٢٢٨.

(٣) لازاریف، میژووی کوردستان، و: وشیار عه‌بدوولا سه‌نگاوی، هه‌ولێر، ٢٠١٢، ل ٤٣٦.

(٤) جیرارد جالیاند، شعب بدون وطن الكرد وکردستان، ترجمه: عبدالسلام

النقشبندی، اربیل، ٢٠١٢، ص ٢٣٢.

(٥) جه‌لال تاله‌بانی، کوردستان و بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد، سلیمانی، ٢٠١١، ل ٢٥٩.

و گرفتێن حکومەتی و رزگارکرنا عیراقی ژ دورپێچا ئیمپریالیزما ئنگلیزی و کومپانییێن گازۆی یێن بیانی، هەرچەندە بزاقا دیموکراتی و نیشتیمانی ل عیراقی د هیزا خۆدا بوو و بیروباوهرین دیموکراتی د مەژیی خەلکیدا بوون، بەلێ رۆژ بۆ رۆژی کەفنه پەرستین عیراقی و رژیما شاهاتی پتر ب ئیمپریالیزما ئنگلیزیفە گریدان^(۱).

پارتی ل سەر داخوایێن خو بۆ سیستەمی دیموکراسیا راستەقینە بۆ عیراقی یا بەرەوام بوو، هەرەسا هەلوەشاندا پەیماننا سالا ۱۹۴۸ئ ئەوا ل گەل بریتانیا هاتیە گریدان، ل سالا ۱۹۴۸ئ دەمی عیراقی پەیماننا بۆرتسموت ل گەل بریتانیا گریدا، پارتی رۆلەکی مەزن و بەرچاف د خویشاندانین دژی ئەقی پەیمانیدا هەبوویە، نەخاسمە پشتی رۆژا ۱۵ئ کانوونا دووی ۱۹۴۸ئ ل دەمی ب شیۆهێه کێ فەرمی پەیمان هاتیە ئیمزاکرن^(۲). پارتی بانگەوازهک بۆ هیژ و لایەنی سیاسی و رۆژنامین ئەوان راگەھاند کو کار بۆ ژنابقرنا ئەوی ریکەفتنی بکەن، هەرەسا پارتی د رۆپەلین رۆژناما خو یا رزگاریدا کو ئۆرگانێ فەرمیی پارتی بوویە، زۆر گرنگی ب ئەقی چەندی ددا و ل سەر راوەستیا و کاریگەری و پیلانا ئەوی بۆ جەماوەری بەلاڤ و شروڤە دکر، کو کاریگەریا خو ل سەر خەلکی هەبوویە و هەستین ئەوان ب دژی ریکەفتنی د ئازراندن^(۳)، ژبەر ئەقی ئەگەری خویشاندانین سەرتاسەری ل بەغدا و زۆربە ی باژیری

(۱) علی عبدالله، میژووی پارتی دیموکراتی کوردستان - عیراق تا بەستنی کۆنگرە ی سیپهەم، ب.ج، ۱۹۶۸، ل ل ۶۵-۶۶.

(۲) نوری شاپووس، المصدەر السابق، ص ۵۰.

(۳) رزگاری (رۆژنامه)، ژماره (۱۸)، بەغدا، ۱۹۴۸.

عيراقى هاتنه ئەنجامدان و نيزىكى (٧٠) قوتاييىن كورد، ژ كۆليژيىن ماف و ئەندازيارى و پزىشكى و قوتاييىن پەيمانگەهان بەشدارى تيدا كرن، قوتاييىن كورد رۆلەكى بەرچاڤ هەبوويه و چەندىن ژ ئەوان د خۆپيشاندا هاتنه برينداركرن، هەروەسا ئەفان خۆپيشاندا نان باژيريىن كوردستانى ژى بخۆڤه گرتن^(١).

ژ لايەكى دويڤه پارتى ديموكراتى كورد د گەل پارتا شيوعى يا عيراقى، د هندەك ليژنان ل بەغدا و سليمانىي و هەولير و مويسل و نەجەف و كەربەلا و بەسرادا بەشداربوون، ل سەر چەندىن درۆشمان رېكەفتن كو دناڤ خۆپيشاندا بھينه گوتن، پارتى درۆشمين پارتايە تيفه گريدان ل سەر ژيانا كوردستانى و سەرۆك مستەفا بارزانى، هەروەسا پارتى داخوازا ئازادكرنا بارزانيايىن كر و داخواز ژ جەماوەرى خۆ كر، مانگرتنى و خۆپيشاندا نان ب هەلكەفتا چلەيا شەهيدىن خۆپيشاندا نان ل هەولير و سليمانىي بكن^(٢)، ژ لايەكى دويڤه پارتى ديموكراتى كوردستان پشكدارى ليژنەيه كا تايەت ل ژير نافتى (ليژنەيا هاريكاريا نيشتمانى) كر كو درۆشمى ئەوى يى سەرەكى گريداي ژنافرنا پەيمانا پۆرتسموس و رووخاندا حكومەتا سالج جەبر ل سالا ١٩٤٨ئى و ئەنجامدا هەلبژارتان بوو، ئەف ليژنە هاتبوو پيڤكهينان ژ كومهكا پارتين سياسى يىن عيراقى و رەشىد عەبدولقادر ئەندامى مەكتەبا سياسى يا پارتى ديموكراتى كوردستان بوويه نوينهري پارتى بو ئەف ليژنيدا^(٣).

(١) ماجد حسن علي، الحركة الطلابية الكردية في العراق ١٩٢٦-١٩٧٠، دھوك، ٢٠١١، ص ١٨٩.
 (٢) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، الكورد والأحداث الوطنية في العراق خلال العهد الملكي ١٩٢١-١٩٥٨، اربيل، ٢٠٠٥، ص ٩٠.
 (٣) مەھدی محەمەد قادر، پيشهاته سياسيه كانى كوردستانى عيراق ١٩٤٥ - ١٩٥٨، سليمانى، ٢٠٠٥، ل ل ٢٦٠-٢٦٥.

ژ لایەکی دویشه ئەندام و لایەنگرین پارتی دیموکراتی کوردستان ژ فەرمانبەر و قوتابیی کولێژین ل بەغدا بەشداری ل ئەوان خۆپیشانداین دژی ئەقێ پەیمانێ کرێه و، د ئەنجامی ئەوان ریبیبوونین دناقبەرا خۆپیشاندەر و هیژین حکومەتی پەیدا بووین، ژمارەیه کا کوردان هاتنه کوشتن و بریندار کرن^(۱).

ژ لایەکی دویشه پارتی دیموکراتی کوردستان رۆله کی بەرچافی گێریه د هاندانا جەماوەری کوردستانی ل بازارین هەولیر و کەرکوک و سلیمانی، ل دژی پەیماننا پۆرتسموس و د ئەقی بواریدا (ستیفن هەمسلی لونریک - **Stephen Hemsley Longrigg**) ئاماژەیی د دەته ئەوی هەقە پەیماننا ب هیژ ئەوا دناقبەرا پارتا شیوعیا عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستاندا، ل ژیر ناقتی (لیژنەیا هاریکاریا نیشتمانی) و رۆلی ئەوی د هاندانا جەماوەری کوردستانی دژی دەستەلاتداریا بریتانی^(۲).

ژ ئەنجامی ئەفان خۆپیشاندانان، سەرۆک وەزیران و ژمارەکا وەزیران و ژمارەکا نوینەر و سەرۆکی جفاتا نوینەران دەست ژ کارکێشانا خو پیشکیش کر، وەزارەتا نوری سەعیدی هاتە دامەزراندن و ریکەفتنا بۆرتسموس هاتە هەلوەشاندن^(۳).

هەر وەسا ل ۱۹ی کانوونا دووی ۱۹۴۸ی ل باکو مەلا مستەفا بارزانی کۆنفرانسهک بو کوردین باشور و رۆژهلاتی گریدا، د گوتارا خودا ئاماژە دایه چەندین خالین گرنگ، ژ ئەوان خالان بابەتی گازۆی بوویه

(۱) بو پتر پیزانیان بنیره: کهمال مەزهەر ئەحمەد، چەند لاپەرەک.... بەرگی دووم، ل ل ۳۸۷-۳۸۸.

(۲) مەهدی محەمەد قادر، ژیدەری بەری، ل ۷۶.

(۳) فاضل حسین، تاریخ العراق المعاصر، بغداد، ۱۹۸۰، ص ۱۵۱.

کو پیدفیه هه‌می کانزاییڤن ژێرئه‌رد، ب تاییه‌تی گاز بهیینه‌ خو‌مالیکرن و داها‌ت ل سه‌ر هه‌می خه‌لکێ عیراقی بهیته‌ دابه‌شکرن^(١).

ل ده‌مێ ریکه‌فتنا گازی یا نوی دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی و کومپانییڤن گازی ل ٣ئ شوباتا ١٩٥٢ئ هاتیه‌ ئیمزاکرن، پارتی دیموکراتی کوردستان ئه‌و ریکه‌فتنا نوی شه‌رمه‌زار کر، داخواز ژ جه‌ماوه‌ری کورد کر کو خه‌باتی بو‌ ئارمانجا ئه‌نجامدانا پیشه‌سازیا گازی بکه‌ن، هه‌روه‌سا کونگرێ خو‌یی سیڤ ل ٢٦ئ کانوونا دووی ١٩٥٣ئ ل ژێر درۆشمی خو‌مالیکرنا گازی هاته‌ ئه‌نجامدان^(٢).

هه‌روه‌سا پارتی دیموکراتی کوردستان ل ٢٦ئ حوزیرانا ١٩٥٢ئ به‌یاننامه‌کا فه‌رمی ده‌رکر کو تیدا هاتیه‌: گرنکه‌ سه‌ربه‌خو‌یا سیاسی ل وه‌لاتی هه‌بیت و راگه‌هاندنا هه‌لوه‌شاندنا هه‌می ریکه‌فتنا مین ل گه‌ل کومپانییڤن گازی هاتینه‌کرن بهیته‌کرن، ده‌وله‌ت ب هاندانا پرۆژین پیشه‌سازی رابیت و پیشه‌سازی نیشتمانی ژ پێشبرکییا بیانیان پارێزیت، ده‌وله‌ت ب خو‌ب برێقه‌برنا پرۆژه‌ییڤن پیشه‌سازی گران رابیت، وه‌کو پیشه‌سازی ده‌رهینانا گازی و پافژکرنا ئه‌وئ و پیشه‌سازی چه‌کی و که‌هره‌بی و هه‌می کانزاییڤن ژێرئه‌ردی^(٣).

(١) ده‌سته‌ی ئه‌نسیکلۆپیدیای (پ. د. ک)، مێژووی پارتی دیموکراتی کوردستان، کۆنگره‌ و کونفرانس و پرۆگرام و په‌یره‌وی ناوخۆیی، به‌رگی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ٢٠٢١، ل ٤٥.

(٢) طه‌ خلف محمد الجبوري، موقف الاحزاب السياسية والقوى الوطنية من قضية النفط في العراق ١٩٥١-١٩٦٨ دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة تكريت، ٢٠٠٥، ص ٦٤.

(٣) سدیق سالح و ره‌فیک سالح، له‌ به‌لگه‌نامه‌کانی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٦٣-١٩٦٤، ده‌وک، ٢٠٢١، ل ٢٢٤-٢٢٥.

ل دەمی مانگرتنا کرێکارین گازی بەسرا، پارتی دیموکراتی کوردستان پشتهفانیا خۆ بۆ خۆپیشاندانین ئەوان دیارکر، هەروەسا بەیاننامەکی ل ۱۶ی کانوونایەکێ ۱۹۵۳ی دەرکر و ئاماژە ب خەبات و خۆراگریا پالادا و داخواز ژ جەماوەری کر کو پشتهفانین داخوایین کرێکاران بن، هەردیسان ل سەرهلدانا جوتیارین دەشتا هەولێری، ئەوان خۆپیشاندانان پشتهفانی و هەفکاریا پارتی دیموکراتی کوردستان بخۆفە دیت و پارتی داخواز کر کو جوتیارین گرتی بھینە ئازادکرن و ئازادی و دیموکراسی بھیتە بەرپاکرن^(۱). هەر ل سالا ۱۹۴۶ی هەتا سالا ۱۹۵۶ی روژناما رزگاری روڵەکی کاریگەر و بەرچاڤ، د داخوازرنا وی ژبو ئیکگرتنی هەبوو و ئیکریزیا هەولین ئەوان دناقبەرا هەردوو مللەتین کورد و عەرەب، ب مەرەما زالبوون ل سەر داگیرکەری و لەشکەری و پرۆژە و پەیمانین ئەوان ل گەل عیراقی^(۲).

پێکھینانا بەرەبەرەکی ئیکگرتی ژ کرێکار و جوتیار و کاسبکار و سەرمايەدارین نیشتمانی^(۳) و بھیزکرنا بزاقا ئاشتیی د عیراقیدا و پاراستنا ئەوی ژ شەر و نەخوشیان^(۴)، د بەرەبەلافکرنا ئازادی و دیموکراسیەتی و ئازادیا نفیسین و بەلافکرنتی و هزرین ئازاد و ئازادیا پارتین سیاسی و دامەزراندنا سەندیکا و دروستکرنا بەرەبەرەکی ئیکگرتی ژ هەمی پارتین نیشتمانیاندا، بۆ زالبوون ل سەر ئیمپریالیەتی و حکومەتا نوری سەعیدی و پێکھینانا

(۱) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، المصدر السابق، ص ۹۳.

(۲) فرهاد محمد احمد، جريدة خبات (النضال) ۱۹۵۹-۱۹۶۱ دراسة تاريخية، دهوك، ۲۰۰۸، ص ۳۰.

(۳) رزگاری (گۆڤار)، العدد (۱)، بەغدا، اذار ۱۹۵۳.

(۴) رزگاری (گۆڤار)، العدد (۲)، بەغدا، اذار ۱۹۵۴.

حکومه ته کا نیشتمانی^(١). ب هه مان شیوه (گۆفارا رزگاری)^(٢) ژى بهردهوام هزر به لاف دکرن و داخوازا رزگارکرن عیراقتی ژ لایى سیاسى و ئابوورى و ئایدوئوژى ژ داگیرکهر بریتانی و ئەمریکا و ژ دهسته هلاتا چیتا پاشقه مای دکر، ههروه سا رزگارکرن جوتیاران ژ سته مکاریا دهره به گ و خودان زه فیان و مافى ئۆتۆنۆمى بۆ ملله تى کورد ل کوردستانى^(٣). ئەفئى گوفارى بهردهوام بانگه وازا خو مالیکرنا گازئی دکر^(٤).

کاودانین پارتی رۆله کى بهرچاڤ و کاریگهر هه بوو د خو پيشاندا نین دژی په یمانین حکومه تا عیراقتی و وه لاتین دیت و کومپانیین گازیدا دهاتنه ئەنجامدان، ژ ئەوان خو پيشاندا نین به غدا دژی په یمانا بۆرتسموت یا سالا ١٩٤٨ئى، که سایه تین کورد مینا ئیبراهیم ئەحمده و عومه ر مسته فا و سه دیق ئەتروشى و حافظ قازى و چه ندین کادرین دی یین پارتی دیموکراتی کوردستان، پشکدارى د خو پيشاندا نندا کر و رۆله کى بهرچاڤ تیدا هه بوو^(٥). ئەندامین پارتی دیموکراتی کوردستان ب تایه تی

(١) رزگاری (گۆفارا)، العدد (٣)، به غدا، حزیران ١٩٥٥.

(٢) گۆفارا رزگاری ل کانوونا ئیکى ١٩٥٣ئى دهرکه فته، کو ژ لایى همزه عه بدولای فه هاتیه به لافکرن، ئۆرگانى پارتی دیموکراتی کورد بوو، پشتی لادانا همزه عه بدولای ژناف ریزین پارتی دیموکراتی کورد، لایه نى پيشکته فته پارتی دیموکراتی کوردستان ل سالا ١٩٥٣ئى هاتیه دامه زانندن، ژ بهرکو رزگاری ناف و دهنکيه کا باش په پیداکر بوون د نافه ندین جه ماوه رى کوردستانا عیراقتی، لایه نى پيشکته فته پارتی دیموکراتی کوردستان ب نافى گۆفارا رزگاری هاته ب نافکرن، هه ر دوو رزگاری بهردهوام بووینه د به لافکرنیدا تا سالا ١٩٥٦ئى، لایه نى پيشکته فته پارتی دیموکراتی کوردستان رۆژنامه یه ک ب نافى خه باتی کوردستان دهرکر و ژمارا وى یا ئیک ل ئادارا سالا ١٩٥٧ئى بوو. بۆ پتر پیزانینان بنیره: فرهاد محمد احمد، المصدا السابقی، ص ١١١.

(٣) رزگاری (گۆفارا)، العدد (٦)، به غدا، نیشان ١٩٥٤.

(٤) رزگاری (گۆفارا)، العدد (٧)، به غدا، نیشان ١٩٥٢.

(٥) خلیل مصطفی اتروشى، ژیده رى به رى، ل ٥٢.

بوونە ئارمانجا سەرەکی دناف هەوین دویفچوون و گرتنا وان، ژ ئەوان ئیبراهیم ئەحمەد کو رۆلەکی باش د خویشاندانا هەبوو و ژ بەر خواندنا گوتارەکی دناف خرفەبوونین جەماوەریدا و پشتی گرتنا وی بو ماوی (١٠) سالان هاتە دادگەهکرن، هەروەسا رەشید عەبدولقادر^(١) ژى هاتە گرتن و بو ماوی سى سالان هاتە زیندانکرن، پاشی دەستەهلاتا حکومەتا عیراقی ب فەگۆهاستن و دورئێخستنا رەگەزین نەتەوێ کورد بو ژیریا عیراقی رابوون^(٢).

ژ لایەکی دویفە ل دەمی سەرهلدانا جوتیاران ل ٥١ ئادارا ١٩٥٣ی، هەندەك ژ پارێزەرین کورد رۆلەکی بەرچاڤ گیرا و بەرگری ژ جوتیاران کرب تاییەتی بو ژازادکرنا ئەوان ژ زیندانی کو کادری پارتی بوون، ژ ئەوان: عەونی یوسف، رەشید عەبدولقادر، مەعروف بەرزنجی، حسین بەرزنجی، جەبار پیرۆزخان و ئیبراهیم ئەحمەد کو بی بەرامبەر و ب گیانەکی کوردایەتی کاردکر^(٣). هەردیسان د.سەدیق ئەتروشی و ژمارەکا مامۆستایین زانکویا بەغدا یاداشتنامە سەبارەت ئەقی چەندی بو سەرۆکی حکومەتی و شاھی عیراقی بلندکربوون^(٤). سەرهلدانا جوتیاران ژ هەمی لایەکیفە پالپشتی و پشتەقانی پارتی دیموکراتی کوردستان

(١) رەشید عەبدولقادر: ئیک بوو ژ سەرکردین پارتا شوێش و پارتی دیموکراتی کورد، ئەندامی کۆمیتا ناڤین بوو هەر ژ دامەزراندنی ل کۆنگرێ ئیک، پاشی هاتیە زیندانکرن، پشتی ژ زیندانی دەرکەتی بەردەوامی دایە کاری خو وەکو ئەندامی کۆمیتا ناڤین یا پارتی هەتا سال ١٩٥٥ی دەست ژ کاری پارتی بەردایە.

بو پتر پێزانینان بنێرە: عبدالستار طاهر شريف، المصدر السابق، ص ٩١.

(٢) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، المصدر السابق، ص ٩١.

(٣) مەهدی محەمەد قادر، ژێدەرێ بەرێ، ل ٢٥١.

(٤) خلیل مصطفی اتروشی، ژێدەرێ بەرێ، ل ٥٢.

بخۆفه‌گرت، پارتی د یاداشتناما خۆدا ناماژه دا دابه‌شکرنا ئەوی رۆلی ل سەر جوتیاران و داخوازا هه‌لوه‌شاندا سیستهمی یاسا هۆز و دهره‌به‌گان کر، نازادکرنا زیندانیین سیاسی و بارزانیان و داخوازا ئیکگرتنا ملله‌تی کورد و عهره‌ب کر کو دبیته شه‌نگستی به‌ره‌یی تیکدانا داگیرکه‌ریی ل عیراقتی^(١). ل ده‌می بریتانیا بۆ چه‌سپاندنا ده‌سته‌لاتا خۆ هاتیه عیراقتی، هه‌ول دان دهره‌به‌گان ژ خۆ رازی بکه‌ن و په‌یوه‌ندی د گه‌لدا په‌یدا کرن و سیستهمی یاسا هۆزان دانا، ئەف چه‌نده د به‌رژه‌وه‌ندی ئەوان دهره‌به‌گاندا بوو دژی مافیین جوتیاران، جوتیاران به‌رده‌وام هه‌ول و بزاقین خۆ ژبو هندی دکرن کو زه‌فییین خۆ ژ ده‌ستی دهره‌به‌گان دهرینن، ل ئەوی ده‌می جوتیارا بانگه‌وازا جه‌ماوه‌ری کریه کو چالاکی و خه‌باتی بۆ لادانا سیستهم و یاسایا هۆزان بکه‌ن^(٢). پارتی دیموکراتی کوردستان دژی سیاستا سه‌رۆک حکومه‌تا عیراقتی یا ژده‌رفه ئەوا دهاته ب ریقه‌برن ب سه‌رۆکاتیا نوری سه‌عید و به‌ستنا په‌یمانا به‌غدا سالا ١٩٥٥ی، راوه‌ستایه و دایه دیارکرن کو ئارمانجا سه‌ره‌کی یا ئەفیی په‌یماننی دژایه‌تیکرنا ژ بزاقا کوردی ل عیراقتی و تورکیا و ئیرانی و گه‌فه ل سه‌ر ئارامی و سه‌ره‌به‌خۆیا هه‌می وه‌لاتان^(٣). هه‌روه‌سا دژایه‌تیکرنا په‌یمانا به‌غدا ره‌هه‌ندیین جه‌ماوه‌ری ل به‌غدا بخۆفه‌گرت، کوردان ژی ب چالاکانه به‌شداري تیدا کر، خه‌لکی ئاکنجیی کوردستانا عیراقتی ب خۆپیشانان و مانگرتن و گریدانا چه‌ندین کۆمبونان رابوون، کو تیدا

(١) جعفر عباس حمیدی، التطورات والاتجاهات السياسية الداخلية في العراق ١٩٥٨-١٩٥٨، بغداد، ١٩٨٠، ص ٢٢٩.

(٢) جووتیار (رۆژنامه)، ژماره (٧)، به‌غدا، چریا دووی ١٩٥٣؛ جووتیار (رۆژنامه)، ژماره (٨)، به‌غدا، کانونا ئیکتی ١٩٥٣.

(٣) خه‌باتی کوردستان (رۆژنامه)، ژماره (١)، به‌غدا، کانونا دووی ١٩٥٧.

داخوازکەر عیراق خوۆ ژ پەیمانان بەغدا ١٩٥٥ ئی فەکیشتیت، هەرۆهسا داخوازا دەست ژ کارکێشانان حکومەتا نوری سەعیدی کر^(١). پارتی دیموکراتی کوردستان هەلوێستەکن نیشتمانی پەرۆهاری نیشان دا بوۆ دژایەتیکرنا سیاسەتا دەرڤە یا نوری سەعیدی و پیکهینانا وی پرۆژە، ئەو پەیمان ب هەرەشەکا مەزن بوۆ سەر ئاسایش و سەرەخۆیا گەلێن دەرڤەری ب شیۆهیهکن گشتی و بزاقا رزگارێخوازا کوردی ل کوردستانا عیراقی و پارچین دیتەر ب شیۆهیهکن تاییەت هەژمارت، کو دئی بیتە ئەگەرەکن سەرەکی بوۆ بهیژکرن و پاراستن و بەرفەرەکرنا سەنگی داگیرکەری ل دەرڤەرا رۆژەهلاتدا^(٢).

ئیکەمین چالاکسی و بزاقین وی پەیمانێ دژی بزاقا رزگارێخوازا کوردی بوویە، ل کوردستانا رۆژەهلات ل ئیرانی دژی هۆزا جوانرو ل سالا ١٩٥٦ ئی ئەنجام دا ب ئارمانجا ژناڤرنا بزاقا بەرگریا کوردی ل کوردستانا ئیرانی، کو سەرکردایەتیکرنا وی ژلایێ بزاقا ئیکگرتنا نیشتمانی ڤە دەاتە کرن^(٣). هەرۆهسا رەوشەنبیر و نەتەو پەرۆهاری کورد هەول دان مەترسیا ئەڤی پەیمانێ ب شیۆهیهکن ئاشکرا ل سەر بزاقا رزگارێخوازا کوردی دیاربکەت، سەدیق ئەتروشی و حافز قازی ئەڤ چەندە ب شیۆهیهکن ئاشکرا ل گەل وەزیری ناڤخویی عیراقی سەعید قەزاز گەنگەشە کریە^(٤).

(١) لازاریف، ژێدەری بەری، ل ٤٤١.

(٢) مەهدی محەمەد قادر، ژێدەری بەری، ل ٣٠٦.

(٣) محسن محمد المتولي، كرد العراق منذ الحرب العالمية الأولى ١٩١٤ حتى سقوط الملكية في العراق ١٩٥٨، بیروت، ٢٠٠١، ص ١٣٨.

(٤) خلیل مصطفی اتروشی، ژێدەری بەری، ل ٥٣.

بەندىن پەيمانا بەغدا ژىدەرەكى سەرەكى بۆ سەرکوتكرن و ژناڤرنا بزاقا رزگاربخوازا كوردى ل هەمى پارچىن كوردستانى بوويه، ژبەركو پىكهنەرىن ئەقى پەيمانى ب شىوہەكى راستەخۆيان نەراستەخۆ ل دويف قوناغين دىروكى ژىدەرىن سەرکوتكرنا بزاقين كوردى بووينە، برىتانيا ژبو مانا بالادەستيا خۆيا لەشكەرى و سياسى و ئابوورى ل دەڤەرى، دژايەتيا هەمى گۆرانكارىان دكر كو دناڤ بزاقين نىشتيمانيدا رویددان، بزاقا رزگاربخوازا كوردى ژى ئىك ژ ئەوان ئەوانان بوويه^(١). ژ هەژبە بىژين (مجلس الاعمار - جقاتا ئافەدانكرن و نىشتەجىبونى) ل عيراقى ل سالا ١٩٥٠ى هاتە دامەزراندن، ئەوژى ل دويف ياسايا جقاتا ئافەدانكرنى ژمارە (٢٣) يا سالا ١٩٥٠ى، كو كارى ئەوانى سەرەكى دروستكرنا پرۆژەيىن بەنداڤان و دروستكرن و رىكخستنا سەرليڤين رويباران ب تايەتى ژى رويبارين دجلە و فورات، هەروەسا پاراستن ژ لەهيان، پرۆگرامى خۆيى دەستپىكى بۆ پرۆژەيىن ئافەدانى ل سالا ١٩٥١ى دارىشت و كۆژمى (٥٦,٧) مليون دىنار بۆ جىبەجىكرنا پرۆژەيان هاتنە تەرخانكرن^(٢). پشتى ماوہەكى كىم كو كار ل سەر پرۆگرامى خۆكرى حكومەتا عيراقى رىكەفتنەكانوى دگەل كومپانيين گازى بين بىانى گریدا، داھاتى گازى ب شىوہەكى بەرچاڤ بلند بوو، ئەقى چەندى كاريگەرى ل سەر جقاتى هەبوويه، ژبەركو ب رىژا (٧٠%) داھاتى گازى بۆ جقاتى هاتبوو تەرخانكرن، كو پارى ئەوان ژ (٦٥,٧)

(١) مەھدى محەمەد قادر، ژىدەرى بەرى، ل ٣٠٦.

(٢) بۆ پتر پىزانينان ل دور كارين جقاتا ئافەدانكرن و نىشتەجىبونى بنىرە: عبد اللہ شانى عېھول، مجلس الاعمار في العراق ١٩٥٠ - ١٩٥٨، رسالە ماجستىر مقدمە لى مجلس كلية الاداب جامعة بغداد، ١٩٨٣.

مليون دیناران بۆ (١٥٥) مليون دیناران زیده کر و ماوئۆ پرۆگرامۆ بۆ (٦) سالان هاته زیده کرن^(١).

جقاتا ئافه دانئۆ شیا ژماره کا پرۆژئین بهرچاف یئین ئافه دانئۆ و خزمه تگوزاری دروست بکهت، کو ههتا نوکه ژۆ مفا ژ ئه وان پرۆژه یان دهئته دئین، وه کو به ندادف و کارگه ه و وئستگه هئین وزه یا که هره بئۆ و کارگه هئین گاز و غازۆ و ریکوبائئین هاتن و چوونئۆ و هئلا ئاسنی، زیده باری پرۆژئین ئاکنجیوونئۆ و ئه ف پرۆژه یه ل سه ر پارئزگه هئین عیراقئۆ دابه ش کر بوون^(٢). وه کو دهئته تئینیکرن هه رسئۆ لیوایین کوردان هه ولیئر، سلئیمانئۆ، که رکووک، ژ پرۆژئین ئافه دانکرنئۆ و نیشه جئوونئۆ یئین ژلایئۆ جقاتا ئافه دانئۆ دبئۆ به هر بوون، پرانیا پرۆژئین دهاتنه ئه نجامدان چ پرۆژئین ئافه دانئۆ یان پیشه سازی دناف باژئیرئۆ موئسلدا جئبه جئۆ دکرن، ل ناحیه و قه زایین کوردی ژۆ ژماره کا هه ره کئیم یا پرۆژه یئین ئافه دانئۆ و خزمه تگوزاری و پیشه سازیئۆ لئۆ دهاتنه دانان، حکومه تئین عیراقئۆ یئین ئیک ل دوئف ئیک ب هئچ شئوه یه کی داهاتئۆ گازۆ نه دئئخسته د خزمه تا ئافه دانکرن و پرۆژه یان ل ده فهرئین کوردان، له وما که رتئۆ پیشه سازی ل کوردستانئۆ پاشقه مان بخوئفه گرتبوو^(٣).

(١) عباس النصراوي، المصدر السابق، ص ٣٢.

(٢) عدنان القطان، "مجلس الاعمار العراقي (١٩٥٠-١٩٥٨)"، الجزء الثاني، مرکز الرافیدین، تاریخ النشر: ١٧ دئسمبر ٢٠٢١، تاریخ الزیارة: ٢٠٢٢/١٢/٢٠.

<https://www.rasammerkezi.com/estimate-position/9458/>.

(٣) د. کاظم حبيب، لمحات من نضال حركة التحرر الوطني للشعب الكردي في كردستان العراق، الطبعة الثانية، اربيل، ٢٠٠٥، ص ٢١٨-٢٢٣.

پارتی د روپه‌لین روژناما خو یا رزگاریدا، گله‌یی و ره‌خه ل سیاستا حکومه‌تا عیراقتی کریه، سه‌باره‌ت پروژه‌یی‌ن خزمه‌ت‌گۆزاری وه‌کو ری‌کوبان، فرۆکه‌خانه، دروستکرنا چه‌ین له‌شکه‌ری، گرنگی نه‌دان ب ده‌قه‌رین کوردان، ب هه‌روه‌دانا داهاتی سامانین گازی و ری‌که‌فتنن عیراقتی ل گه‌ل کومپانیین بیانی یین گازی^(١). هه‌روه‌سا پارتی دیموکراتی کوردستان د ماوی ره‌خنیدا ل سه‌ر جفاتا ئافه‌دانکرنی ئاماژه دایه هه‌ردوو به‌نداقتین بیخمه و دوکان و رابوونا له‌هیان و داهاتی گازی، بیخه‌د خزمه‌تا پروژه‌یاندا و دروستکرنا به‌نداقتان ل سه‌ر هیزل و خابۆری و ل سه‌ر رویاری سیروان ل ده‌قه‌را ده‌به‌ندیخان، زۆر گرنکه به‌ره‌م و داهاتی سامانین گازی ئەم ب خه‌لکی خۆرا بگه‌هینین ژ هه‌ر لایه‌کی قه، دا ئاستی ژین و ژیارا ئەوان باشت بکه‌ین و خه‌لک هه‌می مفادار بیت ژ داهات و به‌ره‌م‌یین گازی^(٢).

کرێکارین کومپانیا گازی عیراقتی ل که‌رکووکی ب مه‌ره‌ما باشتکرنا بارودۆخی ژيانا خو و ب ده‌ستقه‌هینانا مافین خو، ل حوزیرانا ١٩٤٦ی یاداشتته‌ک پیشکیشی کومپانیی کر کو تیدا چه‌ند داخوازیه‌ک بخۆفه‌گرتبوون، ژ ئەوان دامه‌زراندنا سه‌ندیکیه‌کا کرێکاران بو کرێکارین گازی وه‌کو ده‌سته‌هلاته‌ک، کو بشین ب ری‌کا وی داخوازا مافین خو بکه‌ن و پشیت گورانکاریان په‌یدا بکه‌ت ل سه‌ر بارودۆخین کارکرنی و مۆچه‌یین خو و دابینکرنا خانیان و ده‌سته‌به‌رکرنا کۆمه‌لایه‌تی بو دابین بکه‌ن ل ده‌می نه‌خۆشیی یان بن کاریی و پیراتیی^(٣). ژ نه‌نجامی

(١) رزگاری (روژنامه)، ژماره (٣)، به‌غدا، کانوونا ئیکتی ١٩٥٣.

(٢) رزگاری (روژنامه)، العدد (٦)، به‌غدا، نیسان ١٩٥٤.

(٣) دلشاد محمود عبدالرحمن، کرکوک ١٩٢١-١٩٥٨، صلاح الدین، ٢٠٠٧، ص ٥٠-١١٠.

نەجیبەجێکرنا داخوایین ئەوان ل ٨ی حوزیرانی، کرێکاران نقیسارەك ب شیۆهیی هەرەشە کرنی ئاراستە ی رێفە بەریا کومپانیا گازۆ کر، کو چەند دەقەك دژی ئنگلیزی و لایەنگری بو سۆقیەتی تیدا بوون، هەر دەهەمان نقیساریدا هەرەشا هندی تیدا بوو کو ئەگەر داخوایین ئەوان جیبەجی نەكەن، دی پەنایی بەنە بەر راگەهاندنا مانگرتنەكا گشتی^(١). پشتی ب دومایەك هاتنا مولەتا ئەوان هاتیە دان، بی ئۆمیدبوونی ژ ئەوان هەولین نافەرا ئەوان وەکو شاندى کرێکارین کومپانیا گازۆ و نەبەرچاڤ وەرگرتنا داخوایین ئەوان ژلاین کومپانیا گازۆ و مۆتەسەرفی ئەو بەلین داینە کرێکاران، ل ٣ی تیرمەها ١٩٤٦ی کرێکاران ل باخچێ گاورباغی^(٢) مانگرتنەكا گشتی راگەهاند^(٣). کرێکاران بەردەوامی ب خرفەبوون و کۆمبوون و رێپێفانیین خو دا و دناڤ مانگرتنیدا، گوتار دەهاتنە خواندن و تیدا بەحسێ سیاسەتا داگیرکەری و ب تالان برنا گازا عیراقی و چەوساندنا خەلکی دەهاتە کرن. ئەقێ چەندی زۆر کارتێکرن ل دەستەهلاتدارین کومپانیا گازۆ کر و، دەستەهلاتا حکومەتا عیراقی ل ١٢ی تیرمەهی توندوتیژی ب دژی کرێکاران بکارتینا و (١٦) کرێکار هاتنە کۆشتن و (٢٧) ژى بریندار بوون، حکومەتا عیراقی هەول دان کو گۆنەها ئەقێ چەندی بکەنە د ستوی کرێکاراندا، جەماوەری کەرکوکێ و لایەنێن سیاسی

(١) مەهدی محەمەد قادر، ژێدەری بەری، ل ٣٠٦.

(٢) گاورباغ: دەفەرەكە کو کرێکارین مانگرتی یین کومپانیا گازا عیراقی ل کەرکوکێ خرفەبوون ل ئەنجام دای دژی نەزێدەکرنا مۆچەیین وان ژ لای کومپانیا گازۆ قە، ئەف جەه دەقێتە گەرەکا ئەلماس ژمارەکا زۆر یا دارین زەیتونی تیدا هەیه، جەهکی تاییەت ژبو کۆمبوونا تیدا هەیه ب بوورینا دەمی ژ لای خەلکی قە وەکو باخچە هاتیە نیاسین. بو پتر پێزانینان بنێرە: طە خلف محمد الجبوري، المصدر السابق، ص ١٨.
(٣) سعاد خيري، من تاريخ الحركة الثورية في العراق (١٩٢٠-١٩٥٨)، الجزء الاول، الطبعة الثانية، بغداد، ١٩٧٨، ص ١٥٠.

رۆژا دویشدا خوێشاندان کر و هه‌فسوزیا خو بو کرێکاران نیشان دا^(١). سه‌بارهت هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ژ پرسگریکا گازی ل عیراقی، هه‌ر ژ ده‌ستپیکا دامه‌زراندنا پارتی ئەف چهنده ب ههنده‌هه‌رگرتیه، له‌وما مه‌لا مه‌سته‌فا بارزانی ده‌می ئاواره‌ی ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی بووی، ل رۆژا ١٩ کانوونا دووی ١٩٤٨ ئی ل کونفرانسێ نوینه‌رین کوردستانا عیراقی و ئیرانی ل باکو، ئاماژه‌ دایه پرسا گازی و دبێژیت: "...پیدقییه هه‌می معادنێن ژێره‌رد و ب تایه‌ت مه‌عه‌نه‌ی گازی به‌یته ستاندن و مله‌ت مفای ژێ وه‌رگریت"^(٢).

گاورباگی بوو نه‌گه‌رئ نه‌رازیبوونا جه‌ماوه‌رئ کوردستانئ، ل هه‌ولیرئ ژێ بو پشستگییا داخوایین کرێکاران ژماره‌کا کرێکار و قوتاییان رێپه‌فانه‌کا ئاشتیانه به‌ره‌ف ده‌رگه‌هئ سه‌رایا هه‌ولیرئ بر، ل ژیر درۆشمئ باشکرنا بارودۆخئ کرێکاران و نازادکرنا گرتیان، ژه‌ه‌ژیه بیژین ژماره‌کا ئافره‌تان ژێ به‌شدارئ د رێپه‌فانیدا کربوو^(٣). ئەقی مانگرتنی هه‌ستی نیشتمانی و چینیایه‌تی ل ده‌ف کرێکاران بلندکریه و هاندان، بو کارکرن و ئیکرتیزی و داخوازکرن بو ب دویمایه‌یک هینانا دویشچوون و لنگه‌ریانا کرێکارین گازی و هه‌له‌وه‌شاندا سکالاین ل سه‌ر دژی فه‌ه‌ه‌راندنا کرێکارا هاتینه‌ لادان، قه‌ره‌بووکرنا خیزانین شه‌هید و برینداران، دانپیدان ب سه‌ندیکا کرێکارین گازی^(٤).

(١) نصیر سعید الکاظمی، مساهمة فی کتابة تأریخ الحریة العمالیة فی العیراق حتی عام ١٩٥٨، دمشق، ١٩٩١، ص ٢١٠.

(٢) مسعود بارزانی، ژیده‌رئ به‌رئ، ل ٣٩٣-٤٠١.

(٣) مه‌هدی محمه‌د قادر، ژیده‌رئ به‌رئ، ل ٣٠٦.

(٤) نصیر سعید الکاظمی، المصدرا السابق، ص ٢١٠.

ل ده‌می خۆپیشان‌دان و کۆمقه‌بووتین کریکارین کومپانیا گازی به‌سرا ژۆ لایه‌نی پێشکه‌فتی یی پارتی دیموکراتی کوردستان - عیراق، پشته‌فانیا خۆ بو کریکاران ده‌ربری و ل ١٦ ئی کانوونا ئیکۆ ١٩٥٣ ئی په‌یامه‌ک به‌لاف کر و تیدا ئاماژه دا خه‌باتا چینا کریکاران و خۆیا کر، کو سه‌رکه‌فتنا کریکاران د ئه‌فان مانگرتناندا ده‌ستپیکا ب دویمایه‌ياتنا ده‌سته‌لاتا پاشقه‌رو و داگیرکاری یه، هه‌روه‌سا داخواز ژ جه‌ماوه‌ری کر کو خه‌لک ئیک بگرن ژبو داخوازیین کریکاران و هه‌لوه‌شان‌دنا حکومه‌تی و پیکه‌ینانا حکومه‌ته‌کا نیشتمانی و دیموکراسی^(١). هیزین عیراقی ژ پۆلیس و له‌شکه‌ری که‌فتنه‌ دناف جادیین باژیری به‌سرادا و کریکار ده‌سته‌سه‌رکرن، زیده‌باری ژماره‌کا که‌سایه‌تیا و جه‌ین بازرگانی و جه‌ین گشتی هه‌می گرتن و ب ئه‌فی شیوه‌ی حکومه‌ت ل سه‌ر خۆپیشان‌ده‌ران زال بوو، کریکار ژبه‌ر بارودۆخین خۆ یین تابووری و مووچه‌یی خۆ نه‌چاربوون فه‌گه‌رنه‌ ل سه‌ر کارین خۆ، ل ١٨ ئی کانوونا ئیکۆ ١٩٥٣ ئی خۆپیشان‌دان ب دومایه‌یک هاتن و ژماره‌کا خۆپیشان‌ده‌ر و که‌سایه‌تیین بزافا نیشتمانی هاتنه‌ گرتن و دادگه‌ه‌کرن^(٢).

ئه‌ندامین کورد رۆله‌کی به‌رچاف و کاریگه‌ر ده‌رباره‌ی سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ و ریکه‌فتنی ئه‌وان ل گه‌ل کومپانیین گازۆ

(١) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، المصدر السابق، ص ٩٣.

(٢) جعفر عباس حمیدی، المصدر السابق، ص ٧٢. ئیکه‌م خۆلا هه‌لبژارتین ئه‌نجومه‌تی نوینه‌ران ل عیراقی ل ١٦ ئی تیرمه‌ها ١٩٢٥ ئی بوو، ژمارا ئه‌ندامان ژ (٨٨) نوینه‌ران پیکده‌ت، دناف ئه‌واندا (١٥) نوینه‌ر کورد بوون، کو ل سه‌ر لیوایی کوردی دابه‌ش دیوون، لیوایا هه‌ولیر پینج ئه‌ندام، لیوایا سلیمانین چار ئه‌ندام، لیوایا که‌رکوک چار ئه‌ندام، لیوایا مويسل ژۆ ژ دوازه ئه‌ندامان پیکده‌ت سی ژ وان کورد بوون. بو پتر پیزانینان بنیره: ئه‌حمده‌ حه‌مه‌ ئه‌مین ئومه‌ر، ئه‌ندامه‌ کورده‌کانی ئه‌نجومه‌نی نوینه‌رانی عیراقی له‌ رۆژگاری پاشایه‌تیدا ١٩٢٥-١٩٥٨، هه‌ولیر، ٢٠٠٧، ل ل ٥-١٥.

یین بیانی هه بوویه، ل روینشتنا شه شی یا ٢٠ئی شوباتا ١٩٥٠ئی ئەندامین کورد داخوازا راستفه کرنا خالین ریکهفتنا وه به رهینانا دایه کومپانیین گازی کر، ههروهسا داخوازکر کو داهاتی عیراقی ئەوئی ژ کومپانیین گازی دهیته وه گرگرتن بهیته زیده کرن و ناماژه ب بئ به هریا ده فه ریڤ کوردان، ژ داهاتی دا و گوت پیدفیه گرنگی ژهه می لایه کیشه ب ناوچین ئەوان بهیته دان^(١).

ژ لایه کئی دو یقه حکومه تا عیراقی ل ٣٠ئی شوباتا ١٩٥٢ئی ریکهفتنه کا نوی یا نهفتی^(٢) ل گه ل کومپانیین ئینگلیزی مور کر، پتر عیراق هاته گریدان ب ئەفان کومپانیین بیانی فه^(٣) و ئەف چه ندا هه ژی بو ئە گهری رازیبوونا جه ماوه ری عیراقی ب هه می ملله تین خو فقه و، پارتین سیاسی ده ست ب بزاف و لقینین سیاسی و خو پیشانانان کریه، جه ماوه ری پارتی دیموکراتی کوردستان ژی ل پایته ختی عیراقی به غدا و باژیرین کوردستانی (هه لوئر، که رکوک، سلیمانی) رۆله کئی بهرچاف د ئەفان بزاقین سیاسی و جه ماوه ری دژی دهسته لاتاداریا ئنگلیز و حکومه تا مسته فا عومه ری (١٢ئی تیرمه ها ١٩٥٢ئی - ٢٣ئی چریا دووی ١٩٥٢ئی) گیرایه^(٤).

(١) سالار عبدالکریم فندی الدوسکی، دور نواب السلیمانیه فی المجلس النیابی العیراقی ١٩٤٥-١٩٥٨، دهوک، ٢٠٠٨، ص ١٢٨-١٢٩.

(٢) ل دو یف ئەفتی ریکهفتنی پشکا عیراقی بو نیفا قازانجی هاته گهورین و کومپانیی رازیبوونا خو دیارکر ل سه ر زیده کرنا به رهه می کهرتی که رکوک و هناده کرنا به رهه می کهرتی مویسل و به سه ره. بو پتر پیزانینان بنیره: احمد ساجر صالح الدلیمی، سیاسات النفط فی العیراق خلال الحکم العارفی (مفاوضات-اتفاقیات-علاقات-موقف الراي العام)، عمان، ٢٠١٩، ص ١٥.

(٣) مه هدی مه محمود قادر، زیده ری به ری، ل ٢٨٣.

(٤) مسعود بارزانی، البارزانی ١٩٤٥-١٩٥٨، ص ٢٣٠-٢٣٢.

سه ره پایی کو پارتی دیموکراتی کوردستان تیکه لی ئه و به ره یی پیکهاتی ژ پارتین عیراقی بوو، به لی پارتی دیموکراتی کوردستان ب ریکا قوتابیین خو یین ریگهستی پشکداری د ئه وی خو پيشاندانا به رفره هدا کر ئه و ل ۱۷ی چریا دووی ۱۹۵۲ی کری، ل ۲۱ی چریا دووی جه ماوه ری پارتی ژ کریکار و روشه نبیر و قوتابیان ل گه ل جه ماوه ری به غدا رژانه سه ر جادان ل دژی حکومه تا عیراقی و ژ وان قوتابیین کورد رۆله کی به رچاڤ گیران د ئه فان رویداناندا جه لال تاله بانی، عومه ر مسته فا، جه ییب محمه د که ریم، مه عروف ره ئووف، ئه نوه ر عه زیز دزه یی، مه جید جوکل، ئه نوه ر شین عه زیز، موحه سین دزه یی، عه زه دین مسته فا ره سول، ئه حمه د عه بدولا ئامیدی، جه یده ر حه مه ئه مین، ره شید ئه حمه د خه فاف، عومه ر عارف و ره شید تاله بانی^(۱).

ل سه ر ئاستی سیاسی ژی پارتی دیموکراتی کوردستان ب گه رمی پشتگیریا خو بو رابه رینی دیارکریه و دژی په یمانا نوی یا عیراقی - بریتانی راوه ستاییه و داخوازا هه رفاندنا حکومه تی کریه و، دامه زراندنا حکومه ته کا دیموکراتی نیشتمانی کو مافین هه می گه لی عیراقی بپاریزیت^(۲).

ژ لایه کی دوپه پارتی دیموکراتی کوردستان رۆله کی کاریگه ر دیتیه د هاندانا لایه نگر و جه ماوه ری خو ل باژیریین سلیمانی و کۆیه کو خو پيشاندانین به رفره ل ژیر درۆشمی (ب هه رفیت رژیما پاشایه تی ب هه رفیت حکومه تا مسته فا عومه ری) هاتنه ئه نجامدان و رویره یووتین توند دناقه را هیزین پولیسا و جه ماوه ری خو پيشاندنه ر په یدابوویه^(۳).

(۱) مه هدی محمه د قادر، ژیده ری به ری، ل ۲۸۸.

(۲) ژیده ری به ری، ل ۲۹۰.

(۳) ژیده ری به ری، ل ۲۹۱.

ل کۆنگرئى سىئى يى پارتى ل رۆژا ٢٧ئى کانوونا دوويى ١٩٥٣ئى ل
 کهرکوکى، ئاماژه دايه خوّماليکرنا گازا عيراقى و ئافاکرنا پيشه‌سازيا گران
 و عيراقيدا و بلندکرنا مافى ژين و ژيارا ملله‌تى عيراقى^(١).

ل ده‌مى راپه‌رينا جوتياران ل سالا ١٩٥٣ئى ل ده‌شتا هه‌وليرى و
 هه‌لوئىستى توند يى حکومه‌تا عيراقى، نوينه‌رين کورد ل ئه‌نجومه‌نى
 نوينه‌رين عيراقى کيشا جوتياران ئىخسته بهر به‌حس و ليکۆلينان
 و د روينشتنيدا، مه‌سعود محمه‌د^(٢) رۆله‌کى ديار و به‌رچاف گيرا
 کو زۆر ب رايۆنکارانه ل روينشتنا ژماره (٥) ل ١٣ى گولانى که‌فته
 به‌رگريرنى ل مافين جوتياران^(٣).

هه‌روه‌سا نوينه‌رين کورد ل سالا ١٩٥٣ئى هه‌لوئىست سه‌بارهت
 سياسه‌تا حکومه‌تا عيراقى د گهل کوردان و شيوازى ره‌فتارين ئه‌وان
 هه‌بوويه، ب تايه‌تى د گهل دۆزا بارزانيان، سه‌بارهت کومپانيين
 گازى و ريکه‌فتنان ژلايى حکومه‌تا عيراقى فه ل گه‌لدا، ل روينشتنا
 ١٩ئى ئادارا ١٩٥٣ئى گه‌نگه‌شه ل سه‌ر کريه و گرنگى ب بابه‌تى
 بارزانيان هاتيه دان سه‌بارهت ره‌فتارکرنى د گه‌لدا و فه‌گه‌راندنا
 ئه‌وان بوّ ده‌فه‌رين وان^(٤). ژه‌ه‌ژه‌يه بيژين نوينه‌رين کورد هه‌ر ژ

(١) د.عبدالستار طاهر شريف، المصدر السابق، ص ٢٦.

(٢) مه‌سعود محمه‌د: رۆناکيره‌کى کورده، ل سالا ١٩١٩ئى ل باژيرى کويه ژ
 دايبکوبويه، ده‌رچووئى کۆليزا مافه ل زانکۆيا به‌غدا، و ل ساليين چلاندنا ئه‌ندامه‌کى
 چالاکى يانا سه‌ره‌که‌فتنا کوردان بوويه ل به‌غدا، ل خو‌لا ١٣ئى ئه‌ندامى ئه‌نجومه‌نى
 نوينه‌رين عيراقى بوويه، ل سالا ٢٠٠٢ئى ل هه‌وليرى وه‌غه‌را دومه‌هيتى کريه. بوّ
 پتر پيژانينان بنيره: اسماعيل شکر رسول، اربيل: دراسة تاريخية في دورها الفكري
 والسياسي ١٩٣٩-١٩٥٨، كوردستان العراق، اربيل، ٢٠٠٣، ص ٢٧٣-٢٧٧.

(٣) مه‌هدى محمه‌د قادر، ژيدهرى به‌رى، ل ٢٥٢.

(٤) راهي مظهر العامري، مسعود محمد ودوره السياسي في العراق ١٩١٩-١٩٦٨ -

سالا ۱۹۵۱ی هه‌تا دو‌ماهیا خولین ئه‌نجومه‌نۆ نوینه‌ران ل عیراقی داخو‌ازا خو‌مالیکرنا گازا عیراقی دکر، به‌رده‌وام ره‌خنه ل سیاسه‌تا ده‌سته‌لا‌تدارین عیراقی و ریکه‌فتین ئه‌وان د‌گه‌ل کومپانیین گازۆ بین بیانی و پشتگوه‌ هافیتنا ده‌قه‌رین کوردان ژ لایئ هه‌می جو‌رین خزمه‌تگۆزاری و پرۆژه‌یان ژ دا‌هاتی گازۆ گرتیه، نوینه‌رین کورد ب‌چالاکترین ئه‌ندامین جقاتا نوینه‌ران ل عیراقی ده‌اتنه هژمارتن^(۱).

وه‌کو دیار ل پرانیا هه‌لبژارتین جقاتا نوینه‌ران ل عیراقی، که‌مه‌ئایان ژ نوینه‌رین خو‌و د‌جقاتیدا هه‌بووینه، وه‌کو جو‌هی و مه‌سیحی و ئیزدیان، ئه‌ف که‌مه‌ئاینه زیده‌تر ل سه‌ر سی لیویان نوینه‌رین ئه‌وان د‌چوونه د‌جقاتا نوینه‌راندا، لیوایی به‌غدا و به‌سرا و مويسل بوون، هه‌تا‌کو خولا هه‌لبژارتنا یا یازدۆ ل ۲۵ی کانوونا دوویئ ۱۹۴۷ی، نوینه‌رین که‌مه‌ئایان چ‌گریدانین سیاسی و پارتایه‌تی نه‌بوون^(۲). پشته‌ی خو‌مالیکرنا که‌نالی سویس ژ لایئ مسری فه‌ل ۲۳ی تیرمه‌ها ۱۹۵۶ی، هی‌زین نیشتمانی ل عیراقی پشته‌فانی کر و داخو‌ازا لیژنه‌کا په‌یوه‌ندیکنۆ و کۆنگره‌کۆ گه‌لئ عه‌ره‌ب کریه و مانگرتن و پشته‌فانی بو مسری ئه‌نجامدان، ئه‌ف مانگرتنه ب‌شپۆه‌یه‌کۆ سه‌ره‌که‌فتیانه ل ۱۶ی ته‌با‌خا ۱۹۵۶ی ده‌سته‌پیکر، زیده‌باری به‌غدا فی مانگرتنۆ جهین دیترۆی فه‌گرتن ژ وه‌لاتی عیراقی و ژ ئه‌وان ژ هه‌ولیر^(۳).

دراسة تاریخیة، ترجمة: کمال مظهر أحمد، بغداد، ۲۰۰۸، ص ص ۹۴-۹۵.

(۱) سالار عبدالکریم فندی الدوسکی، المصدر السابق، ص ص ۱۳۱-۱۳۹.

(۲) زید عدنان ناجی، اقلیات العراق فی العهد الملكي دراسة فی الدور السياسي والبرلماني، لبنان، ۲۰۱۵، ص ۱۳۷.

(۳) جعفر عباس حمیدی، المصدر السابق، ص ص ۱۳۹-۱۴۰.

بزاقا رزگار یخووازا کوردی دوور نه‌بوون ژ ئەفان رویدانان، به‌لکو پیشکداریه‌کا کارا د ئەفان رویداناندا هه‌بوویه، ریک‌خستنی ننه‌ته‌وا کورد ل وی سه‌رده‌می په‌یوه‌ندی ننه‌هوان د گه‌هشتنه ئاسته‌کی زوری پیشکەفتی و کارکرنا ب هه‌فرا ژ کارین سیاسی یین نه‌ته‌وی کورد، پشته‌فانی کرنا پارتی دیموکراتی کوردستان بو مسری و لاوین کورد و جه‌ماوه‌ری کوردستانی، چه‌ندین خویشاندان دروست کرن و ژلای سهرکردین کوردقه دهاتنه بریقه‌برن، ژ بهر ئەفی چه‌ندی ژماره‌کا سهرکردین کورد ب تاوانا پشته‌فانی کرنا مسری ژلای حکومه‌تا عیراقی قه‌هاتنه ده‌سته‌سهرکرن^(١). ژ ئەهوان سهرکردین کورد دناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان هاتینه گرتن و هنارتن بو دادگه‌هی، ئیبراهیم ئەحمەد و عومەر مسته‌فا و عەلی شەریف و ب که‌فاله‌ت هاتنه به‌ردان و ئیخستنه ل ژیر چاقدیریا پۆلیسانقه^(٢). سهره‌رای خه‌بات و خویشاندانین کوردان مل ب ملی عه‌ره‌بان و پشته‌فانی کرنا مسری، به‌لی کورد بو عه‌ره‌بان جهی گۆمانی بوون و هه‌ر د درۆشمین خودا، ته‌که‌ز ل عیراقا عه‌ره‌بی دکر و عروبە‌تا عیراقی و کورد هه‌قبه‌ش یان ب نه‌ته‌وه نه‌دزانین، ل ده‌می شواتا ١٩٥٧ی به‌ره‌یه‌کی نیشتمانی هاتیه دانان د نافع عه‌ره‌باندا، ئەفی به‌ره‌ی پارتی دیموکراتی کوردستان دویرئیک‌خستن کو تاکه پارتا کوردی بوویه^(٣). شه‌ری سویس ب دوماهیک هات ب شکه‌ستنا ده‌وله‌تین دۆژمن و جه‌مال عه‌بدوئناسر هاته پیش وه‌کو سهرکرده‌کی نیشتمانی دنافا خه‌لکیدا و هاته نیاسین وه‌کو

(١) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، المصدر السابق، ص ١٠٠.

(٢) عبدالستار ظاهر شریف، المصدر السابق، ص ١٩٢.

(٣) شیرکو کرمانج، الهوية والامة في العراق، اربيل، ٢٠١٥، ص ١٣٢.

قه‌هره‌مانه‌کی نه‌ته‌وه‌یی، خه‌لکی عیراقی ژۆ گله‌یی ژ حکومتا خو
هه‌بوون و هوسا خو‌دیارکر کو بووینه دارده‌ستین هیژی بیانی^(۱).

(۱) محمد حمیدی الجعفري، بريطانيا والعراق حقبة من الصراع ۱۹۱۴-۱۹۵۸،
بغداد، ۲۰۰۰، ص ۲۳۵.

پشکا ئیکۆ: سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ و هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ۱۹۵۸-۱۹۶۳

ته‌وه‌ری ئیکۆ: دانوستاندنن حکومه‌تا عیراقی ل گه‌ل کومپانیین گازۆ و هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان.

ته‌وه‌ری دووی: یاسایا ژماره (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱ و هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان.

ته‌وه‌ری سیین: تیکچوونا په‌یوه‌ندیین حکومه‌تا عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستان و لیدانا گازخانا عه‌ین زاله ل چریا ئیکۆ ۱۹۶۲.

تەوهری ئێکی:

دانوستاندین حکومهتا عیراقی ل گەل کومپانیین گازۆ و هەلوێستێ پارتی دیموکراتی کوردستان:

سپێدههیا رۆژا ۱۴ ئی تیرمهها ۱۹۵۸ی، عیراقی شۆرهشەك بخۆفه دیت، د ئەقی شۆرهشیدا دەستهلالاتا شاهاتیی ل عیراقی ژ لایئ ئەفسەرین ئازادفه هەلوهشاندا^(۱)، خەلکی عیراقی رۆلهکی بەرچاف و بەرز د پشتهفانیکرنا شۆرشیدا هەبوو، ئەقی ئیکی وەکر کو هیژین نیشتمانی پشتگیریین ئەوان بن و هەروهسا پشتهفانیا مللهتی

(۱) ئەفسەرین ئازاد: هزرا دامەزراندنا ئەوان پەیدا بوو ژ ئەگەری فەگەرانا لەشکەری عیراقی ژ فەلهستین پشته بەشداری ئەوان د شەری ۱۹۴۸ی دژی دەولهتا ئیسرائیل ژ بەر راگهاندنا دەولهتا ئەوان ل فەلهستین، ریکخستین وان پیکدهات ژ ژمارهکا شاناکو دەستپنکر ژ لایئ عەقید رەفەت ئەلحاج سری و موقدم رەجەب عەبدولحەمید، پاش ریکخستنا وان بەرقرار بوو ل دەمی دۆژمنکاریا سیاسی ل سەر مسری سالا ۱۹۵۶ی، ژ ئەجامی فشارا کەتە سەر حکومهتا عیراقی ژ چافوشیا وان دوژمنکاریی، پاش لیژنا بلندا ئەفسەرین ئازاد سالا ۱۹۵۶ی هات پیک ئینان ل ئەوی دەمی ریکخستنهکا دی پەیداوو وەکو ریکخستنا مەنسور کو ژ لایئ سەرکرده عەبدولکەریم قاسم فە دهات سەرکردهتی کرن و عەقید عەبدولسلام عارف، ل سالا ۱۹۵۷ی هەردوو ریکخستن ئیک گرتن یا بەغدا و منسور وەکو کومیتا نافین بەرز بوو بو ۱۴ ئەفسەر و بەری بەرپابوونا شۆرهشی ب دوو هەیشا بوونه ۱۵ ئەفسەر و ژمارا ریکخستیا بوونه ۲۰۳ ل دەستپنیکا راگهاندنا شۆرهشی. بو پتر پیزانینان بنیره: حسن لطیف الزبیدی، موسوعة السياسة العراقية، الطبعة الثانية، بیروت، ۲۰۱۳، ص ۳۴۸؛ محمد صالح حسین الجبوری، ثورة ۸ شباط في العراق نهاية حكومة عبدالکریم قاسم، بغداد، ۱۹۹۹، ص ۲۱.

به‌به‌ست بوویه به‌رام‌به‌ر ئارمانج و هه‌ولین لایه‌نگرین شاهاتیی و حکومه‌تین روژئافایی بو ژئافیرنا شو‌ره‌شی^(١).

له‌ورا هه‌ر د ماوه‌یه‌کی کیمدا له‌شکه‌ر و جه‌ماوه‌ری عیراقی شیان ب دروستاهی ل سه‌ر به‌غدا زال بن، سه‌ر کردایه‌تیا گشتی یا هیژین چه‌کدار به‌یاننامه‌ک راگه‌هاند، عیراق ژ روژه‌هلات و روژئافا و ژ باکوری هه‌تا باشوری بوونه ئیک هیژ و ده‌سته‌هلاتا شاهاتیی ژئافیرن^(٢).

شو‌ره‌شا ١٤ ئی تیرمه‌ها ١٩٥٨ ئی ژ ئه‌نجامی تیکۆشینا گه‌لین عیراقی بوو ب نه‌ته‌وه‌یین خو‌یین عه‌ره‌ب و کورد و ب هه‌می پیکهاته‌یین خو‌یین جفاکی و چینیقه^(٣)، ئه‌ف شو‌ره‌شه‌ نه‌ ژ نشکه‌کیقه‌ په‌یدا بوویه و نه‌ژی ته‌گه‌ره‌کا به‌ره‌لایی بوویه^(٤)، له‌ورا هه‌می ته‌خ و چینیین جودا یین ملله‌تی عیراقی به‌شداربوون ئه‌فی شو‌ره‌شیدا، چ وه‌کو خه‌لکی سقیل یان ئه‌و خه‌لکی د نافی داموده‌زگاییین له‌شکه‌ریدا، یان ئه‌و خه‌لکی د نافی پارت و لایه‌ن و ریکخستیین سیاسیدا، ژ به‌رکو دا بزاقا پیشکه‌فتنا کومه‌لگه‌هی عیراقی ژ هه‌می لایه‌کیقه‌ به‌ره‌ف پیش به‌ن و بو ئه‌فی چه‌ندی، هیژین نیشتمانی بوونه ئیک هه‌لوئست داکو بشین ده‌سته‌هلاتا

(١) مجید سلیم سالم، الأوضاع السياسية لکرد العراق في العهد الرئيس احمد حسن البکر ١٩٦٨-١٩٧٩ دراسة تاريخية، رسالة ماجستير مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة البصرة، ٢٠١٩، ص ١٢.

(٢) محمود الدر، القضية الكردية، الطبعة الثانية، بيروت، ١٩٦٦، ص ٢٧١.

(٣) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ٣٧.

(٤) ميهشان عارف بادی، الحركة القومية الكردية في كوردستان - العراق ١٩٥٨-١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٥، ص ٤٩.

شاهاتین ژ نافع بیهن، نامادە کاریا بو ئافکارنا کۆمەلگەهە کئی ل سەر بنەمایین نوی بکەن^(١)، پشتی راگەھاندنا شۆرەشی ب ئیک دەژمئیر سەرکردایەتیا پارتی دیموکراتی کوردستان ل کەرکووکێ برۆسکەک بو سەرکردایەتیا هیژین چە کداریین نیشتمانی و پشتەفانی هنارت و پیروژباھیا خو بو دیارکر، داخوازکرن کو بیتە دەستپیکەک بو سەردەمە کئی نویی پە یوہندیین عەرەبی کوردی و پێشکەفتنی بو بەرژوہەندیا هەردوو لایان بخۆفە بگریت^(٢)، پارتی ژ بەرکو پیشەنگا بزاقا رزگار یخوازا کوردی بوویە، وە کو ئەرکە کئی میژوووی ئەف بەرپر ساریە ب ستوی خۆفە گرت بو گەھشتنا ئارمانجین خو یین نەتەوا یەتی و ماوی رزگار کنا عیراقی ژ دەستەھلات و سیستەمی شاھاتی و بەرپار کنا سیستەمی کۆماریی ئازاد و فەکیشانان عیراقی ژ پەیمانان بەغدا، کو پەیمانەک بوویە دژی نەتەوا کورد^(٣).

ل ژیر چاقدیریا ریکخراویین پارتی، جە ماوہری کوردستان ل سلیمانی دەست ب خۆپیشاندانان کر و هەر وەسا خەلکی دەوکی و هەولیر و کەرکووک و زاخۆ و کویسنجق، ب شۆرەشی رابوون کو پشتەفانی ل شۆرەشی بکەن، ئەفی هەلوێستێ کوردا کاریگەری سەر کیمکنا پیلان و بەرنامەین کۆلۆنزمی دژی شۆرەشی هەبوویە^(٤).

ل رۆژا ١٦ ئی تیرمەھی پارتی بەیاننامەک راگەھاند و تیدا

(١) لیث عبدالحسین الزیدی، ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، الطبعة الثانية، بغداد، ١٩٨١، ص ١٣.

(٢) جلال تالەبانی، ژیدەری بەری، ل ٢٦٥.

(٣) د.عبدالستار طاهر شریف، المصدر السابق، ص ٢٧٤.

(٤) مێھقان عارف بادی، المصدر السابق، ص ٥٠.

هاتبوو،"پارتی دیموکراتی کوردستان و ئیکگرتیا عیراقی، پیشەنگا بزاقا رزگاربخوازا کوردیە، کو دەمەکیدا ب ئەرکی خۆ یی میژووی دزانیت، بو بەستفەهینانا ئارمانجین نەتەوا کورد ب گرنگی هزر لی دکەتن، بو مەزبوونا هیزا بزاقا رزگاریا گەلی عەرەب و سەرکەفتن ل ریکا رزگاریا عیراقی ل دەستەلاتا درندەبیا پاشایەتی و، ئافاکرنا سیستەمی کۆماریی ئازاد و فەکیشانان عیراقی ژ پەیمانان بەغدا کو دی بیتە مژدەیهک بو گەلی کورد، ئەف چەندە باشترین بناغیە بو ژیانەکا خۆش و پیری بەختەوهری و ئازادی و وەکەفیا هەردوو گەلین عەرەب و کورد"^(١).

پارتی ئامادەکاری کرن کو ژ هەمی دەفەرین کوردستانی نوینەرین ئەوی پیکفە بچنە بەغدا بو پیشکیشکرنا پیروزابایا سەرکردین شۆرەشی، هەرەسا لایەنگریا کوردستانی بو بدەنە دیارکرن، رۆژا ٢٧ی تیرمەهی جەماوهری کوردستانی مەزنتین خرفەبوونا جەماوهری کوردی ل بەغدا دروست کر، فەرماندین شۆرەشی پیشوازی ل شاندى جەماوهری کوردستانی کر، کو ب سەرۆکاتیا برايم ئەحمەد و عەلی عەبدولا و نوری ئەحمەد فە بوون، ل ویری برايم ئەحمەد سکریتی پارتی لیدوانەک گرنگ دا دەرباری گەلی کورد ل ژیر دەستەلاتا پاشایەتیدا و هەلوێستی پارتی و گەلی کوردستانی بو پشتگریا شۆرەشی"^(٢).

ل دەمی سەرکردایەتیا شۆرەشی پیشوازی ل شاندى کوردی

(١) د.عبدالفتاح علي يحيى البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، اربيل، ٢٠١٠، ص ٢٠.

(٢) مسعود بارزاني، بارزاني و بزوتنەوهری رزگاربخوازی کوردی ١٩٥٨-١٩٦٣، بەرگی یەکەم، هەولێر، ٢٠١٢، ل ٣٩.

کری، عەبدولکەریم قاسم^(١) سەرکردەیی شۆرەشی د گوتارا خۆدا بوو ئامادەبوویان راگەھاند کو مللەتی کورد پشکداریه کا زۆرا بەرچاڤ کریه د شۆرەشیدا، و داخواز ژ جه ماوه‌ری کریه کو بەرده‌وام سەر پشته‌فانیکرنا شۆرەشی بن و بەرگیری لێ دژی نه‌ه‌زان بکه‌ن، وه دپارکریه کو بنه‌جهکرنا مافین بنه‌ره‌ت یین مللەتی کورد و دستوری به‌روه‌ختا به‌ره‌می خه‌باتا هه‌ڤیشکا دناڤه‌را مللەتی کورد و عه‌ره‌باندایه^(٢)، ژ لایینی خۆڤه سەرکردین شۆرەشی کومه‌کا برپارا و پیرابوونا ئەنجام داینه، کو بوویه جهی باوه‌ری و دلخۆشیا سەرکردایه‌تیا بزافا رزگارخوازا کوردی ب تابه‌تی و مللەتی کورد ب گشتی، ژوانه‌یا راگه‌ھاندنا دستوری به‌روه‌خت ل ٢٧ی تیرمه‌ها ١٩٥٨ی^(٣)، کو د مادی سییدا هاتیه "عه‌ره‌ب و کورد هه‌ڤیشکن د ئەفی وه‌لاتیدا، ئەڤ دستوره مافین ئەوان یین نه‌ته‌وه‌یی د چوارچوڤی عیراقه‌کا ئیکگرتیدا دپارێزیت"، ده‌رخستنا یاسا لیبورینا گشتی بو زیندانین سیاسی یین کورد و ئەو کوردین ره‌ڤین ژ به‌ر ده‌سته‌لاتداریا شاهی و دامه‌زراندنا

(١) عەبدولکەریم قاسم: ل سالا ١٩١٤ی ل به‌غدا ژ دایکبویه و هه‌ر ل وێری خواندیه، پاش بوویه مامۆستا، پاش په‌یوه‌ندی ب کۆلیژا سەربازی کریه ل سالا ١٩٣٢-١٩٣٤، پاش کۆلیژا ئەرکان ١٩٤٠-١٩٤١، به‌شداری کریه د شه‌ری فەله‌ستینیدا ١٩٤٨ی، پاش په‌یوه‌ندی ب رێژین ئەفسه‌رین ئازاد کریه ل سالا ١٩٥٧ی، پاش هاتیه ده‌ست نیشانکرن وه‌کو سه‌روکێ لیژنا بلندایکخستنا ئەفسه‌رین ئازاد، سه‌رپه‌رشتی کریه د به‌ره‌ڤکرنا پیلان و نه‌خشه و جیه‌جیه‌کرنا شۆرەشا ١٤ی تیرمه‌ها ١٩٥٨ی، بو پتر پێزانینان بنێره: هادی حسن علوی، عبدالکریم قاسم الحقیقه، بغداد، ١٩٩٠.

(٢) الجمهوریة (الجريدة)، العدد (٢)، بغداد، ٢٨ تموز ١٩٥٨.

(٣) منذر الشادی، القانون الدستوری والمؤسسات الدستورية العراقية، بغداد، ١٩٦٨، ص ١٩٦؛ د. عبدالفتاح علي البوتانی، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٨ شباط ١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٧، ص ٦٦.

جفاتا سهروهه رى (مجلس السيادة)^(١)، ل دويش بريارا (٢) يا شوره شى ل ١٤ تيرمه هى ژ سى كه سان پيكداهات كو ئيك ژ ئه وان كورده ب نافى خالد نه قشبه ندى^(٣)، ده رخستنا ياسايا كومهلان (قانون الجمعيات) يا ژماره (١) سالا ١٩٦٠ئى و دانا ده ستيريى بو پارتى ديموكراتى كوردستان ب شيوه كى فهرمى ل روژا ٩ئى شواتا ١٩٦٠ئى^(٣) و دامه زراندا ريفه به ربا گشتى يا خواندا كوردى^(٤).

سه ره كه فتنا شوره شا ١٤ تيرمه هى و به رپاكرنا سيسته مئ كوومارى ل عيراقى گورانكارين مهن ئيخستنه په يوه نديان ل گه ل برتانيا دا، ژ ئه وان ژى هولاراكنا شه ننگستن و داخستنا بنگه هين له شكه ريبن برتاني ل شعبانيه و حه بانى، ههروه سا نه هيلانا كارناسانيا بو هاتن و چوونا هيژين له شكه رى برتاني و فه كيشانا عيراقى ژ په يمانا به غدا سالا ١٩٥٩ئى، پارتى بو ئه گه رى ژناف چوونا په يمانى، ژ ئيكه تيا سوقيه تى و كه مپا روژه هلات نيزيك بوون^(٥).

(١) جفاتا سهروهه رين پيك دهات ژ ليوا نه جيب نه لروبعى سه روكن جفاتى كو كه سه كى سنه بوويه، محمهد مه هدى كه شيعه بوو، و نوينه رى كوردان خالد نه قشبه ندى بوويه، بو پتر پيزانينان بنيره: ميهقان عارف بادى، المصدر السابق، ص ٥٤-٥٥. د. عبدالفتاح على البوتاني، التطورات السياسية الداخلية...، ص ٥٧-٥٩.

(٢) خالد نه قشبه ندى: ل گوندى بامه رنى سه ر ب فهزا ئاميدى ژ دايبوويه، سالا ١٩٣٧ كوليژا سه ربا رى و ل سالا ١٩٤٥ كوليژا ئه ركان ب دوماهيك هينا، ل سالا ١٩٥٠ئى كوليژا ماف خانديه، دناف له شكه ريديا پلا موقه دم وه رگرتيه پاشان بوويه پاريزگارى هه وليرى بو پتر پيزانينان بنيره: د. عبدالفتاح على يحيى، التطورات السياسية الداخلية...، ص ٣٣.

(٣) د. نورى عبدالحميد العاني، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري، بغداد، ٢٠٠٠، ص ١٠.

(٤) خالد حسن جمعة، المشكلة الكردية في عهد عبدالكريم قاسم ١٩٥٨-١٩٦٣، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس المعهد العالى للدراسات السياسية والدولية، جامعة المستنصرية، ٢٠٠٦، ص ٣٨-٤٠؛ ميهقان عارف بادى، المصدر السابق، ص ٧٠.

(٥) د. طالب حسين حافظ، النفط والسياسة في العراق، الطبعة الثانية، بغداد، ٢٠٢١، ص ٦٣.

ژ لایەکی دویفە ژ ئەنجامین ئەفیی شۆرەشی، جوۆرە ئازادیه کا سیاسی پەیدابوو و پتریا پارتین سیاسی ژ قۆناغە کا نهینی بەرهف قۆناغە کا ئاشکرا چوون و کەفتنه د قۆناغە چالاکیاندا^(١).

ئافراندا شۆرەشا ١٤ ئی تیرمه ها ١٩٥٨ ئی ل عیراقی، گوهورینه کا ریشالی بوویه و هەمی بوارین ژیانئ بخۆفەگرتن، ژ بەر کو سیستمی دەستهلانداریی هاته گوهورین و ژیانە خەلکی هاته گوهارتن بو ژیانە کا دی و تیگهه و داتایین نوی دنافی خەلکی عیراقیدا ژ هەمی پیکهاتین وی پەیدابوون^(٢).

دەستهلانا نوی یا کۆماری زیندانیت سیاسی هەمی ئازادکرن، ژ ئەوان ژماره کا زۆر هاولاتین کورد بوون^(٣)، ههروه سا داخواز ژ جهنگاوهرین کورد هاته کرن کو ئەوین ل سالا ١٩٤٦ ئی چووینه ئیکه تیا سوڤیه ق ب سەرۆکاتیا سەرکردهیی کورد مهلا مسته فایئ بارزانی، بزقرنه عیراقی و به شداریی د ئافکرنا کۆمارا نوی یا عیراقیدا بکهن^(٤).

ل روژا ٣ ئیلولا ١٩٥٨ ئی بریارا لیبورینی بو بارزانی و هه فالین ئەوی ئەوین به شداری شۆرەشین کوردی کرینه هاته دان، ل روژا ٦ ئی چریا ئیککی ١٩٥٨ ئی ژ ئیکه تیا سوڤیه تی زقرینه عیراقی و ژ لایئ عه بدولکه ریم قاسم و جه ماوه ره کئی زۆر فیه هاتن پیشوازی کرن، ل روژا ١٦ ئی نيسانا

(١) روزین جلی منیر، زاخو ١٤ ئی تیرمه ها ١٩٥٨ - ٢ ئادارا ١٩٧٥ - فیه کولینه کا میژوویی - سیاسی، دهوک، ٢٠١٨، ل ٩.

(٢) اثر رزاق نعیم الحسناوی، الحركة الطلابية في صراع الاحزاب السياسية العراقية ١٩٤٨-١٩٦٣، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة ذي قار، ٢٠١٥، ص ٩٩.

(٣) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، المصدر السابق، ص ١١١.

(٤) د.کاظم حبيب، المصدر السابق، ص ٢٨٢.

١٩٥٩ى (٧٥٥) ژ هه فالين بارزاني گه هشتنه به سرا و ژ لايى بارزاني و جه ماوهر و ژماره كا پله دارين عيراقى فه هاتنه پيشوازي كرن^(١).

بريارا حكومه تا عه بدولكه ريم قاسم سه روكتى وه زيرو عيراقى سه بارت فه كيشانى ژ په يمانا به غدا ل ٢٤ى ئادارا ١٩٥٩ى ب گرنگى هات وه رگرتن و په يره وكرنا سياسته ته كا بيلايه ناننه، جه ماوهرى كوردى ب گهرمى بشته فانيا ئه وى بريارى كر و كورد پالدان كو زيده تر خو نيزى ده سته لاتا نوى بكنه ل عيراقى^(٢)، روژناما خه بات ل سهر خو فه كيشانا عيراقى ژ په يمانا به غدا را وه ستا و گوت، ئه فى چهندي هيشيه كا مه زن بو كوردان پهيدا كر^(٣)، زيده بارى ئه فى چهندي مه لا مسته فا بارزاني بو ئه فى بينگافى پيرو زباھى ل عه بدولكه ريم قاسم كر^(٤).

ههروه سا بينگافين حكومه تى خو فه كيشانا ژ كوما ئسته رليني ل حوزيرانا ١٩٥٩ى، ئيمزكرنا ريكه فتنا هه فكاريا ئابوورى و هونه رى ل گه ل ئيكه تيا سو فيه تى ل ١٦ى ئادارا ١٩٥٩ى و ل سهر لايه نى سياسته تا گازى، ل روژا ٤ى نيسانا ١٩٥٩ى و وه زاره تا گازى دامه زراندن^(٥).

پشتى به رپابوونا شو ره شا ١٤ى تيرمه هى روژنامين كوردى ده ست

(١) د.غانم محمد الحفو و د.عبدالفتاح علي البوتاني، المصدر السابق، ص ١١١.
(٢) مروان صالح ال معروف، مصطفى البارزاني زعيم الحركة التحررية الكردية، اربيل، ٢٠١٨، ص ٩٨.

(٣) خبات النضال (الجريدة)، العدد (٥٩١)، بغداد، ٤ نيسان ١٩٥٩.

(٤) سعيد خديده علو، العلاقات العراقية الايرانية وأثرها في القضية الكردية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٨ شباط ١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٦، ص ١٠٣.

(٥) وائل علي أحمد النحاس، تاريخ الصحافة العراقية ١٩٥٨-١٩٦٣، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة الموصل، ١٩٩٣، ص ٢٨٢.

ب وەشانا خوۆ کرن، ژ ئەوان (پێشکەفتن - التقدم) و (هیاو - الامل) و (ژین - الحياة) و (هەتاو - الشمس) و (الشفق - الفجر) ب ئیمتیازهک و ب رەنگه کۆ نوی و ب درۆشمین پشتهفانیا شوۆره شی و شه رمزارکرن کۆلۆنیزم و دەستهلەلاتا شاهاتی ل عیراقی، پشتی شوۆره شی روژنامه گه ریا کوردی زیده بوونه کا مه زن بخوۆفه گرت ژ لایێ ژمارا روژنامان فه کو گه هشتن تیزیک (٢٩) روژنامه و گوۆفاران^(١)، ژماره کا به لاقوکا ژ ده رفه ی کوردستانێ ژێ ده رچوون ب تابه ت ژ لایێ کومه لا جویندکارین کورد ل ئەوروپا پشتی شوۆره شا تیرمه هی^(٢)، گه له ک جوړین روژنامین کوردی ده رکه فتن ژ ئەوان روژنامین سیاسی و پارتیه تی و ئەده بی و زیده باری روژنامه گه ریا ریکخراوین جه ماوه ری^(٣)، خاله کا دی یا گرنگ د مه ها نيسانا ١٩٥٩ یدا حکومه تی راگه هاند کو دی ریفه به ریه کا گشتی یا په روه ده یی بو کوردستانێ دامه زرينین، ئیکه تیا مامۆستایین کوردستانێ رۆله کۆ به رجاف و کاریگه ر ل سه ر ئەفنی چه ندی هه بوویه، و بزاف هاتن کرن کو خواندنا کوردی ل پارێزگه هین هه ولپه ر و سلیمانی و که رکووک و هه می قه زایین کوردا ل پارێزگه ها مويسل و که رکووک قه گريت^(٤).

شوۆره شا ١٤ ئی تیرمه ها ١٩٥٨ ئی پرسگریکا گازۆ وه کو مزاره کا هه ره گرنک و سه ره کی ده ستنیشان کر، چونکه حکومه تا شوۆره شی پاشماوین

(١) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ٣٨.

(٢) ئازاد عوبید صالح، کاریگه ی شووشی ئه یلوول ل سه ر روژنامه واینی کوردی ١٩٦١-١٩٧٥، هه ولپه ر، ٢٠٠٧، ل ٩٠.

(٣) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ٣٨.

(٤) شیرکو کرمانج، المصدر السابق، ص ١٤٨-١٤٩.

دهسته لاتا و کۆنترول کرنا کومپانیین گازی ل سهر ریژه و کارین ساماتین نه ته وه یی ل عیراقی هه بوون^(١).

سیاسه تا حکومه تی بهری شوهرشی د بواری گازی دا تیکه هلی و نه زه لالی پیقه دیار بوو، ئەف چهنده خو یا بوو ل ده می حکومه تا به ری ئیمتیا زاتیت گازی ددان کومپانیین بیانی، نه هیلا ده زگایه کی نیشتمانی بسپۆر د که رتی گازی دا کاربکه تن، داکو به رده وام په ترۆل بهیته هنارتن بو وه لاتین کۆلۆنیزم ب ماوین دریژ و ب بهایه کی زۆری ئه رزان^(٢).

گاز ل عیراقی ژیده ره کی زۆری گرنه ژ بهر داهاتی نه ته وه یی رۆله کی سه ره کی د پیقاژویا پیشکه فتن و ئازادیکرنا ئابوو ری دا دبینیت، ژ بهر هندی ژ کارین تیکه می شوهرشی ب ستوی خۆفه گرتی رزگار کرنا ساماتین گازی ژ قورخکاریا کومپانیین بیانی و پهیره وه کرنا سیاسه ته کا د خزمه ت و بهرژه وه ندا عیراقی دا بیت، ژ بهر ئەف چهندی سه رکر دایه تیا شوهرشی داخو یانیه ک گرنه سه باره ت گازی راگه هاند و دووپاتی ل سهر داخوازا عیراقی ژ به رده وامبو نا هنارتنا گازی و پاراستنا بهرژه وه ندا بلندا وه لاتی کر^(٣).

د ئەفی داخو یانیا سه رۆک وه زیرین عیراقی سه باره ت سیاسه تا گازی "ژ بهر گرنه گیا گازی بو ئابوو ری جیهانی، حکومه تا کوماریا عیراقی داخوازا دکه تن کو فیانا ئه وان ل سهر به رده وامبو نا ده رختنا گازی و هنارتنا ئه ووی بو بازارین فروشتن، ژ بهر گرنه گیا سامانی نه ته وایه تی و بهرژه وه نندی ئابوو ری و پیشه سازی یین نیشتمانی یین ده وله تی، دی

(١) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ٩٤.

(٢) طه خلف محمد الجبوري، المصدر السابق، ص ٧٦.

(٣) لیث عبدالحسن الزبيدي، المصدر السابق، ص ٢٧٠.

رێز و پابه‌ندی هه‌بیت ل گه‌ل تیمین ده‌ستنیشانکری و هه‌می پینگافین فه‌ر بو چاڤدیریکرنا بیرین گازۆ و نافه‌ندیین ده‌رخستنی و بوری و هه‌می پیداوئیستیت دیتر دناڤ کۆمارا عیراقیدا، حکومه‌تا کۆماری یا عیراقی دۆ کارکه‌تن د هه‌مان ده‌مدا بو پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین بلندیین نه‌ته‌وایه‌تی و ئومیده‌وارین لایه‌نین په‌یوه‌ندیدار به‌رسف هه‌بیت و چه‌زا به‌رده‌وامبوونی د بواری ساخکرنا مفایین ئابوورا نیشتیمانی و ئابوورا ده‌وله‌تی پیکفه" (١)، ئەڤی داخۆیانیی بان‌دوره‌کا گرن‌گ ل سه‌ر دلنیاکرنا جفاکی نافه‌ندی کر کو ده‌سته‌ه‌لاتا کۆمارا نوی هیچ مه‌ترسی نینه و وه‌لاتین روژناڤا دانپیدان پی کر (٢)، هه‌روه‌سا حکومه‌تا عیراقی یا نوی دۆ ریزی ل هه‌می ئەوان گریه‌ستان گریت یین به‌ری نوکه هاتینه ئیمزاکرن، ل دور ئەڤی چه‌ندی عه‌بدولکه‌ریم قاسم د داخۆایانیه‌کا روژنامه‌گه‌ریی دیارکریه‌کو "خه‌ما مه‌ به‌ره‌مه‌ینانا گازۆ و هه‌نارده‌کرنا ئەوییه‌ بو جیهانی ل سه‌ر بنه‌مای بزرگانیه‌کا ب مفا بو عیراقی و ئەو وه‌لاتین ل گه‌ل مه‌دا هه‌ڤیشک د بواری کپین و فروتییدا" (٣).

چه‌ند چه‌فتیه‌ک ب سه‌ر شوڤه‌شی فه‌ بورین ل ده‌ستپیکه‌ هه‌یفا ته‌باخا ١٩٥٨ی هه‌ولین ده‌ست ب دانوستاندنان ل گه‌ل کومپانین گازۆ هاته‌کرن، ل سه‌ر مزارین زۆر گرن‌گ و سه‌ره‌کی وه‌کو زیده‌کرنا به‌هرا عیراقی ژ داهاقی، به‌شداری د سه‌رمایا کومپانیا و فه‌گه‌راندنا هه‌می ئەوان زه‌ڤیین به‌ره‌مه‌ینان تیدا نه‌کرین، به‌شداریکرن و قازانجی ته‌سفییه‌کرن و فه‌گۆه‌استنییدا، کومپانی پابه‌ندی یاساین عیراقی بن، د

(١) الوقائع العراقية (الجريدة)، العدد (١)، بغداد ٢٣ تموز ١٩٥٨، ص ١٦.

(٢) لیث عبدالمحسن الزبيدي، المصدر السابق، ص ٢٧١.

(٣) احمد ساجر صالح الدليمي، المصدر السابق، ص ٢٠.

رێقه‌برنا دروستدا به‌شدار بن، راستقه‌کرنا بنه‌مایین ژمپیریاریا مه‌زاختن و بهایان و چاره‌سه‌رکرنا کیتشا کریین کیم یان بنپرکریه چاره‌سه‌ربکه‌ن^(١).

ژ لایه‌کئی دویقه هوسا دیار بوو کو ره‌ئیا گشتی یا عیراقتی ل گهل ئەفتی چه‌ندی بوو کو حکومه‌تین ل سه‌ر ده‌می پاشایه‌تی زه‌ره‌ره‌ک مه‌زن ب به‌رژه‌وه‌ندیین ئابووری یین ده‌وله‌تا عیراقتدا کریه، و روژنامه‌یین عیراقتی ده‌ست ب نفیسین و به‌لافکرنا گوتاران ل دور گزنگیا پاراستنا سامانئ گازی و فه‌گه‌راندنا شکومه‌ندیا عیراقتی دفتی بواریدا کرن^(٢).

بو ئەفتی چه‌ندی لیژنه‌کا بسپۆر هاته‌ پیکهینان کو به‌ره‌ه‌فیان ل سه‌ر ریککه‌فتین به‌ری گازی یین شو‌ره‌شی بکه‌ن و چه‌ گورانکاری پیویست بهینه‌ راستقه‌کرنا، پشتی لیژنئ کاری خو ب دوماهیک ئینای راپۆرتا خو بو وه‌زاره‌تا ئابووریا عیراقتی بلندکر^(٣)، وه‌زاره‌تا ئابووریا عیراقتی خالیین ناکوکی ل سه‌ر هه‌یه‌ دنافه‌را حکومه‌تا عیراقتی و کومپانین گازییدا ده‌ست نیشان کرن، و پیشنیار کر لیژنه‌کا وه‌زاری به‌یت پیکهینان بو به‌ره‌ه‌فیان بو ئەنجامدانا دانوستاندنان ب مه‌رهما راستقه‌کرنا خالیین ریکه‌فتنا گازی، ل روژا ١٤ئ ته‌باختی لیژنه‌کا وه‌زاری هاته‌پیکهینان ب سه‌روکاتیا سه‌روک وه‌زیران و ئەندامه‌تیا ناجی تالب وه‌زیرئ کاروبارین کومه‌لایه‌تی، محمه‌د هه‌دید وه‌زیرئ دارایی، سه‌دیق شنشل وه‌زیرئ رێقه‌برنئ و ئیبراهیم کبه‌ وه‌زیرئ ئابووری^(٤).

(١) ابراهیم کبه‌، هذا الطريق ١٤ تموز، بیروت، ١٩٦٩، ص ٤١.

(٢) احمد ساجر صالح الدلیمی، المصدر السابق، ص ٢٢.

(٣) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ٩٥.

(٤) د.نوری عبدالحمید العانی والاخرون، تاریخ الوزارات العراقية فی العهد الجمهوری

١٤ تموز ١٩٥٨-٧ شباط ١٩٥٩، الجزء الاول، بغداد، ٢٠٠٠، ص ١٩٧.

روژا ۲۰ئی ته باخا ۱۹۵۸ئی دهست ب دانوستاندنان دناقبه را شاندى پیکهاتى یى حکومه تا عیراقى و کومپانین گازئی قه (هريدج) ريفه به رى ريفه برنا کومپانین گازئی ل عیراقى هاته کرن، (کریفر ستوفر - Grover Stover) نوینه رى گشتی کومپانین گازئی ل عیراقى و (ناسر القرمة) وه کو وه رگير ل وه زاره تا ده رقه ئاماده بوون^(۱)، داخوایین شاندى حکومه تا عیراقى ئه ف سى خالیین ل خواری بوون:

۱. پئویسته کومپانى دهست ل سهر ئه وان ئه ردا راکهن یین کو هه تا نوکه کارى وه به رههینانا گازئی تیدا نه کرى.

۲. چاف خشاندهک د ژمیریاریادا بهیت کرن و بههرا عیراقى ژ قازانجى بهیت زیده کرن.

۳. به شداریکرنا عیراقى د سه رمایه داریا و ريفه برنا کومپانیا ل دويف ریکه فتنا (سان ریمو) یا سالا ۱۹۲۰ئی بهیتته جییه جى کرن^(۲).

ئه وان بریارین گرنه گوتن، شاندى عیراقى هه مان داخوایى دووباره کرن کو ئه وین به رى شو ره شى د هاتن گوتویژکرن، محهمه د حه دید بو نوینه رین کومپانین گازئی هوسا دیارکر کو عیراق چوو د سه رده مه کى نویدا^(۳)، حکومه تا نوی دقیت خو ژ ناکوکیان دوربخت، ژ بهر کو ئه ف ناکوکیه ب فى رهنگی ل سه ر ئیمتیا زاتا هزره کا خراب دهن، ژ بهر ئه فى چه ندی مه ئومیده کو کومپانى د فى بواریدا هاریکارین ل گه ل حکومه تی و ب ئه رینی به رسقى بدن، داکو په یوه ندیین هه ردوو ئالیان ب ئاوايه کى

(۱) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۹۶-۹۷.

(۲) طه خلف محمد الجبوري، المصدر السابق، ص ۷۷.

(۳) دنوری عبدالحمید العانی واخرون، المصدر السابق، ص ۹۷.

دروست بهردهوامی پێ بهێتهدان^(۱)، شاندی عیراقی داخواز کر کو کومپانی دهست ب پیشکیشکرنا فه کۆلینان بکهن کو بهری شوهرشی سۆز دابوون ئهوی داخوازا حکومهتی جێبهجی بکهتن، زێدهباری داخوازکرنا کو کومپانیا گازا بهسرا دهستبهرداری سامانی خو بیت یی ئیمتیازا ناڤین ههیی، نوینهری کومپانیا سۆز دا کو خویندنا بابهتی بکهن و پیشنیاریین خو یین دوماهیی د ماوی دوو ههتا سی هه یفاندا پیشکیش بکهن^(۲).

به لای کومپانیا هیج پیشنیارهك پیشکیش نه کر هه تا کو د رووبه ربوونا دانوستاندنان دهستیچکا چریا دووی ۱۹۵۸ی^(۳)، ژ بهر ئهقی چهندی حکومهتا عیراقی نفیسارهك گشتگیر بو هه می کومپانیان کر، دووپاتی کر کو پیدفییبه بهرسقی ل سهر ئهوان بابهتین هاتین بهرچاڤکرن بدهن بهرامبه ر یقه بهری گشتی کومپانیا ل ده می کۆمبوونا دانوستاندنان ل رۆژا ۲۰ی ته باخی، و ناگه هدار کرن ژ شیوازی وان ی پاش گو هه فیتنی و پاش ئیخستنا ئه نجامان^(۴).

کومپانی بهردهوام بوو ل سهر بهیره وکرنا شیوازی خو یی فشاری ل سهر وهلاتین بهرهمهینه ری گازی، ژ ئهوان ژ ی عیراقی، سه ره پرای بهردهوامبوونا دانوستاندنان، ئه ف فشاره نه ب تنی بو کیمکرنا بهرهمه می بوو، به لای دخاستن بهایی گازی ژ ی سنوردار بکهن، ل رۆژا ۱۲ی شوباتا ۱۹۵۹ی کومپانیا بهایی گازی هیناخوار ژ (۱.۹۸) دولارا بو (۱.۸) دولارا بو هه ر بهرمیله کی^(۵).

(۱) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۹۷.

(۲) عبدالله اسماعیل، المصدر السابق، ص ۸۷.

(۳) دنوری عبدالحمید العانی والاخرون، المصدر السابق، ص ۹۷.

(۴) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۹۷.

(۵) طه خلف محمد الجبوری، المصدر السابق، ص ۸۷.

ل سالفه گەرا ئیکۆ یا شۆره شا ۱۴ ئی تیرمه هئی ۱۹۵۹ ئی ل کۆلیژا لهشکەری، ئاههنگهک به رههف کر بو ده چوونا قوتابیین خولا (۳۵) ئی، ل ویری عەبدولکەریم قاسم په یفهک بو ئەفئ هه لکه فئتی پیشکیشکر، ئاماژه دا سیاسهتا گازۆ یا حکومهتی بو زیده کرنا به رهه می و هنارتن بو ژ ده رفه د فیت دانوستاندن ل گه ل کومپانیا هه ولین بو به رژه واندا وه لاقی بدهین، دووپات کر کو دی سیاسهتا ئەوئی یا ئیمتیازاتا و زۆری ناکهین، به لئ نه خاسمه لنگه افته کئ دیرناکه فیت ژ تشتی کو دبه رژه وه نندا گه ل و وه لاقی بیاریزیت^(۱).

ل رۆژا ۲۷ ئی ئیلولا ۱۹۵۹ ئی دیسان دانوستاندن ل وه زاره تا به رگریا عیراقی ده ستپیکریه دناقه را شاندی عیراقی کو پیکهاتبوو ژ سه روک وه زیران عەبدولکەریم قاسم، وه زیری دارایی محمه د ه دید، وه زیری گازۆ ب وه کالهت ئیراهیم کبه و وه کیلی ریفه به ری گشتی کاروباریت گازۆ عەبدولعه زیز ئەلۆتاری^(۲)، شاندی کومپانیا (ه ری دج) و (سیرایت) و شیره تکاری ئابووری کومپانیا گازۆ ل عیراقی (اکس) چیان، ئالی عیراقی پرنسیپه کئ نوی د واری ده سته برداری هنده ک ژ زه فئین ئیمتیاز گری و هه ر کومپانیه کئ جو دا ل دو یف ریژا

(۱) د.نوری عبدالحمید العانی والاخرون، المصدر السابق، الجزء الثالث، ص ۱۵.

(۲) عەبدولعه زیز ئەلوه تاري: ل سالا ۱۹۳۰ ئی ل مویسل ژ دایکبوییه، خواندنا خو یا ئاماده یی بدوماهیك هینایه و پاش چوویه کۆلیژا ته عیدین ل ئەمریکال کولورادوس سالا ۱۹۵۲، پاش دکتورا وه رگرتیه ل ئەندا زیاریا پالوگه هان، چه ندین پوست وه رگرتیه ب تایهت د بواری گازۆدا، ل سالا ۱۹۶۱ ئی هاتیه دامه زراندن ریفه به ری کاروبارین گازۆ، پاش بوویه وه زیری گازۆ ل سالی ۱۹۶۳-۱۹۶۵ ئی. بو پتر پیژانیان بنیره: محمود فهمی درویش و د.مصطفی جواد وآخرون، دلیل الجمهوریة العراقية لسنة ۱۹۶۰ دائرة معارف علمیة تاریخیة - جغرافیة - اجتماعية - صناعية - زراعية - تجارية، الطبعة الثانية، بغداد، ۲۰۱۳، ص ۱۵.

سه‌دى^(١)، كومپانيا به‌رسف دا كو كومپانى د نازادن د هه‌لبزارتنا
ئه‌وان زه‌فپين بخو بهپليت يان ده‌سبه‌ردار بن^(٢).

ل رۆژا ٢٩ ئى ئيلولا ١٩٥٩ ئى عه‌بدولكه‌ريم قاسم ب ئاماده‌بوونا
مه‌مه‌د حه‌ديد و ئيبراهيم كه‌ به‌پشوازا نوينه‌رين كومپانيا كر
و دانوستاندن هاتنه‌ كرن، نوينه‌رى كومپانيا دا دياركرن كو نابيت
حكومه‌ت به‌شداربيت و ده‌ستنيشانكرنا ئه‌وان جهپين دى ده‌سبه‌ردار
بن، به‌لى رىژا دابه‌شكرنا ئه‌وان جهپين دى ده‌سبه‌ردار بن ل ده‌فه‌رين
وه‌به‌ره‌پنا ئه‌وان^(٣).

ل رۆژا ٧ ئى چريا ئىكى ١٩٥٩ ئى عه‌بدولكه‌ريم قاسم تووشى هه‌ولپين
كوشتنى بوو، دانوستانديين گازى هاتن پاشئىخستن^(٤)، ژ ئه‌نجامى
ئه‌فى چهندي هه‌ولدانيين فشارى سه‌ر كومپانيا، حكومه‌تى بنه‌مايپين
دانوستاندن ل سه‌ر زمانى وه‌زيرى ئابوورى يا عيراقى ئيبراهيم كه‌بى
راگه‌هاندن و دا دياركرن بو ره‌ئيا گشتى دانوستاندن تىكچوون كو چوار
به‌ند مابوون ژ ئه‌وان، شروفه‌كرنا مزارپين ياسايى و ژميريارى و هونه‌رى،
زيده‌كرنا بكارهينانا عيراقيان و دامه‌زراندنا ريفه‌به‌ريا جييه‌جيكار ل
جقاتا ريفه‌به‌رنى، داخوازا حكومه‌تى ده‌سبه‌ردارى هه‌مى ئه‌وان
ئه‌ردپين نه‌هاتين بكارهينان هه‌تا نوكه بو به‌ره‌مه‌پنانى^(٥).

(١) أحمد مريح المنصراوي، ابراهيم كبة و دوره السياسي والفكري في العراق (١٩١٩-
٢٠٠٤)، بيروت، ٢٠٠٤، ص ١٨٢.

(٢) عبداللطيف الشواف، حول قضية النفط في العراق، بيروت، ١٩٦٦، ص ٢٣٧.

(٣) نوري عبدالحميد العاني وآخرون، المصدر السابق، الجزء الثالث، ص ١٨١.

(٤) محمد حديد، مذكراتي الصراع من اجل الديمقراطية في العراق، بيروت، ٢٠٠٦، ص ٤٢٦.

(٥) أحمد مريح المنصراوي، المصدر السابق، ص ١٨٣.

کومپانیت گازۆ رازی نه‌بوون ل سهر پیشنیاریپن حکومه‌تی، ژ بهر هندی دانوستاندن هاتن راگرتن هه‌تا‌کو هه‌یفا حوزیرانا ۱۹۶۰ی، پاشان جقاتا وه‌زیران بریار دا ل روژا ۱۳ی حوزیرانی، کو لیژنه‌کۆ پیکینیت بو لیکۆلینا مژاریت ناکوکی ل سهر د گهل کومپانیپن گازۆ سهر ژ نوی و پیشکیشکرنا پیشنیاران بو جقاتا وه‌زیران د ماوی دهه روژان^(۱).

پشتی لیکۆلینان، لیژنی راپۆرته‌کا به‌رفره پیشکیشکی سهرۆک وه‌زیران کر ل ۲ی تیرمه‌ها ۱۹۶۰ی^(۲)، کو تیدا پیشنیار کربوو سه‌بارهت مژاریت هه‌لاویستی ل گهل کومپانیا کو نه‌و پیشنیار بوونه، سه‌بارهت بابه‌تی ده‌ستبه‌ردانا کومپانیان ل قان جهان بقن ئاواپی خوارۆ^(۳):

۱. کومپانی ده‌ستنیشانان نه‌وان جها بکه‌ن یین هاتین قه‌دیتن و به‌ره‌مه‌ده‌یت کو ل سهر نه‌خشه‌ی دیار و زیده‌تر ژ ریژا (۲۰٪) ژ رووبه‌ری ئیمتیاژی نه‌بیت.

۲. ههر چ زویتر کومپانی ده‌ستبه‌رداری ریژا (۸۰٪) ژ رووبه‌ری ئیمتیاژی بن.

۳. کومپانی ل ههر ساله‌کۆ ده‌ستبه‌رداری (۲۵٪) ژ رووبه‌ری نه‌هاتیه به‌ره‌مه‌هینان کو د ماوی چوار سالاندا ده‌ستبه‌رداریا هه‌می نه‌وان جها بیتن یین نه‌هاتیه بکارهینان^(۴).

کومپانیا فشار کره سهر حکومه‌تا عیراقی ب ریکا کیمکرنا بهایی گازۆ، دووباره دانوستاندن هاتن کرن دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی و

(۱) عبدالله ال‌علي، مفاوضات العراق النفطية ۱۹۵۲-۱۹۶۸، لندن، ۱۹۸۹، ص ۸۸.

(۲) محمد حديد، المصدر السابق، ص ۴۲۷.

(۳) عبداللطيف الشواف، المصدر السابق، ص ۲۳۹.

(۴) حسين علي محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ۱۰۷-۱۰۸.

كومپانين گازى و پتر ژيك دوپير كهفتن و دووبه‌ره‌كى پهيدا بوو^(١).

ژ لايه‌كى دويفه و ل ده‌مى حكومه‌تا نوى يا عه‌بدولكه‌ريم قاسم ده‌ست ب دانوستاندنا كرى ل گه‌ل كومپانين نه‌فتى، د داخويانيه‌ كيدا ل ٢١ى تيرمه‌ها ١٩٦٠ى دايه دياركرن كو ژ نه‌گه‌رى نه‌گه‌شتنا چ ليكتينگه‌شتنا دنابقه‌را هه‌ردوو لاياندا، كومپانيا گازا به‌سره ده‌ست ب كيكرنا به‌ره‌مه‌پنانا گازى ل بيريىن گازى ل روميله كرية، هه‌روه‌سا به‌ره‌مه‌پنان ل كه‌رتين زوبير ژ (١٢) مليون ته‌ن سالانه بو (٣) مليون ته‌ن سالانه كيم كرية، ب نه‌فى چهندي ب ناگه‌داريه‌كا توند نه‌ف كومپانیه‌ ناگه‌دار كرينه كو پاشكه‌ز ژ نه‌فى سياسته‌تى بن و ئيدي فشارى ل سه‌ر حكومه‌تى نه‌كه‌ن^(٢)، دفى بواريدا روژناما (خه‌بات/النضال) زمانحالى فهرمى يى پارتى ديموكراتى كوردستان پشته‌فانيا ملله‌تى كوردستانى ژ بو پينگافين عه‌بدولكه‌ريم قاسمى و سياسته‌تا ئه‌وى ل هه‌مبه‌ر كومپانين گازى دياركويه، د گوتاره‌كيدا ل ژير ناڤى (شركات النفط الاستعمارية لن تفلح في غمط حقوقنا من ثروات بلادنا — كومپانين نه‌فتى يين داكيگره‌ر سه‌رناكه‌فن ژ ستاندنا مافين مه ل سامانين وه‌لاق) ب هوپرى روناھى ئيخستيه ل سه‌ر ئه‌وان كارين كومپانيا نه‌فتا به‌سرا ئه‌نجام داين ل دور كيكرنا به‌ره‌مى و په‌يداكرنا فشارى ل سه‌ر حكومه‌تا عيراقى و دياركويه كو ئه‌ف پينگافه ژ بو رازيكرنا حكومه‌تى ل دور مه‌رجين ته‌ف كومپانiane، هه‌روه‌سا ئه‌ف كاره ژ بو ريگريكرنه ل پيش‌يخستنا بارودوخى ئابوورى عيراقى^(٣).

(١) دنورى عبدالحميد العاني والاخرون، المصدر السابق، الجزء الرابع، ص ٢٢١.

(٢) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ٢١٠.

(٣) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٢٦٩)، بغداد، ٢٤ تموز ١٩٦٠.

هه‌روه‌سا ژ بو پشته‌فانیکرنا هه‌لوئست و سیاسه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسمی ل هه‌مبه‌ر کومپانیا گازا به‌سرا، روژنامه‌یا (خه‌بات/النضال) د گوتاره‌کیدا دیارکریه کو ماده‌یی ده‌هی ژ په‌یره‌وی پارتی دیموکراتیدا، هاتیه سه‌باره‌ت دووباره چا‌فخشاندن د ئه‌وان ری‌ککه‌فتنی‌ن ل گه‌ل کومپانی‌ین گازیدا ئیمزاکرن و شیوازی دانا وه‌به‌رهینانی، و داخواز کریه کو حکومه‌تا نوی ب کارۆ وه‌به‌رهینانی و ده‌ری‌خستنا گازۆ و پالوتنا ئه‌وی بکه‌تن، هه‌روه‌سا ب رژی کار بکه‌تن ژ بو نه‌هی‌لانا مایتی‌کرنا کومپانی‌ین نه‌فتا بیانی د کاروباری‌ن نافخۆ یین عیراقی، هه‌روه‌سا داخوازی‌کریه کو حکومه‌تا عیراقی یا نوی ب ئه‌رکی دامه‌زراندنا پیشه‌سازیی نه‌فتی رابیی، ل دوماهی‌ی روژنامه‌یا خه‌بات داخواز ژ ملله‌تی‌ن عیراقی کریه کو ب هشیاری سه‌ره‌ده‌ری‌ن ل گه‌ل ئه‌فی بارودۆخی بکه‌ن و پارتی‌ن سیاسی یین عیراقی هانداینه کو پشته‌فانیا زه‌عیم عه‌بدولکه‌ریم قاسم بکه‌ن د ئه‌فی ململانه‌یا ل گه‌ل کومپانی‌ین نه‌فتا بیانی هه‌ی^(۱).

ژ لایه‌کی دویقه و ل ده‌می سه‌رۆک وه‌زیری‌ن عیراقی د کۆنگره‌یی روژنامه‌گه‌ریدا ل ۲۸ ئی تیرمه‌ها ۱۹۶۰ ئی، ئاماژه کریه ئه‌فی چه‌ندی کو کومپانیا نه‌فتا به‌سرا ژ هه‌لوئستی خو‌فه‌گه‌ریایه و ژفانی دانوستاندنا دیارکریه ل ۱۵ ئی ته‌باخا ۱۹۶۰ ئی، روژنامه‌یا (خه‌بات/النضال) گوتاره‌ک به‌لاف کریه و ئاماژه دایه ب سه‌رکه‌تا سیاسه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسم ل هه‌مبه‌ر پلان و دوژمنکاری‌ین کومپانیا نه‌فتا به‌سرا، و ده‌مان ده‌مدا حکومه‌تا عیراقی ئاگه‌دار کریه ل دور ب ده‌ستقه‌هینانا سه‌رکه‌فتنا دوماهی‌کی ل دور پاراستنا سامانی خه‌لکی عیراقی^(۲).

(۱) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (۲۶۹)، بغداد، ۲۴ تموز ۱۹۶۰.

(۲) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (۲۷۴)، بغداد، ۲۹ تموز ۱۹۶۰.

هه‌روه‌سا روژنامه‌یا (خه‌بات/النضال) د گوتاره‌کی ئاماژه دایه سیاسه‌تا پارتی دیموکراتی کوردستان یا نه‌فتی د ئەڤی قۆناغیدا کو گریڤدایی پاراستنا مافیـن شه‌ری ییـن عیراقی و زیده‌کرنا داهاـتیه، دووباره لیژفرین د ئەوان ریڤکه‌فتنیـن گریڤدایی ل گه‌ل کومپانیـن گازی، و دامه‌زراندنا کومپانیا نه‌فتا نیشتمانی کو ب ئەرکی ده‌رخستن و پالوتنا گازی کرییه ژ بو کو ئەرکی خۆمالیکرنا گازی ل پاشه‌روژه‌کا نوی مسوگه‌ر بیت^(١).

دیسان روژنامه‌یا (خه‌بات/النضال) د گوتاره‌کیدا هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ژ ئەڤی مملانی دیارکریه کو دژی سیاسه‌تا کومپانیا نه‌فتا به‌سرا ل دور کیمکرنا به‌ره‌مه‌ینانا گازی، کو ئەڤی چهندا هه‌ وه‌ک فشار ل سه‌ر حکومه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسم ل قه‌له‌م دایه ژ بو رازیوون د ریڤکه‌فتنیـن به‌ری و بیده‌نگ بوون ل سه‌ر داخوازیـن شه‌ری ییـن خه‌لکی عیراقی، داخواز ژ حکومه‌تی کریه کو ئیدی چ ریڤکه‌ نه‌هیتیه دان ب کومپانیا چ وه‌به‌ره‌ینانیـن نوی ل که‌رتین نوی بکه‌تن و فان کومپانیا نه‌چار بکه‌تن کو به‌ره‌مه‌ینانی زیده‌ بکه‌تن^(٢).

ژ لایه‌کی دویشه روژنامه‌یا (خه‌بات/النضال) داخواز ژ حکومه‌تا عیراقی کریه کو گرنگیی بده‌ته سیاسه‌تا گازی یا پارتی دیموکراتی کوردستان به‌رچاف گرتی ل هه‌مه‌ر کومپانیـن گازی بیانی، سه‌باره‌ت فه‌گه‌راندنا مافیـن ملله‌تین عیراقی سه‌باره‌ت وه‌به‌ره‌ینانی ل ئەردییـن نه‌هاتینه بکارهینان و سه‌پاندنا مافی چاڤدیـری و سه‌ره‌رشتیکرنا

(١) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٢٧٥)، بغداد، ٣١ تموز ١٩٦٠.

(٢) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٢٧٩)، بغداد، ٤ اب ١٩٦٠.

حکومه‌تا عیراقی ل سهر به‌ره‌مه‌ینانا کومپانیان و ههر بابته‌کی گریډایی ب گازۆ فه^(۱).

ل ده‌می دانوستاندنیډن دناڤه‌را شانیدی حکومه‌تا عیراقی و کومپانیډن گازیدا هاتیه‌کرن، روژنامه‌یا (خه‌بات/النضال) گوتاره‌ک به‌لافه‌کریه ل ژیر ناڤی (الشعب الکردی مع الزعیم فی سعیه لاستحصال حقوق العراق - گه‌لی کورد دگه‌ل زه‌عیم یه ژ بو وه‌رگرتنا مافیډن عیراقی) تیدا هاتیه کو ل ملمانئ کورد پشته‌فانیا هه‌لوئستی عه‌بدولکه‌ریم قاسم دکه‌ت دژی سیاسه‌تین کومپانیډن گازۆ و ژ بو ده‌ستفه‌ینانا مافیډن ملله‌تین عیراقی ب عه‌ره‌ب و کورد فه، و دیارکریه کو کوردستان ب هه‌می هیژین خو یین نیشتمانی فه پشته‌فانیا شانیدی عیراقی و دژایه‌تیا خو بو پلانیډن کومپانیا گازۆ یین بیانی دیارده‌که‌تن^(۲).

هه‌روه‌سا د گوتاره‌کا دیتر دا ل ژیر ناڤی (البارزانی یجدد للزعیم تأیید حزبنا لمواقفه المشرفه فی مفاوضات النفط - بارزانی دوپاتیا پشته‌فانیا پارتا مه ژ هه‌لوئستیډن مه‌ردانه یین ریبه‌ر د دانوستاندنیډن نه‌فتی دکه‌ت) تیدا ئاماژه دایه ب ئه‌وی پشته‌فانیا ژ لایئ سه‌روکی پارتی دیموکراتی کوردستان مه‌لا مسته‌فا بارزانی ژ بو سه‌روک عه‌بدولکه‌ریم قاسمی، کو پشته‌فانیا تمام ژ بو هه‌لوئستی حکومه‌تا عیراقی ل هه‌مبه‌ر دانوستاندنیډن ل گه‌ل کومپانیډن گازۆ سه‌باره‌ت راستفه‌کرنا ریککه‌فتنیډن گازۆ و پاراستنا مافیډن گه‌لی عیراقی^(۳).

(۱) خه‌بات/النضال (الجریده)، العدد (۲۸۷)، بغداد، ۱۴ اب ۱۹۶۰.

(۲) خه‌بات/النضال (الجریده)، العدد (۲۹۰)، بغداد، ۱۷ اب ۱۹۶۰.

(۳) خه‌بات/النضال (الجریده)، العدد (۲۹۳)، بغداد، ۲۱ اب ۱۹۶۰.

ژ لايه‌كئى دويقه روژنامه‌يا (خه‌بات/النضال) پيشنياركر پيكهينا نا شانده‌كئى ب مه‌رهما بهيزكرنا شيانين عيراقى، ژ نوينه‌راتيا پارتين سياسى و شاره‌زاين نه‌فتى و نوينه‌رى حكومه‌تا عيراقى ب سه‌روكاتيا سه‌روك وه‌زيړين عيراقى بيت، و ده‌ست ب دانوستاندنان ل گه‌ل كومپانيين گازى يين بياني بكه‌تن و دياركريه كو ييدفيه هه‌لبژارتينين نوى بو ئه‌نجومه‌نى نيشتيماني بهينه‌كرن و ئه‌و ب ئه‌ركئ چاقديري و سه‌ره‌رشتيكرنا ئه‌قان دانوستاندنا رابيت^(١).

ژ لايه‌كئى دويقه روژنامه‌يا (خه‌بات/النضال) د گوتاره‌كيدا دياركريه، كو ئه‌گه‌رى سه‌ره‌كى يئ سه‌رکه‌فتنا دانوستاندنا و نه‌چاركرنا كومپانيين گازى گرديايى هي‌زا ملله‌تى عيراقى يه و ئه‌نجامدان ديموكراسيه‌تا راسته‌قينه ب ريكا هه‌لبژارتينين ئازاد، داكو حكومه‌تا نوى بشيت ب پشتبه‌ستن ب هي‌زا ملله‌تى ل هه‌مبه‌ر كومپانيين گازى يين بياني براوه‌ستيت^(٢).

د ئه‌وى ماوه‌ييدا چه‌ندين هه‌فديتن دنافه‌را شاندى حكومه‌تا عيراقى و كومپانيادا هاتنه‌كرن، هه‌تاكو ل روژا ٧ى چريا دوويى ١٩٦٠ى ب ئاماده‌بوونا عه‌بدولكه‌ريم قاسم، داكو چاره‌كى بينيت دنافه‌را هه‌ردوو لايه‌ناندا، عه‌بدولكه‌ريم قاسم نقيساره‌ك دا كومپانيا و داخواز ژئى كر كو په‌سند بكه‌ن و بو حكومه‌تا عيراقى بهيته‌فه، ئه‌گه‌ر نه‌ واته دانوستاندن ب دوماهيك هاتن^(٣).

(١) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٤٠٦)، بغداد، ١٢ كانون الثاني ١٩٦١.

(٢) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٤٣٣)، بغداد، ١٦ شباط ١٩٦١.

(٣) محمد حديد، المصدر السابق، ص ٤٢٩.

د ئه‌وۆ نفیساریدا ئه‌ف خالین ل خوارۆ ديار هاتبوون دارشتن:

۱. کومپانیا گازۆ ده‌ستبه‌رداری هه‌می رووبه‌رین ئیمتیازاتین ریژا (۷۰٪) هه‌تا ئیکۆ کانوونا دوویۆ ۱۹۶۰ی.

۲. ئه‌و پارچین کومپانی د هه‌لبژیرین زیده‌تر ژ پۆ پارچا بو هه‌ر ئیمتیازه‌کۆ و هه‌ر پارچه‌کۆ (۳۰۰) کم^۲ نه‌بن.

۳. کومپانی په‌یمانۆ بده‌ت ده‌ستبه‌رداری (۶۰٪) بن ژ ئه‌وان پارچین زه‌قیین پشتی بورینا (۷) سالان.

۴. کومپانی په‌یمانۆ بده‌ن هه‌می پیزانیین جیۆلۆژی و جیوفیزیای و ئه‌ندازیاریا گازۆ پیشکیش که‌ن ل سه‌ر ئه‌وان جهین ده‌ستبه‌ردار دبن.

نوبه‌رین کومپانیا سوژ دا کو د ماوۆ چوار هه‌یقاندا د میژووویا ئه‌وۆ نفیساری به‌رسفۆ بده‌نه حکومه‌تۆ^(۱)، حکومه‌تا عیراقۆ فیا ئه‌و گرفتیت هه‌ین ب ریکا دانوستاندنان ل گه‌ل کومپانیین گازۆ چاره‌سه‌ر بکه‌ن ب ریکا دانوستاندنان، ژ به‌ر به‌رژه‌وه‌ندیا ملله‌تۆ^(۲).

پشتی بورینا چه‌ند هه‌یقان ژ راگرتنا دانوستاندنان یین چریا دوویۆ ۱۹۶۰ی، حکومه‌تا عیراقی هه‌زا خوۆ دا دیارکرن بو دووباره ده‌ستییکرنا دانوستاندنان ل روژا ۱۱ی ئادارا ۱۹۶۱ی، لۆ کومپانیا داخوازا پاشئێخستنا دانوستاندنا کر، ژ به‌ر کو مستر (هیریج) زۆر کار هه‌نه و نه‌شیت ئه‌فۆ ماوه‌یدا ئاماده‌ بیتۆ^(۳).

ل روژا ۲ی نیسانا ۱۹۶۱ی چاره‌کا دی ده‌ست ب دانوستاندنان هاته

(۱) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۱۱۳-۱۱۴.

(۲) لیث عبدالمحسن الزبيدي، المصدر السابق، ص ۲۷۳.

(۳) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۱۱۴.

کرن و هه‌ردوولا راپۆرت و پێشنیاریین خوۆ به‌رچاڤکرن، ریکه‌فتن کو ل کۆمبوونا روژا ۶ ئی نیسانی ۱۹۶۱ ئی به‌رسقنی بدهن، ل روژا ۶ ئی نیسانی کۆمبوون هاته ئه‌نجامدان و گه‌نگه‌شه هاته کرن، هه‌لوئستی کومپانیا هه‌ری هه‌شک بوو و قیان ده‌ستی خوۆ دانن سه‌ر هه‌می جهین نه‌هاتین به‌ره‌مه‌مینان و هه‌ول بدهن لیگه‌ریان به‌رده‌وام بن^(۱)، شاندى کومپانیا هات ئاگه‌هدارکرن کو نابیت به‌رده‌وام بن ل سه‌ر لیگه‌ریانا جهین گازی هه‌تا کو ئه‌و دانوستاندن ب دوماهیك دهین، و ئاگه‌هداری له‌شکهری هات کرن کو پیدقییه هیژ بکاربیت بوۆ راگرتنا لیگه‌ریانا گازی، نابیت به‌ره‌مه‌می گازی کیم بکه‌ن و ل سه‌ر ئه‌قی چهندى کۆمبوون ب دوماهیك هات^(۲).

به‌رده‌وامی ب زنجیره‌کا کۆمبوونا هات دان بوۆ هندی کو بگه‌هن ئه‌نجامه‌کن، به‌لی داوکو کومپانیا کو داخوایین حکومه‌تا عیراقی بجه‌نه‌ئینن، ئه‌گه‌ر فه‌دگه‌رن بوۆ هندی کو نوینه‌ریین ئه‌وان ژماره‌کا ره‌گه‌زا و سه‌رمایه‌داریا چه‌ندین وه‌لاتان بوو، هه‌ر ئیکی ژ ئه‌وان بوۆچوونه‌ک هه‌بوویه^(۳)، دوماهیك کۆمبوون ل روژا ۱۱ ئی چریا ئیکى ۱۹۶۱ ئی ئه‌ف کۆمبوونه‌ژی بی ئه‌نجام بوو^(۴)، حکومه‌تا عیراقی ب فه‌رمی راگه‌هاندن ل روژا ۱۱ ئی چریا ئیکى کو دانوستاندنان شکه‌ست خووار، وه‌زاره‌تا گازا عیراقی ل روژا ۱۷ ئی چریا ئیکى ۱۹۶۱ ئی ل سه‌ر ئه‌نجامین دانوستاندن ل گه‌ل کومپانیا گازی راگه‌هاند و ئاشکرا کر کو چه‌ند کومپانیی ده‌شک بوون و،

(۱) محمد حدید، المصدّر السابق، ص ۴۳.

(۲) حسین علی محمد المرشدی، المصدّر السابق، ص ۱۱۶.

(۳) عبداللطیف الشواف، المصدّر السابق، ص ۲۴۳.

(۴) عبدالله اسماعیل، المصدّر السابق، ص ۳۰.

به‌رسفه‌کا باش نه‌بوویه بو داخوایین عیراقی تاییه‌ت تشتیین سه‌ره‌کی^(۱).
پشتی راگرتنا دانوستاندنا حکومه‌تا عیراقی راگه‌هاند کو بریاردایه
پینگاقتین ره‌وا بو دابینکرنا مافین عیراقی بهاقتیژین و، گورانکاریین
گرنگ و ریشال د په‌یوه‌ندیین عیراقی و کومپانیین گازیدا بکه‌ین، و
جارا ئیکتیه عیراق د میژوویا خو‌دا په‌نسیپین راسته‌کرنا ئیمیتازا
یاسایی د ئیک لایاندا بکه‌تن^(۲).

عه‌بدولکه‌ریم قاسم ل سالا ۱۹۶۲ئی رابوو ب دامه‌زراندنا کومپانیا
گازا نیشتمانی کو ئه‌وی هزر دکر به‌ره‌مه‌ینانا گازۆ به‌ره‌مه‌ینانه‌کا
راسته‌وخو‌یا نیشتمانییه، ژ به‌ر هندۆ عه‌بدولکه‌ریم پیشنیاریین
کومپانیین بیانی پشتگوه‌هاقتین^(۳).

کومپانیا شیوازی فشاری ل سه‌ر حکومه‌تی بکاریینا بو کیمکرنا
ریژا به‌ره‌مه‌می، سه‌ره‌پایی هندۆ کو ل وه‌لاتین دیتر به‌ره‌ف
زیده‌بونۆی فه‌دچوون سالا ۱۹۶۲ئی^(۴)، حکومه‌تی ئه‌ف شیوازی
کومپانیا پروتستو کر، کومپانیا به‌رسف دا ئه‌ف چه‌نده فه‌دگه‌ریت بو
ده‌ستدانا باوه‌ریی و کیمبوونا جوش و خروش ل ده‌ف وه‌به‌ره‌ینه‌ریین
گازا عیراقی، ژ ئه‌گه‌ری سیاسه‌تا حکومه‌تا عیراقی^(۵).

ریژا داهاتی گازۆ بو حکومه‌تی ل ئاسته‌کی زور کیم بوو
و ما دقتی ئاویدا هه‌تا‌کو به‌ریابوونا شو‌ره‌شی دژی ده‌سته‌هلاتا

(۱) حسین علی محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ۱۲۶-۱۲۷.

(۲) د.طالب حسین حافظ، المصدر السابق، ص ۱۵۳.

(۳) د.أحمد ساجر جاسم الدليمي، المصدر السابق، ص ۳۲.

(۴) محمد سلمان حسن، نحو تأميم النفط العراقي، بيروت، ۱۹۶۷، ص ۹۰.

(۵) حسین علی محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ۱۶۶.

عەبدولکەریم قاسم ل ۸ئ شوباتا ۱۹۶۳ئ و ژناف چوونا رژیما وی^(۱).

پشتی سەرکەفتنا شۆرەشا تیرمەها ۱۹۵۸ئ مەلا مستەفا بارزانی ل گەل هەقالین خۆ فەگەریان عیراقی، داخووا وەزارەتا نافخۆ کر بو پیدانا دامەزراندنا پارتەکا سیاسی ب نافئی پارتی دیموکراتی کوردستانا عیراقی^(۲)، د پرۆگرامی ئەفی پارتیدا سەبارەت پرسگرکا گازئی هاتیه، پارتی دئی خەباتی کەتن بو پێشخستنا ئابووری نیشتمانی و بلندکرنا ئاستی ژيانا مللەتی و دئی خەباتی کەتن بو زیدەکرنا داھاتی حکومەتی ژ گازئی^(۳)، چاف خشاندنەک بەیتە کرن ل ریکەفتنا و دەستنیشانکرنا سنورین کارکرنا کومپانیین دناف سنورین بیرین هاتین بکارهینان و بەرھەمھینانا حکومەتی ل بیر و دەقەرین دیتەر^(۴)، دروستکرنا بەرھەمەین گازئی ژ لایئ حکومەتی فە ل ھەین دەرهینانا گازئی، ب شیوہکی گۆنجای ل گەل کاودائین دەقەرئی و بەرھەفکرنا بسپورین تەکنیکی ژ بەر داہینکرنا گازئی ل پاشەرۆژی^(۵).

پارتی داخووا د پرۆگرامی خۆدا کر کو عیراقەکا ئازاد بیت ژ کۆلۆنیزمی و سیاسەتا وان، دەستەلات دەستی نوینەرین مللەتادا بیت و کارکرنا بو ھەلوەشاندا ھەمی ئیمتیازاتین کومپانیین بیانی و ئیحتکاری^(۶)، ئازادکرنا بەرھەمەین گازئی و مسوگەرکرنا خۆمالیکرنا گازئی ل پاشەرۆژی بو خزمەتا عیراقی^(۷).

(۱) عبدالله اسماعیل، المصدر السابق، ص ۹۳.

(۲) لیث عبدالحسین الزبیدی، المصدر السابق، ص ۲۳۹.

(۳) طه خلف محمد الجبوري، المصدر السابق، ص ۳۳.

(۴) لیث عبدالمحسن الزبیدی، المصدر السابق، ص ۲۴۰.

(۵) طه خلف محمد الجبوري، المصدر السابق، ص ۳۴.

(۶) د.عبدالستار طاهر شریف، المصدر السابق، ص ۱۷۰.

(۷) د.أحمد ساجر جاسم الدليمی، المصدر السابق، ص ۴۲.

د پرۆگرامی کۆنگرێ چوارۆ یی پارتیدا ل هەیفە چریا ئیکۆ ۱۹۵۹ی ژیدا ئاماژە دایە گازا کوردستانی و کانزا و چافی دوژمنین ئیمپریالزمی ل سەر هەیه و دخوازان هەر ل ژێر دەستەهلاتا واندا بیت^(۱)، کو ل وی سەردەمی گاز هاتبوو فەدیتن ل دەفەرین کەرکوک و خانەقین و شنگاری^(۲).

ل هەیفە تیرمەها ۱۹۶۰ی کومپانیین گازا بەسرا کاری خۆ راگرت ل بیرین ریمیلە و بەرھەم کیم کر ل زوییر وەکو فشارەکی ل سەر حکومەتی، روژنامەگەریا عیراقی هات سەرخت، روژناما خەبات ژێ وەکو زمانحالی پارتی بەشداری کر وەکو روژنامەیین دی یین نیشتمانی ل پشته فانیکرنا هەلوێستێ حکومەتی سەبارەت کومپانیین گازۆ^(۳)، و د گوتارا خۆیا دەستپیکیدا پشته فانیا مللەتی کورد و راوستان ل گەل عەبدولکەریم قاسم دا دیارکرن، بو وەرگرتنا مافیین مللەتی عیراقی ژ کومپانیین گازۆ^(۴)، وە خەبات ل دوماهیکا گوتارا خۆدا داخواز ژ حکومەتی و مللەت کر کو ژ خاپاندن و چەپ و چیریین کومپانیین گازۆ یین ئیستعماری هشیار بن، داخوازی دکەین هەمی پارت و هیژین نیشتمانی کو ل پشت ریبهری خۆ بن^(۵).

ل دەمی سەرۆک وەزیریین عیراقی عەبدولکەریم قاسم راگەھاندی د کۆنگرەکی روژنامە فانیدا ل ۲۸ی تیرمەها ۱۹۶۰ی سەبارەت پاشەکشیا

(۱) محمود الدرة، المصدر السابق، ص ۲۸۹-۲۹۲.

(۲) النفط ومصير الكورد و كوردستان السياسي - نفط كردستان العراق، منشورات مكتب الدراسات والبحوث المركزية للحزب الديمقراطي الكردستاني، الجزء الثاني، اربيل، ۱۹۹۸، ص ۴۲.

(۳) وائل علي أحمد النحاس، المصدر السابق، ص ۲۸۱.

(۴) خەبات/النضال (الجريدة)، العدد (۲۶۹)، بغداد، ۲۴ تەوز ۱۹۶۰.

(۵) المصدر السابق.

کومپانیا گازی ژ هه‌لوئستی خو، ب نفیساره‌کا فه‌رمی ئاگادار کری ژ به‌ره‌مه‌ینانا گازی رومیله و سۆز دا کو دی (١٢) ملیون ته‌نا سالانه به‌ره‌مه‌ینن و، رۆژا ١٥ ئی ته‌باخی ١٩٦٠ ئی بو دانوستاندنان ده‌ستنیشان کر^(١)، رۆژنامه‌ خه‌بات مانشیته‌ک ب نافونیشانی "راگه‌هاندنه‌کا گرنگ یا به‌ریز سه‌رۆک عه‌بدولکه‌ریم" به‌لاف کر، ژ نوچه‌یی‌ن سو‌دبه‌خشه و هه‌ر دیسان تیدا هاتیه‌کو "سه‌رکه‌فتنا هه‌قه‌یما‌ن ل گه‌ل مه‌دا ل به‌ر سینکگرنا سه‌رانیت کومپانییت گازی ئیستعماری"^(٢)، هه‌روه‌سا خه‌بات به‌لاف کر کو پاشه‌کی‌شا کومپانیا ژ هه‌لوئستی خو، سه‌رکه‌فتنا ملله‌تی عیراقییه‌ل سه‌ر داگیرکاران و کومپانیی‌ن وان و حکومه‌ت ژ پیلان و شیواز و یاریی‌ن کومپانییت گازی هشیار کر، دووپات کر بو ده‌سته‌فه‌هینانا سه‌رکه‌فتنا ئیکجاری ل سه‌ر کومپانیی‌ن گازی، دقیت پیلانسازیه‌کا موکم و دووم دریژ به‌یت دارشتن سه‌باره‌ت پرسگریه‌کا گازی و دابینکرنا مافین عیراقی^(٣).

خه‌بات گوتاره‌ک ب نافی "پیلانه‌کا نوی یا کومپانیا گازی به‌لی یا تیکچووویه و ل سه‌ر داخۆیانیی شروفه‌کر و دووپاتی کر کو ده‌رئه‌نجامی‌ن پارتی دیموکراتی کوردستان و هیزین دیتر یین دیموکراتی، سه‌باره‌ت هه‌ولی‌ن کومپانیا بو نه‌هیلانا مافین به‌ره‌مه‌ین وه‌لاتییه و ئاشکرکرنا راستیا نیازین کومپانیا بو نه‌چارکرنا حکومه‌تا مه‌ یا نیشتمانی کو ده‌می ژ مافین خو یین ره‌وا به‌رده‌ن و خو بی‌ده‌نگ

(١) فرهاد محمد أحمد، المصدر السابق، ص ٢١١.

(٢) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٢٧٤)، بغداد، ٢٩ تموز ١٩٦٠.

(٣) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (٢٧٥)، بغداد، ٣١ تموز ١٩٦٠.

که‌ن"^(۱)، داخواز کرد ماوۆ گوتارا خوڤا کو حکومه‌ت هه‌می هه‌ولا بده‌تن بو راسته‌کرنا ریکه‌فتنۆ ب ئاوايه‌کی کو کارۆ کومپانیا سنوردار بکه‌ن، و دبێژیت نوکه ده‌ین بکاره‌ینان ل گه‌ل نه‌چارکرنا ئه‌وان بو گه‌هاندنا به‌ره‌مه‌می زیده‌تر^(۲).

ده‌می ژفانی دانوستاندن نیزیك بووی، خه‌بات گوتاره‌ك نفیسی ل ژیر "سیاسه‌تا راست به‌رف کومپانیین گازۆ فه" دووپات ل سه‌ر گرنگیاسیاسه‌تا گازۆ هات کرن و گازیا پارتی دیموکراتی کوردستان ده‌باره‌یی کومپانیین گازۆ و داخواز ژ شاندى عیراقی دانوستاندکار کر، کو هه‌شیار بن ژ پیلان و به‌نامه‌ین کومپانییا و پالشیتین وان^(۳) و، بیدقییه شاندى عیراقی هه‌می هه‌ولا بده‌تن بو ده‌سته‌به‌رکرنا مافۆ چاقدیری و سه‌ره‌رشته‌یکرنۆ ژ لای عیراقیافه ل سه‌ر کومپانیی و داهاات و مه‌زاختیی وی و ریکین مه‌زاختنۆ و هه‌می کارین گریډای گازۆ فه^(۴)، ل ده‌می شاندى عیراقی دانوستاندن ل گه‌ل کومپانییا دکرن، خه‌بات گوتاره‌ك دی به‌لاف کریه ب مانشیتی، "ملله‌تی کورد ل گه‌ل عه‌بدولکه‌ریم قاسم بو هه‌ولین بده‌سته‌ئینانا مافین عیراقی"، و تیدا دیارکر کو ملله‌تی کورد پشته‌فانی عه‌بدولکه‌ریمه بو ئارمانجین ملله‌تی عیراقی ب نه‌ته‌وه‌ین کورد و عه‌ره‌ب فه^(۵)، هه‌ر دیسان خه‌بات مانشیته‌کێ مه‌زن به‌لاف کر و بارزانی دووپات

(۱) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (۲۷۹)، بغداد، ۴ اب ۱۹۶۰.

(۲) فرهاد محمد أحمد، المصدر السابق، ص ۲۱۳.

(۳) خه‌بات/النضال (الجريدة)، العدد (۲۸۷)، بغداد، ۱۴ اب ۱۹۶۰.

(۴) فرهاد محمد أحمد، المصدر السابق، ص ۲۱۴.

(۵) حسین علی محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ۱۶۰.

دكه ته فه بو عه بدولكه ريم قاسم، پشته فانيا پارتى بو هه لويستى نهوى يين بهرچاڤ د ماوى دانوستاندن گازيدا، ههروه سا پشته فانيته هه لويستى تهينه و پيروزن ره نجا هين دكيشن بو راسته كونا ريكه فتنه و دابينكرنا بههرا عيراقى^(١)، خه بات گوتاره كا دى به لاف كويه كو تيدا دببژت نه نجامين دانوستاندنا خويا بوينه كو نه گه هشتى هيچ نه نجامه كى، پيشنيار دكه يين ليژنه كا دى يا دانوستاندنا بهييت پيكيهينان ژ هيژ و نوينه رين پارتين سياسى و دهسته يين نيشتيماني و شاره زايان و كاروبارين گازى ب سهروكاتيا سهروك وه زيران، يان جارى هه تا هه لبژارتنان جقاتا نيشتيماني دانوستاندنا چاڤديرى بكه تن و راسپاردا بده تن^(٢)، هه ر دگوتارا خه باتدا هاتيه سه باره ت دووباره بوونا دانوستاندنان ل گه ل كومپانيين گازى، پيدفييه ل سه ر حكومه تى باوه رى و پشت به ستنى ب ملله تى بكه تن، كو ده رفه تى بده تى رولى خو بينيت و پشته فانيكرنا حكومه تى بيت و پالپشت بيت بو هه لويستى نهوى به رامبه ر كومپانيين گازى، رى خوش بكه ن به رامبه ر بكارهينانا نازادى و ديموكراتى ژ لايى ملله تيفه، كو دى بيته نه گه رى ئيكلاهر بو ناماده كرنا كه ش و هه وايه كى گونجايى كو ب زورى لايه نى به رامبه ر ل سه ر داخوازيين مه يين ره وا رازى بن^(٣).

ل فيره ديار دببت كو هه لويستى پارتى ديموكراتى كوردستان ل دور دانوستاندن دنافه را حكومه تا عه بدولكه ريم قاسم و كومپانيين گازى يين بياني، پشته فانيا هه لويستى حكومه تا عه بدولكه ريم

(١) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ٢١٤.

(٢) خه بات/النضال (الجريدة)، العدد (٤٠٦)، بغداد، ١٢ كانون الثاني ١٩٦١.

(٣) خه بات/النضال (الجريدة)، العدد (٤٣٣)، بغداد، ١٦ شباط ١٩٦١.

قاسمی دکه‌تن و داخوازا راسته‌کرنا ریککه‌فتنی کریه و داخواز ژ
حکومه‌تا عیراقی کریه پشت ب ملله‌تی به‌ستیت و ئەف کاره بیته
ریکخوشکرن ژ بو بجهئینانا ئارمانجین گه‌لی عیراقی.

ته‌وه‌ری دووی:

یاسایا ژماره (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱ و هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان:
برپارا ژماره (۸۰) دهیته هژمارتن کو ئیکه‌مین رووبه‌روبوون و ناکوکی و هه‌فرکی یین عیراقی ل گه‌ل کومپانیین گازئی ل سه‌رده‌می ده‌سته‌ه‌لاتا عه‌بدولکه‌ریم قاسم بوویه، دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی و کومپانیین گازیدا ئه‌وین ل عیراقی کار دکرن، کومپانیا به‌ری ئه‌وی سه‌رده‌می بهیژیوون و مه‌رجین خو ل سه‌ر حکومه‌تی دسه‌پاندن، ب تاییه‌ت ل سه‌رده‌می ئینتدابا بریتانی و به‌رده‌وام بوویه هه‌تا‌کو ب دوماهیك هاتنا شهرئ جیهانیی دووی^(۱)، ئه‌قی چهندی وه‌کریو کو خودانین ره‌سه‌ن ژ داهاتی گازئی بی به‌هر بین و هه‌ردیسان وه‌به‌ره‌ینانا گازئی زور پاشقه مابوو^(۲).

حکومه‌تا عیراقی ژماره‌کا داخوازیان هه‌بوون کو ئه‌قین ل خواری دیار بوون و کومپانیین گازئی ئه‌و داخوازی پشتگوه‌ هافیتن، وه‌زاره‌تا گازا عیراقی ل روژا ۱۰ ئی نیسانا ۱۹۶۱ ئی ئاماژئی دده‌ته ئه‌وان خالان کو حکومه‌تی به‌رده‌می دوویاتی ل کومپانیین بیانی بین گازئی دکرن ژ وان^(۳).

(۱) غانم العناز، "الزعيم عبدالکریم قاسم و السياسة النفطية أو القانون رقم (۸۰) لسنة ۱۹۶۱ لتعین مناطق الأستثمار شركات النفط العراق"، تاریخ النشر ۲۰۱۴/۱۲/۸،

تاریخ الزيارة ۲۰۲۳/۲/۵، www.iraqueconomists.net.

(۲) المنار (الجريدة)، العدد (۲۲۱۱)، بغداد، ۱۳ كانون الاول ۱۹۶۱.

(۳) الجمهورية العراقية، وزارة الاعلام، النفط العراقي، بغداد، ۱۹۷۳، ص ۸۱.

١. هژمارتا تىچووين به‌ره‌مهينانا گازى و ئه‌وين پىكهاتين بو ده‌سته‌به‌ركرنا مافين عيراقى.
٢. شيوازي دياكرنا ئه‌و بهايى كو گازا عيراقى ده‌يته فروتن.
٣. هه‌لوه‌شاندا ئه‌و داشكاندا كو ژ لايى كومپانيان فه ده‌يته وه‌گرتن^(١).
٤. دامه‌زراندنا ريقه‌به‌رين عيراقى، به‌شداركرنا ئه‌وان د جفاتين ريقه‌به‌ريا كومپانيدا و سه‌ره‌رشتيكرنا حكومه‌تى ل سه‌ر مه‌زاختين كومپانيا، ل گور به‌رژه‌وه‌ندا عيراقى.
٥. عيراقىكرنا فه‌رمانبه‌رين كومپانيا به‌ره‌مه‌به‌ر.
٦. ده‌ستبه‌ردارى ئه‌وان ده‌فه‌رين نه‌هاتينه وه‌به‌ره‌مهينان ژ لايى كومپانيا فه، كو دبته ده‌ستپىك بو به‌ره‌مهينانى ژ لايى عيراقى فه.
٧. كومپانيا گازا سروشتى يا زيده راده‌ست بكه‌ت، وه راگرنا كومپانيا ل به‌رده‌وامدان ب سوتنا گازى ل دويش هه‌زا خو سه‌ره‌پاي كاركرنى، ئه‌فه‌ژى ب هه‌ده‌ردانا سامانين عيراقى يه^(٢).
٨. گرهنتيكرنا بكارهينانا باره‌لگرين عيراقى بو فه‌گوه‌استنا گازى.
٩. پىدفييه عيراق به‌شداربيت ل سه‌رمائى كومپانيا ژ رىزا (٢٠٪) ژ سه‌رجه‌مى سه‌رمائى كيمتر نه‌بيت.
١٠. پىدفييه به‌هرا عيراقى ژ داهاتى گازى به‌يته زيده‌كرن.

(١) جورج عزيز ياقو، الأستثمار الوطني المباشر وتأميم النفط في العراق، بغداد، ١٩٨٨، ص ١٦.

(٢) حقائق وأصواء على قضى تنفق ربع ومعدلات الانتاج، وزارة النفط والمعادن، بغداد، ١٩٧٠، ص ٨.

۱۱. دانا داھاتی ب درافی بهین گوھۆرین بو پاراستنا مفایین عیراقی.

۱۲. لابرنا ئه‌وۆ نه‌دادپه‌روه‌ری و زیانی ب عیراقی که‌فتین ژ ئه‌گه‌ری
ریکه‌فتین نه‌دادپه‌روه‌رانه بین گازۆ و دقیت روھن بن^(۱).

حکومه‌تا عیراقی پابه‌ند بوو ب سیاسه‌تا دانوستاندنان ل گه‌ل
کومپانیین گازۆ ب شیوازه‌کی باش و نموونه‌ی بو گه‌هشتن ب ئارمانجیت
بو خو دانایی هه‌ر ژ روژین ده‌ستپیکا شوهرشی^(۲)، به‌لی ژ ئه‌نجامی
هه‌لوئستی نه‌ریینی کومپانیا د ماوۆ شیوازی به‌رنیاس ب پاشگوه
هافیتنی و گه‌فا و ره‌زامه‌ندی تنی ل سهر هنده‌ک تشتی لاهه‌کی^(۳)،
پشتی سی سالی ب هه‌ر ده‌وامی هه‌ر چه‌نده هنده‌ک جارا هاتن راگرتن
و شیوازی دانوستاندن شکه‌ست خوار^(۴)، ئه‌فجا کومپانیا په‌نا بو
کیمکرنا ریژه‌یا به‌ره‌می و به‌ایان بر، وه‌کو شیوازه‌کی سزادانا حکومه‌تا
شوهرشی و به‌شداریا عیراقی بو سه‌رمایا کومپانیا هات ره‌دکرن،
هه‌ر دیسان زیده‌کرنا داھاتی گازۆ بو ریژا (۵۰٪) ب ئیکجاری هات
ره‌دکرن^(۵)، هه‌می هه‌ول هاتن دان و بزاف کرن کو مافین ره‌وایی
عیراقی ب ده‌ستقه‌به‌ینن، ئه‌ف چه‌نده دوویات دکه‌تن کو به‌رده‌وامی
ب دانوستاندنان بکه‌ن کو بگه‌هن ئه‌نجامان، بی باوه‌ری پییدا کرن
ژ شیوازی چاره‌سه‌ریا پرسگریه‌کا گازا عیراقی، ژ به‌ر هندی حکومه‌تا

(۱) لیث عبدالحسن الزییدی، المصدر السابق، ص ۲۷۳-۲۷۴.

(۲) د.محمد أزه‌ر السمک، اقتصادیات النفط والسیاسة النفطية - أسس وتطبيقات،
الموصل، ۱۹۸۰، ص ۱۲۵.

(۳) حسن علی محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ۱۳۵.

(۴) الأستثمار الوطني المباشر للنفط، جمهورية العراق، وزارة الأعلام، مديرية الأعلام
العامة، الساسة الأعلامية (۳۸)، بغداد، ۱۹۷۲، ص ۹.

(۵) د.محمد أزه‌ر السمک، المصدر السابق، ص ۱۲۵.

عه بدولکه ریم قاسم دانوستاندن ل چریا ئیکئی ١٩٦١ئی راگرتن، پشتی کو بئ هیقی بوون ژ چاره سه رکنا پرسگریکن ههین ل گهل کومپانیا ب ریکا دانوستاندنان^(١)، ب ته که زی هاته دووپاتکرن کو شاندى کومپانیا رژدن ل سهر هندى کو به رسفا داخوایین عیراقى نه دهن، نه خاصمه تشتى سهره کی و نه فیان دانپیدانى ب مافین ره وایین عیراقى بدهن، سهره رای کو حکومه تا عیراقى وه خته کى دريژ دابوو کومپانیا کو ليکولینى ل سهر ئه وان داخوایان بکهن، ژ ئه نجامى ئه قى چه ندی حکومه تا عه بدولکه ریم قاسم خو دیت، کو یا نه چاره ریکه کا دی بهر یاسای بۆ پاراستنا مافین ملله تی یین گازی بگریت^(٢).

ل رۆژا ١٧ئی چریا ئیکئی ١٩٦١ئی حکومه تا عیراقى په یامه ک دهرباره ی راگرتنا دانوستاندنان راگه هاند و، دووپاتی ل سهر هندى کر کو دى هه می هه ولا دهن کو پینگاڤین یاسای بهاڤیژن بۆ دابینکرن و پاراستنا مافین عیراقى^(٣)، ئه ف چهنده دبته خاله کا وه چهرخانى د په یوه ندیین ل گهل کومپانیین گازیدا، ژ بهر کو جارا ئیکى بوویه د میژوو یا عیراقیدا کو ئه و ریکه فتین ل گهل کومپانیا ههین ب ریکین یاسای و ب ئیکلایانه بهینه راسته کړن^(٤).

ژ لایى سه رۆک وه زیران عه بدولکه ریم قاسم فه لیژنه کا تایهت هاته پیکهینان^(٥)، بۆ خواندنا هه لوئستی و ئاماده کرنا پیشناریین پیدقی بۆ

(١) حسن علی محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ١٣٥.

(٢) حقائق وأصواء على قضيتى تنفيق الريع و معدلات الأنتاج، وزارة النفط والمعادن، نفط العراق، بغداد، ١٩٧٠، ص ٩.

(٣) حسين علی محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ١٣٥.

(٤) عبدالله اسماعيل، المصدر السابق، ص ٣٢.

(٥) لیژنه پیکههات ژ هه ر ئیک محمه د هه دید وه زیری دارایی یی بهری، و موزه فهر جه میل وه زیری دارایی، عه بدوله تیف ئه شواق پاریزگاری بانکا نافه ندی،

به رهه فکرنه یاسایین پیدفای پشتی چه ندین کۆمبوون نه نجام داین^(۱) و ب شیوه ره مندی ته کینیکاران هه کو یه که یه که به رهه مهینه ب هه فرا و دهستی کومپانیین خودان ئیمتازادا، شیاندایه ئه و جهین به رهه مدار بهینه پارچه کرن بو کومپانیا بهین دان و جهین نه هاتینه به رهه م کرن بهینه فه برین^(۲)، لیژنه که هاته ئاراسته کرن هه ده می کومپانیا به رسف بو داخوایین عیراقی نه بیت، ئه و دی یاسایا خو سه باره ت کومپانیا و ئیمتازانا ده رتیخن و ره شنقیس هات به رهه فکرن بو یاسایان، ئه ف چه نده دووپاتی ل گوتنا عه بدولکه رهیم قاسم دکه تن ل دوماهییک کۆمبوونا ل گه ل شاندى کومپانیا ده می گوئی مه یاسایین خو به رهه ف کرینه^(۳)، لیژنی ژماره که کۆمبوونا نه نجامدان و گه نگه شه ل سه ر دارشتن و دوماهییک یا ئه وئی یاسایین کرن، به شه ک ژ نه دمایین لیژنی پی باش بوو کو ئه و جهین هاتینه به رهه مهینان و ئه و جهین گاز هاتیه فه دیتن بدهن کومپانیا و، هنده که ژ لیژنی پی باش بوو کو ئه وان جها فه برن و بهینه سنوردارکرن تنی ئه وئی به رهه مهینه ر^(۴).

لیژنی یاداشته که پیشکیشی سه روک وه زیران کر ئه ف بژارده یین خواری بخوڤه دگرتن^(۵).

۱. سنوردارکرنه کارۆ کومپانیا ب ناوچیت به رهه مهینه ر و هنارده کارین راسته قینه کو سه رجه می ئه وان (۲۰۸۷) کم^۲، واته کیمتر ژ (۰.۵٪) ژ

هاشم جهواد وه زیری ده رقه، محمه د سه لمن سه سن وه زیری گازۆ، زه عیم ته ها شیخ ئه حمه د ریقه به ری نه خشه دانانی و وه زیری به رگری. بو پتر پیزانینان بنیره: حسین علی المرشدی، المصد ر السابق، ص ۱۳۶.

(۱) نوری عبدالحمید العانی وآخرون، المصد ر السابق، الجزء الخامس، ص ۱۰۱.

(۲) د.أحمد ساجر جاسم الدیمی، المصد ر السابق، ص ۲۸.

(۳) حسین علی محمد المرشدی، المصد ر السابق، ص ۱۳۶.

(۴) عبداللطیف الشواف، المصد ر السابق، ص ۲۴۴.

(۵) اسامة عبدالرحمن الدوری، المصد ر السابق، ص ۲۱۲.

ده‌قه‌رین ئیمتازاتا و ئەف پێشنیاره ده‌قه‌رین کو ب به‌ردکه‌فیت ئەوا ده‌که‌فیته دنا‌قه‌را رمله و زوبیر ژ ده‌قه‌رین ئیمتازاتا.

٢. سنوردارکنا ده‌قه‌رین به‌ره‌مه‌په‌نه‌ر و هه‌نارده‌کارپت راسته‌قینه ل گه‌ل وه‌رگرتنا ناوچا گو‌به‌ وه‌کو ده‌قه‌ره‌کا هاوبه‌ش دنا‌قه‌را کێلگه‌هیت زوبیر و روميله.

٣. سنوردارکنا ل سه‌ر بنه‌مایێ کێلگه‌هین دروستن ل دویشف دو‌ماهیک لیکۆلینین جیوفیزیکی و سه‌رجه‌مێ ئەوان (٤٠٤٢) کم^٢ و رێژا (١.٢٪) ژ ده‌قه‌رین ئیمتازاتا^(١).

٤. ئەگه‌ر ب یاسایی دانوستاندنا په‌یره‌و بکه‌ین، دێ بیته بنه‌مایێ ئیکلاکرنه‌کا ته‌ندروست و دورکه‌فتن و چوونا مافی شه‌ره‌کی توندوتیژدا ل گه‌ل کومپانیا و، ئەف یاسایه دێ شیت بیته بنه‌مایه‌ک بۆ سنوردارکنا ده‌قه‌رین سنوردارکری بۆ ده‌قه‌رین به‌ره‌مه‌په‌نه‌ر و هه‌نارده‌کارپن راسته‌قینه، ب قی مه‌رجی سنورین ئەوان ده‌قه‌ران ب پێشان دێ هینه دیارکرن ژ لایێ ئەنجومه‌نێ وه‌زیران فه دێ هینه جیگرکرن، ب قی ئاوی سهرۆک وه‌زیران شیوازی گونجای بۆ ده‌رکنا یاسایا هه‌لبژارتنا و لیژنێ پێشنیارکر کو ل ده‌مێ جیه‌جیکرنا بژاردا دا داخووا بۆ چوونین بسپوره‌کن یاسایی به‌یته کرن، دا‌کو چ شاشی دروست نه‌بن کو ره‌نگه‌ کومپانی هه‌ولین خاپاندنێ بدنه ئەگه‌ر بۆ شاهیه‌ک تیدا هه‌بوو^(٢).

(١) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ١٣٦-١٣٧.

(٢) د.نوری عبدالحمید العانی والاخرون، المصدر السابق، الجزء الخامس، ص ١٠١.

حکومه‌تی په‌یوه‌ندی ب به‌ریز (دی ان بریت - D.N.Brett)^(۱) کر کو ل سه‌رده‌می پاشایه‌تییدا وه‌ک نوینه‌ری حکومتا عیراقي هاتبوو ده‌ستینشانکرن، کو به‌شداری د کارین لیژنییدا بکه‌تن و هه‌روه‌سا داخواز ژنی کر کو لیکۆلینه‌کی دفتی دوخیدا بکه‌تن، ئەو که‌سه‌کی چه‌پ بوو و په‌یوه‌ندی ب کومپانیافه‌ نه‌بوویه و نه‌بووه‌ لایه‌نگری وان^(۲).

پشتی ئالوگۆرکنا هزر و بوچوونان دناقبه‌را ئەندامین لیژنییدا، لیژنی بریار دا کو ئەو پیشنیا ره‌کی پیشکیش بکه‌ن، کو حکومت ئەوان ئەردین نه‌هاتینه به‌ره‌مه‌ینان ل گۆر یاسایه‌کی عیراق بده‌ست خوڤه‌ بینیت، محمه‌د حه‌دید شیوازی یاسایی نفیسی و ره‌شنقیسا ئەوی بو ئەندامین لیژنی به‌رچاڤ کر و ئەوان ره‌زامه‌ندی ل سه‌ر ده‌رپری^(۳)، پاشی ره‌شنقیس بو سه‌روک وه‌زیران عه‌بدوکه‌ریم قاسم به‌رچاڤ کر، و پشتی فه‌کۆلینا چه‌ند روژان پیشنیا کر به‌نده‌کی دی ل سه‌ر زیده‌که‌ن ده‌رباره‌ی مافی

(۱) بریت پارێزه‌ر و سیاسیه‌کی بریتانیه، پلا شیره‌تکاری شاهی وه‌رگریه د کارین پارێزه‌رییدا، پشتی شه‌ری جیهانیی ئیکن ژ پارتا پارێزگارن خوڤه‌ گوه‌استیه بو پارقی کریکاران، و سه‌ره‌دانا ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی کریه، هاتیه نیاسین ب شورشگری دژی فاشیا و نازیا، سه‌روکتایا لیژنا لیکۆلینن کریه د سوتنا رایش تاخ ئەمانی ۱۹۳۳ی، هاتیه هه‌لبژارتن ب ئەندامی په‌رله‌مانی بریتانی، هاتیه لادان ژ پارانا کریکاران ۱۹۴۰ی، چه‌ند خه‌لات وه‌رگریه ژ سوڤیه‌تی و به‌رگری ژ چه‌ندین دوخیت چه‌پن ئەوروپی کریه، ل دوماهیکا ۱۹۵۰ی هاتیه هه‌لبژارتن بو به‌ره‌فکرن و ناماده‌کاریا ژ بو بریڤه‌رنا سکالاپه‌کی ل سه‌ر کومپانیین گازا عیراقي ل دادگه‌هیت ئنگلیزی ژ لاین حکومتا عیراقي فه، داخواز هات کرن سه‌ره‌دانا عیراقي بکه‌تن پشتی شوهره‌شا ترمه‌هی ژ بو به‌شداریکرنا عیراقیان د لیکۆلینا چه‌وانیا په‌یوه‌ندیان دگه‌ل کومپانیین گازا عیراقي، به‌شداری کر د دانانا خشتی کاری ژ بو دانوستاندنان، و هاته ده‌ستینشان کرن وه‌ک ئەندام ژ بو شیره‌تکرنی دگه‌ل شاندي دانوستانکار یی حکومتا عیراقي. بو پتر پیزانینان بنیره: د.احمد ساجر جاسم الدلیمی، المصدرا سابق، ص ۳۴.

(۲) محمد حه‌دید، المصدرا سابق، ص ۴۳.

(۳) حسین علی محمد المرشدی، المصدرا سابق، ص ۱۳۷.

حكومهتى ژ پيدانا يه ده كى ئەوان زهڤيا بۆ كومپانيا بۆ به رهه مهينا نا گازى ل ئەوان جهين رووبه رى ئەوان زيده تر نه بيت ژ جهين وه به رهه مهينا نا دروست لى هاتيه كرن و كومپانيا بخۆ هه لگريت^(١).

پشتى ريكه فتن ل سهر ره شنڤيسى و شيوازي ياسايى، هوكارين ئەفى ياسايى د ياداشته كا دورودريژدا بهرچاڤكرن، و ژ پيداچوونه كى ب ميژوويا ئيمتيازاتين گازا ل عيراقى وه كو ل بنى ديار:

١. ژ بهر كو عيراق ل ژير ئيندابا راسته خويا برىتاني بوويه يان دهسته هلات و كارىگه رىا كۆلۆنيا ليزما، ئەوان ئيمتياز ئيكي ل سالا ١٩٢٨ى دا كومپانيا گازا توركييا بى كو بۆ كومپانيين وي بهرچاڤ بكه، ژ ئەگه رى ئەوان ريكه فتن و هه بوونا بنگه هين له شكه رى و فشارا سياسى و بكارهينانا قهيرانا، به ره به ره كومپانيين گازى دهست دانايه سهر زهڤى و جهين بهر فره و پاشى ناڤى خو بۆ كومپانيا گازا عيراقى گوهارت^(٢).

٢. ل سالا ١٩٣٨ى كومپانيا گازا به سرا، كو ئەف كومپانيه ژى به شداره ل گه ل كومپانيا گازا عيراقى ئيمتيازه كا بهر فره وه رگرت، كو ئەو جهين ل عيراقى ماين و كومپانيا عيراقى بخۆڤه نه گرتين هه ر ب شيوى ئيمتياز ئەوان وه رگرتن، كو رووبه رى (٢٢٦٠٠٠) كم^٢ بوون، ب فى چه ندى هه مى رووبه رين عيراقى نيزيك (٤٥٠٠٠٠) كم^٢ ژبلى هنده ك رووبه ريت بچويك كو دكه فنه سهر سنورين ئيرانى، دانه كومپانيا خانه قين يا گازى كو خودانا ئەوى كومپانيا

(١) محمد حديد، المصدر السابق، ص ٤٣٤.

(٢) العهد الجديد (الجريدة)، العدد (٣٠٠)، بغداد، ١٣ كانون الاول ١٩٦١.

گازا ئەنگلو ئیرانی بوویە، بۆی کو هیچ گرتیەك بۆ لینگەریانا گازۆی د وەختەكۆ دەستنیشانكریدا هەبیت^(۱).

۳. ل بەرامبەر ئەقۆی بارودۆخۆی نادادپەرورانە بەرامبەر بەرژەوهندۆین خەلكۆی و هەبوونا زۆر فاكتهرۆین نەدادپەرورەر ل برگۆیت ئیمتیازا و جۆبەجۆكرنا ئەوان و گرتیكرنا بەرژەوهندۆین كۆمپانیا ل سەر كیستی بەرژەوهندۆین عیراقی، ئەنجامۆی هەفكارۆی و بۆی خەمیا حكوماتۆین بەرۆبە، دقۆیت حكومەتا شۆرەشۆی ئەفان خالان چارەسەر بکەن^(۲).

۴. سەرەرای هەمی تشتەكۆ دانوستاندن هاتنشفە دووبارە كرن جارەك دی، دنابقبەرا لایەنۆ عیراقۆی و كۆمپانیۆین گازۆیدا، ل دویف داخووازا كۆمپانیا كو دانوستاندن بەردەوامیۆی بخۆفە بگرن، عیراق ژۆ رازی بوو ل سەر ئەقۆی چەندی، بەلۆ كۆمپانیا ئەقۆی جارۆی ژۆ داخووازۆین راستەقینەنۆین عیراقۆی پۆشگۆه هاقۆیتن و دانوستاندن راگرتن، داکو زیان بگەنە بەرژەوهندۆین عیراقۆی ژ هەمی لایەكۆ فە^(۳).

۵. حكومەتا شۆرەشۆی زۆر جارن راگەهانیدیە هەر ساللا ۱۹۵۸ی، كو ئەوۆی هشیاریۆین ل داينكرن و سلامەتیا دەرهینانا گازۆی كرى و هەنارتنا ئەوۆی بۆ بازاران، هەر ل ئەوۆی دەمی دی كار كەین بۆ پاراستنا بەرژەوهندۆین بلندی نەتەواپەتی، و بەردەوام بوون ژ مفايۆین ئابوورۆین نیشتمانی ل سەر بنەمائیۆین مفايۆین هاوبەش و یەكسان ل

(۱) الوقائع العراقية (الجريدة)، العدد (٦١٦)، بغداد، ١٢ كانون الاول ١٩٦١.

(٢) غانم العناز، المصدر السابق.

(٣) الوقائع العراقية (الجريدة)، العدد (٦١٦)، بغداد، ١٢ كانون الاول ١٩٦١، ص ٧.

گه‌ل لايه‌نيئن په‌يوه‌نديدار، ژ بهر کو کومپانيا به‌رسفه‌کا نه‌ريئى بو مافين مه‌ يئن ره‌وا نه‌بوويه و پيداگيريا ئه‌وان ب ئه‌وان به‌نديئن ئىستعمارى، نه‌چارين کو ريکارين ياسايى بو فه‌گه‌راندنا مافين عيراقى په‌يدا بکه‌ين^(١).

پيشنيارا سه‌روک وه‌زيران بو زنده‌کرنا ماده‌يه‌کى د ياسايدا سه‌باره‌ت ب مافى حکومه‌تى بو پيدانا زه‌قيه‌کا يه‌ده‌ک بو کومپانيا، کو رووبه‌رى ئه‌وى زه‌قيه‌ى زنده‌تر ژ ئه‌وا ب دروستاهى به‌ره‌مينه‌ر نه‌بيتن، بو هندى کو ده‌رفه‌ته‌ک هه‌بيتن به‌رامبه‌ر کومپانيا کو به‌شدارى دانوستاندنان بين و به‌رسفا داخوازيئن حکومه‌تا عيراقى بده‌ن و ئه‌گه‌ر به‌شدارى دانوستاندنان نه‌بوون واته‌ دانپيدانه‌ ب ياسايى^(٢)، سه‌روک وه‌زيرين عيراقى عه‌بدولکه‌ريم قاسم د گوتارا خو‌دا ل باره‌گايى سه‌روکاتيا ئه‌رکانى له‌شکه‌رى ل روژا ٣ى کانونا ئيکى ١٩٦١ى، سه‌باره‌ت ياسايا گازى گوت "د ماوى چه‌ند روژه‌کادا گه‌لى عيراقى دى ئاشناکه‌ين ب ئيکه‌مين ياسايا پاراستنا مافين مه‌ د گازا مه‌، کو دى بيته‌ خالا ئيکى ژ زنجيره‌ ياسايا به‌يت کو گه‌ره‌نتيا ژيانا هه‌مى ملله‌تى مه‌ وى که‌تن"، هه‌روه‌سا لايه‌کى دويقه‌ش حکومه‌تا عيراقى راگه‌هاند کو ياسايا ئيکى يا گازى نوکه‌ يا به‌ره‌فه‌ بو پيشکيشکرنى ل سه‌ر جقاتا وه‌زيران ل روينشتنا روژا ١١ى کانونا ئيکى ١٩٦١ى کو بربارا دوماهيكى ل سه‌ر بده‌ن^(٣).

پشتى جقاتا وه‌زيران گه‌نگه‌شه‌ ل سه‌ر ياسايى کرى و ماده‌ى سيبى

(١) غانم العناز، المصدر السابق.

(٢) حسين على محمد المرشدي، المصدر السابق، ص ١٣٧-١٣٨.

(٣) البلاد (الجريدة)، العدد (٧٠)، بغداد، ٦ كانون الاول ١٩٦١.

ژ لایئ سەرۆک وەزیران عەبدولکەریم قاسم قە هاتە دانان، یاسایا ژمارە (۸۰) ل روژا ۱۱ئ کانوونا ئیکئی ۱۹۶۱ئ دەرکەفتن و ئەف خالا خواری دەقی یاسایی دی بەرچاف کەین^(۱).

یاسایا دەستنیشانکرنا ناوچین بەرھەمھینانئ بو کومپانیین گازۆ یین بیانی، پشتی خواندنا دستوری کاتی و پشتبەستن بو تشتی ژ لایئ سەرۆک وەزیران قە هاتیە پیشکیشکرن، و ژ لایئ ئەنجومەنئ وەزیران قە هاتیە پەسەندکرن و ئەف یاسایی خواری پەسەند بوون^(۲):

مادی ئیکئی: ئەو پەیف و دەستەواژەیین ل خواری و یا واتەیین ئەوان لابەرامبەری ئەوان هاتینە دەستنیشانکرن:

کومپانیا: کومپانیا گازا عیراقی یا سنوردار و کومپانیا گازا موپسل یا سنوردار و کومپانیا بەسرا یا سنوردار.

ناوچین سنوردار: ئەو جھە یین مافی هەر کومپانیەکی ژ کومپانیان تیدا بکارین خو رابن.

ئەرد: هەر زەقیە کا ژیر ئافی کەفتیت یان ژیر ئافی نەکەفتیت.

مادی دووی: رووبەری تایبەت بو هەر ئیک ژ کومپانیا، ل دویف ئەو خشتی هەفپێچ و ئەف یاسایە دیار دکەتن.

مادی سیی: حکومەتا کۆماریا عیراقی ئەگەر بریار دا بو تەرخانکرنا زەقیین دیترا کو بنە یەدەک بو کومپانیا، ب مەرجهکی رووبەری ئەوی رووبەری سنوردارە بو هەر کومپانیەکی بیت تینەپەریتن.

(۱) حسین علی محمد المرشدی، المصدر السابق، ص ۱۳۸.

(۲) المنار (الجريدة)، العدد (۲۲۱۲)، بغداد، ۱۳ کانون الاول ۱۹۶۱.

مادی چوارى: ئەو زەفییڤن کو ماوی دووی و یڤ سڤی ئەف یاسایه ژى نه‌گرتیبتن، دى بى به‌هر بن کومپانیا ژ ماف و هه‌می تیچووویڤن خو، و ریکخسته‌نه‌ک پیدقییه بو ده‌رئڤخستن و فه‌گوه‌استنا گازی دناف ئەوان ئەردى مه‌رج ژى دگرن، ب مه‌رجه‌کى کو ئەفه زیانى ب هه‌چ کارهینانه‌کى یاسایى یان گۆنجاى نه‌گه‌هینیت.

مادی پینچى:

۱. ل سه‌ر هه‌می کومپانیا د ماوی سى هه‌یقداد، هه‌ر ژ روژا ده‌رچوونا ئەفى یاسایى هه‌می که‌ره‌ست و پیزانى، جیۆلوژى و جیوگرافى بى به‌رامبه‌ر پيشکيشى حکومه‌تى بکه‌ن، هه‌می پیزانىڤن و کارڤن په‌یوه‌ندى ب ئەندازياريا گازی و ئەویڤن تايه‌ت ب ئەوان ئەردىڤن بڤگین مادی چوارى ژى ل دويف ئەفى یاسایى دگرتين.

۲. ئەگه‌ر هه‌ر کومپانیه‌کى ره‌دکر کو پیزانىڤن پیدقى بو ئەفى ل دويف بڤگا ئیک ژ ئەفى ماده‌یى، دى پڤگيربن ژ دانا قه‌ره‌بووی بو حکومه‌تى، ژ ئەوى زیانا گه‌هشتی ژ وه‌رگرتنا ئەنجام ژ ئەگه‌رى گيروبوونى.

مادی شه‌شى: ئەف بڤياره دى جڤبه‌جى بیت هه‌ر ژ روژا به‌لافبوونى د روژناما فه‌رمیدا.

مادی هه‌فتى: ل سه‌ر وه‌زاره‌تا جڤبه‌جىکرتنا ئەف یاسایى کو هاتیه نفیسین ل به‌غدا ل روژا ۱۱ى کانوونا ئیکى^(۱).

(۱) الوقائع العراقية (الجريدة)، العدد (٦١٦)، بغداد، ١٢ كانون الاول ١٩٦١؛ الزمان المصور (الجريدة)، العدد (٧٣٠٧)، بغداد، ١٣ كانون الاول ١٩٦١؛ العهد الجديد (الجريدة)، العدد (٣٠٠)، بغداد، ١٣ كانون الاول ١٩٦١.

ئه‌ف یاسایه رووداوه‌کا زۆرا گرنگ د پیشه‌سازیا گازیدا ل جیهانی دهیته هژمارتن، دهیته زانین وه‌کو ئیکه‌مین کاری سه‌رکه‌فتی، کو دهیته ئه‌گه‌ری وه‌رگرتنا مافه‌کی ژ مافین وه‌لاتین به‌ره‌مه‌ینه‌رین گازۆ ب ری‌کا یاسایه‌کی، و پینگافا ئیکی بوویه هاتیه هافیتن کو ئیمتیازاتین گازۆ ملکه‌چی مه‌رجین سه‌روه‌ریا نیشتمانی بکه‌تن، زیده‌باری کو دهیته هژمارتن ژ گرنگترین رووداوا و پیشه‌سازیا گازۆ بخۆفه گرتی نه ب تنۆ ل عیراقی به‌لکو ل ده‌قه‌را رۆژه‌لاتا نافه‌راست^(۱).

هه‌روه‌سا ب واتایا گوهورینا دانوستاندنان بو وه‌رگرتنا مافین خوۆ ب بریاردانا ئیک لایه‌نی ب ری‌که‌کا یاسایی، د ئه‌نجامدا کومپانیا پینگه‌هی خویۆ تایبه‌ت ژ ده‌می ئه‌وان و بوونه ملکه‌چی یاساین ده‌وله‌تی و ل یه‌ده‌کا خوۆ یا ده‌وله‌ند بیه‌ش بوون، ئه‌ف چه‌نده دبیته ده‌ستپیک بو هه‌ر پیداجوونه‌کا راسته‌قینه بهیته ئه‌نجامدان ب مه‌به‌ستا دووباره چاف خشانده‌کی د په‌یوه‌ندیاندا ل گه‌ل کومپانیین گازۆ یین قورخکار و دی ل سه‌ر بنه‌مایه‌کی نوی بیتن^(۲).

ده‌رکه‌فتنا یاسایا ده‌ستنیشانکرنا ده‌قه‌رین وه‌به‌ره‌مه‌ینانی یا ژماره (۸۰) سالا ۱۹۶۱ی ب دوماهیك هینانا سی سالین دانوستاندنان بوویه ل گه‌ل کومپانیین قورخکارین گازۆ، ئه‌وین ل عیراقی کاردکرن، دهیته هژمارتن پینگافه‌ک به‌ره‌ف ئازادبوونا ئابووری ژ ده‌سته‌لاتا کومپانیین گازۆ و ئه‌نجامین گرنگ هه‌بوونه وه‌کو:

(۱) حقائق وأضواء علی قضتی تنفق ربع ومعدلات الانتاج، المصدر السابق، ص ۹.
(۲) تشریع القانون رقم ۸۰ خطوة اولیة لمواجهة الأحتکارات، مجلة النفط والتقنی، العدد (۳)، بغداد، کانون الثانی ۱۹۷۹، ص ۱۱۶۰.

١. چه‌سپاندنا مافى سهره‌ريا عيراقى ب سهر ئه‌ردپن ويدا، كو كومپانيين قورخكار زورتريين ترس ل فى چه‌ندى دكرن^(١).

٢. ده‌رفه‌ت بو حكومه‌تا عيراقى په‌يدا بوو كو هنده‌ك ريكه‌فتين نو ل گه‌ل كومپانيين دى بو به‌ره‌مينانئ نه‌نجام بده‌ت ل جهين نه‌هاتينه وه‌ربه‌ره‌ينان ژ لايى كومپانيافه و ژوان كومپانيين بيانى وه‌رگرتين، هه‌روه‌سا ده‌رفه‌ت ره‌خساند كو كومپانيه‌كا گازى يا نيشتيمانى بهيتته دامه‌زراندن، كو ئه‌و وه‌به‌ره‌ينانا ئه‌ردى ب شيوه‌كى راسته‌وخوب ستوين خوئه‌ بگريتين و پيشه‌سازيا پتروكيما ئه‌وى نيشتيمانى ژى پى رابيتن^(٢).

٣. ده‌وله‌تى به‌شه‌كى گرنگ ژ ئه‌ردپن ژير ده‌ستى كومپانيا فه‌گه‌رانده‌فه و، هه‌مى ژيده‌رين گازى كو يين د ناه ئه‌فان ئه‌ردادا هه‌ين خو‌ماليكرن و فه‌گه‌راندن بو مولكى ملله‌تى و ئه‌ف ئه‌رده دهاتن دابه‌شكرن ل سهر سى جوران:

أ. ئه‌و جهين كيلگين جيگر بخوئه‌ دگرت و هه‌بوونا گازى دووپات كرى، كو به‌شه‌كى ژوان كيلگه‌هين كو گاز لى ده‌ردئىخستن، وه‌كو كيلگه‌ها رووميله و به‌شه‌كى ژ كيلگه‌هين كه‌ركووئى.

ب. ئه‌و جهين ليكولين تيدا كرين، كو ئه‌فه‌ژى ئامازه‌يه بو هه‌بوونا گازى تيدا، به‌لى هيچ بيره‌ك لى نه‌كولايه.

ج. ئه‌و جهين ژ كومپانيا وه‌رگرتين و هه‌بوونا گازى تيدا پشتراست نه‌كرى و ل به‌رچاف وه‌رگرتنا كو هيچ تاقيكرنه‌ك و ليگه‌ريان و كولان تيدا نه‌نجام نه‌دايى^(٣).

١. د.أحمد ساجر جاسم الدليمي، المصدر السابق، ص ٣١.

٢. ليث عبدالمحسن الزبيدي، المصدر السابق، ص ٢٧٦.

٣. عبدلوهاب السلوم، الأستعمار والأستعمار الجديد ومشكلة البترول العراق،

۴. رووبەر ب تنی د کیلگههین گازیدا سنوردار نینن، بەلکو ئافیت نیشتمانی د چوارچووقی رووبەرەکی گشتگیر بو سەرۆت و سامانی گازۆ بخۆفە دگریتن^(۱).

۵. دیارکربوو پیدقی ب سەرکردایەتیه کا گازۆ نیشتمانی ههیه کو باره کا گازۆ عیراقی وه رگریتن، ب ئەقی چەندی دەرەت هات ره خساندن بو دامه زانندا کومپانیا گازۆ نیشتمانی، کو ئەو راسته وخو به ره هینانا ئەردی و دروستکرنا پیشه سازیا گازۆ نیشتمانی ب ستوی خو فە بگریتن^(۲). ب دەرئیسختنا بریارا ژماره (۸۰) سالا ۱۹۶۱ی دەولەت شیا (۹۹,۵٪) ئەردین خو بزفرینتفه ژ ئەوان ئەردین کومپانیین قورخکارین بیانی وه به ره هەم ئیناین، وه کیمکرنا جهین ئیمتیاژتا رووبەری ئەوی کو زیده تر ژ (۱۹۳۷,۷۵) کیلو مه ترین دوو جای نه بیت^(۳).

کومپانیین گازۆ ئەوین ل عیراقی کاردکرن سەر سورمان بوون ب دەرئیسختنا ئەقی یاسایی، له زکرن کو ههول بدهن ئەقی بریاری دورپیچ بکهن و فلاکرنا نافه روکا ئەوی و زور فشارکرن بو راگرتنا وی^(۴)، و ب دروستاهی ژ ریره وا پراکتیکی یا پیدقی دور بیخیت و ئەف چەنده ژى هاته دی ژ ئەنجامی هەلوێستێ لاوازی حکومه تین ئیک ل دویف ئیک پهیره و کرین هەر سالا ۱۹۶۱-۱۹۶۸^(۵).

القاهرة، ۱۹۶۷، ص ۳۹-۴۰.

(۱) لیث عبدالمحسن الزبيدي، المصدر السابق، ص ۵۰.

(۲) أحمد جاسم جبار الیاسري، النفط ومستقبل التنمية في العراق، الطبعة الثالثة، بیروت، ۲۰۱۰، ص ۳۴-۳۵.

(۳) مجلة النفط والتنمية، تشريع القانون رقم (۸۰) خطوة اولية لمواجهة الاحتكارات، العدد (۳)، السنة الخامسة، بغداد، كانون الثاني، ۱۹۷۹، ص ۱۱۶.

(۴) د. احمد ساجر جاسم الدليمي، المصدر السابق، ص ۳۴.

(۵) مجلة النفط والتنمية، المصدر السابق، ص ۱۱۶.

پشتی پینگاڤا ده ستیشانکرنا ده فەرین ئیمتیاژاتی، وه لاتین کۆلۆنیزم، کومپانیین گازئی به یاننامه ک به لاف کرن، کو هه ر سئ کومپانیین گازئی، کومپانیا گازا عیراقی و کومپانیا گازا مویسل و کومپانیا گازا به س، ل هندن به یاننامه ک به لاف کر و بانگه شا هندئ کر کو مافین ئه وان عیراق نه شیئ ب گوهوریت ب ریکار ریکاره کئ ئیکلایانه و پیدئیه ریکه فتنه هه ردوولیان بیتن^(۱).

ده رباره ی یاسایا ژماره (۸۰) لئینیرین و بۆچووئین جودا هه بوون، هنده کا راگه هاند کو یاسایئ چ کاریگه ریه کا راسته وخۆ ل سه ر به رژه وه ندیین کومپانیان نینه، و ئارمانج ژ ئه فی یاسایئ فه گه راندنا باوه ریئ یا ملله تیه ب ده ستلاتئ، هنده کین دی هوسا دا خۆیا کرن کو ئه ف یاسایه دربه کئ کوژه ک بوویه بۆ کومپانیا^(۲)، و هنده کا ژی دگوت سه رکه فتنه کا مه زنه بۆ ملله تی عیراقی و پاراستنا سهروه ت و سامانئ وان^(۳)، هه ر چه وا بیت ئه ف یاسایه بوو توّماره کا دروست بۆ مافئ عیراقی و چاره نفیسی سیاستا گازئی و سهروه ری نیشتیمانیدا، بی زفرین بۆ کومپانیین قورخکار و وه رگرتنا بۆچووئین ئه وان د بابه تاندا، واته په یوه ندیا دنابقه را عیراقی و کومپانیین بیانی یین گازئی ئه وین ل عیراقی کاردکرن، په یوه ندیا حکومه ته کا خودان سهروه ریه ل گه ل کومپانیا و ئه وان چ پارێزبه ند نینن ژ به ندین یاسایا حکومه تا عیراقی ده رتئیخستین^(۴).

هه ردیسان سه روکئ پارتی دیموکراتی کوردستان مه لا مسته فا بارزان

(۱) البلاد (الجريدة)، العدد (۶۲۷۴)، بغداد، ۱۵ کانون الاول ۱۹۶۱.

(۲) د. احمد ساجر جاسم الدلیمی، المصدر السابق، ص ۲۵.

(۳) عبدالوهاب السلوم، المصدر السابق، ص ۵۹.

(۴) لیث عبدالحسن الزبیدی، المصدر السابق، ص ۲۷۵.

برۆسکه‌ک بۆ سه‌رۆک وه‌زیران عه‌بدولکه‌ریم قاسم هنارت، پشته‌فانیا پارتی و ملله‌تی کورد بۆ پشته‌فانیا دانوستاندنن گازی دووپات کر و د بروسکیڊا هاتبوو "بنافی پارتی دیموکراتی کوردستان... پشته‌فانیا خۆیا دروست نوی دکمه‌فه بۆ هه‌لوئستین هه‌وه‌یین شه‌ره‌فمه‌ند د دانوستاندنن گازیڊا، و به‌ره‌که‌تا بزاقین هه‌وه دکمه کو ئارمانج هه‌موارکنا ریکه‌فنته‌کیه بۆ دلنیا‌بوون ل زیده‌کرنا پشکا مه"^(۱).

له‌ورا خه‌بات ئاماژه دایه هندی کو کومپانیین گازی ب ئیکلایان ره‌فتاری نه‌که‌ن ب هینانه خوارا بهایین گازی ب شیوه‌کێ زۆر ب له‌ز^(۲)، هه‌ر هوسا پارتی د ماوی رۆژناما خه‌باتدا هه‌لوئستی خۆ دیارکریه ب بلندکرنا درۆشما بۆ پشته‌فانکرنا کۆمارا عیراقی، و پێشقه‌چوونا ئابووری عیراقی و کیمکرنا ده‌سته‌ه‌لاتا ده‌ره‌کی ل سه‌ر سامانی گازی^(۳).

ئه‌گه‌ر ته‌ماشایی هه‌لوئستی حکومه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسم بکه‌ن، به‌رامبه‌ر دوسه‌یا گازی د ناف دوخا وه‌لاتی، سیاسه‌ته‌کا دوژمنکارانه‌یا دژه دیموکراسیه، کو ل دژی گه‌لی عیراقی ب شیوه‌کێ گشتی و ل گه‌ل کورد ب تایه‌تی په‌یره و دکر^(۴)، سه‌باره‌ت دانوستاندنن گازی ل گه‌ل کومپانیین کۆلۆنیالزم و قورخکار، کۆمیتا ناڤینا پارتی هوسا ددیت وه‌رگرتنا مافیین ملله‌تی ژ ده‌ستین ئه‌وان، پیدقی ب سیاسه‌تا ئیکه‌تیا نیشتیمانی و دیموکراتی هه‌یه و ریژی ل ماف و ئازادیا پارت و رۆژنامه‌گه‌ریا نیشتیمانی بگریت، ل

(۱) خه‌بات (الجریده)، العدد (۲۹۳)، بغداد، ۲۱ آب ۱۹۶۰.

(۲) خه‌بات (الجریده)، العدد (۳۱۰)، بغداد، ۱۱ أيلول ۱۹۶۰.

(۳) رزگار نوی شاوه‌یس، (رزگاری) ئم (خه‌بات) لسان حال الحزب الديمقراطي الكردستاني - نضال مشرف لاکثر من نصف القرن ۱۹۴۶-۱۹۹۸، اربیل، ۱۹۹۸، ص ۳۶.

(۴) نه‌وزاد عه‌لی ئه‌حمه‌د، پارتی دیموکراتی کوردستان ل نیوان کوته‌ک وته‌سلیم بووندا ۱۹۶۱-۱۹۶۲، هه‌ولێر، ۲۰۰۹، ل ۲۶.

سه‌ر بنه‌مایین هه‌فکاریه‌کا باوه‌رپیکری دناڤه‌را ملله‌تی و حکومه‌تیدا^(١).
 ئەو ری‌کا حکومه‌تی گرتیه‌به‌ر و شیوازی ئەوان بکارئینای د ماوی
 دانوستانداندا ل گه‌ل کومپانیین گازی، هه‌لوئسته‌کێ لاواز بوویه و
 هزرپن وانیت خراب ئەو فه‌قه‌تانندن ژ پشته‌فانیا جه‌ماوه‌ری، له‌وما
 نه‌شیان هیچ سه‌رکه‌فتنه‌کێ ب ده‌ستخوڤه‌ بینن ژ وه‌رگرتنا مافین گازی
 ژ ناڤ ده‌ستین کومپانیین کۆلۆنیالزم و خوینمیژین ملله‌تان^(٢).

سه‌ره‌رای خوڤ دورخستنا ئەوان، جه‌ماوه‌ری ئەوان خوڤ جودا کر ژ پارت
 و هیژین نیشتمانی و سیاسه‌ته‌کا نه‌دیموکراسی بکارهینان، له‌وما ده‌رفه‌ت
 بو کومپانیا هات پیش کو بیمنه‌ت بن، کۆمیتا ناڤین یا پارتی باوه‌ری ب
 هندێ هه‌بوویه کو ری‌کا راست بو وه‌رگرتنا مافین گازی ته‌نها ری‌ک ئیکه‌تیا
 نیشتمانیه، و باوه‌ریه‌کا موکم په‌یدا بیت دناڤه‌را حکومه‌ت و ملله‌تیدا،
 ری‌ک به‌یت دان بو پارتی و هیژین نیشتمانی بو هاندانا هی‌زا ملله‌تی ب
 ئازادانه‌ دژی کۆلۆنیالیزمی و کومپانیا و داخوازیین وان^(٣).

نه‌ تنی ئەوان پشته‌فانیا جه‌ماوه‌ری پشتگوڤه‌ هافیت کو جه‌ماوه‌ری
 پشته‌فانیا حکومه‌تی دکر و ئیدانه‌کار بوونه، به‌لکو دژایه‌تی ل هه‌موو هیژین
 جه‌ماوه‌ری یین ری‌کخستن و نه‌ری‌کخستی کر، تنی ئەوان پشت به‌ستن ب
 می‌شک و بوچووین سه‌رکردی خوڤ دکر، ئەوان هوسا هزر دکر کو تنی
 بوچوونا ئەوان دروسته، له‌وما پارتی ل گه‌ل ئەڤی سیاسه‌تی نه‌بوویه^(٤).

(١) شازین هی‌رش، به‌لگه‌نامه‌ پارتی دیموکراتی کوردستان - عیراق ل چه‌ندی
 به‌لگه‌نامه‌ی میژوویدا ١٩٥٨-١٩٦٣، سلیمانی، ٢٠٠٣، ل ٧٥.

(٢) نه‌وزاد عه‌لی ئەحمه‌د، ژیده‌ری به‌ری، ل ٢٦.

(٣) شازین هی‌رش، ژیده‌ری به‌ری، ل ٧٦.

(٤) نه‌وزاد عه‌لی ئەحمه‌د، ژیده‌ری به‌ری، ل ٢٧.

ژ لایەکی دویشه عەبدولکەریم قاسم هەول دایە (کومپانیا نەفتا نیشتمانی) ل ئەیلولا ۱۹۶۲ی بدامەزرینیت، کو ب ئەرکی وەبەرھینانا ئیکسەر یا گازۆ رابیت و بو ئەفی چەندی ژ لیژنە یەکا بسپۆر، کو پیکھاتبوو ژ سالی کەبە بریکاری وەزارەتا نەفتی، عەبدولعەزیز ئەلوتاری ریفەبەری پارزینگەھا نەفتی، عەبدولا نەقشەندی نوینەری وەزارەتا دارایی، حەسەن زلز ژ بەنکا نافەندی عیراقی، مستەفەر حەب نوینەری وەزارەتا بازرگانیا و عەبدولا جەلەبی نوینەری وەزارەتا نەفتی، کو ب ئەرکی راگەھاندنا پرۆژەیی بو ئەیا گشتی رابیت و دیارکریە کو ئەرکی ئەفی کومپانیی مافی وەبەرھینانی ل هەمی دەقەرین گاز لی هەیی ل عیراقی، تنی ئەو دەقەر نەبن یین دکەقنە ل ژبەر مادەیی دووی ژ یاسایا دەستنیشانکرنا دەقەرین وەبەرھینانا کومپانیا نەفتی یا ژمارە (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱ی^(۱).

ئەفی پرۆژەیی رووناھی نەدیت، ژ بەر پەرپابوونا شۆرەشا ۸ی شوباتا ۱۹۶۳ی و تیکچوونا بارودۆخی سیاسی ل عیراقی ب گشتی و مژیلبوونا حکومەتا عیراقی یا نوی ب شۆرەشا کوردیفە^(۲).

دیارە کو پارتی دیموکراتی کوردستان هەر ل دەستپیکا دانوستاندنان ل گەل کومپانیی گازۆ پشتەفانی هەلوێستیت عەبدولکەریم قاسم بووینە بو گەهشتن ب هەمی ئارمانجیت مللەتین عیراقی ب نەتەوا کورد و عەرەبەقە، پاراستنا دەستکەفتیت مللەتی ژ سامانی و ژ پیخەمەت

(۱) احمد ساجر صالح الدیمی، المصدر السابق، ص ۳۲-۳۳.

(۲) محسن الموسوي، النفط العراق - دراسة وثائقية من منح الامتيازات حتى التأميم، بغداد، ۱۹۷۳، ص ۸۵.

به‌رژه‌وه‌ندا عیراقی و ماف و سه‌روه‌ت و سامانی زۆری وه‌لاقی، کوردستان ب‌گشتی ب‌ه‌می هیزین نیشتیمانیقه‌دی به‌رده‌وام بیت‌ل‌خه‌باتی بو‌به‌ره‌نگاربوونا پیلانین کومپانیا و پالپشتیکرنا شاندى حکومه‌تی^(١).

(١) خه‌بات (الجريدة)، العدد (٢٩٠)، بغداد، ١٧ آب ١٩٦٠.

ته‌وه‌ری سییی:

تیکچوونا په‌یوه‌ندیین حکومه‌تا عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستان و لیدانا گازخانا عه‌ین زاله ل چریا ئیکئی ۱۹۶۲:

پشته‌فانیا پارتی دیموکراتی کوردستان بو شوره‌شا ۱۴ئی تیرمه‌هی و بو عه‌بدولکه‌ریم قاسم، کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن کره‌سه‌ر خه‌لکی کوردستانی و هوزین نیشتیمانی، کوردستان بوو که‌له‌کا خورستی شوره‌شی، هه‌ر که‌سه‌کئی بیر ل پیلانا کربا دژی شوره‌شی دقیت هزره‌ک بو ملله‌تی کورد کربا^(۱).

هاریکاری و پشته‌فانیا بارزانی بو حکومه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسم وه‌کر کو کورد پیشکه‌فتنه‌کا باش ژ رووی یاسایقه ب ده‌ست خوڤه‌ بینن^(۲)، پیلانگیر ژ هه‌ر مژیلی هندئ بوون کو توفی گومانئ و ناکوکی بیخه‌ دنابقه‌را عه‌بدولکه‌ریم قاسم و هیژین کورد و عه‌ره‌ب کو هه‌فه‌ییمان بوون دگه‌لدا، ل ده‌ستپیکئی عه‌بدولکه‌ریم قاسم گوهی خو نه‌دا ئه‌وان هه‌ولین دهاتن کرن^(۳)، بو مه‌ره‌ما چه‌سپاندنا جه‌ئ پی خو روویه‌کی دی نیشا ئازادیخووزین کورد دا، و به‌لین دا ب دانا هه‌می مافین

(۱) مسعود بارزانی، ژیدهری به‌ری، به‌رگی دووهم، ل ۱۰۸.

(۲) نیهایه‌ت عه‌لی حسین، په‌یوه‌ندی سیاسی مسته‌فا بارزانی و عبدولکریم قاسم ۱۹۶۳-۱۹۵۸، سلیمانی، ۲۰۱۳، ل ۸۲.

(۳) مسعود بارزانی، ژیدهری به‌ری، به‌رگی دووهم، ل ۱۰۸.

نەتەواوەتیین گەلی کورد^(۱)، بەلێ ئەوا کورد چاڤەرێ دکر نەهاتە دەست و سیاسەتا قاسمی ئیکجاری بەرامبەر کوردان هاتە گوڤۆرین، و مافیین دیموکراسییت عیراقی و کوردستانی نەسلەماندن^(۲)، هەر زیکا بەلێنێن خو پشستگۆه هافیتن و کەفتە بیانوو یا ل گەل دیموکراتخواریین کورد و کارەکی هوسا کر کو هەولین ئاشتیخواریین پوچەل بکەتن^(۳).

ل دەستییکا سالا ۱۹۶۰ی عەبدولکەریم قاسم رابوو ب پینداچوونەکا باری سیاسی یی گشتی یی نافخۆ ل عیراقی، هەول دا ترازیی دنابەرە هیزین هەفرکدا دروست بکەت، ژ راست و چەپا دنابەرە شیوعیاندا و لایەنگرین ئەوان ژ لایەکی قە، و دنابەرە نەتەووەپەرستان و بەعسیان^(۴) دا و ئالیگریین ئەوان ژ لایەکی دیتزقە، ئەوی دقیا کو هەردوو سەزین ترازیی بکەتە د

(۱) هەردی هەمەد ئەمین فەتاح، "پەبوەندیەکانی عیراق - ایران و کاریگەریان ل سەر کیشە ی کورد"، گوڤاری کوچ، ژمارە (۶)، حۆزیران ۲۰۰۷، ل ل ۲۴۸-۲۴۷.

(۲) نیهایەت عەلی حسیین، ژیدەرێ بەرێ، ل ۸۲.

(۳) د.یاسین سەردەشت، کوردستانی ئیران لیکولینەووەبەکا میژوو یا لە جولانەووی رزگاری خواری نەتەووی گەلی کورد (۱۹۳۹-۱۹۷۹)، چاپی دووهم، سلیمانی، ۲۰۱۱، ل ل ۴۸۱-۴۸۲.

(۴) میژوو یا دامەزراندنا پارتا بەعس ل عیراقی قەدگەریتەقە بو دەستییکا سالیین پینچیان، بەری چەند سالا بەرێ ئەفی میژوو یی پارتا بەعس ل وەلاتی سوریی هاتیە دامەزراندن، و دیقدا شانە و لق و پولین ئەو یی ل عیراقی دروست بوون، تا وەلیهات ل سالیین پینچیان ژ سەرانسەری عیراقی وەکو پارتەکا عیراقیا سەر بەخۆ دەرکەفت، د بنەرەتدا پارتا بەعس حزبەکا نەتەووی بوو و ل سەر دەستی موشیل عەفلق و سەلاحەددین بیتار ل وەلاتی سوریا دامەزراندبوو، ل هەیفقا نیسانا ۱۹۴۷یدا ئەف حزبە ئیکەمین کونگری خۆ گریدا، و تیدا بەرنامە و پەیرەو پروگرامی نافخو یی پارتا خۆ پەسەندکر، و سەرکردایەتی هەلبزارت کو پیکهاتبوو ژ موشیل عەفلق و سەلاحەددین بیتار، ل هەیفقا چریا دووی ۱۹۵۲ی ئەفی گروپی دگەل پارتا عەرەبی ئیشتراکی تیک گرتن و پشتی ئەفی ئیکگرتن نافی ئەفی حزب بوو پارتا بەعس عەرەبی یا ئیشتراکی، بو پتر پیزانیان بنێه: حەسەن باران، مەسوعە ی پارتە سیاسیەکان کوردستان و عیراق ۱۹۰۸-۲۰۰۰، سلیمانی، ۲۰۱۲، ل ل ۱۰۱-۱۰۴.

دەستێن خۆدا بۆ پاراستنا ئەفۆ هەفسەنگین خۆ و سوپایی دکەتە هیژا بادلادەست بو کارین چاره نووسی و بۆ بەردەوامیدان ب دەستەهلاتا خۆ ل سەر وەلاتی ل سەر ئەوی بنەمایی، بەلێ دەمی دەستپیکرنا ئەفۆ پروسی دیار بوو هزرین وی د شاشا بوون^(۱)، دیموکراتی و شیوعی ژ خۆ دویر ئیخستن و کەفتە لێ برکیی ل گەل بەعیان و پیلانگیریا ئەوان داکو رازی بکەتن^(۲).

ژ لایەکی دویقە پشتی عەبدولکەریم قاسم جهۆ پێ خۆ باش بهیژ ئیخستی و دەستەهلاتا خۆ چەسپاندی، دەرگەهی ئازادیی بۆ دەمارگیریا عەرەبی قەکر و بۆ کوردان روون و ئاشکرا بوو کو حکومەت ئامادە نینە هیچ جوړە مافەکی تایبەت بەدەت^(۳)، هەمی ئەو دەستکەفتیت کو بزاقا نەتەوویا کورد ب دەستی خۆفە ئیناین یین حکومەتا عەبدولکەریم قاسم، هییدی هییدی ل کوردان ستاندنەفە و ژ بەلینین خۆ پاشگەز بوون^(۴).

پشتی حکومەت تووشی کیشەین مەزن بووی ژ ئەگەری مملانیی ل سەر دەستەهلاتی و بال بالانی، بۆ ئەگەری هندیی کو قاسم دەستەهلاتی داگیربکەتن و پاش شوڕەش بەرە بەرە ژ بنەمایین سەرەکیین وی لادا، و پینگەهی هەفرکیی بەرەف کیمبوونی قە چوو، د ئەنجامدا بۆ ئەگەری تیکچوونا پەیوەندیان دنابقەرا قاسمی و بارزانیدا^(۵)، ژ لایەکی دویقەژی عەبدولکەریم قاسم ژ دەرکەفتنا

(۱) حبیب محمد کریم، المصدر السابق، ص ۷۱.

(۲) مسعود بارزانی، ژێدەری بەری، بەرگی دووهم، ل ۱۱۱.

(۳) نیهایەت عەلی حسین، ژێدەری بەری، ل ۸۳.

(۴) د.کەوسەر عەزیز گەلالی، باشوری کوردستان، هەولێر، ۲۰۰۹، ل ۳۲.

(۵) ئارام مەجید عەلی، "پەیوەندی و هەلوێستێ عەبدولکەریم قاسم بەرامبەر کورد"، گوڤاری کوردستان، بەرگی بەکەم، ژمارە (۱۶)، هەولێر، ۲۰۱۲، ل ۱۱۵-۱۱۶.

کەسایەتیا مستەفا بارزانی و پارتا ئەوی گومان بوو، ب تاییەت پشتی گەشتا دوو مانگی بۆ ئیکەتیا سۆفیه تی^(۱)، ل سەر داخوایا حکومەتا سۆفیه تی بۆ بەشداریکرنی د ئاهەنگا ئوکتوبەریدا بارزانی ل رۆژا ۵ی چریا دووی ۱۹۶۰ی سەرەدانا سۆفیه تی کر، ل موسکوب گەرمی هات پیشوازیکرن ژ لای س کاربەدەستانفە^(۲)، بارزانی هەتا نافەراستا کانوونا دووی ۱۹۶۱ی نە فەگەر یافە، و هیچ کەسە ک ئاگادار نەبوو ک چ دنایەرا بارزانی و ریبەری ئیکەتیا سۆفیه تیدا هات گوتن، ل سەر ئەفئ چەندی پەیوەندیین بارزانی و قاسمی زۆر تیکچوون^(۳).

بارزانی ل رۆژا ۱۳ی کانوونا دووی ۱۹۶۱ی فەگەر افە بەغدا و رۆژا دویدا داخوایا چاڤیکەفتنا عەبدولکەریم قاسم کر، بەلئ قاسمی ب ئارمانج چاڤیکەفتن پاش ئیخست، بارزانی زیدەتری هەیفەکی چاڤەرئ بۆ هەتا کو شیای عەبدولکەریم قاسم ببینیت، بارزانی د ئەفئ چاڤیکەفتنیدا بۆ دیاربوو کو زۆر گومان دلیدایە، هەرەسا ب ساناهی پاک نابیت و ئەو دلنیاوو ژ هندی کو بارزانی وە ک ربابەرە ک د عیراقتیدا بۆ خۆ دینیت^(۴).

بارزانی دقئ دیداریدا هەمی هەول دان کو ئەفئ گومانئ نەهیلینت و بۆ دیار بکەتن کو چ نیازەکا خراب بەرامبەری ئەوی نینە^(۵)، بەلئ

(۱) نازناز محمەد عەبدولقادر، سیاسەتی ئیران بەرامبەر بزوتنەو هی رزگار یخوای نەتەو هی کورد ل کوردستانی عیراقتا ۱۹۶۱-۱۹۷۵، چاپی دووهم، هەولێر، ۲۰۱۲، ل ۱۱۳.

(۲) مسعود بارزانی، ژیدەری بەری، بەرگی دووهم، ل ۱۲۳.

(۳) کریس کۆچیران، کورد لە سەدە هی نوزدە و بیستەم دا، و: حەمە کەریم عارف، چاپی چوارەم، هەولێر، ۲۰۰۷، ل ۲۷۰.

(۴) مسعود بارزانی، ژیدەری بەری، بەرگی دووهم، ل ۱۱۱.

(۵) ژیدەری بەری، بەرگی سێهەم، ل ۳۰.

دیدارا ئه‌وان سۆ ده‌مژمێران فه‌کێشا و هیچ ئه‌نجامه‌ک نه‌بوو^(۱)، ل گه‌ل ئه‌فۆی چه‌ندی سیاسه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسمی و ده‌سته‌ه‌لاتا ئه‌وان یا ناخۆ دژی کوردان ل دوماهیکا ۱۹۶۰ی شیوه‌کۆ ئاشکرا بخۆفه دیتبوو، ئه‌ندامێن پارتی دیموکراتی کوردستان و سه‌رکردۆن ئه‌وان ل به‌غدا و باژیری دیت روه‌ری دوپه‌گه‌ریان و تیروورکن و توقاندۆن بوون^(۲).

هه‌ردیسان سه‌ره‌دانا سه‌فیری بریتانی (هه‌مفیری تریفلیان)^(۳) بۆ مه‌لا مسته‌فا بارزانی ل باره‌گایۆ ئه‌وی ل به‌غدا ل رۆژا ۲ی شوباتا ۱۹۶۱ی، ئیک ژ خالین ناکوکیۆ دناقه‌را بارزانی و عه‌بدولکه‌ریم بوون، یا زیده‌تر ناکوکیی په‌یدا بووی و مه‌ترسی ل ده‌ف عه‌بدولکه‌ریمی په‌یدا کری کو پشتی حه‌فته‌یه‌کی بارزانی سه‌ره‌دانا سه‌فیری کری، ئه‌ف پیکگوه‌ارتنا سه‌ره‌دانا بۆ جهۆ سه‌رنج و گومانۆ ل ده‌ف عه‌بدولکه‌ریمی^(۴).

هه‌روه‌سا بارزانی مژیلی به‌ستنا کونگری پینچی یی پارتی دیموکراتی

(۱) نیه‌یه‌ت عه‌لی حسین، ژیده‌ری به‌ری، ل ۸۶.

(۲) م.س.لازاریف، ژیده‌ری به‌ری، ل ۴۴۹؛ د.عبدالخالق ناسر ئه‌لعاری، بارزانی مسته‌فا و دۆزی کورد د عیراق ۱۹۳۱-۱۹۷۵، وه‌رگێران: ئه‌رکان شار، ده‌وک، ۲۰۲۱، ل ۱۵۷.

(۳) همفیری تریفلیان: ل سالا ۱۹۰۵ی ژ دایکبوویه، ده‌رچووویۆ زانکۆیا کامبردج، د بواری سفیلدا دگه‌ل ده‌سته‌ه‌لاتا بریتانی ل هندی کارکریه تا سه‌ربه‌خۆیا هندی، پاش هاتیه فه‌گوه‌استن بۆ باری دپلوماسی و چه‌ندین پوست وه‌رگرتینه، ل سالا ۱۹۵۳ی بوویه به‌رپرستی کاروبارین بریتانی ل سینت تا سالا ۱۹۵۵ی، بالیوزی بریتانی ل مسری هه‌ر ژ سالا ۱۹۵۵-۱۹۵۶ی، بالیوز ل عیراقی ژ سالا ۱۹۵۸-۱۹۶۱، بالیوز ل ئیکه‌تیا سوڤیه‌ت ژ سالا ۱۹۶۲-۱۹۶۵، پاشی بوویه کومیساری بالال باشووری یه‌مه‌نی. بۆ پتر پیژانینان بنیره: مه‌هان محمد حسین، "موقف بريطانيا من القضية الكردية في العراق ۱۹۶۱-۱۹۷۵"، مجلة جامعة زاخو، مجلد (۴)، عدد (۳)، اذار ۲۰۱۷، ص ۶۱۵.

(۴) جعفر عبدالکریم بنیان المنصور، "موقف الولايات المتحدة الامريكية من حكومة الزعيم عبدالکریم قاسم وإثره في حركة ۸ شباط ۱۹۶۳"، مجلة ابحاث البصرة، مجلد (۱۳)، العدد (۳)، ۲۰۱۴، ص ۱۶۷.

کوردستان بوو ل بهغدا ل روژا ٧ ئی ئه یاری، عهبدولکه ریم قاسم پیشوازی ل ههفرکیین بارزانی کر، چهک و پاره ل سهر ئهوان دابهشکر^(١).

پشتی هیچ باوه ریهک نه مایی ب قاسمی و حکومه تا وی، ل ئادارا ١٩٦١ ئی ل دویف داخوایا مه کته با سیاسی پارتی، بارزانی و چهند سهرکرده کین ئه وی یین پارتی بهغدا ب جهیلا و بهرهف کوردستان یقه چوون^(٢).

ئهو شو قینیا هندهک عه ره بان و کاریگه ریا ئه وان ل سهر عهبدولکه ریم قاسمی، ئهو بوون دژی چاره سه کرنا کیشا ب ریکین ئاشتی و ناکوکیی ئه نافه را کورد و عهبدولکه ریم قاسمیدا، هه تا گه هانده ئه وی راده ی قاسمی هندهک ریکارین خراب ده رهق کورداندا بکه تن^(٣).

عهبدولکه ریم قاسمی ههولا داخستنا روژناما خهبات یا پارتی دا، ژ بهر کو روژنامه ی بابه تهک به لاف کر بوو ل سهر مادئ دووی و سیی یی دستوری عیراقی کو په یوه نندیدار بوو ب دؤزا ملله تی کوردقه و عیراقی، ئه ف چهنده کره به هانه^(٤)، کو دفی مادهیدا هاتبوو عیراق به شه که ژ نه تهوا عه ره ب و پارتی نه رازیوونا خو دا دیار کرن ل سهر ئه فی مادهی، روژنامه یا خهبات ژی گوتارهک به لاف کر ل سهر راستیا عیراق به شه که ژ نه تهوا عه ره بی، به لی ملله تی کورد ل عیراقی به شه که

(١) عبدالسمیع خلف عبد حیب الجنای، تطور المشکلة الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٦٨ دراسة تاريخية، اطروحة دکتورا غیر منشوره مقدمه الی مجلس کلیه الاداب، جامعه الانبار، ٢٠١٧، ص ٥١.

(٢) نیهایهت عه لی حسین، ژیدهری به ری، ل ٨٦.

(٣) سوزان که ریم مستهفا، به عسیزم و کورد، سلیمانی، ٢٠٠٧، ل ١٤٥.

(٤) جهلال تاله بان، ژیدهری به ری، ل ٢٧٦.

ژ نەتەوا کوردی و کوردستانا عیراقی بەشەکه ژ کوردستانا مەزن^(۱)، هەر دیسان رابوون ب گرتنا ژمارەکا بەرچاف ژ جەماوەری و لایەنگر و ئەندام و کادرین پارتی ل سەر هەمی ئاستا^(۲)، عەبدولکەریم قاسمی هانا رۆژنامین کریگرتییەت خوۆ دان کو د رۆپەلین وەشائین خوۆدا هێرشێ بکەنە سەر نەتەوا کورد و داخووازا حەلاندا نەتەوا کورد تیدا بکەن^(۳).

ب تاییهتی رۆژناما (الثورة) کو سەر ب عەبدولکەریمی قە بوو، زنجیرەکا گوتاران بەلاف کر، کو نافەرۆکا ئەوان گوتارا شوڤینی و دوژمنکاری بوویە دژی هێزا نەتەوا یەتیا کوردی، و دژی مللەتێ کورد و هەول دان بنبرکنا هەبوونا نەتەوا کورد و مللەتێ کورد ل عیراقی بکەتن، پاشگەزی دیار بوو تیدا هەر تشتێ هاتی دارشتن و دستوری دەمکیێ عیراقی دا ل سەر هەبوونا مللەتێ کورد^(۴).

پشتی بەلافبوونا گوتاری ل رۆژناما خەباند، حاکمێ گشتی سوپایی، برابیم ئەحمەد دا لیکۆلینی ل دادگەهی ل سەر نافێ بەندا (۲) ژ یاسایا راستقەکری ل دویش بەندا (۳) ژ یاسایا ئیدارا عورفی و ب یاسایا چاپەمەنی^(۵)، ل دوماهیکا ۱۹۶۰ی کورد ب سەرۆکاتیا بارزانی یەکەم مەترسی ل بەرامبەری قاسمی وەکو هێز هاتبوو پێش، دقیا کوردان

(۱) حیبب محمد کریم، المصدر السابق، ص ۷۲.

(۲) سیرزاد محەمەد عەبدولرحمان و هوشیار محەمەد ئەمین خوۆشناو، ئەتلەسی میژووی بزافی رزگار یخوازی کوردستان، بەرگی یەکەم، بەشی دووهم، ۱۹۴۵ هەتا شۆرەشا ئەیلول، ۱۹۶۱، هەولێر، ۲۰۱۲، ل ۱۱۶.

(۳) جەلال تالەبانی، ژێدەرێ بەرێ، ل ۲۷۶.

(۴) د. کاظم حیبب، المصدر السابق، ص ۲۹۱.

(۵) مسعود بارزانی، ژێدەرێ بەرێ، بەرگی دووهم، ل ۱۱۳.

بیهیز بکه تن^(١)، لهوما کهفته گیانی به لافوکیین کوردی و د نهجامدا پینچ روژنامه پین روژانه ل به غدا وه کو خهبات کو ئورگانی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، دهنگ، کورد، ئازادی، کوردستان، به لافکرنا ئهوان قهدهغه کر و روژنامه نفیسین ئهوان دهسته سه رک^(٢).

ئهف رفتار ه بونه جهی دلته نگیا هه می ملله تی کورد و مه لا مسته فا بارزانی، ئه ف ه دبیت ه ره دکرنا مافی ن نه ته وه یی و پیشیلکرنا راستیا به سه بارت ئهوان هزرین د گوتارا ئیبراهیم ئه حمه دیدا هاتینه دارشتی، و بابهت ده رکهفت ژ ده ستین که سائین ناف بژیوان دکرن بو چاره سه کرنا کیشی ب شیوه کن ئاشتیانه ل سه ر میزا دانوستاندان و ب ریک و میکانزمه کا دیموکراسی و دروست^(٣)، پاش بریارا قهدهغه کرنا ریخراوین پارتی دیموکراتی کوردستان ل که رکووکی و موپسل، پاش ل باژی پین دیتر ژی دان، کو ئه ف سیاسته ته کا ره گه ز په رستی بوو ل به رامبه ر ملله تی کورد^(٤).

پشتی بویه را که رکووکی ل تیرمه هی ١٩٥٩ی شیوعی هه تا راده کی لاواز بوون، ب تنی بزافا نه ته وایه تی کورد ما، ئه وژی ل سه ر نافی پارتی دیموکراتی کوردستان ب سه روکاتیا مسته فا بارزانی، هه تا کو هیزا کاریگه ر ل سه ر گوره پانا سیاسی ل عیراقی پاش قاسمی هه ول دا

(١) جهلال نه به ز، کوردستان و شوژه شه کی، چاپی سییه م، هه ولیر، ٢٠٠٧، ل ١٣٥.

(٢) فهلاح هه سه ن ئه حمه د، "هه لوئستی ئیران به رامبه ر شوژه شی ئه یلول ١٩٦١-١٩٧٥"، گو فاری خامه، ژماره (١٢) زستان، ٢٠١٠، ل ٢١.

(٣) کاظم حبیب، المصدا السابق، ص ٢٩٢.

(٤) م.س. لازاریف، ژینده ری به ری، ل ٤٥٧.

رێکەکی فەبیینیت بو لاوازکرن و ژ نافرنا ئەوی^(۱)، ب پشته فانی دۆژمێن ئاسایی بزا قوردی ژ هەندە ئاگایی کوردان، پەبوەندی دناقبەرا عەبدولکەریم قاسم و سەرکردایەتیا کوردی گرژی دەستپێکرن، پشته قاسمی زانی رهوشا نوی ل عیراقی پشته لادانا شیوعیان ل گۆره پانی و دەستەهلاتی، مەلا مستەفا بارزانی بو خودان پیگههکی ب هیز و بی رکابەر ل کوردستانا عیراقی، ئەف چەندە بو جهی بیزاریا قاسمی و کار کر کو هیدی هیدی پیگههکی ئەوی لاواز بکەتن^(۲).

بەرپابوونا گرژی ب شیوهکی ئاشکرا دناقبەرا هەردوولادا، قاسم ب بیدەنگی کار دکر بو کیمکرنا پیگههکی بارزانی، بو دەست فەهینانا ئەفی چەندی قاسم فەرمانەک ب لیخوشبوونی ژ بشکدارین یاخیوونا رهشید لولانی دا دەرکر، کو رازی بن فەگەرن عیراقی ب ئارمانجا لاوازکرنا پیگههکی بارزانی ل کوردستان^(۳).

هەر وهسا عەبدولکەریم قاسم سەرۆک هوزین کورد هاندان بو هەفرکی، ئەوین لایهنگرین حکومهتی و هەقدژ ل گەل پارتی، پارە و چەک دانی، ژ پارێزگهها هەولێر و موپسل پالدان بو کارین تیکدان و هپرشکرنا ل سەر بارزانیا، ئەفی چەندی وه کر کو پارتی و بارزانی رپوشوینین خۆپاریزی بگرنه بهر، ئاگه هاری هەر رهوشهکی و تشتهکی بن و پيشبينا هەر تشتهکی ل پاشهروژی بکەن^(۴).

(۱) سعید خودیده علو، المصدر السابق، ص ۱۸۹.

(۲) د.سعد ناجی جواد، العراق والمسألة الكردية ۱۹۵۸-۱۹۷۰، لندن، ۱۹۹۰، ص ۵۳.

(۳) سعید خودیده علو، المصدر السابق، ص ۱۸۹.

(۴) حبيب محمد کریم، المصدر السابق، ص ۷۳.

حکومه‌تی ب ئیکجاری و ئاشکرای بی به‌ری خو دا ئاغا و ده‌ره‌به‌گان و پشتا خو دا پارتی دیموکراتی کوردستان، ده‌ره‌به‌گ و ئاغا ژێ گرزبوونا بارودوخی دناقبه‌را پارتی و عه‌بدولکه‌ریم ب ده‌رفه‌ت زانی و که‌فتنه گیانی جوتیاران و خرابترین شیوه‌ تول ژێفه‌کرن^(١).

عه‌بدولکه‌ریم شیوازه‌کئی دی ژێ بکارهینا ئه‌وژی سفکاتی ب رۆلی کوردا د میژوو یا عیراقتی یا هه‌فه‌رخدا کر، ل سه‌ر ئه‌فئی چه‌ندی گه‌نگه‌شه و لیدوان و تومه‌تبارکنا هه‌قدوو ب ریکا رۆژنامین حکومه‌تی کرن، رۆژناما خه‌بات روبه‌روی ئه‌وان تومه‌تین وانیت بی بنه‌ما بوو^(٢).

حکومه‌تا عیراقتی به‌رده‌وام بوو ل سه‌ر گرتنا سه‌رکرده و کادرین پارتی ل ١٥ ئی چریا ئیکئی ١٩٦٠ئی، رابوو ب گرتنا سالح یوسفی^(٣) ئه‌ندامی کۆمیتا ناڤینا پارتی دیموکراتی کوردستان، پارتی ل سه‌ر ئه‌فئی چه‌ندی نامه‌ک بو ئه‌حمه‌د سالح ئه‌لعییدی^(٤) هنارت سه‌رۆک ئه‌رکانی

(١) د.مێهشان عارف بادی، موقف الاحزاب السياسية العراقية من القضية الكردية (١٩٤٦-١٩٧٠) دراسة تاريخية، دهوك، ٢٠٠٨، ص ٢١٠.

(٢) مسعود بارزانی، ژێده‌ری به‌ری، به‌رگی یه‌که‌م، ل ١٢٣.

(٣) سالح یوسفی: سالح عه‌بدولا یوسفی ل کانونا دووین ١٩١٨ئی ژ دایکبویه ل بامه‌رنی، خواندنا خو یا سه‌ره‌تایی ل بامه‌رنی تهممکریه، ل به‌غدا خواندنا ناڤه‌ندی بدوماهیک هینایه و بوویه ماموستا، خواندنا خو به‌رده‌وامی دایه ل خانا زانستین ئیسلامی ل به‌غدا ١٩٤٣ئی، ئیکه ژ دامه‌زرینه‌ری پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٤٦ئی، بوویه سه‌رنقیسه‌ری رۆژناما (التأخي) ١٩٦٧ئی، پشتی ریکه‌فتنا ئادارا سالا ١٩٧٠ئی بوویه وه‌زیری کاروباریت باکوری ل عیراقتی، ل رۆژا ٢٥ حوزیرانا ١٩٨١ئی ل به‌غدا هاتیه تیرۆرکرن. بو پتر پێزانین بنیره: محمد علی الصویرکی، معجم اعلام الكرد في التاريخ السياسي و العصر الحديث في کوردستان و خارجها، سلیمانیه، ٢٠٠٦، ص ١٣٨-١٣٩.

(٤) ئه‌حمه‌د سالح ئه‌لعییدی: سالا ١٩١٢ئی ل به‌غدا ژ دایکبویه، په‌یوه‌ندی ب کۆلیژا سه‌ربازی کریه و ژێ ده‌رچووویه ١٩٣٢، پاش کۆلیژا ئه‌رکان ١٩٤١ئی بدوماهیک هینایه، پشتی شو‌ره‌شا تیره‌ها ١٩٥٨ئی هاتیه ده‌ستنیشانکرن وه‌کو دادوه‌ری له‌شکه‌ری و

لەشکەری و دادوهری گشتیی لەشکەری، داخواز کر کو لەزەک بەیته کر ن ل لیکۆلینی د گەل گرتیاندا، کو ماوه کۆ زۆر بۆ کارین لیکۆلین د گەل ئەواندا نەهاتینە ئاگە هدار کر ن هەتا نوکە کا ئەگەرین گرتنا ئەوان چنە و، داخواز کر ن بەیته ئازاد کر ن هەتا رۆژا دادگەهی^(۱).

عەبدولکەریم قاسم بریار دا ترومیپلا بارزانی کو بکار دەینا فەگەرینیتقە، کو ئەوا پشتی فەگەریانا ئەوی بۆ عیراقی پتی هاتیە دان، هەردیسان داخواز ژ ریفە بەریا ئاسایشا گشتی یا عیراقی کر کو دیقچوون و چاقدیری ئەندامین پارتی دیموکراتی کوردستان بکەن، ئەوین ل بەغدا و داخواز ژ وهزارەتا دارایی کر کو ئەو هاریکاریا بۆ بارزانی دەهاتە کر ن بەیته کیمکر ن، ئەو هەمی پارێ هاتی تەرخان کر ن بۆ ئەوان بارزانیین ل ئیکەتیا سوڤیهتی هاتین، ژێ هات برین و دانە هوزین دژی بارزان^(۲).

رۆژناما خەبات سەرەدێرەک نقیسی و بەلاف کر، "بەردەوامیدانا دیقچوونی بۆ ئەندامین پارتی پێچەوانە ی لیدوانین سەرۆک وهزیران"، و دناقەرۆکا ئەویدا ئاماژە دا هندی کو قاسمی ئاراستە کاریی سیاسەتا حکومەتا عیراقییە و سەرپەرشتیی دکەتن، لەوما هیچ پینگافەک نەهاتینە سەبارەت ئەوان گلەیان ئەوین دژی ئاراستە کرین سەبارەت ئەوی زۆرداریا دەیته کر ن^(۳).

سوپاسلاری لەشکەری، پشتی کودەتیا ۸ئ شواتا ۱۹۶۳ئ هاتە گرتن و پاش هاتە ئازاد کر ن، ل سالا ۱۹۶۴ئ چوو یە بەر دلۆفانیا خودی. بۆ پتر پیزانینان بنیرە: حسن لطیف الزیدی، موسوعة السياسة العراقية، الطبعة الثانية، بیروت، ۲۰۱۳، ص ۵۳.
(۱) عبدالسمیع خلف عبد جیب الجنابی، المصدر السابق، ص ۵۴.
(۲) جعفر عباس حمیدی، تاریخ الوزارات العراقية فی العهد الجمهوری ۱۹۵۸-۱۹۶۸، الطبعة الثانية، بغداد، ۲۰۰۵، ص ۲۰۸.
(۳) خەبات (رۆژنامە)، ژمارە (۴۱۰)، بەغدا، ۱۹ کانوونا دووین ۱۹۶۱.

هه‌ردیسان خه‌بات گوتاره‌کا دی به‌لاف کر و تیدا هاتیه کو کیشا گرتیان پیدقی ب چاره‌سه‌ریه‌کا ب له‌زه‌یه، ب شیوه‌کی ناره‌وا د زیندانی‌ن ته‌نگ دانه، بی فه‌رمانیت ده‌ستگیرکرنی و ب بانگه‌شه‌کا خراب ئه‌و یاسا بو سزادانا تاوانباران هاتیه‌دانان ل هه‌مبه‌ر که‌سین بیتاوان بجه‌ئینایه^(١).

ده‌رکنا یاسایا چاکسازیا کشتوکالی بوو ئیک ژ خالی‌ن ناکوکی دناقبه‌را عه‌بدولکه‌ریم قاسم و کورداندا، دناقبه‌را هه‌یقا ئاداری هه‌تا ئه‌یلولا ١٩٦١ی و نه‌خاسمه‌ دژایه‌تیکرنا هوزین کوردان^(٢)، پارتی رابوو ب پیشکیشکرنا تییینیان بو عه‌بدولکه‌ریم قاسم و به‌رپرین حکومه‌تی، تیدا داخوازا دیدارا ئه‌وی بو شوڤه‌کرنا کیشا و چاره‌سه‌ریا باری سیاسی ل عیراقی کرن، نه‌تنی ئه‌ف داخوازیه‌ پاشگوه‌هاقیین، به‌لکو د روپه‌لین روژنماین عیراقیدا هه‌وه‌کا به‌رزا پروپاگندی دژی کوردان به‌لاف کرن و ئارمانج عه‌ره‌بکرنا کوردان د گوتاریین واندا بوویه^(٣).

مه‌لا مسته‌فا بارزانی ل روژا ٢٠ی تیرمه‌هی ١٩٦١ی شانده‌کی کوردی هنارت، کو ژ که‌سایه‌تیین کورد ژ سه‌رۆک هوز و زانایی‌ن ئاینی پیکه‌اتبوون، بو هندی کو ریگه‌چاره‌کی فه‌بینن دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی و کورداندا و ئه‌ف کیشه‌ ب گیانه‌کی براینه‌ به‌پته‌ چاره‌سه‌رکرن، ژ ئه‌وان خالان ژی مادی سیی ژ دستوری، وه‌رگرتنا ریقه‌به‌ریا گشتیا خواندنا کوردی و، بی به‌هرکنا قوتابیین کورد ژ

(١) خه‌بات (روژنامه)، ژماره (٤١١)، به‌غدا، ٢٠ کانونا دووی ١٩٦١.

(٢) میه‌فقان عارف عبدالرحمن بادی، الحركة القومية الكردية التحريرية في كوردستان العراق ١٩٥٨-١٩٦٣، بیروت، ٢٠٠٦، ص ٥٣.

(٣) عصمت شریف وانلی، کوردستان العراق هویة وطنية (دراسة في ثورة ١٩٦١)، ترجمة: سعاد محمد خضر، سلیمانیة، ٢٠١٢، ص ١٣٥.

خواندنا خۆیا نه‌ته‌وايه‌تی ل قۆناغا نافنجی و ناماده‌یی و پاشگوه هافیتنا زمانۆی کوردی وه‌کو زمانه‌کۆی فه‌رمی ل فه‌رمانگه‌هۆن فه‌رمیدا^(۱)، نه‌دامه‌زراندنا کوردان و فه‌گوه‌استنا فه‌رمانبه‌رۆن کورد بۆ باشوری، قه‌ده‌غه‌کرنا رۆژنامه‌گه‌ریا کوردی، پشته‌فانیا ئه‌وان بۆ رۆژنامه‌گه‌ریا کو داخوازا هه‌لاندا کوردان دکه‌تن، هه‌مبێزا حکومه‌تی بۆ ده‌ره‌به‌گی و خۆ بیده‌نگکرن ل سه‌ر ئه‌وان زۆردارۆن ل کوردان ده‌ین کرن نه‌خاسمه‌ ل که‌رکووکۆی، ئه‌قی شاندی زۆر هه‌ول دان دیدارا عه‌بدوکه‌ریم قاسم بکه‌ن به‌لۆ ده‌رفه‌ت نه‌دایۆ^(۲).

ل دوماهیکا هه‌یقا تیرمه‌هۆی ده‌سته‌هالاتا عیراقی ب شیوه‌کۆ نه‌هینی لیژنه‌ک بۆ خواندنا بارودۆخی کوردستانۆ هنارت، فه‌دیتنا باشترین رێگه‌چاره‌سه‌ری بۆ زالبوون ل سه‌ر چالاکیۆن پارتی و سه‌رۆکۆی ئه‌وی بارزانی، ل ۲ ئی ته‌باخا ۱۹۶۱ ئی لیژنۆی راپۆرته‌کا تیروته‌سه‌ل ل سه‌ر ئه‌گه‌رۆن گرژۆی ل ده‌قه‌رۆی بلندکر^(۳)، تیدا پارتا شیوعی ب هاندنا یاخیوونا تاوانبار کر و ب توندی هێرش که‌ر سه‌ر مسته‌فا بارزانی و پێشنیار کربوو هیۆی بکاربینن، له‌شکه‌ری به‌نێرن بۆ لێدانا ده‌قه‌رۆی و سوتنا گوندۆن بارزانیان و زه‌قیۆن ئه‌وان و ده‌ست ل سه‌ر ملکۆی وا که‌سانۆن دگه‌لدا بگرن و ل ده‌قه‌رۆی ئه‌وان سی‌داره‌ بده‌ن^(۴).

(۱) عبدالسمیع خلف عبد حبيب الجنابي، المصدر السابق، ص ۶۰.

(۲) هادی علی، الشعب الكوردي والسياسات الدولية في قرن العشرين (کردستان عیراق مۆذجا)، سلیمانیة، ۲۰۰۸، ص ۸۸.

(۳) د. عبدالفتاح علي يحيي البوتاني، المصدر السابق، ص ۷۳-۷۴.

(۴) عبدالسمیع خلف عبد حبيب الجنابي، المصدر السابق، ص ۶۱؛ حاجی میرخان دوله‌مه‌ری، گه‌ریان به‌ دواپی دادپه‌وه‌ریدا - دیوۆکی ژۆ میژوویا شۆره‌ش له‌ کوردستان ۱۹۴۳-۱۹۹۱، به‌رگۆی یه‌که‌م، کوردستان، ۲۰۲۱، ل ۱۹۸.

دهمى كوردان دیتی كو عهبدولكهريم قاسم چ بهرسف بو نامین وان نهبوونه، پارتی داخوازكر كو مانگرتنه كا سیاسی ل سهرتاسهرى كوردستانا عیراقی بكه ن ل روژا ٦ ئی ئیلولا ١٩٦١^(١)، پارتی مه رهم ب قى مانگرتنا سهرتاسهرى بو ماوی سى روژان هه بوویه، ژ ئه وان مه رهمان بو زانینا قه بارى خوئی جه ماوهرى بوویه كا دى چه نند ل دويف بانگه وازا پارتی هین، بهلكو عهبدولكهريم قاسم ژى هه لوئسته كى نه رم نیشا بده تن و ل دويف داخوازیین كوردان بهیئن، داخوازیین خو ژى ب ریکه كا ئاشتیانه بگه هینن داکو بهیینه چاره سه ركرن^(٢)، هه رديسان ساخرنا بیروه ریا روژا رهش سه رهلدانا ٦ ئی ئیلولا ١٩٣٠ ئی بوویه^(٣)، ئه قى مانگرتنى سه ركه فتن هینا ل هه مى ده قه ریین كوردان، بازار و كار و هاتنوچوون هه مى هاتن راگرتن^(٤)، هه روه سا ئارمانجه كا دى ژى هه بوویه ئه وژی راگرتنا حكومه تی بوویه ل چاره سه ركرنا كیشا پاشه روژی^(٥)، پارتی هه مى هه ول و بزاف كرن كو كیشا ب ریکین ئاشتیانه چاره سه ر بكه ن به لى بى مفا بوون، ل روژا ٩ ئی ئیلولا ١٩٦١ ئی عهبدولكهريم قاسم فه رمان دا سه ركردايه تیا له شكه رى عیراقى ب توپا ل خرغه بوونین جه ماوه رى كوردی بده ن و بوردومانا ئه سمانى ل ده ربه نديخان كرن^(٦)، روژا ١٠ ئی ئیلولى چالاكیا

(١) حوسین محمه د عه زیز، پینچ كاتزمیر لگه ل (ابراهیم احمد) دا، چاپا سییه م، سلیمانی، ٢٠٠٢ ل ٣٧؛ حیدر نجم عبد مراد، معجم ضباط ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥، دهوك، ٢٠٢١، ص ٢٥.

(٢) نازاد عوبید صالح، ژیدهرى بهرى، ل ٢٧.

(٣) مومتاز حه يدهرى، كورد و حكومه تی قاسم و سه رهلدان شورشا ئه یلول، هه ولیر، ٢٠٠٠، ل ٥٠.

(٤) مسعود بارزانی، ژیدهرى بهرى، بهرگی دووه م، ل ٣٥.

(٥) سعید خدیده علو، المصدرا السابق، ص ٢٠٥.

(٦) د. عبدالفتاح علي يحيي البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية...، ص ٧٤.

رێکخستیا لەشکەری دەستپێکەر بۆ سەرکوتکرنا خرفەبوویین کوردان ب هەولێن لەشکەری^(۱)، ئەف چەندە دبیتە ئێک ژ ئەگەران بۆ کەفتنا عەبدولکەریم قاسم ل رۆژا ۱۸ ئی شوباتا ۱۹۶۳ی^(۲).

ل رۆژا ۱۱ ئی ئەیلولا ۱۹۶۱ی شۆرەشا مەزنا نیشتیما نیا ئەیلولێ بەرپابوو^(۳)، بەراورد ل گەل هەمی ئەو شۆرەش و راپەرین کو گەلێ کورد بەرپا کرین، مەزنترین و گرنگترین شۆرەشا کوردی بوویە، دەنگفەدانا خو دافە ل نافخۆ و ژ دەرفەژێ، هەلوێستێ جوداییین حکومەت و رژیمی ئێک ل دوێف ئێک ل عیراقی و هەرەسا رژیمیین هەرپمایەتی ژ ی و هەلوێستێ جوداییین لایەن و هیژین سیاسی ل سەر شۆرەشا کوردی^(۴)، شۆرەشا ئەیلولێ شۆرەشەک بوویە شیوازی نوی، شیا فیانا کوردان هەمی و ریزین ئەوان بکەتن ئێک، و نافەندەکا ئیکگرتی و بەیژ بۆ بریارین سیاسی و یین کوردان هەر چ نەبیت ژ لای کیمفە بۆ بەشەکی کوردستانی دروست کر^(۵).

ژ لایەکی دوێفە پستی هەولێن عەبدولکەریم قاسم ژ بۆ خاوەنداریەتیا نەفتا عیراقی و دیرکرنا کومپانیا نەفتی یین بیانی ژوانە کومپانیین نەفتا ویلائیەتین ئیکگرتی یین ئەمریکی، سەرۆکی ئەمریکا

(۱) سعید خدیبه علو، المصدر السابق، ص ۲۰۵.

(۲) د.عادل تقی عبد محمد البلدوی، نطال الشعب الكردي وموقع البارزانی ف الوثائق العراقية السرية، الطبعة الثانية، دهوك، ۲۰۱۲، ص ۵۴.

(۳) ل ریکەفتی ۹ ئی ئەیلولا ۱۹۶۱ی دەست ب شۆرەشی هاتیە کرن، لئ شۆرەش ب رۆژا ۱۱ ئی ئەیلولی هاتیە نیاسین و هژمارتن رۆژا چالاکیان. بۆ پتر پیزانین بنێرە: مسعود بارزانی، ژێدەرێ بەرێ، بەرگی سێهەم، ص ۱۲۵.

(۴) حبيب محمد كريم، المصدر السابق، ص ۷۴.

(۵) د.رزگار، ملحمه عين زالة في ذاكرة الپيشمةرگة، دهوك، ۱۹۹۷، ص ۷.

جون کهندی (۱۹۶۱-۱۹۶۳) داخواز ژ (CIA) دکه‌تن کو ریگه‌چاره‌یه‌کی بیینیت ژ بو‌نه‌نجامدانا کوده‌تایه‌کی دژی حکومتا عه‌بدولکه‌ریم قاسمی و نه‌هیلا نا‌ئهوئی نیزیکیا دناقبه‌را ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی و حکومتا عیراقی، د‌ئه‌قی مژا‌ریدا هه‌لبژارده‌یا کوردان ئیک ژ‌ئهان ری‌کایه بو‌تیکدانا سه‌قامگیریا عیراقی و دژایه‌تیکرنا عه‌بدولکه‌ریم قاسمی^(۱).

ژ لایئ خو‌قه مه‌لا مسته‌فا بارزانی ژ بو‌په‌یدا کرنا پشته‌فانیی بو‌دؤزا کوردی ل‌ئایارا ۱۹۶۰ی، نامه‌یه‌کی بو‌روژنامه‌نقیسی ئه‌مریکا (دانا ئادهم سمیدت - Dana Adams Schmidt) ل‌به‌یروتی هنارتیه و داخوازا هه‌فدیتنه‌کا روژنامه‌فانی ژئ دکه‌تن، کو مه‌به‌ستا وی گه‌هاندنا بیرواریین بزاقا رزگاربخوازا کوردی بو‌سه‌رکردایه‌تیا حکومتا ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئه‌مریکا ب‌مه‌به‌ستا پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین ئه‌مریکا ل‌هه‌مبه‌ر پشته‌فانیکرنا دؤزا کوردی^(۲).

ژ لایه‌کی دوپقه مه‌لا مسته‌فا بارزانی نامه‌یه‌کی بو‌بالیوزخانا ئه‌مریکا ل‌به‌یروت دهنی‌ریت و دیار دکه‌تن کو ئه‌گه‌ر ئه‌مریکا پشته‌فانی و هاریکاریا شو‌ره‌شا کوردی نه‌که‌تن، ل‌ئهوئی ده‌می کورد د‌ئاماده‌نه خو‌ نیزیکی ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی بکه‌ن^(۳).

د‌ئهان کاوداناندا و ل‌هه‌یفا ئه‌یلولا ۱۹۶۲ی عه‌بدولکه‌ریم قاسم بریار دا کو فرقا ئیک یا له‌شکه‌ری فه‌گوه‌یزیته کوردستانی و باره‌گایی

(۱) سامان عمر حمه، هه‌لوئستی ئه‌مریکا به‌رامبه‌ر پرسی کورد ل‌عیراقد ۱۹۸۱-۲۰۰۳، تو‌زینه‌وه‌یه‌کی میژووی - سیاسی، تیزیکه پی‌شکه‌شی ئه‌نجومه‌نی کویژی ئاداب زانکویا سه‌لاحه‌دین - هه‌ولیر کراوه وه‌ک به‌شیک ل‌پیداویسته‌کانی به‌ده‌سته‌پینای پله‌یی دکتورا فه‌لسه‌فه، ل‌میژووی نوی و هه‌فجه‌رخ، هه‌ولیر، ۲۰۲۳، ل‌۱۶.

(۲) ژیده‌ری به‌ری.

(۳) ژیده‌ری به‌ری.

ئەفئی فرقی ل موئسل بیت و به‌رپرس بوو ژ ریڤه‌برنا به‌ره‌یی و ئوپه‌راسیونین له‌شکه‌ری^(۱)، د ئەفئی ماوه‌یدا سه‌رکرده‌یه‌تیا پێشمه‌رگه‌ی ل بادینان بیر ل کرایاره‌کا له‌شکه‌ری یا جوری کر، کو دیربیتن ل گوره‌پانا ئوپه‌راسیونین له‌شکه‌ری^(۲)، ب ئامانجا شکاندنا دورپێچ و گه‌شتکرنا میدیایئ ل سه‌ر شۆره‌شئ، کو سه‌رکرده‌یه‌تیا بادینان پێکده‌ات هه‌ر ئیک ژ ئەسه‌ده‌ خۆشقی^(۳)، عیسی سوار^(۴)،

(۱) ابراهیم فیصل، الایام لاتنسی، الاردن، ۲۰۱۹، ص ۱۸۰.

(۲) د.رزگار، المصدرا السابق، ص ۲۴.

(۳) ئەسه‌ده‌ خۆشه‌فی، ۱۹۱۸ ل گۆندی سیلکئ باکوئ ده‌قهره‌ بارزان ژ دایکبوویه، ل سالا ۱۹۳۴ ئی دگه‌ل هه‌می که‌س و کارین خۆ هاتیه‌ گرتن و هاتینه‌ راوه‌نه‌کرن بۆ باشورئ عیراقئ، پاش جاره‌کا دی هاتیه‌ کوردستانئ، وه‌کو فه‌رمانده‌ پشکداری د شۆره‌شین بارزان ۱۹۴۳-۱۹۴۵ د کریه‌، ل سالا ۱۹۴۷ ئی دگه‌ل بارزانی چوو به‌ ئیکه‌تیا سوڤیه‌تئ، ل سالا ۱۹۵۸ ئی پشتی شۆره‌شا ۱۴ تیرمه‌هئ فه‌گه‌ریا فه‌ کوردستانئ، ده‌ستپێکا شۆره‌شا ئەیلولا ۱۹۶۱ ئی دگه‌ل ژماره‌کا پێشمه‌رگه‌یا دگه‌ل بارزانی چووینه‌ ده‌قهره‌ بادینان، ل بوهارا ۱۹۶۲ ئی ب بریارا بارزانی دبیته‌ سه‌رکردئ شۆره‌شئ ل ده‌قهره‌ بادینان، پشتی نسکویا ۱۹۷۵ ئی بریارا بارزانی بوویه‌ هاریکارئ ئدریس بارزانی و مه‌سه‌عود بارزانی ژ بۆ جاره‌کا دی ده‌ست ب شۆره‌شئ بکه‌ن، رۆله‌کئ مه‌زن و کاریگه‌ر هه‌بوویه‌ ل به‌ریاکرنا شۆره‌شا گولانئیدا، ل ۱۹۷۷ ئی ل ئیرانئ وه‌غه‌رکریه‌. بۆ پتر پێزانینان بنێه‌: سیامه‌ند مه‌حمود سیلکئ، کاروانئ سه‌ره‌فه‌رازین، هه‌ولێر، ۲۰۰۶، ل ل ۱۳۵-۱۳۸.

(۴) عیسی سوار ل سالا ۱۹۳۵ ئی ل گۆندی سیلکئ سه‌ر ب ده‌قهره‌ شێروان هه‌ریمداری میرگه‌سه‌ور سه‌ر ب پارێزگه‌ها هه‌ولێر فه‌ ژ دایکبوویه، ل سالا ۱۹۴۳ ئی په‌یوه‌ندی ب شۆره‌شا کوردی کریه‌ دگه‌ل بارزانی و چوو به‌ کوردستانا رۆژه‌هلات و بوویه‌ سه‌ریاز ل کۆمارا کوردستان ل مه‌بابدئ، پشتی که‌فتنا کۆمارئ دوامه‌یکا سالا ۱۹۴۶ ئی دگه‌ل بارزانی چوو به‌ ئیکه‌تیا سوڤیه‌تئ، ل باکو به‌شداری د خوله‌کا له‌شکه‌ریدا کریه‌ و بوویه‌ ئەفسه‌ر ۱۹۴۸ ئی، ل ده‌مئ شۆره‌شا ئەیلوولئ وه‌ک سه‌رکرده‌یه‌ت ده‌قهره‌ زاخۆ هاتیه‌ هه‌لبژارتن، ل سالا ۱۹۷۵ ئی ده‌یته‌ شه‌هیدکرن. بۆ پتر پێزانینان بنێه‌: د.رزگار، المصدرا السابق، ص ۱۰-۱۲.

عهلی خه لیل^(۱)، حسو میرخان دوله مه ری^(۲) کو ب فه ر دیتن خو بگه هینن جهین حکومه تی د کویراتیا به ره بیدا و لی بدهت، ب تایهت جهین تایه ته ندیا خو یا سیاسی و ئابووری هه ی دا کو بالکیشا خه لکی و شو ره شی بکیشن^(۳)، هزر د لیدانا بنگه هی کومپانیا (بریتش پترولیوم - **British Petroleum**) دا هات کرن کو نافی ئه وی ب (BP) دهات نیاسین و گاز ده ردهینان ل ده قه را عهین زاله^(۴)، ئه قن کومپانیی ژماره کا

(۱) عهلی خه لیل خو شه فی، ل سالا ۱۹۲۸ ئی ل گوندی سیلکی ل ده قه را مزوری ژوریا ژ دایکبوویه، ل سالا ۱۹۴۶ ئی دگه ل بارزانی نه مر چوویه کومارا کوردستان ل مهابادی و ب پلا میلزم ل کوماری هاتیه دان، پاش دگه ل بارزانی به ره ف ئیکه تیا سو فیه تی فه چوویه و په یمانگه ها زانستین سیاسی ل ویری تمام کرییه، ل ده می شو ره شا ئه یلوولی بوویه سه رکرده یی ده قه را دهوکی، ل سالا ۱۹۷۵ ئی وه غه را دوماهی کریه. چا فیکه فتن دگه ل عه بدولره زاق گه رماقی، دهوکی، ۱ ئی گولان ۲۰۲۳ ئی. عه بدولره زاق گه رماقی: ل سالا ۱۹۴۱ ئی ل گوندی گه رماقا سه عیدی ئاغایی ژ دایکبوویه، خواندنا خو یا سه ره تایی و ئاماده یی ل سالا ۱۹۵۹ ئی ل دهوکی تمام کریینه، ل سالا ۱۹۵۹ ئی بوویه ئه ندامی پارتی دیموکراتی کوردستان، ل سالا ۱۹۶۲ ئی بوویه به رپرستی ریکه ستا پارتی ل دهوکی، ل سالا ۱۹۶۳ ئی په یوه ندی ب ریژین شو ره شا ئه یلوولی کرییه و بوویه پیشمه رگه، د سالی دویفدا بوویه جیگری عهلی خه لیل خو شه فی، ل سالا ۱۹۷۴ ئی بوویه ئامره یز ل جهی عهلی خه لیل خو شه فی، نوکه ل دهوکی دژیت.

(۲) حسو میرخان دوله مه ری ل سالا ۱۹۲۵ ئی ل گوندی فه ردن سه ر ب قه زا میرگه سورتی ژ دایکبوویه، ل سالا ۱۹۴۶ ئی پشکداری د کومارا کوردستان کریه، دگه ل بارزانی چوویه ئیکه تیا سو فیه ت، ل ده می شو ره شا ئه یلوولی دیته ئامره یزی ئاکری و شیخان، ل سالا ۱۹۹۶ ئی وه غه را دوماهی کریه. چا فیکه فتن: سیروان حسو میرخان دوله مه ری، هه ولیر، ۳۰ ئی نیسانا ۲۰۲۳ ئی.

(۳) د. رزگار، المصدرا السابق، ص ۲۴.

(۴) عهین زاله گونده کی کوردستانیه ده قه فیه ژوریا باژیری زومار، ۴ کم ژ ناحیا زومار دوره و ۶۵ کم ژ مويسل دویره.

بو پتر پیزانینان بی ره: وصفی حسن ردینی، داستانا عین زالا ل شه فا ۱۱/۱۰/۱۹۶۲، هه ولیر، ۲۰۰۶، ل ۸.

زۆرا ئەندازیار و بسپۆرین بیانی یین کاروبارین گازۆی تیدا کار دکرن^(۱). دەمی پێشمەرگە هزر د پلانا گەهشتن بوۆ گازخانا عەین زالەدا کری، دەنگوباس گەهشت کو پۆلیس حەمە سور بەرزنجی و مستەفا فەرەج کاردکەن ل بنگەهێ پۆلیسین عەین زالە و داخواز دکەن ب دیدارا عیسی سوار بکەفن، ئیکسەر عیسی ریک دایێ و چاڤیکەفتن ل گەلدا کر، ل دور رەفتارین کومپانیی یین خراب ل گەل پۆلیسان، ئەوان داخواز کر پەپوهەندی ب شۆرەشی بکەن^(۲) و دا دیارکرن کو ئەم د ئامادەینە بوۆ هەر کارەکی هین داخواز بکەن، ئەم پێشنیار دکەین کو ئەم ریبەریی بکەین ل گەل ژمارەکا پێشمەرگا و خوۆ بگەهین دناف کومپانیا گازا عەین زالە و، ئەم هەمی نەهینیت کومپانیی یین لەشکەری و ئابووری دزانین، عیسی سوار ژێ چەندین پرسیار ل سەر بابەتی ل هەردوو پۆلیسان کرن و هەمی تشت بوۆ دیار بوون، پاشی هەردوو پۆلیس هەنارتە لایێ ئەسەد خوشەفی فەرماندی گشتی لەشکەری ئیک ل دەفەر بەرواری بالا^(۳)، پشتی هەمی پێزانین داینە ئەسەد خوشەفی بریار دا فەگەرنە جەتی خوۆ و ئەفی نەهینیی پاریزن هەتاکو جارەک دی هەوە دینمقە، پشتی رەزامەندیا بارزانی وەرگری دەست ب دارشتنا پلانهکی کر بوۆ ئەنجامدانا کریارا لەشکەری، بوۆ ئەفی کریاری ژێ پیویستی ب بەتالیونەکا لەشکەری هەیه^(۴)، بوۆ گەهاندنا ئەفی هیژی

(۱) مسعود بارزانی، بارزان و بزوتنەوی رزگاریخوازی کوردی، بەرگی سییەم، بەشی یەکەم، ۱۹۶۱-۱۹۷۵، ص ۹۳.

(۲) حیدر نجم عبد مراد، المصدا السابقی، ص ۱۳۴.

(۳) وصفی حسن ردینی، ژێدەری بەری، ل ل ۱۷-۱۹.

(۴) حیدر نجم عبد مراد، المصدا السابقی، ص ۱۳۴.

هه‌تا‌کو عه‌ین زاله دنا‌ف جه‌ماوه‌ری و گون‌دیدا، پاراستنا نه‌هینیی کاره‌کی ئاسان نینه، پیدفیه چا‌فدیریا لایه‌نی ئی‌مانه‌یی بکه‌ن دا‌کو ب ریکا دوویقه‌لانکا پی‌زانین نه‌گه‌هن دوژمان^(۱)، هزر د وی چه‌ندیدا ژی هات کرن ده‌می ب سه‌رکه‌فتیانه کریارا خو ب دوماهیک دئینن به‌لکو دی دوژمن هی‌زا له‌شکه‌ری زی‌کا هنی‌ریت بو به‌رسین‌گرتنا پی‌شمه‌رگه‌یی و بکاره‌ینانا فروکین سه‌متی، به‌لی عیسی سوار ری‌گه‌چاره‌سه‌ری هه‌می دیتن بو فه‌کیشانا پی‌شمه‌رگه‌یی ل جه‌ی کرداری پشتی دگه‌هن مه‌ره‌مین خو^(۲)، هه‌تا‌کو هزر د هندی ژیدا هات کرن کو شه‌هید و بریندار ژی هه‌بن بشین ژ گوره‌پانا شه‌ری قورتال بکه‌ن و بگه‌هینن جه‌ه‌کی ئارام و دیر ژ ده‌ستی دوژمنی^(۳).

پشتی عیسی سوار و ئه‌سه‌د خو‌شقی ل گه‌ل به‌رپر‌سین په‌یوه‌ندار ری‌که‌فتین ل سه‌ر ده‌م و روژا لیدانی چه‌ند پین‌گاف هافی‌تن، ژ ئه‌وان به‌ره‌ه‌فکرنا ژمارا پی‌شمه‌رگه‌یی، به‌لافکرنا گوت‌گوتکه‌کی دنا‌ف جه‌ماوه‌ریدا کو دی هی‌رشیی که‌نه سه‌ر باژیری ده‌وکی بو شی‌واندنا دوژمنی، په‌یوه‌ندی کرن ب چه‌ند سه‌روک هۆز و بنه‌مالان ل ده‌فه‌رین کو هی‌زا پی‌شمه‌رگه‌یی دنا‌فرا ده‌رباز دبن دا هه‌فکاربن ژ هه‌می لایه‌کی فه^(۴)، ده‌می هی‌زین پی‌شمه‌رگه‌یی که‌فتینه ری بو لیدانا عه‌ین زاله، هه‌ر دیسان چه‌ندین هی‌زین دی ب ری‌که‌فتن بو لیدانا چه‌ند جه‌ه‌کا ل ده‌وکی بو هندی دوژمنی مژیل که‌ن هه‌تا‌کو هی‌زا دی دگه‌هیت

(۱) د.رزگار، المصدر السابق، ص ۳۰.

(۲) حیدر نجم عبد‌مراد، المصدر السابق، ص ۱۳۴.

(۳) د.رزگار، المصدر السابق، ص ۳۰.

(۴) وصفی حسن ردینی، ژێدەرئێ به‌ری، ل ل ۲۱-۲۲.

جهئی خو عهین زاله و سه ری حکومه تی بهیته شیواندن، هه ردیسان پیشمه رگه چاقدیری بزاڤا له شکه ری عیراقی و پاراستنا ریکا فه گه ریانا هیزا پیشمه رگه ی ژی هه تاکو فه گه ریان جهین خو یین ئارام، دکه تن^(۱).

پیشمه رگه ب ریکه فتن ل گه ل هه ردوو پۆلیسان وه کو شاره زا، پیشمه رگه ئیسماعیل محمه د ئیسماعیل به رواری پشکدار بوو د ئه فنی کرداریدا، ده ته دیار کرن کو: "ل ئیقاریا روژا ۹ ئی چریا ئیکئی ۱۹۶۲ ئی ب هاریکاریا هه ردوو پۆلیسان ئه م به ره ف گوندی باقیان ل ده فه را سلیقانه یان فه چووین، ب شه ف ئه م گه هشتینه گوندی کلیکا سه سویی نیزیکی رویاری دیجله، ئه م ب شه ف ماینه ل ویری، د روژا دو یقدا ل ئیقاری عیسئ سوار بو مه شروفه کر ئارمانجا مه ژ ئه فنی پلانئ چیه، پاشان مه رویار ده رباز کر، پشتی مه جهین خو گرتین مه ده ست ب هیرشا خو کر"^(۲)، ل شه فا ۱۱ ئی چریا ئیکئی ۱۹۶۲ ئی، ده ست ب برنا هه له تن بو سه ر داموده زگه هیین عهین زاله و ماوه کی کیمدا هه می داموده زگه هیین عهین زاله و کومپانیا گازئی که فته ژیر ده ستی پیشمه رگه یدا، ئه و هیزین زیره فانیا کومپانیی دکر، خو دانه ده ستی هیزا پیشمه رگه یی وه کو دیل، پشتی چه ند ده مژمیران هه له ت ب دوماهیك هات، پیشمه رگه ل گه ل ئه وین گرتین فه گه ریان

(۱) حید نجم عبد مراد، المصدر السابق، ص ۱۳۴.

(۲) چاڤینکه فتن دگه ل ئیسماعیل محمه د ئیسماعیل به رواری، زاخو، ۲۰ ئی ته باخا ۲۰۲۳ ئی. ئیسماعیل محمه د ئیسماعیل ل سالا ۱۹۴۳ ئی ل گوندی بیگدادا ژ دایکبویی، خواندنا خو یا سه ره تایی ل گوندی بیگدادا و تروانش و ئاماده یی ل زاخو سالا ۱۹۶۱ ئی تمام کریه، ل سالا ۱۹۶۱ ئی بوویه پیشمه رگه و پشکدار بوویه د شوره شا ئه یلوولئ، د ناقبه را سالتین ۱۹۶۱-۱۹۶۶ ئی بوویه نفیسه ری فه مانده عیسئ سوار ل ده فه را ده وک، پشکدار بوویه د کردارا لیدانا گازخانا عهین زالدا، پیشمه رگه ی شوره شا گولان بوویه، نوکه ل زاخو دژیت.

قه^(۱)، پێشمه‌رگه‌ حسێن‌ عه‌لی ره‌شید پشکدار بوو د‌ ئەفنی کرداریدا وه‌ک پشته‌فان، به‌حس‌ دکه‌ت " ئەم‌ شیان‌ پلانا هاتییه‌ دارشتن‌ ب‌ ته‌مامی ئەنجام‌ بده‌ین و ئارمانجا مه‌ یا سه‌ره‌کی گرتنا کومپانیا گازا عه‌ین‌ زاله‌ بوو"^(۲).

رژێما عیراقی ده‌ست‌ کر ب‌ هه‌وین‌ گرتنا خه‌لکی کوردستان و فروکین عیراقی ژێ ب‌ به‌رده‌وامی بوردومانا ده‌فه‌ری کرن و زیان‌ گه‌هاندن‌ خه‌لکی سقیل^(۳)، رێقه‌به‌ری کومپانیی‌ کو نافنی ئەوی (دێرک‌ دانکورت) بوو، ئیک‌ بوو ژ ئەوان‌ که‌سێن‌ وه‌کو دیل‌ هاتی گرتن‌ و دوو ئەندازیارین‌ بریتانی، بارزانی برۆسکه‌کا پیروژباهیئ‌ بو عیسی سوار و پێشمه‌رگه‌یی هنارت و فه‌رمان‌ دا ئەوان‌ دیلیت‌ بیانی بنیڕیته‌ باره‌گایئ‌ وی، کو هنارتین‌ بارزانی پێشوازی لئ‌ کر و ریز لئ‌ گرت، ریک‌ پئ‌ هات‌ دان‌ بو هه‌ر جه‌ه‌کی کوردستان ل‌ دویف‌ هه‌زا خو لئ‌ بگه‌رن^(۴)، هه‌روه‌سا پێشمه‌رگه‌یی د‌ ئەفنی کرداریدا (۳۲) کلاشینکوف و (۲) ره‌شاش‌ بده‌ست‌ که‌فتن^(۵).

هه‌ر دیسان‌ بارزانی گوته‌ رێقه‌به‌ری کومپانیی‌ و هه‌ردوو ئەندازیارین‌ بریتانی، تو یئ‌ ئازادی کا ته‌ دقیت‌ ب‌ کیشک‌ ریک‌ی فه‌گه‌ریه‌قه‌ بریتانا، ب‌ ریکا حکومه‌تا عیراقی یان‌ تورکیا یان‌ ئیرانئ‌، ئەو بوو ریکا ئیرانی

(۱) مسعود بارزانی، شوهرشا ئەیلولی، ژێده‌ری به‌ری، به‌رگی سێیه‌م، ل‌ ۹۴.
 (۲) چاڤێکه‌فتن‌ دگه‌ل‌ حسێن‌ عه‌لی ره‌شید، سیمیل، ۲۵ئ‌ ته‌باخا ۲۰۲۳ئ‌. حسێن‌ عه‌لی ره‌شید، ل‌ گوندی مسریکی ل‌ سالا ۱۹۴۶ئ‌ ژ دایک‌بوویه، به‌رنیاسه‌ ب‌ حسێن‌ سویری، خواندنا خو یا سه‌ره‌تایی ل‌ ده‌وکی تمامکرییه، ل‌ سالا ۱۹۶۱ئ‌ بوویه پێشمه‌رگه‌، پشکدار بوویه د‌ کردارا عه‌ین‌ زاله‌دا، ل‌ سالا ۱۹۶۶ئ‌ بوویه ئامر س‌ری، ل‌ سالا ۱۹۹۳ئ‌ بوویه جیگری سوپایئ‌ هیزا سیلیکی، ل‌ سالا ۲۰۲۲ئ‌ ب‌ مه‌دالیا بارزانی نه‌مر هاتییه‌ خه‌لاتکرن، نوکه‌ ل‌ زاخو دژیت.
 (۳) حید نجم‌ عبد‌ مراد، المصد‌ر‌ السابق، ص ۱۳۶.
 (۴) مسعود بارزانی، ژێده‌ری به‌ری، به‌رگی سێیه‌م، ص ۹۵.
 (۵) چاڤێکه‌فتن‌ دگه‌ل‌ ئیسماعیل محه‌مه‌د ئیسماعیل به‌راو‌ری، زاخو، ۲۰ئ‌ ته‌باخا ۲۰۲۳ئ‌.

بۆخۆ هەلبژارتن، بارزانی چەندین پێشمەرگە کرهه د خزمەتا واندا هەتا کو گەهاندين ئیرانی و چوونه بریتانیا، ب گەهشتنا خۆ دیدار ل رادیو (BBC) یا بریتانی ئەنجام دا، ئاماژە دانە کردارای عەین زاله و قارهمانیا پێشمەرگە ی و دۆزا ملله تێ کورد و لایه نێ دلوقانیا پێشمەرگە یی و بارزانی^(۱)، پۆلیس ژ ی مانە د دەستێ پێشمەرگە یدا وهك دیل پاش هاتن بهردان بهرامبه ر ئازادکرنا رێکخستیی کورد ئەوین د زیندان و گرتیخاتی ن رژیمی فه ل موپسل و جهین دیتر^(۲).

ئارمانج ژ تۆمارکرنا داستا عەین زاله ژماره کا خالین گرنج بوویه، ژوان خالان وهك بهرسفدانهك بۆ هیرشا حکومه تێ ل سهر دهقه را باتیفا و شکاندنا ئەوی بیدەنگیا راگەهاندا حکومه تێ و دهوله تین ههف توخیب ل دژی شۆره شا کوردی^(۳)، هه ر دیسان نیشا حکومه تا عیراقی بدهن کو دهستێ پێشمەرگە ی هنده درێژه نه تنێ دگه هیت ناوچین چیا، دشیت خۆ بگه هینن جهین دهشت ژ ی و هه ر جهه کێ دیتر و ئەفه دهستێ مه گه هشته عەین زاله و جهه کێ دهشت و دویره دهست ژ ی بوویه^(۴).

حکومه تا عیراقی ژۆر پروپاگنده د راگەهاندا خۆدا دکرن کو چ شۆره ش نینه ته نه ا هندهك ئالوزیین هۆزانه و دی ب دوماهیک هی ن و هندهك یاخیوونیت پاشقه ماینه و حکومه تێ چاره سه رکرن، ئەفێ کرداری دهنگ فه دا بۆ خه لکی دیار بوو کو شۆره شه کا مه زنه و پروپاگندین حکومه تا عیراقی هه می ئاشکرا بوون و بنه وه ی هاتن

(۱) وصفی حسن ردینی، ژێده ری به ری، ل ۱۰۲.

(۲) سعید حمو، مذكرات أمر لواء المشاة، بغداد، ۱۹۷۷، ص ۵۲.

(۳) شیخ مووسێ وه رمیلی، شۆره شا ئەیلول ل دهقه را زاخو، دهوک، ۲۰۰۰، ل ۵۲.

(۴) مسعود بارزانی، ژێده ری به ری، به رگی سییه م، ل ۹۴.

زانین^(۱)، ژ بەر کو کومپانیا گازا عەین زالە بسپۆرین بیانی تیدا کاردکرن، ب لیدانا جھین هوسا و بارمەتکرنا کاربەدستین بیانی و ئازادکرنا ئەوان دئی دەنگوباس بەلاف بن، بارزانی دڤیا بالا راگەھاندنکارین بیانی و گرنگیدانا ریکخراوین جیھانی بو ئازار و نەخوشین کوردان بکیشیت ل ژیر شەر و ویرانکاریا رژیمین عیراقی یین ئیک ل دویش ئیک، بارزانی دڤیا دەنگی دۆزا کوردی بگەھیتە وەلاتین روژئاڤا^(۲).

ڤی کردارا لەشکەری یا جووری ل عین زالە دەنگدانەڤە کا راگەھاندنی یا مەزن ل ناڤ کورد و کومەلین نیڤدەولەتیین وەلاتاندا پەیدا کر، ژ ئەنجامی ئەڤی کرداری پیتەدان و دەنگڤەدانا شوڤەشی دوو جارکی بوو، بەرامبەردا پلەیا ناڤوانگیا حکومەتی هاتە خوار چونکی نەشیان دامەزراوە کا خو یا گرنگ بیارین^(۳).

هەر دیسان کرداری زۆر کاریگەریا خو هەبوویە ل سەر ورەیا لەشکەری عیراقی و بی باوەریهک پەیدا بوو^(۴)، بەرامبەری هندی ورەیا پێشمەرگەیی و جەماوەری کورد زۆر بلندبوو، ڤیانا خەلکی ب شیوەکی گشتی بو پێشمەرگەیی و کوردایەتی زیدە بوو، ژ ئەنجامی ئەڤی چەندی ژمارە کا گەنجین دەڤەرا بادینان گەهشتنە ریزین پارتی و پێشمەرگەیی^(۵).

سەرەرای دەنگڤەدانا ئەڤی کرداری ژ لای میدیایی ڤە ل سەر

(۱) د.رزگار، المصدر السابق، ص ۵۹.

(۲) دانا دامز شمدت، رحلة الى رجال الشجعان في كردستان، ترجمة: جرجیس فتح الله، اربیل، ۲۰۱۲، ص ۲۷.

(۳) مسعود بارزانی، ژیدەری بەری، بەرگی سێهەم، ل ۹۴-۹۵.

(۴) د.رزگار، المصدر السابق، ص ۶۱.

(۵) وصفی حسن ردینی، ژیدەری بەری، ل ۹۲.

ئاستۆ عیراقۆ و چه‌ن‌دین وه‌لاتین بیانی فه، کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن یا ئابووری ژۆ هه‌بوویه، پشتی به‌لاقبوونا ده‌نگوباسۆ ئه‌فۆ کرداری ل وی ده‌می، خودائین کومپانیین گازۆ هزر د هندیدا کر کو بخۆ هنده‌ک که‌نالین په‌یوه‌ندی‌کرنۆ فه‌بینن ل گه‌ل سه‌رکردایه‌تیا شو‌ره‌شا کوردی، بو پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندی و ده‌ستکه‌فتیت خۆ یین گازۆ و وه‌به‌ره‌هینانا خۆ ل عیراقۆ^(۱)، دلته‌نگی که‌فتبوو ناف کومهل و ده‌وله‌تین بیانی ئه‌ویین به‌رژه‌وه‌ندیین گازۆ ل عیراقۆ هه‌ین^(۲).

دروستبوونا په‌یوه‌ندیا کومپانیا ل گه‌ل سه‌رکردایه‌تیا بزافا نه‌ته‌وه‌یا کوردی و ئیمزاکرنا ریکه‌فتنا تیکگه‌هشتنۆ دگه‌لدا، ب دلنیايقه‌ مفایه‌کۆ زۆر بو دۆزا کوردی و گه‌لۆ کوردۆ سته‌ملیکری هه‌بوو، ژ بلی ب ده‌سته‌فه‌هینانا هنده‌ک ده‌ستکه‌فتین دارایی، که‌ناله‌کۆ په‌یوه‌ندیین دروست بوو کو بشیت ئه‌وۆ په‌یوه‌ندیین مفای ژۆ وه‌رگریتن بو بلندکرنا ده‌نگۆ ره‌ئیا گشتی د به‌رژه‌وه‌ندا شو‌ره‌شیدا، فشارۆ بکه‌نه‌ سه‌ر رژییم و ده‌سته‌لاتدارین ئه‌وروپا دا‌کو زی‌ده‌تر گرنگی ب دۆزا ره‌وایا گه‌لۆ کورد بده‌ن^(۳).

هه‌ر هوسا ژ ئه‌نجامۆ کردارا عه‌ین زاله و شه‌ری هاتیه‌ کرن دوو هیلین به‌ره‌مه‌هینانا گازا خاف ب ئیکجاری و هیله‌کا به‌ره‌مه‌هینانا گازا خاف ب ریزه‌یا (۳۵٪) هاتن سوتن و ژناف برن، بو ماوه‌یه‌کۆ دریژ ژ کارکه‌فتی بوون، بیگومان ئه‌فۆ ماوه‌یۆ دریژ زۆر کاریگه‌ریا خۆ هه‌بوویه ل سه‌ر داهاات و ئابووری عیراقۆ، هه‌ر دیسان هه‌ر چ گازا د کوگه‌هاندا هه‌بوویه

(۱) د.رزگار، المصدر السابق، ص ۶۰.

(۲) مسعود بارزانی، ژیده‌ری به‌ری، به‌رگی سییه‌م، ل ۹۵.

(۳) د.رزگار، المصدر السابق، ص ۶۰.

هاته سوتن، هه‌روه‌سا ئامپیرین کومپانیا عه‌ین زاله ژ کار که‌فتن، ئە‌ه‌فی
هه‌می‌ی کار‌ی‌گه‌ریه‌کا مه‌زن هه‌بوویه ل سه‌ر ئابوور و ژمپیریاریا عیراقی^(۱).

ژ لایه‌کی دویقه هوسا خویا دبیت ژ راپۆرت‌ه‌کا وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌ یا بریتانی
کو هاتیه به‌لاف کرن ل ۷ئ شو‌باتا ۱۹۶۳ئ، کو هه‌له‌سه‌نگاندنا بارودۆخی
عیراقی یی نافخویی تیدا هاتیه کرن و دیارکریه کو سه‌نگا عه‌بدولکه‌ریم
قاسمی به‌ره‌ف لاوازیی یه، نه‌خاسمه‌ پشتی هه‌لگیرساندنا شه‌ری ل گه‌ل
بزافا کوردی ب ره‌نگه‌کی کو کومپانیین گازی نه‌شین ئە‌رکی لێگه‌ریان و
ده‌رئ‌خستنی ئە‌نجام بده‌ن، ئە‌ه‌فی راپۆرتی هوسا دیارکریه کو کپینا چه‌کی ژ
ئیکه‌تیا سو‌فیه‌تی ب کوژمه‌کی مه‌زن ژ بو‌ نافرنا مه‌ترسیین کوردان بوویه
ئه‌گه‌ری راوه‌ستیانا پرۆژه‌یین ئافه‌دانکرنی و به‌ره‌لافبونا بیکاری، راپۆرتی
هوسا دیارکریه کو که‌فتنا عه‌بدولکه‌ریم قاسم یا ئیزیکه و ده‌سه‌لاتدارین
نوی ل عیراقی دی پتر خو‌ ئیزیکی به‌ره‌یی روژنا‌فایی که‌ن^(۲).

پارتی دیموکراتی کوردستان مه‌ردانه به‌رسینگێ ئە‌وان هه‌ولین
حه‌لاندنا نه‌ته‌وا کورد گرتن و زنجیره‌کا گوتارا د روژناما خه‌باتدا به‌لاف
کرن، ئە‌و هه‌ول و که‌فنه‌به‌رست و ره‌گه‌زه‌په‌رستی ریسوا کرن، ژيانا
برایه‌تیا کورد و عه‌ره‌بان و ئیکه‌تیا نیشتمانی به‌رچا‌ف کر^(۳)، هه‌ردیسان
ئاماژه‌ دا به‌ندی‌ن دستوری ده‌مکی و دووپاتی ل هندی کر کو عیراق نه
هه‌می به‌شکه ژ نه‌ته‌وا عه‌ره‌بی یان ژ نیشتمانی عه‌ره‌بی، ژ به‌ر کو نه‌ته‌وا
کورد و ملله‌تی کورد دنا‌ف عیراقیدانه، ب ئە‌ه‌فی چه‌ندی عه‌بدولکه‌ریم

(۱) وه‌صفی حسن ردینی، ژیدهری به‌ری، ل ل ۹۳-۹۴.

(۲) احمد ساجر، المصد‌ر السابق، ص ۳۷.

(۳) مسعود بارزانی، ژیدهری به‌ری، به‌رگی دووه‌م، ل ۱۱۲.

قاسم سەرسورمان بوو و بپیار دا کو هەمەتا خو توندتر بکەتن دژی پارتی دیموکراتی کوردستان، ب شیۆهکی تایبەت دژی سەرکردین ئەوان و هەمەتا خو د هەمی روژناماندا چتر بکەن^(۱).

دەمی کردار ب دوماهیك هاتی، دەزگایین راگەهاندنا جیهانی ل پایتەختین جیهانی، دەنگوباسی کرداری پەخش کر و کردار هاتە شروقه کرن، هندهك كه نالا بهرنامه یین تایبەت دانان بو ئاخفتنی ل سەر میژوو یا کوردان و خەبات و شورەشا وان بو دەستفەهینانا مافین نەتەوایەتی و مروفاپەتی، کەفتنا ریقه بەری کومپانیا گازا عەین زالە وەکو بارمتە دەستێ پیشمەرگەیدا ئالافەکی راگەهاندن و پروپاگندی بوویە بو شورەشا کوردی و دۆزا کوردان یا رەوا^(۲).

ژ لایەکی دوێقه ژێ دقیا ل بربرا ئابووری بەدن و ژیدەرکی سەرەکی یی دارایی یی حکومەتا عیراقی لاواز بکەن، چونکە گازا کوردستانی دفرۆشت و ئەو پارە ددانە ب چەك و تەقەمەنی بو کۆشتن و تەپەسەرکرن مللەتی کورد، ئەفە پەيامەکە کو پیشمەرگە دشیت خو بگەهینیت هەمی ئارمانجین تایبەتمەند و گرنگیا خو یا سیاسی و ئابووری هەیی^(۳).

(۱) کاظم حبیب، المصداق السابق، ص ۲۹۱-۲۹۲.

(۲) د.رزگار، المصداق السابق، ص ۵۹.

(۳) د.عبدالفتاح علي يحيى البوتاني، الحركة القومية الكوردية التحريرية دراسات و وثائق، اربیل، ۲۰۰۴، ص ۳۳۷.

پشکا دووی: سیاسه‌تا عیراقی یا گازئی و هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ۱۹۶۳-۱۹۷۰:

ته‌وه‌ری ئیک: دانوستاندنن حکومتا عیراقی ل گه‌ل کومپانیین گازئی
۱۹۶۳-۱۹۶۶

ته‌وه‌ری دووی: یاسایا ژماره (۹۷) یا سالا ۱۹۶۷

ته‌وه‌ری سی: لیدانا گازا که‌رکوک ۲/۱ ئادارا ۱۹۶۹

ته‌وه‌ری ئێکی:

دانوستاندنۆن حکومه‌تا عیراقی ل گهل کومپانیۆن گازۆ ۱۹۶۳-۱۹۶۶:

سیاسه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسمی ب ئاراسته‌ی هه‌لوه‌شاندا هیزا نیشتمانی و سیاسیی عیراقی و خرابیا بارودۆخی ئابووری و جفاکی^(۱)، بکارهینانا هیژی دژی بزافا رزگاربخوازا کوردی، کافلکرن و بوردومانکرن گوند و شار و شاروچکین کوردستان، بوونه ئه‌گه‌ری لاوازبوونا ده‌سته‌لاتا حکومه‌تا عه‌بدولکه‌ریم قاسم ل عیراقی^(۲).

هه‌ر ل سالا ۱۹۶۲ی پلان بو کوده‌تایا دژی عه‌بدولکه‌ریم قاسم هاته دانان، ئه‌وه‌زی ژ هنده‌ک ئه‌فسه‌رین خانه‌نشین و هنده‌ک ژ ئه‌وان کو هیشتا د خزمه‌تیدا به‌رده‌وام بوون، زیده‌باری میلیشاتی مده‌نی یین به‌عسیا کو ژ چه‌ند هزار که‌سه‌کا پیکده‌اتن^(۳).

ل دوماهیا سالا ۱۹۶۲ی، حکومه‌تی پرۆژی یاسایا جیکرنا کومپانیا گازۆ بو خه‌لکی راگه‌هاندن، بوچوونین خه‌لکی عیراقی وه‌رگرتن به‌ری ئه‌فی یاسای جیبه‌جیبکهن، به‌لی به‌ری ئه‌ف یاسایه به‌یته جیبه‌جیکرن شو‌ره‌شا ۸ی شوباتا ۱۹۶۳ی ده‌ستپیکر، ئه‌ف یاسایه ما حبری ل سه‌ر کاغه‌زی^(۴).

(۱) که‌مال مه‌زه‌هر، کورد و کوردستان، ل ۳۷۸.

(۲) د.حامید مه‌حمود عیسا، کیشه‌ی کورد ل عیراقی (۱)، وه‌رگی‌ران: سواره قه‌لادزه‌یی، هه‌ولێر، ۲۰۱۴، ل ل ۴۵۳-۴۵۴.

(۳) فییی مار، میژووی نویی عیراقی، وه‌رگی‌ران له ئنگلیزییه‌وه: حه‌مه شه‌ریف حه‌مه غه‌ریب و شیرکو ئه‌حمه‌د حه‌ویز، هه‌ولێر، ۲۰۱۰، ل ۱۸۷.

(۴) د.احمد ساجر جاسم الدیلیمی، المصدا السابقی، ص ۳۲.

راپورتا پیلانا کوده‌تاین گه‌هسته ده‌ستت عه‌بدولکه‌ریم قاسم، به‌لئ نافرێ به‌اوهری ب ده‌سته‌لاتداریا خۆ‌هه‌بوو، بتنتی هنده‌ک که‌سایه‌تی یین سیاسی و ئەفسه‌ر وه‌ک (ئه‌لسه‌عدی و عه‌ماش) ده‌سته‌سه‌رکرن، ل ده‌ستپیکت چه‌ک بکارنه‌هینا هوسا هزرده‌کر هیزین ئه‌وی یین تایه‌ت دئی شین چاره‌سه‌ریا ئەفئ ئاریشی که‌ن و سنوره‌کی بو کوده‌تایئ دانن، به‌لئ ئەفئ کریاری پتر لئین ئیخسته‌ه کوده‌تایئ و ریکخه‌رین ئه‌وی، نه‌خاسمه‌ پارتا به‌عس پتر خۆ ئیزیکی ریکخه‌راوین جه‌ماوه‌ری کر و رژیانه‌ ل سه‌ر جاده‌یان^(١).

ئه‌ف بارودۆخ و کاودانین ل گوره‌پانا سیاسیا عیراقی د سه‌رده‌مئ عه‌بدولکه‌ریم قاسمدا رویداين، بوونه‌ ئە‌گه‌ر کو کوده‌تا په‌یدا بیت و ریکخه‌شکه‌ر بوو بو پارتا به‌عس و هنده‌ک ژ ئەفسه‌رین نه‌ته‌وه‌په‌رسین عه‌ره‌ب کو ل ٨ئ شوباتا ١٩٦٣ئ کوده‌تایئ ئە‌نجام بده‌ن^(٢).

پشتی رۆژه‌کئ ژ شه‌ر و کوشتنئ، هیزین کوده‌تایئ شیان بچنه‌ د ناف ئافاهیئ وه‌زاره‌تا به‌رگرییدا و ل ٩ئ شوباتئ عه‌بدولکه‌ریم قاسم و هه‌قالین ئه‌وی ب دیل گرتن، پاشان نافرێ ل گه‌ل هه‌قالین د گه‌لدا دادگه‌ه‌کرن و حوکمئ سیداره‌دانئ دانا ل سه‌ر و گولله‌بارانکرن و له‌شئ ئه‌وان ل سه‌ر شاشین ته‌له‌فزیونی نیشان دا، هوسا ده‌سته‌ه‌لاتا قاسم ب دوماهی هات^(٣).

(١) چارلز تریب، چه‌ند لاپه‌ره‌به‌ک ل مژوووی عیراق: لیکولینه‌وه‌یه‌کی به‌لگه‌نامه‌ییه له مژوووی عیراقی نوئ له‌سه‌ره‌تای دروستبوونی ده‌وله‌تی نوئ تا ناوه‌راسته‌کانی ٢٠٠٢، وه‌رگی‌رانی: مه‌حمه‌د حوسین و عه‌بدولقادر که‌له‌ور، پیداپوون: د.مه‌حمه‌د عه‌بدوللا کاکه‌ سوور، چاپی دووهم، هه‌ولێر، ٢٠١٠، ل ٢١٦.

(٢) د.مجید الخدوری، عیراق الجمه‌وری، قم، ١٣٧٦، ص ٢٦-٢٩.

(٣) فیبی مار، ژیده‌رئ به‌رئ، ل ١٨٧.

د روژا ئێکی یا کودەتاییدا، ئەنجومەنەکی نیشتیما نی بو سەرکردایەتیا شۆرەشی پیکهینا، ل دەستیپێکی ژ دوازدە ئەفسەرین بەعس و چوار ئەفسەرین نەتەووی یین عەرەب پیکهاتبوو، ئەنجومەنی نیشتیما نی سەرکردایەتیا شۆرەشی پەیرهوی دەستەلاتا بالا دکر، ب ئەقی شپۆهی کورسیا سەرۆکایەتی بەر ب عەبدولسەلام عارف کەفت، سەرەپایی کو بەعسی نەبوو، بەلێ سەرکردایەتیا ژمارەیه کا زۆر ژ لایەنگرین کودەتایێ د ناف ریزین سوپایدا دکر، جیگری سەرۆکی دا ئەحمەد حەسەن بەکر کو بەعسی بوو، د هەمان دەمدا نافیری بو سەرۆکی وهزیران^(۱).

بەری کودەتایا ۸ئ شوباتا ۱۹۶۳ئ، پارتا بەعس (تاهیر یەحیا) و ب ریکا (کەریم قەرەنی) کو ئەفسەرەکی کورد بوو، گفتوگۆ ل گەل سەرکردایەتیا پارتی کربوو^(۲)، پشتی رازەمەندیا بارزانی، مەکتەبا سیاسی ل ۱۸ئ نیسانا ۱۹۶۲ئ ئیبراهیم ئەحمەد سکریتیری پارتی د نامەکیدا پشتگریا پارتی بو کودەتاجیان ب دژی حکومەتا عەبدولکەریم قاسم راگەھاند و تیدا ئاماژە ب هندی دا، کو ئارمانجا شۆرەشا ئەیلوێ رووخاندنا حکومەتا عەبدولکەریم قاسم و بدەستقەهینانا مافی ئۆتۆنۆمی بو کوردستانا باشور، پەیدا کرنا حکومەتەکا دیموکراتی یا نوی بو عیراقی و دان ب دەستەلاتا بارزانی بدەن وەک حکومەتا ئۆتۆنۆمی یا کوردستان^(۳).

ل کانوونا دووی یا ۱۹۶۳ئ، کۆمبۆنەکا نھینی کو فۆئاد عارف ریکخستبوو، دناقبەرا نوینەری پارتی صالح یوسفی و نوینەری بەعسیا

(۱) چارلز تریب، ژیدەری بەری، ل ۲۱۸.

(۲) مەسعوود بارزانی، ژیدەری بەری، بەرگی سییەم، ل ۴۲۲.

(۳) سعد ناجی جواد، المصدەر السابق، ص ۷۶.

عه‌لی سالح ئەلئه‌سه‌دی ب ئاماده‌بوونا شه‌وکه‌ت عه‌قراوی هاته
 ئەنجامدان، د ئەقی کۆمبوونی‌دا به‌لین دابوو کوردان کو ئۆتۆنۆمی ل
 شینا لا مه‌رکه‌زیه‌تی جیبه‌جی بکه‌ن^(١).

رازیبوونا سه‌رکرده‌تیا پارتی بو به‌شکداریکرن و رووخانا رژێما قاسم
 دای، بو چه‌ند ئەگه‌ره‌کان دژقریت، وه‌کو خرابیا بارودۆخی ئابووری و
 جفاکی یی خه‌لکی کوردستان ل گه‌ل هی‌زا پێشمه‌رگه‌یی، سه‌رکرده‌تیا
 شو‌ره‌شا کوردی و که‌سایه‌تیا بارزانی ب خو ئاره‌زومه‌ند بوون، کو
 گه‌مارویا ئابووری یا ده‌قه‌رین کوردستان نه‌مینت^(٢).

که‌واته‌ نه‌خشی به‌عسیان د بواری سیاسیدا ده‌ستکه‌فته‌کی مه‌زن
 بوو بو ئەوان، ژ به‌رکو شیان هی‌زه‌کا سیاسی و جه‌ماوه‌ریا مه‌زن بکێشنه
 لای خۆقه‌ کو ئەوژی پارتی بوون، پشته‌فانیا ئەوان مسوگه‌ر بکه‌ن
 بیی کو چ به‌لگه‌نامه‌کی یا دکیومیته‌کا میژوویدا ئیمزابه‌کن^(٣).

د ئەقی بارودۆخیدا سه‌رکرده‌تیا پارتی، ژنافچوونا حکومه‌تا قاسمی
 ب سه‌رکه‌فته‌کا مه‌زن ل قه‌له‌م دا و هه‌ر ئیک ژ سالح یوسفی، شه‌وکه‌ت
 عه‌قراوی و فۆئاد عارف ل رادیویا به‌غدا، برۆسکین پیرۆزباهیی ب ناقی
 پارتی ل به‌عسیان کر^(٤)، پشتی هینگی ئەف برۆسکه‌یه‌ هاته‌ به‌لافکرن
 ب ناقی (ده‌ست له‌ مملانیی دوو شو‌ره‌شه‌که) پیرۆزباهی و پشته‌فانیا

(١) علی سنجاری، القضية الكوردية و حزب البعث العربي الاشتراكي في العراق، ج ١،
 دهوك، ٢٠٠٦، ص ٢٦.

(٢) ادمون غريب، الحركة القومية الكردية، بيروت، ١٩٧٣، ص ٦٨.

(٣) ئیبراهیم جه‌لال، خوارووی کوردستان و شورش ئەیلول، بنیاتان و هه‌لته‌کاندن
 ١٩٦١-١٩٧٥، ج ٣، سلیمانی، ١٩٩٩، ل ٩٣.

(٤) سعد ناجی جواد، المصدر السابق، ص ٧٧.

ئەف گورانکاریین نوی ل عیراقی دکر، هەرەسا بەلێنێن بەرۆی یین بەعسیان بۆ دۆزا مللەتی کورد ل کوردستانا باشور هینانە بیرا ئەوان، کو دگوت دئی ئۆتۆنۆمی دەینە کوردان^(١)، بەلێ رابەرین کودەتایی د بەرسقا برۆسکەیا واندا، چ نیەتین پاقر نەبوون و چ ئاستەیین گومانی بۆ چارەسەرکنا دۆزا کوردی نەبوون و چ نیشان نەبوون^(٢).

هەر ل دەستپێکا فەرمانرەواییا پارتا بەعس دوو ریبازین جودا هەبوون کانێ دئی چەوا سەرەدەری ل گەل دۆزا مللەتی کورد کەن، یا ئیکێ ل گەل بکارهینانا چەکی و هیزی ب دژی بزافا شۆرەشگیریا کوردی بوون ب مەبەستا ژ چەککنا پێشمەرگە، یا دووی ل گەل هندێ بوون کو ئەو سیاسەتا دووبەرەکی ل گەل بزافا شۆرەشگیریا کوردی بکاربینن، دا ب قی ریکێ بزافا سیاسی یا کوردی ل عیراقی ب دوماهی بینن^(٣).

د بەرامبەری ئەقیدا، د نافع سەرکردایەتیا پارتیدا دوو بۆچوون بۆ سەرەدەریکرن ل گەل حکومەتا نوی یا بەعس ل عیراقی هەبوون، بۆچوونا ئیکێ ئەو بوو بەردەوامی ب بزافا چەکداری دژی حکومەتا نويا عیراقی بدەن، بۆچوونا دووی دگوت دئی شەری راوەستین و ب ریکین دبلۆماسی دانوستاندن ل گەل حکومەتا نوی یا عیراقی کەین^(٤).

هەر د ئەقی دەمیدا برۆسکەیه ک ژ لایێ هەندەک سیاسەتمەدارین

(١) ابراهیم جەلال، ژێدەرۆی بەرۆ، ل ٩٥.

(٢) د.کوس قفطان، الانتفاضات البارزانية صفحات من الحركة القومية التحررية الكردية في النصف الاول من القرن العشرين، السليمانية، ٢٠٠٢، ص ٢١٤.

(٣) د.عبدالفتاح علي يحيي البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكردية...، ص ٢٣٠.

(٤) ابراهیم جەلال، ژێدەرۆی بەرۆ، ل ٩٤-٩٥.

پارتیغه بو بارزانی هاته ئاراسته‌کرن و تیدا خوڤیاکرن، کو نوکه ده‌رفه‌ته ئەم ل دوژمنی بده‌ین، به‌ری ئەو جهینن خو بگرن، پیدفیه ئەقی دەرفه‌تی ژ دەست نه‌ده‌ین، ژ پیخه‌مه‌ت بده‌ستقه‌هینانا ئارمانجین شو‌ره‌شا کوردی و گه‌لی عیراقی ب گشتی^(١).

د هه‌مان ده‌مدا و ل سه‌ر فه‌رمانا بارزانی ل ١٢ ئی شو‌باتا ١٩٦٣ ئی شه‌ری چه‌کداری هاته راگرتن و ئەف فه‌رمانه ل سه‌ر هه‌می بنگه‌هینن پيشمه‌رگه‌یی ل کوردستان هاته به‌لافکر^(٢).

ل ٥ ئی ئادارا ١٩٦٣ ئی حکومه‌تا عیراقی شانده‌ک ب سه‌رۆکاتیا تاهر یه‌حیا فریکره کوردستان، ئەف شانده هه‌لگرین به‌یاناما سه‌رکردایه‌تیا ئەنجومه‌نی نیشتمانی یی شو‌ره‌شی بوون، کو ئەنجومه‌نی د ئەقی به‌یانامیدا راگه‌هاندبوو: "ل سه‌ر بنه‌مایین لامه‌رکه‌زیه‌تی دی ریز ل مافین کوردان هیته‌گرتن"، ئەقی نافه‌رۆکی وه‌کر کو بارزانی ئەقی به‌یانامی ره‌تبه‌ت، هه‌ره‌شه ل شاندا نافبری کر کو ئەگه‌ر هه‌تا دوماهیا مانگا ئاداری داخوایین گه‌لی کورد جیبه‌جیی نه‌که‌ن، دی چاره‌کا دی شه‌ر ده‌ستپیکه‌ته‌فه^(٣).

پاشان سه‌رکردایه‌تیا شو‌ره‌شا کوردی پرۆژه‌کی دی ئاماده‌کر و تیدا هوسا هاتبوو کو: "جه‌خت ل داخوایا ئۆتۆنومیی دکر، ژ پرۆژی فیدرالیی پتر بوو، تیدا داخواز کربوو، سوپایه‌کی کوردستانی ل شینا سوپایی عیراقی ل ده‌فه‌ری کوردی بدامه‌زینن و پشکا داهاتی گازی

(١) بو دیتنا ده‌قی بروسکی بنیره: شازین هیرش، ژیده‌ری به‌ری، ل ١٤٣-١٤٤.

(٢) ئیبراهیم جه‌لال، ژیده‌ری به‌ری، ل ١٣٢.

(٣) مسعود البارزانی، ژیده‌ری به‌ری، به‌رگی سییه‌م، ل ١٢٤-١٢٥.

ل سهر بنیاتنی ژمارا ئاکنجین خه‌لکی بیت"، ئەف پرۆژه سهرکردایه‌تیا شۆره‌شا کوردی دا ده‌ستنی به‌پررسین حکومه‌تا عیراقی^(١).

پشتی ئەفی ده‌می رژیما عیراقی شانده‌کئ ملی ب سهرۆکاتیا فائیق سامرائی فریکره کوردستانن بۆ دانوستاندنن ل گهل سهرکردایه‌تیا شۆره‌شا کوردی^(٢)، ل نیژیکی رانیی شاندى حکومه‌تا عیراقی ل گهل سهرکردی شۆره‌شا کوردی بارزانی کۆمبوون، به‌لی نه‌گه‌هشتنه چ نه‌نجامان؛ چونکه بیروبۆچووینن ژیک جودا هه‌بوون، ل ١١ ئادارا ١٩٦٣ ئی نه‌نجومه‌نی سهرکردایه‌تیا نیشتمانی یا شۆره‌شی، به‌یاننامه‌ک راگه‌هاند، تیدا به‌حسنى سیاسه‌تا حکومه‌تا عیراقی به‌رامبه‌ری پرسا کوردی و داخوازیین شۆره‌شی کربوو^(٣)، به‌لی ئەفی به‌یاننامی داخوازیین گهل کورد به‌رجه‌سته نه‌کربوون، له‌ورا بارزانی راویژکاریا نه‌ندامین سهرکردایه‌تیا شۆره‌شی کر و پاشان ل گهل خه‌لکی کوردستانن روینشتن^(٤)، گه‌هشتنه ئەوی نه‌نجامی کو شانده‌کئ کوردی به‌نیڤنه به‌غدا بۆ دووباره گه‌توگۆکرنن، ل ٣٠ ئادارا ١٩٦٣ ئی شانده‌کئ کوردی ب سهرۆکاتیا جه‌لال تاله‌بانی گه‌هشتنه به‌غدا^(٥).

پشتی چه‌ندین هه‌ول و بزاقین سهرکردایه‌تیا شۆره‌شا کوردی ل گهل

(١) شلومو نکدیون، الموساد في العراق و دول الجوار انهيار الامال الكردية و الاسرائيلية، ط ٢، ترجمة: بدر عقيلي، بيروت، ١٩٩٨، ص ١٠٦.

(٢) مسعود البارزانی، ژیده‌ری به‌ری، به‌رگی سییه‌م، ل ١٢٦.

(٣) س.ج.ادموزندز، کرد و ترک و عرب، ترجمة: جرجیس فتح الله، بغداد، ١٩٧١، ص ١٤.

(٤) د.سعد ناجی جواد، المصدر السابق، ص ١٠٥.

(٥) بۆ ناڤه‌رۆکا هه‌ردوو به‌یاننامه به‌نیڤه‌ شازین هێرش و نزار محهمه‌د، به‌لگه‌نامه پارتی دیموکراتی کوردستان (بالی مه‌کته‌بی سیاسی و بالی بارزانی) له‌ چه‌ندین به‌لگه‌نامه‌ی میژوویدا ١٩٦٤-١٩٧٠، چ ٢، سلیمانی، ل ل ٢١-٢٣.

حکومه‌تا عیراقتی بۆ بده‌ستفه‌هینانا مافین گه‌لی کورد، حکومه‌تا عیراقتی ژ پیخه‌مه‌ت ژنافرنا شۆره‌شا کوردی و ب هاریکاریا تورکیا و ئیران و سوریای، ل ١٠ی حوزیرانا ١٩٦٣ی شهر دژی شۆره‌شا کوردی راگه‌هاند^(١).

د رادیویا به‌غدادا هه‌ره‌شه‌ دکر، هه‌ر که‌سی پشته‌فانیا بارزانی د بزاقا رزگاربخوازا کوردیدا بکه‌ت، دئی ب توندی هیتته‌ سزادان و دگوت هه‌ر که‌سی بارزانی بکوژیت، دئی ب گوژمی سه‌د دیناری عیراقتی هیتته‌ خه‌لاتکرن^(٢).

ئه‌فی شهری به‌رده‌وامی کیشا و جاران عه‌بدولسه‌لام عارف بخۆ سه‌ره‌پرشتیا ئه‌فی شهری دکر، به‌لی د گه‌رمه‌گه‌رما ئه‌فان رویداناندا حکومه‌تا ئیکه‌تیا سوؤقیه‌ت نه‌رازیبوونا خۆ راگه‌هاند کو حکومه‌تا عیراقتی شهری ب دژی بزاقا رزگاربخوازا کوردی بکه‌ت^(٣).

ل ٩ی ته‌موزا ١٩٦٣ی وه‌زیرئی ده‌رفه‌یی ئیکه‌تیا سوؤقیه‌ت (غرومیکۆ) بالیوژین عیراق و ئیران و سوریای ئاگه‌هدارکرن کو دقیت ئه‌فی هیرشا ل سه‌ر بزاقا رزگاربخوازا گه‌لی کورد براوه‌ستین^(٤)، به‌لی ئه‌فی شهری به‌رده‌وامی هه‌بوو هه‌تا چریا ئیکتی ١٩٦٣ی، ده‌می عه‌بدولسه‌لام عارف ل ١٨ی چریا دووی ١٩٦٣ی دووباره‌ ده‌رگه‌هی دانوستاندنی ل گه‌ل بزاقا رزگاربخوازا کوردی فه‌کر، هوسا هزر دکر کو هیژین عیراقتی

(١) رفیق ره‌حمان مام خول، مسته‌فا بارزانی ژیان و رۆی هه‌لوئستی له‌ پيشهاته سیاسیه‌کاندا ١٩٥٨-١٩٧٠، هه‌ولتیر، ٢٠١٢، ل ١١٦.

(٢) مسعود بارزانی، ژیدهری به‌ری، به‌رگی سینه‌م، ل ١٠٥.

(٣) غسان شربل، "جلال الطالبانی يتحدث"، مجلة الوسط، العدد (٣٥٧)، ١٩٩٨/١١/٣٠.

(٤) که‌مال مه‌زه‌هر، ژیدهری به‌ری، ل ٩٨.

بزافا کوردی یا بێزار کری ئەو دۆ دەست ژ داخوایین خۆ بەردەن^(١).
بو چەسپاندنا دەستەلاتداریا خۆ و بنبرکنا دەستەلاتداریا
بە عسیان و بێدەنگکنا شەری، ئەگەر خۆ ب شیوەیەکی کاتی بیت
حکومەت نەچارکریبوو ب رێکەکا ئاشتیاوە دەستپێکەت، لەورا ئەوان
ژی رێکا دانوستاندنا هەلبژارت، ئەوژی وەکو پینگاڤەکا تەکنیکی ب
مەبەستا بەدەستقەهینانا دەمی رهخساییی و دەستپێکنا شەرەکی نوی
دژی بزافا رزگاربخووا کوردی^(٢).

ل سەر ئەقێ بنچینی و ل سەر بانگەشا حکومەتی، شیخ بابا عەلی
چاف ب سەرۆک وەزیران و سەرۆک کۆماری دکەفیت، هەردووکان
ئامادەبیا خۆ یا تەمام بو رێگەچارەکا ئاشتیاوە بو دۆزا مللەتی کورد
دەبرپری و بابا عەلی راسپارد کو بارزانی ئاگەھدار بکەت، ئەوژی ب
رێکا ھنارتنا نامەکی بو بارزانی ل ٢١ی کانوونا ئیکتی ١٩٦٣ی، بارزانی ل
٢٦ی کانوونا ئیکتی ١٩٦٣ی بەرسقا ئەوان ب نامەکی دا و تیدا ئامادەیا
خۆ دیارکرب دەستپێکنا کفتوگۆیان و پێشوازیکرنا ئەوان و شانیدی
حکومەتی ل رانی^(٣)، بەلێ حکومەتی ب رێکا عەمید عەبدولعەزیز
جەلەبی داخووا ژ سەرکردایەتیا کوردی کر کو شانیدی ئەوان بچیتە
بەغدا بو دانوستاندن، بەلێ کورد ل سەر داخوایا ئەوان رازی
نەبوون^(٤)، پاشان حکومەتی سەرکردایەتیا کوردی ئاگەھدار کر کو

(١) مسعود بارزانی، ژێدەرۆی بەرێ، بەرگی سییەم، ل ل ١٠٦-١٠٧.

(٢) فرهاد عونی، "انطباعات عن احتفاء ابناء کویسنجی بزیاة البارزانی لمدينتهم"،
مجلة كولان العربي، العدد (١٨)، اربیل، تشرین الثاني، ١٩٩٧، ص ٤٥.

(٣) غسان شربل، المصدر السابق.

(٤) محمود الدرّة، القضية الكردية، بیروت، ١٩٦٦، ص ص ٢٣٥-٢٤١.

دى شاندى حكومه‌تى ل ٣٠ى كانونا دوويى ١٩٦٤ى گه‌هسته رانىى، هوسا هه‌ردوو شاند بو گفوتگوكرنى گه‌هشتنه جهى مه‌به‌ست، ب تنى گفوتگوگويان گه‌هشتنه ريكه‌فتنى^(١)، ل ١٠ى شوباتا ١٩٦٤ى ناڤه‌روكا ئه‌ڤى ريكه‌فتننامى هاته راگه‌هاندن^(٢)، ل دويڤ گوتنا هنده‌ك زيده‌ران بارزاني بخو ل گه‌ل عه‌بدولسلام عارف ريكه‌فتنامه مۆركريه، به‌لى ريكه‌فتنامه ب ناڤى خو ئيمزكريه نه‌ك وه‌ك سه‌روكى پارتى^(٣)، حكومه‌تى و بارزاني جوداجودا ئه‌ڤ به‌ياننامه راگه‌هاند^(٤).

عه‌بدولسلام عارف گه‌هسته ئه‌وى باوه‌ريى كو ئه‌گه‌ر شه‌ر ل گه‌ل بزافا رزگاريوخوازا گه‌لى كورد به‌رده‌وام بيت دى بيته ئه‌گه‌رى ژناڤچوونا ژيرخانا ئابووورى و نه‌مانا ئيمناهى و ئاسايشا عيراقى، له‌ورا تاهيريه حيا راسپارد كو حكومه‌تا نوى يا عيراقى پيكيينيت و ل گه‌ل كوردان بكه‌ڤيته دانوستاندنا هه‌تاكو دگه‌هنه چاره‌سه‌ريه‌كا دوماهيكى بو كيشا كوردى^(٥)، پشتى چه‌ندين دانوستاندنا بزافا رزگاريوخوازا كوردى و حكومه‌تا عيراقى ل ١٠ى شوباتا ١٩٦٤ى گه‌هشتنه ريكه‌فتنى، ئه‌وژى حكومه‌تا عيراقى دانپيدان ب مافين گه‌لى كورد كرد دستورى به‌روه‌ختى عيراقيدا،

(١) كونتر دشتر، احفاد صلاح الدين الايوبي، الكورد الشعب الذي يتعرض للخيانة والغدر، ترجمة: عبدالسلام بروارى، دهوك، ٢٠٠٠، ص ٢٥٨.

(٢) مسعود بارزاني، زيده‌رى به‌رى، به‌رگى سييه‌م، ل ١٥١.

(٣) د.اسماعيل حصاف، المسألة الكردية في العلاقات الدولية بعد الحرب العالمية الثانية، اطروحة دكتوراة غير منشورة، موسكو، ١٩٨٥، ص ص ٨٥-٨٦.

(٤) اراس حسين الفت، بابا علي و دورة السياسي في العراق ١٩١٢-١٩٧٠، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٩، ص ١٠٦.

(٥) سنان صادق حسين الزيدى، سياسة الولايات المتحدة الامريكية تجاة العراق عهد الرئيس عبدالسلام عارف شباط ١٩٦٣ - نيسان ١٩٦٦، بغداد، ٢٠٠٩، ص ١٢٨.

دهه‌مان رۆژدا بارزانی راه‌ستاندنا شه‌ری راگه‌هاند^(۱).

ژ لایه‌کۆ دویقه پێشهاتین خو یین سیاسی ل عیراقی و گوهورینا ده‌سته‌ه‌لاتداریا عه‌بدولکه‌ریم قاسم بوو ئەگه‌ر کو کومپانیین بیانی یین گازۆ ل عیراقی ئەه‌ف بارودۆخۆی نوی ب ده‌رفه‌ت دیت، داهاستی عیراقی گه‌هاندە (۱۴.۳٪) داکو نیه‌تا خو یا پاقرۆ بوۆ حکومه‌تا عیراقی دیارکه‌ن، به‌لۆ حکومه‌تا نوی یا رژد بوو ل سه‌ر جیبه‌جیکرنا یاسایا ژماره (۸۰) و کره‌ده‌ستیکه‌ک بوۆ ده‌رئێخستنا یاسایا کومپانیا گازا نیشتیمانی یا عیراقی یا ژماره (۱۱) ل ۸ئۆ شوباتا ۱۹۶۴ئۆ، گرنگترین یاسا بوو د وی ده‌میدا ده‌رکه‌فتی، دفتی یاساییدا هوسا هاتبوو کو کومپانیا گازا نیشتیمانی مافی به‌ره‌مه‌پینانی د وان هه‌می ده‌فه‌راندا هه‌یه، ئەفین ژ کومپانیین بیانی یین گازۆ وه‌رگرتین ل دویف یاسایا ژماره (۸۰)^(۲).

پارتی دیموکراتی کوردستان نه‌رازیبوونا خوۆ به‌رامبه‌ری ئەفۆ یاسایۆ ده‌رکر؛ چونکی هوسا د یاساییدا هاتبوو کو خوۆمالیکرنا گازۆ و ئیکگرتنا ئیشتراکی بیت، به‌لۆ پارتی دیموکراتی کوردستان ب دژی ئەوۆ هزرۆی بوو، کو هه‌می پارتان د تیک ریکخستندا کۆمه‌که‌ن، له‌ورا هنده‌ک کۆمبوون ل ۶-۹ئۆ گولانا ۱۹۶۴ئۆ هاتنه‌ ئەنجامدان و ل دوماهیکی بپیاره‌ک دا تیدا هاتبوو: "هزرا یه‌کگرتنا پارتان و ریکخراوین سیاسی ل عیراقی د یه‌ک ریکخراوا نه‌ته‌وه‌یی یا عه‌ره‌بیدا

(۱) ندیم احمد الیاسین، المسألة الكردية مواقف و منجزات، منشورات وزارة الاعلام، سلسلة الكتب الاعلامية (۶۰)، ۱۹۷۵، ص ۴۰-۴۱؛ موسی مخول، الاكرد من العشيرة الى الدولة، بیروت، ۲۰۱۳، ص ۲۰۴-۲۰۵.

(۲) هارفي اکونور، الازمة العالمية للنفط، ترجمة: عمر سكاوي، القاهرة، ۱۹۶۷، ص ۴۳۹؛ محسن الموسوي، المصدر السابق، ص ۸۵.

ب دژی کاودانیین نوکه یین واقعی عیراقینه، و ب دژی ئیرادا خه‌لکی عیراقی و گه‌لی پیشفه‌چوون و گه‌شه‌کرنا بزاقا نیشتیمانیا دیموکراتیه ل عیراقی، هه‌روه‌سا مانا نه‌هیلانا بزاقا رزگاربخوازا کوردیه و ئەف هزره پشته‌فانه بو رژێما دکتاتوری..."^(١).

ژ لایه‌کی دویقه دستوری نوی یی عیراقی، ئەوی ل ٢٦ی نیسانا ١٩٦٤ی هاتیه راگه‌هاندن هیثیی کوردان ژناقبرن؛ چونکه ب روهنی به‌حسی مافین گه‌لی کورد نه‌کربوون^(٢)، هه‌روه‌سا ئەفی دستوری دانپیدان ب چ ریکخستین سیاسی ل عیراقی نه‌کربوون ژ بلی (ئیکگرتنا ئیشتراکی یا عه‌ره‌بی)، واته نه‌دهیلا چ پارتەك ل عیراقی کارئ سیاسی بکه‌ت^(٣)، ئەف چه‌نده بو ئەگه‌ری دلگرانیا سه‌رکردایه‌تیا بزاقا رزگاربخوازا کوردی، پشتی چه‌ندین بزاقین دی یین کوردی بو چاره‌سه‌رکرنا کیشا کوردی و دانپیدانا عیراقی ب مافین کوردا، به‌لی چ ئەنجام نه‌بوون و له‌ورا ل ده‌ستپیکا نیسانا ١٩٦٥ی دووباره شه‌ر دناقبه‌را هه‌ردوولایاندا ده‌ستپیکر^(٤).

ژ لایه‌کی دویقه پشتی دانوستاندنن به‌رده‌وام ل گه‌ل کومپانیین گازی، حکومه‌تا عیراقی ل گه‌ل کومپانیین گازا عیراقی گه‌هشتنه ریککه‌فتنی ل حوزیرانا سالا ١٩٦٥ی، ئەف چه‌نده بوو ئەگه‌ری

(١) سعد محمد حسن، الاحتکارات النفطية العراق قراءة في التاريخ و الاستراتيجية، بغداد، ١٩٨٤، ص ٨٣.

(٢) اراس حسین الفن، المصدر السابق، ص ١٠٧.

(٣) علي ناصر علوان الوائلي، عبدالسلام عارف و دورة السياسي والعسكري حتى عام ١٩٦٦، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٥، ص ١١٤.

(٤) سنان صادق حسين الزيدي، المصدر السابق، ص ١٣٨.

زیده‌بوونا داهاستی عیراقی^(۱)، داهاستی عیراقی ل ساللا ۱۹۶۳ئی کو (۱۱۴.۵) ملیون دینارین عیراقی بوون، ل ساللا ۱۹۶۵ئی گه‌هسته (۱۳۵.۴) ملیون دینارین عیراقی، واته ریژا زیده‌بوونا داهاقی بوو (۹.۱٪)، به‌لی ئه‌قی زیده‌بوونی به‌رده‌وامی نه‌کیشا ل سالین پاشتردا به‌ره‌ف کیمبوونی فه چوو ژ به‌ر سیاسه‌تا کومپانیین گازئی ژ بوو فشارکرنی ل سهر حکومتا عیراقی^(۲).

سه‌ره‌رای به‌ستنا ئه‌قی ریکه‌فتنی به‌لی هوسا دیار بوویه کو به‌ندین ئه‌وی نه‌هاتنه بجهئینان ژ لایئ کومپانیین گازئی فه، کومپانیا گازا نیشتمانی نه‌شیا کاری ل ئه‌وان ده‌قه‌ران بکته ئه‌وین ژ کومپانیا گازا عیراقی وه‌رگرتین، هه‌روه‌سا حکومتا عه‌بدولره‌حمان به‌زاز یا ئیکئی (۲۱ئی ئه‌یلولا ۱۹۶۵ئی - ۶ئی ته‌باخ ۱۹۶۶ئی) نه‌شیا سیاسه‌ته‌کا گازئی یا جیگیر و روهن بدانیت^(۳)، له‌ورا ل ۶ئی ته‌باخا ۱۹۶۶ئی ده‌ست ژ کار کیشا، چونکی نه‌تیگه‌هشتن دناقبه‌را ئه‌وی و له‌شکه‌ریدا چیپوو و باوه‌ریا سه‌روکئی کوماری ژئی ده‌ست دا، ده‌مان ده‌مدا ناجی تالب (۶ئی ته‌باخ ۱۹۶۶ - ۱۰ئی گولان ۱۹۶۷ئی) بوو سه‌روکئی وه‌زیران، ده‌مان ده‌مدا وه‌زیری گازئی و قوناقه‌کا دپتر یا سیاسه‌تا حکومتا عیراقی ل هه‌مبه‌ر کومپانیین گازئی ده‌ستپیکر^(۴).

(۱) خمیس محمود شیبب السنیسی و د. وائل علی احمد النحاس، "موقف الاحزاب العراقية من بعض الاحداث الوطنية والعربية (۱۹۶۳-۱۹۶۸)", مجلة كلية التربية الاساسية، المجلد ۱۴، العدد (۴)، ۲۰۱۸، ص ۳۱۹.

(۲) چالز تریب، زیده‌ری به‌ری، ل ۲۳۴.

(۳) د. فاضل عباس مهدي، التنمية الاقتصادية و التخطيط في العراق ۱۹۶۰-۱۹۷۰، بیروت، ۱۹۷۷، ص ۱۷۰.

(۴) یوریس راتشکوف، النفط والسياسة الدولية، تعريب: خطر زكريا، دمشق، ۱۹۷۴، ص ۲۴۷.

پشتی مرنا سه‌روکئی عیراقی عه‌بدولسلام عارف ل ١٣ ئیسانا ١٩٦٦ ئی ب رویدانا که‌فتنا فروکه‌یا وی^(١)، برایی ئه‌وی عه‌بدولره‌حمان عارف ل جهی ئه‌وی هاته دانان و هه‌روه‌سا عه‌بدولره‌حمان به‌زاز به‌رده‌وامی دا پوستی خو وه‌ک سه‌روک وه‌زیرین عیراقی (١٨ ئیسانا ١٩٦٦ ئی - ١٥ ئی ته‌باخ ١٩٦٦ ئی)^(٢)، ئه‌ف چه‌ندا هه‌ئ بوو جهی دلخوشیا سه‌رکردایه‌تا بزافا رزگاریخوازا کوردی و پیشنیارا ب دوماهیک هینانا شه‌ری ل گه‌ل حکومه‌تا عیراقی راگه‌هاندن د ئیزگه‌هی ده‌نگی کوردستانیدا، به‌لی ژ لای خۆه حکومه‌تا عیراقی هیرشه‌کا توندا له‌شکه‌ری ل ٣ ئایارا ١٩٦٦ ئی دژی کوردان ده‌ستپیکر^(٣) و ئه‌نجامین وی ل سه‌ر ئاستی له‌شکه‌ری زور د ئه‌رینی بوون، له‌ورا سه‌روکئی عیراقی عه‌بدولره‌حمان عارف سه‌روک وه‌زیرین خو عه‌بدولره‌حمان به‌زاز راسپارد کو دانوستاندن ل گه‌ل سه‌رکردایه‌تیا بزافا رزگاریخوازا کوردی ئه‌نجام به‌ده‌تن ب مه‌به‌ستا راوه‌ستاندا شه‌ری و گه‌هشتنا چاره‌سه‌ریه‌کی، له‌ورا پشتی دانوستاندن کورت دناقبه‌را هه‌ردوو لایه‌ناندا ل ٢٩ ئی حوزیرانا ١٩٦٦ ئی به‌یاننامه‌یه‌کا (١٢) برگه‌ی هاته راگه‌هاندن^(٤).

(١) ابراهیم رسول حسین العاری، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٩٦٨-١٩٧٣، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية للعلوم الانسانية، جامعة كربلاء، ٢٠١٧، ص ٣٠.

(٢) حیدر سمیر صالح، الاوضاع السياسية لکرد العراق في عهد الرئيس احمد حسن بکر ١٩٦٨-١٩٧٩ دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة البصرة، ٢٠١٩، ص ٤١.

(٣) هیزین پیشمه‌رگه‌ی دربه‌کئی له‌شکه‌ری یی جه‌رگ بر وه‌شاندنه له‌شکه‌ری عیراقی ل ١٢ تا ١٧ ئایارا ١٩٦٦ ئی، ل شه‌ری زۆک و هندرینی ژماره‌یه‌کا مه‌زنا کوشتیان و برینداران ژ له‌شکه‌ری عیراقی که‌فتن و قه‌باره‌یه‌کئی مه‌زنی چه‌کی و ئیخسیرا که‌فته ده‌ست پیشمه‌رگه‌ی، ب ره‌نگه‌کی کو حکومه‌تا عیراقی نه‌چار بوو ده‌ست ب دانوستاندن بکه‌ت دگه‌ل سه‌رکردایه‌تیا کوردی. بو پتر ییزانیان بنیره: مسعود بارزانی، ژیده‌ری به‌ری، به‌رگی سییه‌م، ل ١٧٩-١٨٠.

(٤) شاکر خدوی محوی، القضية الكردية في العراق المعاصر، ترجمة: عبدی حاجی، ده‌وک، ٢٠٠٨، ص ٣٣٣-٣٣٥.

ژ لایئ خۆفه سه‌رکردایه‌تیا بزاقا رزگاربخوازا کوردی، ئەف پینگافه ب به‌رزۆ نرخاند و دیارکرن کو ئەف ده‌ستپیکه کاره‌کۆ دروسته ژ بو‌قه‌دیتنا چاره‌یه‌کۆ ژ بو‌ دۆزا کوردی و په‌یداکرنا ئیمناهییا سیاسی ل سه‌رانسه‌ری عیراقی^(۱).

ئەف چه‌نده ریئ ل هه‌مبه‌ر حکومه‌تا عیراقی خۆشکر کو ئیدی به‌یتر بچیته دانوستاندنان ل گه‌ل کومپانیی گازۆ، نه‌خاسمه پشتی حکومه‌تا ناجی تالب هاق، هه‌روه‌سا سه‌رۆک کۆمارۆ عیراقی عه‌بدولره‌حمان عارف ل ۱۶ ئی چریا دووی ۱۹۶۶ ئی سه‌ره‌دانا کوردستانۆ کری ژ بو‌ په‌یداکرنا باوه‌ریئ دنابقه‌را هه‌ردوو لایه‌ناندا و ب دوماهیه‌ینانا شینوارین شه‌ری^(۲).

ژ لایئ خۆفه سه‌رۆک وه‌زیرین عیراقی ناجی تالب د داخویانییه‌کیدا دیار کر کو سیاسه‌تا عیراقی د بواری گازۆیدا یا روون و ئاشکرایه و یا گۆنجایه ل دویش یاسایا ژماره (۸۰) ئی کو سیاسه‌تا به‌ری نوکه کو کومپانیین بیانی ئەو بتنی خودانیین گازۆنه ئەف چه‌نده ب دوماهییک هات، له‌ورا دقیت بتنی کومپانی بریکاری ده‌وله‌تی بیت و دا دیارکرن کو حکومه‌تا عیراقی دی به‌ره‌ف سیاسه‌تا ده‌رئخستنا یاساین گازۆ یین پشتگیریا کومپانیا گازا نیشتیمانی دکهن^(۳).

ژ لایه‌کۆ دویشه رویدانیین ۵ ئی حوزیرانا ۱۹۶۷ ئی و په‌یدا‌بونا شه‌ری عه‌ره‌ب - ئیسرائیلی، ده‌سته‌ه‌لاتدارین عیراقی به‌ره‌ف پشکداریی

(۱) حیدر سمیر صالح، المصدر السابق، ص ۴۳.

(۲) فاضل رسول، کردستان والسیاسة السوفینیة فی الشرق الاوسط، ترجمة: غسان نخسان، بغداد، ۲۰۰۸، ص ۲۸۷.

(۳) مجید خدوری، العراق الجمهوری، بیروت، ۱۹۸۴، ص ۳۸۳.

برن، نه‌خاسمه پشتی عیراقی پشکداریا له‌شکهری د ئه‌فی شه‌ریدا کری و، ئیدی سیاسه‌تا عیراقی یا گازی به‌ره‌ف ئه‌فی چه‌ندیقه چوو کو حکومه‌تین ئه‌میریکا و بریتانی و هولهندی و فره‌هنسی چ مفایئ ژ ئیمتیاژین گازی ل عیراقی نه‌بینن، ل ژیر فشارا ره‌ئیا گشتی یا عیراقی حکومه‌تا تاهیر یه‌حیا بریارا راه‌ستاندنا هنارتنا گازی دا بو ئه‌وان وه‌لاتین پشته‌فانیا ئیسرائیلی د شه‌ریدا کرین^(١).

سه‌باره‌ت هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ژ سیاسه‌تا گازی یا عیراقی یا نوی ل هه‌مه‌ری وه‌لاتین پشته‌فانین ئیسرائیلی کری، روژنامه‌یا (التأخي) زمانحالی فه‌رمی یی پارتی د گوتاره‌کیدا ل ژیر نافی (واجب الشعب تجاه الاوجاع الراهنه - ئه‌رکی گه‌لی ل هه‌مه‌ر ره‌وشا نوکه) تیدا هاتیه کو ملله‌تین عیراقی ب عه‌ره‌ب و کوردین خوڤه و ملله‌تین دیتر ئیک هه‌لوئسته و یی ئیکگریته ژ بو نه‌هیلانا دوژمنکاریی ل سه‌ر ده‌وله‌تا عیراقی و ب ئیکگریته کورد و عه‌ره‌بان دی سه‌رکه‌فتنا میژووویی بو عیراقی هیته تو‌مارکرن^(٢).

د گوتاره‌کا دیترا روژنامه‌یا (التأخي) دیارکریه کو ملله‌تی کورد دی بیه زیره‌فانه‌کی باوه‌رپیکری بو پاراستنا عیراقی و دلنایبی دایه کو کورد دی ب هه‌می ره‌نگا پشته‌فانیا له‌شکهری عیراقی د بجه‌ئینانا ئه‌رکی خو یی گریدایی پاراستنا عیراقیدا که‌ن^(٣).

(١) حمید فجر ذیاب الدیلمی، التطورات الاقتصادية في العراق ١٩٦٣-١٩٦٨، اطروحة دکتوراه غیر منشوره مقده‌ا الی مجلس کلیة التریة، جامعه‌ المستنصریة، ١٩٩٩، ص ١٨٩.
(٢) التأخي (الجریة)، العدد (٢٥)، بغداد، ١٩٦٧/٥/٣.
(٣) المصدر نفسه.

پارتی دیموکراتی کوردستان پشته‌فانیا سیاسه‌تا حکومه‌تا عیراقی کریه، ل هه‌فرکیا عه‌ره‌بی - ئیسرائیلی، و دیارکریه کو رۆلۆ عیراقی یی گرنگ بوویه د پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین عه‌ره‌بی و دیارکرنا پیلانا راگواستنا فه‌له‌ستینان بۆ وه‌لاتۆ که‌نه‌دا و ئوسترالیا^(۱).

ژ لایه‌کی دویشه روژنامه‌یا (التأخي) ره‌خه‌ییین توند ئاراسته‌ی جفاتا نه‌ته‌وه‌ییین ئیکگرتی کریه، سه‌باره‌ت شکه‌ستنا ئه‌وان د چاره‌سه‌رکرنا مملانییا دناقبه‌را عه‌ره‌ب و ئیسرائیلیدا و دیارکریه کو جفاتا نه‌ته‌وه‌ییین ئیکگرتی کار ژ بۆ پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین ئیسرائیلی کریه^(۲).

هه‌روه‌سا د گوتاره‌کا دیتردا په‌سنا هیزا ئه‌سمانی یا عیراقی کریه و رۆلۆ ئه‌وۆ د بۆمبه‌بارانکرنا له‌شکه‌ری ئیسرائیلیدا و رویروبوونا فروکین ئیسرائیلی د شه‌ری شه‌ش روژیدا^(۳).

د گوتاره‌کیدا روژنامه‌یا (التأخي) په‌سنا رۆلۆ حکومه‌تا عیراقی کریه، د برینا گازیدا بۆ وه‌لاتین پشته‌فانیا ئیسرائیلی کری و په‌سنا کارۆ دامه‌زراندنا کومپانیا نه‌فتا نیشتیمانی کریه، دیارکریه کو ئه‌ف چه‌ندا هه‌نی د پشته‌فانیا حکومه‌تا عیراقیدا بیت و دۆ کومپانیین گازۆ نه‌چار که‌تن ل ژۆر سیاسه‌تا عیراقی کاربکه‌ن^(۴).

هه‌روه‌سا روژنامه‌یا (التأخي) پشته‌فانیا خو دیارکریه بۆ سه‌ره‌دانین سه‌روکۆ عیراقی عه‌بدولره‌حمان عارف کرین بۆ قاهیره و موسکو و

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۰)، بغداد، ۱۹۶۷/۸/۹.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵)، بغداد، ۱۹۶۷/۸/۱۲.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۲۸۲)، بغداد، ۱۹۶۸/۶/۳۱.

(۴) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۲)، بغداد، ۱۹۶۷/۸/۱.

دیمه‌شق و عومان و کویت و ریا، دیارکریه کو کورد دخوازن ملله‌تین عه‌ره‌ب و موسلمان د‌ئیکگرتی بن ل هه‌مبه‌ر ئاسته‌نگین ژ به‌ره‌بی روژئا‌فایقه بو په‌یدا دبن^(۱)، و ب ئاشکرا ره‌خنه ل دوژمنکاریا ئیسرائیلی ل سه‌ر وه‌لاتین عه‌ره‌بی گرتیه و داخواز کریه کو دقیت ره‌ئا گشتی یا جیهانی ل دژی ئه‌قی دوژمنکاریی براوه‌ستیت^(۲).

ژ لایه‌کی دویشه و ل دویشف ئفیسینا مه‌سعود بارزانی د پهرتووکا خودا دبیت، "ل ۵۰ی حوزیرانا ۱۹۶۷ی شانه‌کی فرمی یی حکومه‌تا عیراقی ژ به‌غدا به‌ره‌ف گه‌لاله‌ شه‌هات و چا‌فیکه‌فتن دگه‌ل مه‌لا مسته‌فا بارزانی ئه‌نجام دا، داخوازیان ئه‌وان ئه‌و بوو کو ل ده‌می له‌شکه‌ری عیراقی ل به‌ره‌بی به‌ره‌نگاریی و ل شه‌ری دژی ئیسرائیلی، پيشمه‌رگه‌ چ بزاف و لقین و هیرشان ل دژی عیراقی ئه‌نجام نه‌ده‌تن، هه‌روه‌سا داخواز ژ سه‌رکردی کورد کریه کو هیزه‌کا (۵۰۰۰) که‌س ژ پيشمه‌رگه‌ ب سه‌رکردایه‌تیا ئدریس بارزانی پشکداریا له‌شکه‌ری عیراقی بیت وه‌کو هیمایی برابه‌تیا کورد و عه‌ره‌ب و دژایه‌تیا ئه‌وان بو ئیسرائیلی^(۳).

ژ لایی خوقه‌ سه‌رکردی بزافا رزگاریخوازا کوردی، شاندی نافبری دلنیا کر کو پيشمه‌رگه‌یی کوردستانی هیچ بزافه‌کا له‌شکه‌ری ل دژی له‌شکه‌ری عیراقی ناکه‌تن و هه‌روه‌سا داخواز ژ شاندی نافبری کر، کو یا باشت ئه‌وه په‌یوه‌ندیی ب جه‌مال عه‌بدولناسر بکه‌ن و بزافا راوه‌ستاندنا شه‌ری بکه‌ن و پيشینیا شکه‌ستنا له‌شکه‌ری عه‌ره‌بی ل هه‌مبه‌ر له‌شکه‌ری

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۱۸)، بغداد، ۱۹۶۷/۸/۲۷.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۲۰۸)، بغداد، ۱۹۶۷/۱۱/۲۶.

(۳) مسعود بارزانی، ژیدهری به‌ری، به‌رگی سینه‌م، ل ۱۹۴.

ئیسرائیلی کرێه، ئەه‌ف چه‌ندا هه‌ژی بوو ئە‌گه‌ر کو عه‌ره‌بێن شو‌فینی بێژن ل ده‌می زفرینا ئە‌وان ژ گرتنا ئیسرائیلی دۆ ئیکسه‌ر هین به‌ره‌ف کوردستانی چن، بو ژن‌افرنای ئیسرائیلیا دووی^(۱).

ژ لایه‌کی دوێقه پارتی دیموکراتی کوردستان ب ریکا زمانحالی خو روژنامه‌یا (التأخي)، ره‌خنه ل سیسته‌می حوکمرانیا عه‌بدوله‌رحمان عارفی (۱۹۶۸-۱۹۶۶) گرتیه و د‌گوتاره‌کی‌دا ئاماژه ب ئە‌وێ چه‌ندی دایه‌ کو پیکهاته‌یا حکومی یا نوی، نوینه‌ری‌ن راسته‌قینه‌ بێن هیزین نیشتمانی بخو‌فه نه‌گرتینه و هه‌روه‌سا ریزه‌یا کوردان ب دروستی ل دوێف به‌ندی‌ن ریکه‌فتنا ۲۹ی حوزیرانا ۱۹۶۶آ نه‌هاتیه دان^(۲)، د‌گوتاره‌کا دیت‌ر دیارکریه‌ کو مفا وه‌رگرتنا ژ سامانی سروشتی یی عیراقی‌ گری‌دایی بجهئینانا دیموکراسیه‌تییه، و دایه‌ دیارکرن کو بجهئینانا یاسا ژماره (۸۰) پیتفی ب حکومه‌ته‌کا مللی ژ بو په‌یدا‌کرنا ژبانی بو کومپانیا نیشتمانی هه‌یه، ل دریزه‌یا گوتاری دیارکریه‌ کو ئە‌و حکومه‌تین پشتی تیرمه‌ها ۱۹۵۸ی هاتینه‌ سه‌ر ده‌سته‌ه‌لاتداری، نه‌شیانیه‌ سامانی نیشتمانی د‌بواری چیکرنا که‌هه‌به‌ی یان هه‌ر بواره‌کی دیت‌ر‌دا مه‌زیخن، تنی کاری ئە‌وان ئە‌فه‌یه‌ کو ئە‌فی سامانی ل مانا خو بو سه‌ر ده‌سته‌ه‌لاتداری مه‌زیخن^(۳).

هه‌روه‌سا د‌گوتاره‌کا دیت‌ر‌دا دیارکریه‌ کو په‌یره‌وکرنا دیموکراسیی تاکه‌ ریکه‌ ل هه‌مه‌ه‌ر حکومه‌تی ژ بو به‌رسینک‌گرتنا کومپانیی گازۆ و

(۱) هه‌مان ژێده‌ر.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۳)، بغداد، ۱۹۶۷/۵/۱۱.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۰)، بغداد، ۱۹۶۷/۸/۹.

هێژین کۆلۆنالیزم^(١)، و دیارکریه کو تاکه ریک ژ بو پاراستنا سامانی نیشتمانی یی عیراقی گریدایی بجهئینانا دیموکراسیه‌تیه، ره‌خنه‌یین توند ل شیوازی حوکمرانیا عیراقی گرتینه کو ریگره ل هه‌مبه‌ر پیشکه‌فتنا ئەقی وه‌لاتی^(٢).

ژ لایه‌کی دویقه روژنامه‌یا (التأخي) دیارکریه کو بجهنه‌ئینانا ریکه‌فتنا ٢٩ ئی حوزیرانا ١٩٦٦ ئی دی بیه ئەگه‌ری به‌رده‌وامیا شه‌ر و پیکدادانا و ژنافچوونا ئابووری عیراقی و په‌یداوونا دووبه‌ره‌کیی دنافه‌را گه‌لین عیراقیدا، دیارکریه کو بجهئینانا ریکه‌فتنی و چاره‌سه‌رکنا کیشه‌یا کوردی تاکه ریکه ژ بو ئارامبوونا بارودۆخی نافخوی عیراقی و مه‌زاختنا داهاتی ئابووری عیراقی ژ بو ئافا و باشکرن و به‌یزبوونا عیراقی^(٣).

وه‌سا دیاردییت کو پارتی دیموکراتی کوردستان د ئەقی قوناغیدا داخوازا ئیکگرتنی کریه ژ مله‌تین عیراقی ژ بو پشته‌فانیکرنا حکومه‌تی بو نه‌هیلانا دوژمنکاریا کومپانیین گازی یین بیانی، ل سه‌ر ده‌وله‌تا عیراقی و ده‌ه‌مان ده‌مدا داخواز کریه کو مفا ژ سامانی سروشتیی عیراقی به‌یته‌کرن ژ بو، خوشگوزه‌رانیا مله‌تین عیراقی و بجهئینانا دیموکراسیه‌تی و ره‌خنه ل شیوازی حوکمرانیا عیراقی گرتیه کو ئەگه‌ر ب ئەقی شیوه‌ی به‌رده‌وام بیت، دی شه‌ر و پیکدانان په‌یدا بن و هه‌لوئستی حکومه‌تی ل هه‌مبه‌ر دانوستاندنا دگه‌ل کومپانیین بیانی.

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (٣٠٣)، بغداد، ١٩٦٨/٧/٢.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (٢٤٨)، بغداد، ١٩٦٨/٣/٢٨.

(٣) التأخي (الجريدة)، العدد (٨٧)، بغداد، ١٩٦٧/٧/٢٧.

ته‌وه‌ری دووی:

یاسایا ژماره (٩٧) یا سالا ١٩٦٧:

عه‌بدولره‌حمان عارف ل نیسانا ١٩٦٦ ئی سه‌روکاتیا کۆماری وه‌رگرت، ئه‌وه‌ژی پشتی برایی ئه‌وی عه‌بدولسلام عارف د رویدانه‌کا ته‌مومژاوی یا فروکیدا گیانی خو ژ ده‌ستدایی، هه‌روه‌سا عه‌بدولره‌حمان به‌زاز وه‌زاره‌تا خو یا دووی ل ١٨ ئی نیسانا ١٩٦٦ ئی پیکتینا، حکومه‌تی هوسا راگه‌هاند کو دی ئه‌نجامین گفتوگۆیین به‌ری ل گه‌ل کومپانیین گازۆ راگه‌هینت، و دی بریارا حکومه‌تا عیراقی پاراستنا به‌رژوه‌ندیین عیراقی بیت کو ل گه‌ل ریکه‌فتنناما دوماهی بگۆنجن، ئه‌وا کو ل گه‌ل هنده‌ک ده‌وله‌تین به‌ره‌مه‌ینه‌ریین گازۆ یین عه‌ره‌بی ئه‌فی دوماهی کرین، ب تایه‌ت ژ ی ل گه‌ل کومپانیین ئه‌وین کو د به‌رژوه‌ندییا عیراقیدا نادهرکه‌فن^(١).

د کونگری گازۆ یی عه‌ره‌بیدا ٦-١٣ ئی ئادارا ١٩٦٧ ئی ل به‌غدا، عه‌بدولره‌حمان به‌زاز ته‌که‌ز ل سه‌ر هندۆ کر، کو پیدقیه ئه‌و هه‌می ئاسته‌نگین دکه‌فنه د رییا خو‌مالیکرنا گازیدا به‌ینه چاره‌سه‌رکرن و ئه‌فی بابه‌تی ب هه‌ردوو لایه‌نین ئه‌رینی و نه‌رینی و ئفه به‌ینه خواندن، هه‌روه‌سا به‌زاز زیده دکه‌ت و دیژیت: "...ئه‌م ژ خو‌مالیکرنی ناترسین، ئه‌م نابیژین ژ ی مه‌ سو‌باهی خو‌مالیکرنا گازۆ دقیت، به‌لی ئه‌ز دیژم مافی هه‌ر ده‌وله‌ته‌کییه رابیت ب خو‌مالیکرنا گا‌زا خو ئه‌گه‌ر دیت یا

(١) احمد فوزی، عبدالسلام عارف سیره‌ته محاکمه‌ته مصرعه، بغداد، ١٩٨٩، ص ٥٦-١٧٠.

پیدفیه و ئەف چەندە دئی ل پاشەرۆژی بۆ مە دیاربیت، پشتی هەول بۆ ئەفی بابەتی دەیتە کرن، بەرژەوهندیا وەلاتی د خۆمالیکرنیدا دینیت، لەورا دەست ژئی بەرنادەین"^(۱).

بئی کو بەزاز چ پینگاڤا بۆ خۆمالیکرنا گازئی پاقیژیت، ل ۶ی تەباخا ۱۹۶۶ی دەست ژ کارکیشانا خۆ پیشکیشی سەرۆک کۆمارئی عیراقئی کر، ئەوژی ژ بەر ئەوی هەفرکیا دناقبەرا ئەوی و لەشکەریدا و نەبوونا هەقبەندیئ دناقبەرا ئەوی و سەرۆکاتیا کۆمارئیدا"^(۲).

سەبارەت هەلوئستی پارتی ژ ئەفان پیشهاتین گریدایی بابەتی گازئی قە، هەر ل دەستیپیکا هەولین خۆمالیکرنا گازا عیراقئی ل گەل ئەفی پینگافی بوو، و ئیدوانین جوداجودا دەربارە ی بیروبوچووئین پارتی بۆ خۆمالیکرنا گازا عیراقئی هاتنەدان، ژ لایئ بەرپرسی پارتی قە و پشتەفانیا خۆ بۆ جیبەجیکرنا ئەفی بریارئ دەربەری، بەلئ دناکوک بوون ل سەر چەوانیا دابەشکرنا داھاتی ئەوی ل سەر خەلکی عیراقئی و گریدانا ئەوان ریکەفتنامەیین حکومەتا عیراقئی ل گەل ئەوان کومپانیین کو دئی گازا عیراقئی بەرھەم هینن، ژ بلئ کومپانیا نیشتیمانیا عیراقئی ئەوا کو ل ۸ی شوباتا ۱۹۶۶ی هاتیە دامەزراندن"^(۳).

هەرەسا دەیتە گوتن کو عەبدولرەحمان عارف ل ریکەکی دگەریا کو سەرۆک وەزیران عەبدولرەحمان بەزاز ژ جھئ ئەوی لادەتن، چونکە پینگافیئ ئەوی بۆ پەپوهندیئ ئەوی ل گەل

(۱) یوریس راتشکوف، المصدر السابق، ص ۲۴۷.

(۲) احمد ساجر، المصدر السابق، ص ۱۱۲.

(۳) جعفر عباس حمیدی، المصدر السابق، ص ۶۱-۶۷.

دهوله‌تین خودان گاز و خوُمالیکرنا گازا ناخۆ ب باشی نه‌ددیت، هوسا هزر دکر کو ریکه‌فتناما ۱۹۶۵ی باشترین ریکه‌فتنه^(۱).

ل ۹ی ئابا ۱۹۶۶ی حکومه‌ته‌کا نوی ب سه‌روکاتیا ناجی تالب هاته پیکهینان، نافبری بو سه‌روکۆ وه‌زیران ده‌مان ده‌مدا دبته وه‌زیری گازۆ^(۲)، ئەفیی حکومه‌تی ریکه‌کا نوی گرت جودا ژ حکومه‌تین به‌ری د بوارۆی گازۆدا، ئەف سیاسه‌ته‌ژی دگۆتارا ویدا دیار دبیت، "...ئه‌م دانپیدانی ب چ ریکه‌فتنامین هه‌یی (مه‌ره‌م پی ریکه‌فتنا ۱۹۶۵ی یه‌)، کو به‌ری نوکه هاتییه ئیمزا کرن ناکه‌ین، به‌لکو مه وه‌کو حکومه‌تا نوی سیاسه‌تا خو یا گازۆ یا جودا هه‌یه، ئەوژی ژ نفیسینا یاسایا ژماره (۸۰)ی هاتییه و جیبه‌جیکرنا ئەوۆ هه‌ر کومپانیین نیشتمانییه، ل نیزیک دی زه‌قییه‌ک بو ئەفان کومپانیان هیتته ده‌ستیشان کرن ل دویف نافه‌روکا یاسایا نافبری"، هه‌روه‌سا سه‌روکۆ وه‌زیران دبژیت: ئەف ریکه‌فتنامه‌یین کو دی ل گه‌ل کومپانیان بو چاره‌سه‌کرنا ئاریشین هه‌لاویستی هینه ئیمزا کرن، دی دیربن ژ ریکه‌فتنامه‌یا سالا ۱۹۶۵ی^(۳)، بیی کو چێ راسته‌که‌رن د یاسایا ژماره (۸۰)ی دا به‌ینه‌کرن^(۴).

پارتی ده‌رباره‌ی یاسایا ژماره (۸۰)ی د روژنامه‌یا (التأخي) دا نفیسینوو، کو ده‌رباره‌ی چاکسازیا یاسایا ژماره (۸۰)ی تیدا ده‌سته‌لاتداریا کومپانیین بیانی ل سه‌ر زه‌قیین عیراقی کیمکرینه، و ده‌بیت ده‌سته‌لاتداریا ئەوی بده‌نه کومپانیا نیشتمانی یا عیراقی و

(۱) عبدالله اسماعیل، المصدر السابق، ص ۱۰۳.

(۲) د.مجید الخدوري، المصدر السابق، ص ۳۷۶.

(۳) الثورة العربية (الجريدة)، العدد (۷۳۴)، بغداد، ۱۹۶۶/۱۱/۱۰.

(۴) المنار (الجريدة)، العدد (۳۶۹۳)، بغداد، ۱۹۶۷/۴/۶.

بلا کومپانیا گازا نیشتیمانی جیبه‌جیکارا یاسایا ژماره (٨٠)ی بیت، داکو هه‌ردوو ئارمانجین سیاسی و ئابووری بدهستفه بینیت و پشته‌فانیا ئابوور و داهاتی ده‌وله‌تی بکه‌ن^(١).

پرۆگرامی حکومه‌تا نوی ب سه‌رۆکاتیا ناجی تالب و ئەو پینگافین کو بو سیاسه‌تا گازئی هاقیتین، سیاسه‌ته‌کا راستگوی و روهن بو؛ چونکو بزافی بو هندی ذکر کو خه‌لکی عیراقی بخۆ مفایئ ژ گازئی و به‌روماک و داهاتی ئەوی بکه‌ن، بیی کو چ مفایه‌کی بچیک بو ژ ده‌رفه‌ی وه‌لاق بده‌رکه‌فیت^(٢).

ئەف کومپانیین به‌ری نوکه د بوونه خودان ئیمتیاژین جوداجودا سنوره‌ک بو هاته دانان و بتنی پیکهینانا ئەقی حکومه‌تی، ئەو بوونه بریکارین حکومه‌تی، نه‌دبوو چ پینگافه‌کی بیی حکومه‌تی پاقیژن بتنی ئەو یاسا و رینمایه نه‌بن ئەوین ژ ده‌وله‌تی ده‌رکه‌فن^(٣).

ئەفان یاسا و رینمایین حکومه‌تا نوی وه‌کر، کو پتر که‌توار و سیاسه‌تا حکومه‌تا عیراقی روهن بیت، نه‌خاسمه‌ژی سیاسه‌تا گازئی، له‌ورا پتر خه‌لکی پشته‌فان ل خو کۆمفه‌کر و پینگافین ویره‌ک ده‌فاقین و دژی که‌تواری پیشه‌سازیا گازئی ئەگه‌ر چنه‌بیت رۆلی خو دفی بواریدا دگیرا، به‌لی ده‌ست ژ کارکیشانا ئەوی ل ١٠ی گولانی وه‌کر کو ئەو نه‌شیت ئەقی سیاسه‌تی به‌نیته‌د بواری جیبه‌جیکریندا، ل ١٩ی تیرمه‌هی ١٩٦٧ی عه‌بدولره‌حمان عارف سه‌رۆک کۆماری، سه‌ید تاهر یه‌حیا راسپارد کو حکومه‌ته‌کا نوی پیکینیت، ئەوژی ل ژیر کارتیکرنا هیزا نیشتیمانی و

(١) التآخي (الجريدة)، العدد (٩٢)، بغداد، ١٩٦٧/٨/١.

(٢) الثورة العربية (الجريدة)، العدد (٧٤٢)، بغداد، ١٩٦٦/١٠/٢.

(٣) المنار (الجريدة)، العدد (٣٦٥٠)، بغداد، ١٩٦٧/٢/١٧.

فشارا ده‌نگۆ گه‌لی، داکو حکومه‌تا عیراقی بشیئت ئه‌فۆی سیاسه‌تا نو یا خۆمالیکرنا گازۆ جیبه‌جۆ بکه‌ت، دفا خۆ ژ کارتیکرن و کارلیکرتین نه‌رینین ئابووری دویر بیخیت^(۱).

ژ به‌رکو تاهیر یه‌حیا یۆ ب نافوده‌نگ بوو ب دژاتیا سیاسه‌تا روژئاڤا، گازیا ئه‌وی برینا په‌یوه‌ندیین عیراقی یین دبلوماسی بوو ل گه‌ل ویلایه‌تین ئیکگرتیین ئه‌مریکا و بریتانیا، و ب دژی هئارده‌کرنا گازۆ بوو بو ئه‌وان وه‌لاتان، ئه‌ف چهنده ل سه‌ری د لیدوانه‌کا خۆدا و نه‌خاسمه‌ پشتی بوویه سه‌روکۆ وه‌زیران دوویات کربوو^(۲).

هوسا ژ لیدوانا سه‌روکۆ وه‌زیران دیاردبیت کو گوهورینا ژ نشکه‌کیڤه‌ هه‌یه د سیاسه‌تا ده‌وله‌تا عیراقیدا، یا راستی ژی ئه‌وه کو به‌رسفه‌دانه‌که بو کاردانه‌فا خه‌لکۆ عیراقی و هیژا ئه‌وی یا نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌ی و هه‌ر ل ژیر فشارا ئه‌وی هیژۆ و کارتیکرنا ئه‌وی^(۳).

ل بن فشارا فان کاودانان و بلندبوونا هه‌ستۆ نیشتمانیپه‌روه‌ری، گه‌لی عیراقی ب دژی پروژین داگیرکه‌ر و به‌رژه‌وه‌ندیین داگیرکه‌ران، ده‌سته‌ه‌لاتداریا عیراقی نه‌چار بوو ل ۶ تبه‌باخا ۱۹۶۷ ی یاسایا ژماره (۹۷) بده‌ربیخیت^(۴).

ل دویف به‌ندی ئیکۆ یۆ ئه‌فۆ یاسای هه‌می ئه‌وه‌ردۆ هاتیه‌ ده‌ستینشانکرن بو کومپانیین نافخۆ ل دویف یاسایا ژماره

(۱) مجید خدوری، العراق الجمهوری، بغداد، ۱۹۷۴، ص ۳۳۵-۳۸۳.

(۲) محسن الموسوي، المصدر السابق، ص ۹۴.

(۳) حمید فجر ذیاب الدلیمی، عناصر قوة الدولة، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية، جامعة المستنصرية، ۱۹۹۰، ص ۱۹۰.

(4) Iraq National Oil Company, P.8.

(٨٠) بهيتته دان بو كومپانيين گازى يين نافخويى، ههروه سا ياسايا ژماره (٩٧) روخسارى سياسته تا گازا نيشتيمانى يا عيراقى دهستنيشان كر، بهندى (٣) ئى يى ياسايا نافبرى هوسا دياركربوو كو كومپانيا گازا نيشتيمانى دى كار بدهستكارى فه ل سهر ئهوى ئهردى كهت ئهوى كو بو هاتيه دهستنيشانكرن، كومپاني دهسته لاتا ئهوى چهندى يا هه ب شيوهيه كى راسته خو يانژى ب ريكا هه قبه نديين ل گه ل لايه نه كى دى سه بارهت گرنگيا ياسايا ژماره (٩٧) بو عيراقى، سه رووك كو مار عه بدولره حمان عارف دييژيت: "...عيراق بوو خودانا خو و ئهردى خو و نوكه دشيت بريارى ل سهر گازا خو بدهت، كو چهوا بهرى نوكه كومپانيين ئيستيعمارى ئهف برياره دد" (١).

ل دويشف ياسايا نويى، حكومه تا عيراقى كونترولكرنا پشكا هه ره مهزن ژ يه ده كى گازا خو كريه و نه خشه ريگه ك دانايه ژ بو دامه زراندا پيشه سازيا گازى يا نيشتيمانى يا سه ره خو، پينگافه كا وي رهك بوويه ژ بو رزگار بوون ل ژير هه ژمونا كومپانيين گازى يين بيانى (٢)، له ورا ره نكفه دانه كا توند ژ لايى ئه فان كومپانيان ل هه مبهرى ئه فنى ياسايى په يدا بوون، ل ١١ ئى ته باخا ١٩٦٧ ئى د به يانامه يه كيدا گه ف ل ئه وان لايه نان كرن يين هاريكاريا حكومه تا عيراقى ل هه مبهر دادگه يين ني فده وله تي دكه ن، و دياركريه كو ئه فان ناكو كيين دنا فبه را حكومه تا عيراقى و كومپانيين گازى په يدا بووين، ل دور ياسا ژماره (١١) يا سالا ١٩٦٤ ئى و ياسا ژماره (٨٠) ئى يا سالا ١٩٦١ ئى و ياسا ژماره

(١) الجمهورية، العدد (١٣٢٧)، بغداد، ١٩٦٧/٩/٢٥.

(٢) احمد ساجر جاسم الدليمي، المصدر السابق، ص ١٣٩.

(۹۷) یا سالا ۱۹۶۷ئی ل دادگههین تاییه تمه ند بهیننه چاره سه رکرن^(۱).

هه ر گریدایی ئه فی بابه تی حکومه تا بریتانیا نفیساره کا فه رمی ب ریکا بالیوزخانا سویدی بو حکومه تا عیراقی ل ۱۴ئی ته باخا ۱۹۶۷ئی فریکریه و تیدا دیارکریه، کو دزایه تیا ئه فان هه می یاسایان دکه تن و حکومه تا بریتانیا دی هه می ریکارا گریته بهر ژ بو پاراستنا بهرزه وه ندیین کومپانیین بریتانی^(۲).

سه ره رای ئه وان گه ف و نه رازیبووئین ل هه مبه ر ده ریخستنا ئه فی یاسای هاتینه پیش به لی ژ بو بجهئینانا ئه وی، حکومه تا عیراقی یاسایا ژماره (۱۲۳) ل ۴ئی ئه یلولا ۱۹۶۷ئی یا گریدای دامه زراندننا کومپانیا گازا نیشتمانی یا عیراقی ده ریخست^(۳).

ژیده ره ک یاسایا ژماره (۹۷) ب شوره شا گازئی ناف دکه ت و دبئیت: "... یاسایا ژماره (۹۷) شوره شا گازئی یا دووییه، تمامکه را شوره شا یاسایا ژماره (۸۰) یه، ئه فی یاسای ئه و ریکه ده ستنیشان کر یاکو پیدقیه ل سه ر بچن، و ئه فه کومپانیا گازا نیشتمانی ده ست ب کاروانی ئه وی کر"^(۴).

سه باره ت هه لوئستی پارتی دیموکراتی ژ ده ریخستنا یاسایا ژماره (۹۷) سالا ۱۹۶۷ئی ب ریکا روژنامه یا فه رمیا خو، کو زمانحالی ئه وی یی ئه وی ده می (التأخیر) بوو، گوتاره ک به لافکریه کو تیدا هاتییه: "... د

(۱) المصدر نفسه، ص ۱۴۰.

(۲) احمد ساجر جاسم الدیمی، المصدر السابق، ص ص ۱۴۰-۱۴۱.

(۳) المصدر نفسه، ص ۱۴۱.

(۴) خیرالدین حسیب، مستقبل العراق: الاحتلال - المقاومة - التحرير والديمقراطية، بغداد، ۲۰۰۳، ص ۲۶.

راستیدا ئەف یاسایه (٩٧) وه‌کو شه‌قه‌لیه به‌رامبه‌ری هه‌می ئەوان بزاقان ئەوین به‌ری و نوکه ئارمانجا ئەوان ئەو بوو بینه ریگر به‌رامبه‌ری ئارمانجین کومپانیا گازا نیشتیمانی و یاسایا ژماره (٨٠)ی یی، به‌لی خه‌لکی ب گشتی پيشوازیا ئەفیی یاسایی (٩٧) کر و پشته‌فانیا خو بو ئەوئی دیارکر، و ب دژی کومپانیین بیانی و بزاقین ئەوان یین کو کار ل سهر دکر ب دژی خو‌مالیکرنا گازا نیشتیمانی راوه‌ستیان^(١).

ل دور یاسایا ژماره (٨٠)ی پارتی هوسا دابوو خو‌یاکرن، کو یاسایا ژماره (٨٠)ی و کومپانیا گازا نیشتیمانی به‌ره‌می شو‌ره‌شا ١٤ی ته‌مو‌زا ١٩٥٨ینه، ژ لایئ ئابووریقه، شو‌ره‌ش شیا ئەفیی ده‌ستکه‌فتی بده‌ست بیخیت، و ئەف زه‌فیین ل بن ده‌ستی کومپانیین بیاندا ژ بن ده‌ستین ئەوان ده‌ریخیت و ریگ بو کومپانیا گازا نیشتیمانی فه‌کر کو ئەفان زه‌فییان بکاربینن و به‌ره‌می نیشتیمانی زیده بکه‌ن^(٢).

هه‌روه‌سا پارتی پشته‌فانیا ئەوان پینگافین حکومه‌تی کر کو ب دژی کومپانیین بیانی هافیتین، و زفراندنا ئەوان زه‌فیین نیشتیمانی ئەوین کو ژ کومپانیین بیانی وه‌رگرتین بو کومپانیا نیشتیمانی زفراندین، کو هوسا د به‌ندی (٣)ی بو یاسایا ژماره (٨٠)ی دا هاتبوو، ئەف زه‌فییه بمینته هه‌لاویستی و کار تیدا نه‌هیته کرن^(٣).

سه‌ره‌پایی فنان نه‌رازیبوون و گه‌فین بریتانیا، به‌لی عیراق هه‌ر یا رژد بوو ل سهر جبه‌جیکرنا ئەفیی یاسایا نوی یا حکومه‌تا ئەوئی ده‌رکری و، کار بو ری‌کخستنا ئەوئی کارگیریی دکر یا کو دا فیی

(١) التآخي (الجريدة)، العدد (٩٢)، بغداد، ١٩٦٧/٨/١.

(٢) التآخي (الجريدة)، العدد (٩٣)، بغداد، ١٩٦٧/٨/٢.

(٣) التآخي (الجريدة)، العدد (٩٣)، بغداد، ١٩٦٧/٨/٢.

سیاسەتی جێبەجێ کەت، ئەوژی کومپانیا گازا نیشتیمانیا عیراقی و ل ٤٤ ئی ئەیلولا ١٩٦٧ ئی بپارادەر کرنا یاسایا ژماره (١٢٣) ١١ و ئەف یاسایه ل ریککەفتی ٢١ ئی ئەیلولێ دەرچوو، ئەوژی دامەزراندنا کومپانیا گازا نیشتیمانیا عیراقی بوو، هەمی کارین ئەفێ کومپانیی گرییدی یاسایا ژماره (٩٧) ئی بوون^(١).

دەرچوونا یاسایا ژماره (١٢٣) دەستەهلاتا کومپانیا گازا نیشتیمانیا عیراقی د گەلەک بواراندا بەرفەرەتر لیکرن، و کەفتە ل ژیر چاقدیری سیاسی راستەخۆدا و سەربەخۆیه کا ئابووری دایب ب ریکا دانانا پیشەسازیا گازا نیشتیمانیا سەربەخۆ، ل ٣٠ ئی ئەیلولێ ئەنجومەنی وەزیران ل سەر راستقە کرنا و دووبارە پیکهینانا جقاتا کارگیری کومپانیی رازی بوو، ئەدیب جادر وەکو سەرۆکی جقاتا کارگیری هاتە دەستنیشانکرن، ئەحمەد عەبدولباقی جیگری ئەوئی، عەبدولا سیاب، عەبدولمنعمە سەید عەلی، خەره ئەلدین حەسیب، عەبدولحال سەگبان و فائیق هوشیار وەکو ئەندامین جقاتا ئیداری هاتنە دەستنیشانکرن و دوو ئەندام وەکو یەدەک هاتنە دانان، وەکر داکو جقاتا کارگیری کومپانیا گازا نیشتمانی یا عیراقی شیاین جێبەجێکرنا سیاسەتا نوی هەبیت^(٢).

ئەو سیاسەتا نوی یا حکومەتا عیراقی د بواری خۆمالیکرنا گازا نیشتیمانیا عیراقیدا شیا ئارامیهکی دناف خەلکی عیراقی پەیدا بکەت،

(١) الوقائق العراقية (الجريدة)، العدد (١٢٤٢)، بغداد، ١٩٦٧/٩/٢٦.

(٢) هاتییه وەرگرتن ژ: د.ک.و، الوحده الوثائقیه، مقررات مجلس الوزراء، العهد الجمهوری، المملف (٢٤) الجلسه (٨٥)، ١٩٦٧/٩/٣٠.

پیشوازیا ئەقی سیاستی ژ لای خەلکی عیراقی قە هاتە کەرن، ژ بلی دەنگی جادی گۆفار و رۆژنامەیی فەرمیی حکومەتی و گۆفار و رۆژنامەیی نەیی فەرمی پیشوازیا سیاستا نوی یا حکومەتی کر و هەندەک رۆژنامەخان پشەقانی سیاستا حکومەتی کر و داخوایا کەرن کو پیدقییە خەلکی عیراقی یی هاریکار بیت، رۆژناما (الخبەر) گوتارەکا تیروتهسەل ل سەر ئەقی سیاستی بەلاف کر، تیدا هاتبوو: "...خەلک دی پشەقانی هەر پینگاقەکا حکومەتی کەت ئەگەر بو ئاقارنا ئابووری نیشتمانی بیت"^(١)، هەرەسا رۆژنامەیا ئەلشەعبا هاتبوو کو دەبیت خەلکی عیراقی نە بتنی پشەقانی ئەقی بریاری بکەت بەلکو دبیت بەرەقانی ژ بکەت^(٢).

سەرەرای ئەوان پینگاقین حکومەتا عیراقی بو جیبهجیکرنا یاسایا خۆمالیکرنا گازا نیشتمانی عیراقی هافیتین و پشەقانی لایەنین جوداجودا یین خەلکی عیراقی، بەلی گەلەک بەرەست و ئاستەنگ کەفتنە د ریکا حکومەتا عیراقیدا بو جیبهجیکرنا ئەقی یاسای، ژ وان ژی د گیدی یاسایا نافبری بخو بوون چونکە گەلەک کیماسین یاسایی هەبوون و، هەقدژی دنابقەرەرا هەندەک برگین یاساین (٨٠) یا سالا ١٩٦١ی و (٩٧) یا سالا ١٩٦٧ی دا هەبوون، هەر بو ئووونە بەندی سیی یی یاسایا ژمارە (٨٠) یا سالا ١٩٦١ی هەقدژ بوو ل گەل بەندی دووی یی یاسایا ژمارە (٩٧) سالا ١٩٦٧ی^(٣).

(١) الاخبار (الجريدة)، العدد (٤٠٢)، بغداد، ٥ تشرين الاول ١٩٦٧.

(٢) الشعب (الجريدة)، العدد (٧٤)، بغداد، ٥ تشرين الاول ١٩٦٧.

(٣) سعد علام، موسوعة التشريعات العربية، قطر، ١٩٨٧، ص ٢٢.

ھەر ھەسا عیراقی پیدفۆ ب ھندی ھەبوو کو دانوستاندنی ل گەل ئەوان کومپانیین گازۆ بکەت ئەوین کو دی یاسایا گازۆ جیئە جی کەت، ئەو پینگاف ژۆ ھاقتۆ ب ریکادا ناگەرتی گازۆ ی سەر بەخۆ، ئەقە و ژبلی چەندین بەر بەستۆن دی، بەلۆ یا ژ ھەمیا گرنگتر ئەو بوو دووبارەقە کرنا دەرگەھە کۆ نوی ی ھەفکاری ی دنایبەرە عیراقی و کومپانیین گازۆ نەخاسمە ئەقۆین گریدای ی پروسیسا کۆنترۆل کرنا بەھای ی و بەرھەمی، کاربەدەستۆن عیراقی ھوسا دیت کو دەرگەھۆ ئیکانە بو جیئە جی کرنا ئەقۆن سیاسەتۆ ب ریکادا دامەزراندنا کومپانیا نیشتیمانیا عیراقی بیت ھەقەندی ل گەل ئیک ژ دەولەتۆن گازۆ یین ھەقال^(۱).

ل ۱۹ ئۆ کانوونا ئیکۆ ۱۹۶۷ ئۆ عەبدولرەحمان عارف دەر بارە ی سیاسەتا عیراقی یا گازۆ دبیژیت: "...سیاسەتا گازۆ یا عیراقی بەردەوام یا کارلێکرنا کومپانیین بیانی بوو، ئەوان کۆنترۆل ل سەر زیدەبوون و کیمبوونا بەرھەمی دکر ل دیق بەرژەو ھەندیین خۆ...، پشتی دەرکەفتنا یاسایا ژمارە (۹۷) مە پر یار دا پەیو ھەندیین مە یین گازۆ ل سەر بنیاتی تەندەران بن نە دەستکەفتان...، عیراق بخۆ دی کۆنترۆلی ل سەر داھاتی خۆمالی خۆ کەت، دقۆ بواریدا عیراق دی یا بەرھەف بیت ھەماھەنگی ل گەل ھەمی وەلاتۆن جیھانییدا بکەت"^(۲).

پشتی دەرکەفتنا ئەقۆن یاسای (۹۷) سالا ۱۹۶۷ ئۆ، عیراق ئازاد بوو د گریدانا گریبەست و ریکەفتاندا ل گەل دەولەتۆن جودا جودا و ل گەل ئەو کومپانیین گازۆ ئەقۆن بەری نوکە کار ل عیراقی دکر و ئەقۆن کار

(۱) محمد سلمان حسن، المصدر السابق، ص ۹۶.

(۲) بو خواندنا گوتارا سەرۆک کۆمارۆ عیراقی عەبدولرەحمان عارف بنیرە: الجمهورية (الجريدة)، العدد (۴۴۳)، بغداد، ۲۰ كانون الاول ۱۹۶۷.

ل عيراقى نه كرى، ئەف چەندە بوو ئەگەر كو عيراق خو ژ دەوله تين بریتانیا و ویلايه تين ئیکگرتين ئەمریکا دیربخت پشتی ٥٠ حوزیرانا ١٩٦٧ ئی هیرشا ئیسرائیلی بو سەر دەوله تین عەرهبی، عیراق خو نیزیکی هندەك دەوله تین دی بکەت و ل دەستپیکا ئەوان دەوله تا فەرهنسا بوو، حکومه تا عیراقى ریککه فتن ل گەل کومپانیا فەرهنسی (C.F.P) کر، داکو گازا باکورئ عیراقى بەرهم بینیت^(١)، بەلئ ئەفئ ریککه فتنئ ل دەستپیکئ سەرکه فتن ئەئنا، بەلئ هەر ژى جارەکا دی هەر دوو لایەن ریککه فتن، نه خاسمه بنتئ فەرهنسا ریککه فتناما خو ل گەل ئیرانى ل ٢٨ ئی تەباخ ١٩٦٧ ئی ئیمزاکرى و کارئ ئەوئ کەفتیه رۆژه لاتئ^(٢).

دەمئ شەرى ئیسرائیل بو سەر دەوله تین عەرهبان دەستپیکرى، ئەنجومه نئ وه زیرین حکومه تا عیراقى کومفە بوون و بریار ل سەر هندئ دا کو یاسایه کئ بدەرئخت کو عیراق گازا خو ل سەر دەوله تین بەشدارین شەرى ب دژئ دەوله تین عەرهب ل گەل ئیسرائیل بکرن و ریککه فتنئ ل گەل هندەك دەوله تین دی بکەن، ئەف پیشنیا ره ژ لایئ وه زیرین عەرهبیقه هاته دان^(٣).

لئ پارتى هوسا راگه هاند کو به رسنگرتنا کومپانیین بیانی د عیراقیدا و بریارا دەرکرناسایه کئ بو هنارتنا گازا نیشتمانی بو ژ

(١) طاهر خلف جبر البکاء، "حول سياسة العراق النفطية في العهد عبدالرحمن عارف ١٩٦٦-١٩٦٦"، مجلة كلية التربية، عدد خاص بمناسبة انعقاد المؤتمر العلمي الثامن، العدد (٢)، ١٩٩٥، ص ٢٠٧.

(٢) عبدالمنعم سيد علي، "مشروع اتفاقية إيران واتفاقية الامتيازات الحالية (اتفاقية بغداد ایران)", مجلة البترول والغاز العربي، بيروت، العدد (٢)، السنة الثالثة، تشرين الثاني، ١٩٦٧، ص ٧.

(٣) سيف الدين الدوري، الفريق طاهر يحيى (ضحية الصراعات السياسية والعسكرية في العراق، د.م، ٢٠٠٨، ص ٧٧-٧٨).

دەرفەهی عیراقی پێدەفی ب بریارەکا تەفایى یا گەلى هەیه، واتە دەبیت هەمی گەلى عیراقی د یە کگرتى بن و دەستین خوۆ بکەنە تیدا ب دژی کومپانیین بیانی براوەستین، دەبیت هەقەندى دناقەرا خەلکى عیراقی و دەستەه لاتیدا هەبیت، بوۆ ئیکگرتنا دەنگى گەلى و بەرسنگرتنا هەر هەولەکا ب دژی خوۆمالیکرنا گازا نیشتمانیی یا عیراقی براوەستیت و گەشەکرنا ئابووری ئەوئ^(۱).

پشتی کارکرنا کومپانیا گازا فەرەنسى ل عیراقی، گەلەک بەرەست و ئاستەنگ بوۆ حکومەتا فەرەنسا یین نافخویى و دەرهکی چییوون، بەلى فەرەنسا بەردەوام بوو، لى جارەکا دی پیداجوون د پروگرامى خوۆ یى کارکرئیدا کر و دووبارە ریککەفتن ل سەر هەندەک خالیین ریککەفتنى ل گەل حکومەتا عیراقی ئەنجام داڤه^(۲).

د ئەقى دەمیدا ئەف کومپانیین گازۆ ئەقین ل عیراقی کار دکرن بزاف بوۆ ریککەفتن ل گەل عیراقی دکر، بەلى هەولین ئەوان سەرەنەگرت، لەورا ئەوان کومپانیان هەول ددا کو یاسایا ژمارە (۹۷) و یاسایا (۱۲۳) نەهیتە جیبەجیکرن، ئەف چەندە بوو ئەگەر کو گەشەکرنا ئابووری عیراقی بەرهف کیمبوونى فە بچیت و ریزەیا داھاتى ئەوئ کیم بیت^(۳).

ژ لایەکى دویشە زمانحالى پارتی دیموکراتی کوردستان کو روژنامەیا (التأخي) یە د گوتارەکا خوۆدا ل ژیر نافى (اهمية القانون رقم ۹۷ یکمن

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۲۵۸)، بغداد، ۱۱/۴/۱۹۶۸.

(۲) عبداللطيف الشواف، "اتفاقية إيران والاستثمارات النفطية"، مجلة عالم الاقتصاد، العدد (۲)، السنة الاولى، نيسان، ۱۹۶۸، ص ۱۷.

(۳) بیار ترزیان، الاسعار والعائدات والعقود النفطية في البلاد العربية وإيران، ترجمة: فيكتور سحاب، م.د، ۱۹۸۲، ص ۲۷۳.

في تطبيقه - گرنگيا ياسايا ژماره ٩٧ د جيبه‌جیکرنا وپدايه) ديارکريه کو دامه‌زراندنا کومپانيا گازا نيشتيماني ريگره ل هه‌مبه‌ر قورخکرنا گازى ژ لايى کومپانيين بياني فه و ده‌ريئخستنا ياسا ژماره (٩٧) يا سالا ١٩٦٧ى، ريکه‌کا دروست ژ بو کۆنترولکرنا ئابوورى عيراقى ژ لايى حکومه‌تى فه، ديارکريه کو هه‌مى گه‌لين عيراقى پشته‌فانيا ده‌ريئخستنا ئه‌فى ياسايى دکهن و ژ به‌ر کارىگه‌ريا ئه‌فى ياسايى هه‌مى کومپانيين قورخکار و ده‌وله‌تين کۆلۆنيزم ل دژى ئه‌وى راوستيانه^(١).

ژ لايه‌کى دويفه روژنامه‌يا (التأخي) پشته‌فانيا خو بو هه‌ولين حکومه‌تا عيراقى و هه‌لوئىستى ئه‌وى يى نه‌گور ل دور هه‌ولين بجهه‌ئنانا (روپيشانا ئه‌ردى - مسح الاراچى) يين فه‌گه‌ريايى بو کومپانيا گازا نيشتيماني ب به‌هانها مادهيى سى ژ ياسايا ژماره (٨٠) و داکو کريه کو ئه‌و پارچه ئه‌ردين ليگه‌ريان تيدا نه‌هانها کرن، پيدفیه ببنه مولکى کومپانيا گازا نيشتيماني^(٢).

هه‌روه‌سا روژنامه‌يا (التأخي) پشته‌فانيا خو بو دامه‌زراندنا کومپانيا گازا نيشتيماني ده‌رپريه و ديارکريه کو مه‌ره‌م ژ دامه‌زراندنا ئه‌فى کومپانيى بجهئنانا دوو مه‌ره‌مىن سياسى و ئابوورى بوويه و پشته‌فانيا ئابوورى وه‌لاقى و داهاتى نيشتيماني و په‌يداکرنا داهاته‌کى به‌رده‌وام^(٣).

ژ لايه‌کى دويفه روژنامه‌يا (التأخي) داخواز ژ حکومه‌تا عيراقى کريه کو سياسه‌تا گازى يا نيشتيماني په‌يره‌و بکه‌تن و کار ژ بو دامه‌زراندنا

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (٩٢)، بغداد، ١٩٦٧/٨/١.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (٩٣)، بغداد، ١٩٦٧/٨/٢.

(٣) التأخي (الجريدة)، العدد (٩٢)، بغداد، ١٩٦٧/٨/١.

کومپانیا گازا نیشتیمانی کو ب ئه‌رکی زیده‌کرنا داهاتی نیشتیمانی و پیشئ‌خستنا پیشه‌سازی و کشتوکالی بکه‌تن و راده‌یه‌کی بو سه‌ربه‌خویا کومپانیا گازۆ یین بیانی بدانیت^(۱).

وه‌سا دیاره‌ کو پارتی دیموکراتی کوردستان پشته‌فانیا خو بو دامه‌زاندنا کومپانیه‌ کا تایه‌ت ب حکومه‌تا عیراقی فه‌ کریه و داخواز کریه کو سیاسه‌تا حکومه‌تا عیراقی یا نیشتیمانه‌روه‌ر بیت ژ بو زیده‌کرنا داهاتی نیشتیمانی بو پیشئ‌خستنا که‌رتی پیشه‌سازی و کشتوکالی ب مه‌ره‌ما کۆنترولکرنا ئابووری عیراقی و دویرئ‌خستنا کومپانیین گازا بیانی.

(۱) التآخي (الجريدة)، العدد (۲۵۸)، بغداد، ۱۱/۴/۱۹۶۸.

تەوهری سیی:

لێدانا گازا کەرکوک ۲/۱ ئی ئادارا ۱۹۶۹:

سەرکردایەتیا پارتا بە عەسا عەرەبیا ئیشتراکی ل سێدەهیا رۆژا
۱۷ ئی تیرمەها ۱۹۶۸ ئی کۆدەتایەکا لەشکەری ل دژی حکومەتا سەرۆک
عەبدولرەحمان عارفی ئەنجام دا و گەهشتنە دەستەلاتداریی^(۱)، هەر د
بەیاننامەیا ئیکۆ یا کۆدەتایۆ تیدا هاتیە: "کۆ دەستەلاتدارین عیراقی
بین بەری نوکە ب شیۆهکی مەبەست ئاسایشا نافخۆ و سەر بەخۆیا
نافخۆیی یا عیراقی ل پشتگوە هاقیتیه و چ پینگاقین ئەرینی بو
چارەسەرکنا کیشەیا کوردی نەهاقیتینە، لەورا شۆرەشا نویی یا رژدە ل
دور نەهیلا نا کیشەیا کوردی و پەیدا کرنا ئیکریزیا نیشتمانی"^(۲)، هەر وەسا
کۆدەتاجیا وەکر کۆ ریزی ل بەیاننامەیا ۲۹ ئی حوزیرانا ۱۹۶۶ ئی بگریت
و سەرۆک وەزیری نۆیی عەبدولرەزاق نایف ب ریکا سالح یوسفی
پەیوەندی ب مەلا مستەفا بارزانی کر ژ بو دەستینشانکرنا (۲) وەزیری ن
کورد د حکومەتا نویدا^(۳).

(۱) ماریون فاروق سلوغت و بیتر سلوغت، من الثورة الى الدكتاتورية العراق منذ ۱۹۵۸، ترجمة مالك النبراسی، القاهرة، ۲۰۰۳، ص ۱۵۵-۱۵۶.
(۲) عبدالخالق ناصر العامري، البارزانی مصطفى والقضية الكردية في العراق ۱۹۳۱-۱۹۷۵، بغداد، ۲۰۱۷، ص ۲۷۹.
(۳) بو پتر پیزانینان ل دور پیکهاتەیا حکومەتا نویی بنیره: ابراهیم رسول الهادی، المصدر السابق، ص ۶۴-۶۵.

ژ لايه كى دويفه حكومه تا نويى ههول دا دانوستاندنان ل گهل سهركردايه تيا بزافا رزگاربخوازا كوردى بكه تن، به لى د هه مان ده مدا كردارين حكومه تى ژ لايه كى دويفه ژ بو لاوازكرنا دهسته لاتداريا مه لا مسته فايى بارزانى بوون، له ورا ژ بو دانوستاندنان ل گهل حكومه تا نوي سهركردايه تيا كوردى چوار داخوازى دانانه ل هه مبه ر حكومه تا نويى، كو گرئيدايى پشكداريا پارتى ديموكراتى كوردستان ب (٤) وه زيران د حكومه تا نويدا و دويرئىخستنا هه ر كه سه كى دژايه تيا شو ره شا كوردى د ئه فى حكومه تى دا بكه تن، ده رئىخستنا به ياننامه يه كى ژ لايى حكومه تى قه بو چاره سه ركرنا كيشه يا كوردى كو كي متر نه بيت ژ به ياننامه يا ٢٩ى حوزيرانا ١٩٦٦ى، ههروه سا حكومه تا ئيتيلافي بيت ژ هه مى لايه نين عيراقى و ده رئىخستنا لىبورينا گشتى بو هه مى گرتى و راگرتين سياسى^(١).

سه ره رايى ئه و دانوستاندنين دنافه را هه ردوو لايه نان هاتينه ئه نجامدان، به لى هوسا دياربوو كو حكومه تا نويسى ب تنى ژ بو كوشتنا ده مى و خو به ره فكن ژ بو شه رى ئاماده دكر، له ورا حكومه تا عيراقى ده ست ب كارهيانا هيژى كر بو ژنافرنا بزافا كوردى و خه لكى كوردستانى، ب تايه قى سه رو ك هوزين كوردى هان دان دژى مه لا مسته فا بارزانى و پشته فانيه كا ئاشكرا ل به ريى جو داخوازيى پارتى كر^(٢)، ههروه سا ب چه ندين كريانين ديت رابوو ب مه به ستا لاوازكرنا

(١) صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كوردستان ١٩٤٦-٢٠٠١ قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق، بيروت، ٢٠٠١، ص ١٧٢.
 (٢) چافى كه فت دگه ل محسن دزه يى، هه وليتر، ٢٢ى كانوونا ئيكى ٢٠٢٣ى. محسن دزه يى: كورئى محمه د ئه مينه، ل سالا ١٩٣٢ى ل گوندى دوگردكان سه ر ب قوشته ل پاريزگه ها هه وليترى ژ داىكبوويه، خواندنا خو يا سه ره تايى و ناقتجى ل هه وليترى بدوماهيك ئينايه، كو ليژا ياسا ل زانكويا به غدا ل سالا ١٩٥٥ى بدوماهيك ئينايه، ل سالا

بزافا رزگاریخوازا کوردی، له‌ورا جاره‌کا دیتێ کردارین له‌شکه‌ری دناڤه‌را
حکومه‌تا عیراقی و بزافا رزگاریخوازا کوردیدا ل دوماهیا سالا ۱۹۶۸ی و
ده‌سپێکا سالا ۱۹۶۹ی رویدان^(۱).

پێشمه‌رگه و سه‌ره‌کرده‌یی پارتی دیموکراتی کوردستان فازل میرانی
ده‌ته دیارکرن: "هه‌ر ده‌سپێکا سالا ۱۹۶۸ی چه‌ندیین بزافه‌کین
بچووکه هه‌ڤدژی ده‌زگه‌هین نه‌فت و کومپانیین نه‌فتی ل عیراقی
هاتنه ئه‌نجامدان، لی ئه‌فان بزافان ج کارتیکن ل سه‌ر هه‌لوێستی
حکومه‌تا عیراقی نه‌کرن و حکومه‌ت یا به‌رده‌وام بوو ل سه‌ر
سیاسه‌تا لێدانا گه‌لی کورد"^(۲)

۱۹۶۳ی په‌یوه‌ندی ب شو‌ره‌شا ئه‌یلوولی کرێه، ل سالا ۱۹۶۸ی وه‌ک نوینه‌ری کوردا
بوویه وه‌زیری ئاڤادانکرنا باکوری د حکومه‌تا عه‌بدوله‌زاق ناڤیدا، هه‌روه‌سا ل سالا
۱۹۶۸ی پلا وه‌زیری د حکومه‌تا ئه‌حمده‌حه‌سه‌ن به‌کرده وه‌رگرتیه، پشتی ریککه‌فتنما
۱۱ی ئادارا ۱۹۷۰ی بوویه بالیوزی عیراقی ل چیکوسلوفاکیا پاشان ل که‌ندا، دناڤا پارتی
دیموکراتی کوردستاندا گه‌ل کار ئه‌نجام داينه، نوکه ل هه‌ولێری دژیت.

(۱) عبدالخالق ناصر العامري، المصدر السابق، ص ۲۸۰.

(۲) چاڤیکه‌ڤتن دگه‌ل فازل میرانی، هه‌ولێر، ۲۵ی گولان ۲۰۲۴ی فازل میرانی: کورنی
موتنی عه‌لی خانه، ل سالا ۱۹۴۸ی باژیری مویسل ژدابکوبویه، ل سالا ۱۹۶۶ی گه‌هشته
ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان و بوویه پێشمه‌رگه، ل سالا ۱۹۶۷ی بوویه ئه‌ندامی
لیژنا زومار، ل سالا ۱۹۷۰ی بوویه ئه‌ندامی ده‌سته‌یا کارگیریا لقا ئیکێ پارتی دیموکراتی
کوردستان ل مویسل، پشتی بدۆماهیك هاتنا شو‌ره‌شا ئه‌یلولی ل سالا ۱۹۷۵ی چووویه
ئیران، دناڤه‌را سالی ۱۹۷۷ بو ۱۹۷۹ی کارگیری لقا پارتی دیموکراتی کوردستان ل
ئه‌مریکا، ل سالا ۱۹۷۹ی بوویه ئه‌ندامی کومیتا ناڤندی یا پارتی، ل سالا ۱۹۸۹ی وه‌ک
ئه‌ندامی مه‌کته‌با سیاسی یا پارتی هاته هه‌لبژارتن، ل سالا ۱۹۹۱ی به‌رپرسایه‌تیا به‌ره‌بی
کوردستان ل پارێزگه‌ها ده‌ۆک و مویسل وه‌رگرتیه، دناڤه‌را سالی ۱۹۹۶ بو ۲۰۰۱ی
وه‌زیری ناڤخوی یی حکومه‌تا هه‌ریم کوردستانی وه‌رگرتیه، ل سالا ۲۰۰۴ی بوویه
سکرته‌ری پارتی دیموکراتی کوردستان، نوکه کار دکه‌ت وه‌ک به‌رپرسی ده‌سته‌یا کارگیریا
مه‌کتبا سیاسی یا پارتی، نوکه ل هه‌ولێری دژیت.

ژ لایه‌کئی دویشه ئه‌و ده‌مه‌ک بوو سه‌رکردایه‌تیا شۆره‌شا کوردی ل باشوری کوردستانی هزر د لیدانا دامه‌زراوه‌یین گازی ل که‌رکووکیدا دکر^(١)، ئه‌وژی ژ به‌ر هژماره‌کا ئه‌گه‌رین دیار و ئاشکه‌را^(٢)، نه‌خاسمه کو د سالی‌ن شیس‌تاندا سه‌رکردایه‌تیا کوردی پتر ژ سئی جاران ل گه‌ل کاربه‌ستین حکومه‌تا عیراقی گف‌توگۆ ل سه‌ر گازا که‌رکووکئی دکر و داخوازا به‌هرا کوردان ژ حکومه‌تی دکر، به‌لی ئه‌ف داخوازیه ژ لایئ حکومه‌تا عیراقی فه دهاته ره‌دکرن و بقئی بۆچوونئ دلته‌نگ دبوون و هوسا د داخوئاکرن، کو نه که‌رکووک یا کوردایه و نه‌ژی چ به‌هر د گازا ویدا هه‌یه و ئینکارا ناسنامه‌یا کوردیا که‌رکووک دکر، دیارکر کو که‌رکووک به‌شه‌که ژ عیراقی و ئیک ژ باژیرین عیراقیه و چ په‌یوه‌ندی ب کوردان فه نینه، له‌ورا سه‌رکردایه‌تیا شۆره‌شا کوردی هزر د هندیدا کر کو به‌ری ده‌رکه‌فتنا یاسایا خۆمالیکرنا گازا عیراقی، کورد دربه‌کئی ل دامه‌زراوه‌یین گازا که‌رکووک بده‌ن^(٣)، چونکه هه‌می خه‌لکی عیراقی سود ژ گازا که‌رکووک وه‌ردگرت بتنی کورد نه‌بن، و کورد د مفادار ژ گازا که‌رکووک نه‌بوون به‌لکو وه‌کی مه‌کینه‌کا شه‌ری ب دژی کوردان بکاردئینا، پارئی ئه‌قی گازی ددا ب چه‌کی و ب دژی شۆره‌شا کوردی بکاردئینا، ئارمانج پی نه‌هیلانا بزاقا رزگاربخوازا

(١) هزرا لیدانا بیرین گازا که‌رکووکئی فه‌دگه‌ریت بۆ سالا ١٩٦٧ئ، ل ده‌می مه‌ها چریا دوویی ١٩٦٧ئ ل ده‌هه‌را شوان ب کاری لیدانا بویرین فه‌گوه‌استنا گازی رابووین، بۆ پتر پیزانینان بنیره: شکیب عقراوی، سنوات المحنه‌ فی کردستان اهم الحوادث السیاسیه‌ والعسکریه‌ فی کردستان ١٩٥٨-١٩٨٠، اربیل، ٢٠٠٧، ص ٢٥٦.

(٢) مسعود بارزانی، ژیدهری به‌ری، به‌رگی سئیهم، ل ٢٥٨.

(٣) وصفی حسن، داستانا لیدانا گازخانا که‌رکووک ل ١/٣/١٩٦٩، هه‌ولیر، ٢٠١٠، ل ١٥.

کوردی ل باشوری کوردستان بوو^(۱)، بەلێ ژێدەرەکی دی ل زاردهفتی سامی عەبدولرەحمان سی ئەگەرین دی دیارکرینه، کو بووینه پالدر هیژین پێشمەرگه می هیترشی بکەنه ل سەر کانین گازۆ ل کەرکوک، ئەوژی ئەف خالین ل خوارینه:

۱. دروستکرنا گەفان ل سەر خودانین کومپانیین بریتانی داکو ئەوان نەچار بکەن ئەو پاران بو کوردان فریکەن، داکو بشین بەردهوامیی ب شەری بدەن و داهاتیدا ریکۆ ل تیکدانا کارگه هان بگرن.

۲. لاوازرنا ئابووری عیراقی، ئەفەژی دی بیتە ئەگەر ل لاوازرنا فشارا سەربازی یا عیراقی ل سەر کوردان.

۳. دروستکرنا رەنگفەدانا بەرفەرە ل سەر کیشا کوردی ل دەف ره ئیا گشتی یا جیهانی^(۲).

بو ئەفتی مەرەمی هەندە کەس ژ لای سەرکردی بزافا رزگاریخوازا کوردی ل باشوری کوردستان مەلا مستەفا بارزانی فە هاتنە دەستنیشانکرن، محەمەد محمود عەبدولرەحمان راسپارد کو ب قی ئەرکی رابیت دگەلدا هەر ئیک: فاخیر میرگە سووری، فارس باوه، محەمەد مەنسوور حسین، عیزەدین قەرە محەمەد، عەریف دەرویش و کادری پارتیایەتی قادر جەبار هاریکاریا ئەوی بکەن^(۳).

ب تنی دەستنیشانکرنا هیژا جیبەجێکار، بارەگایی سەرکردایەتیا شوڕەشا کوردی بارزانی دوو برۆسکەیین جودا جودا بو هیژا دەشتا

(۱) مسعود بارزانی، ژێدەری بەری، بەرگی سێهەم، ل ۲۵۸.

(۲) شلومو نکدیمون، المصدرا السابق، ص ۲۸۴-۲۸۵.

(۳) چافیکەفتن دگەل فازل میرانی، هەولیر، ۲۵ ئی گولان ۲۰۲۴.

هه‌ولێر و به‌تالیوونا شوان یا هی‌زا رزگاری هنارتن، هوسا د فنان برۆسکاندا هاتبوو کو دی سامی عه‌بدولره‌حمان و هه‌فالین دگه‌لدا هی‌نه ده‌قه‌ری بۆ کاره‌کی فه‌ر، یا پیدفیه هوین هاریکاریا ئه‌وان بکه‌ن، بۆ ئاسانکاریا کاری وان^(١).

ل ١ کانوونا ئیکتی ١٩٦٨ ئی که‌سی نافبری گه‌هسته کوردستانئ هوسا دیت کو بارودۆخی کوردستانئ ریگره بۆ جیبه‌جی‌کرنا ئه‌وی ئه‌رکی پی هاتیه راسپاردن، ئه‌و یه‌که‌یا کو دا راهینانی پی که‌ت د موله‌تیدا بوون، ژ بلی کو وه‌رزئی زستانئ، به‌لی هوسا دیت تا راده‌کی چه‌کی باش یی هه‌یی، ئه‌و چه‌ک نه‌بیت ئه‌وی دژی هی‌رشین ئاسمانی ب تاییه‌ت فروکان، و بارودۆخی کوگه‌هین چه‌کی گه‌له‌ک یی خرابه و چه‌گرنگیه‌کا باش پی نه‌هاتیه دان^(٢)، ژ سه‌رجه‌می چه‌کین هه‌یی بتنی (١٢٠) هاون و (١٠٦) توپین بیی زفرین و هژماره‌کا چه‌کین دییه^(٣).

ل ده‌ستپێکی حکومه‌تا ئیرانی رازی نه‌بوو بۆ لیدانا گازا که‌رکووک و ریگری ئه‌قی بزاقی دگرت و بزاقا رزگاربخوازا کوردی ل باشوری کوردستانئ، و نه‌دشیا هاریکاریا کوردان بکه‌ت، ئه‌وژی ژ به‌ر هندی بوو، نه‌کو عیراق به‌رسقا ئه‌وان بده‌ت هه‌ر ده‌می ئه‌وان هاریکاریا کوردان بۆ لیدانا دامه‌زراوه‌یین گازا که‌رکووک کر، ده‌وله‌تا عیراقی ژ د به‌رسقا واندا دامه‌زراوه‌یین گازی ل خوزستانئ توپاران بکه‌ت، به‌ لی ل ٢٠ کانوونا ئیکتی ١٩٦٨ ئی ئیران ل سه‌ر هندی رازیو کو ل

(١) وصفی حسن، ژیده‌ری به‌ری ل ١٦.

(٢) هه‌مان ژیده‌ر.

(٣) چافپیکه‌فتن دگه‌ل فازل میرانی، هه‌ولێر، ٢٥ ئی گولان ٢٠٢٤ ئی.

گه‌ل کوردان د هاریکار بن بو لیدانا دامه‌زراوه‌یین گازئی ل که‌رکوک، و زیانه‌کا زۆر بگه‌هینه دامه‌زراوه‌یین گازا عیراقی^(۱)، بو گه‌هاندنا زیانه‌کا مه‌زن بو دامه‌زراوه‌یین گازئی یین عیراقی و هه‌روه‌سا دا کومپانیین بیانی رویی ل ئیرانی بکه‌ن ژ بو وه به‌ره‌یتانی و ب قی چه‌ندی دی زیانه‌کا مه‌زن گه‌هینته ئابووری عیراقی، چونکه هه‌یقانه داهاتی ئه‌وی دگه‌هشته ده‌ه ملیون دولاران^(۲).

نقیسه‌ر شه‌کیب عه‌قراوی ئه‌ندامی لیژنا نافه‌ندی یا پارتا دیموکراتا کوردستانی و سه‌روکی ده‌زگه‌هی پاراستنی یی به‌ری، دیژیت: "...ل ده‌ستپیکا سالا ۱۹۶۹ئی شاه‌ی ئیرانی مه‌حمه‌د ره‌زا په‌هله‌وی رازی بوو ل سه‌ر لیدانا دامه‌زراوه‌یین گازئی ل که‌رکوک، ئه‌گه‌ر ب رازه‌مه‌ندیا ئه‌وی نه‌با شو‌ره‌شگیزین کورد چه‌ک نه‌دبوو، چونکه شاه‌ی نه‌ده‌یلا چ چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی ده‌رباز ببه‌ سنوری کوردستانی"^(۳).

ل دویف بریارا سه‌رکردایه‌تیا شو‌ره‌شا کوردی ل باشوری کوردستانی، سامی عه‌بدولره‌حمان سه‌رپه‌رشتیا شانده‌کی کر و پیدقی بوو سه‌ره‌دانا ئه‌وان ده‌فه‌رین کو هاتینه ده‌ستنیشانکرن بو لیدانا وان، ئه‌و دامه‌زراوه‌یین گازئی ل هنده‌ک ده‌فه‌رین که‌رکوک، پاشان سامی عه‌بدولره‌حمان ب هه‌فالینیا فاخر می‌رگه‌سوری و زی‌ره‌فانین ئه‌وان هه‌ردووکان به‌ره‌ف سنوری هی‌زا ده‌شتا هه‌ولیرفه‌ چوون^(۴)، خورشید سه‌لیم شی‌ره به‌حس ل گه‌هشتنا

(۱) شلومو نکدیمون، المصدر السابق، ص ۲۸۵.

(۲) کریس کوچیران، ژیده‌ری به‌ری، ل ۳۴۷.

(۳) بنی‌ره: شکیب عقراوی، سنوات المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان والعراق من ۱۹۵۸ الى ۱۹۸۰، اربیل، ۲۰۰۷، ص ۲۵۶.

(۴) وصفی حسن، ژیده‌ری به‌ری، ل ۱۶.

سامی عهبدولره حمان دکهت بۆ دهفهرا ههولپیری، "ل ئەوئ دەمێ گههشتنا سامی دوو کهس ل گهلدا بوون، نافهروکا پلانی بۆ فارس باوه گوت و فارسی ئامادهبوونا خوۆ دهبرپری بۆ پلانی"^(١).

ئهوان لیکۆلینهکا تهمام ئەنجام دا بهری دهست ب ئەرکئی خوۆ بکهن، نهخشهیهک دانا و هوسا ل دهستپیکئی ددا دیارکرن، کو نیشانا سهرهکی دئی کارگهها تهرکیز بیت، چونکه ل ئەفی جهئی گازا ئهوان کائین دهووبه ر لئ دهاته کوّمقهکرن^(٢).

ل دهستپیکاکه شتا خوۆ ژ ناوپردان بهرهف گوندئی هیران پاشی گوندین گومهسپان، سماق شرین، حاجی وسو و چهمرگه، پاشان ب نهیینی فه چونه گوندئی بیستانه، کو ژ لایئ فارس باوه ئامرهمیزا دهشتا ههولپیر فه هاتنه پیشوازیکرن، ل شهف مانه ویری ل روژا پاشتر نافبری شارهزایهک دا ل گهل ئهوان داکو کانیین گازی نیشا ئهوان بدهت^(٣).

هه ر ئیک سامی عهبدولره حمان، فاخر میرگهسوری و عهبادی

(١) چاڤپیکهفتن دگهل خورشید سهلیم شییره، ههولپیر، ٢٠ئ تهباخا ٣٢٠٢ئ. خورشید سهلیم شییره: ل سالا ١٩٣٦ئ ل گوندئی دیبهگه ل دهشتا ههولپیری ژدایکبوویه، خواندنا خوۆ یا سهرهتایی ل گوندئی دیبهگه تهمامکرییه، ل سالا ١٩٦٢ئ بوویه پیشمه رگه و پشکدار بوویه وهکو جیگرئی سهرقول دگهل فهرمانده مهحمود کاوانی دشورهشا ئهیلوولپیدا، ل سالا ١٩٦٤ئ بوویه ئەندامئ لقا دوو یا پارتی دیموکراتی کوردستان، ل سالا ١٩٦٧ئ بوویه ئامرهمیزئی بهتهلیونا پیشمه رگهیی ل دهفهرا حاجی خهلیل، پاشان ل سالا ١٩٧١ئ بوویه کارگیری لقا دوو یا پارتی دیموکراتی کوردستان، ل سالا ١٩٧٤ئ بوویه بهرپرستی هیژا ئازادی ل ههولپیری، ل سالا ١٩٧٩ئ بوویه ئەندامئ سهرکردایهتیا پارتی دیموکراتی کوردستان، دناقبهرا سالین ١٩٩٣-١٩٩٦ئ بوویه پارێزگاری ههولپیری، نوکه ل ههولپیری دژیت.

(٢) مسعود بارزانی، ژێدهری بهری، بهرگی سییهم، ل ٢٥٨.

(٣) وصفی حسن، ژێدهری بهری، ل ١٦.

گه‌هشتنه ده‌قه‌ری، و ژ دیرقه ل جهی ب مه‌به‌ست چا‌فدی‌ری کر^(۱)، ل رۆژا پاشتر سامی عه‌بدول‌ره‌حمان و فاخر می‌رگه‌سوری و پیشمه‌رگه موعین ده‌مه‌قوتانی که‌رکووکی، ب نهینی و ب جلو‌به‌رگین جوتیاران ژ گوندی بیسانه ده‌رکه‌فتن و چوونه گوندین کانی برزه، که‌ردز و سی قوچان، ب شه‌ف ژ ئا‌فا زیی پردی و ژ جادا که‌رکووک ده‌رباز‌بوون هه‌تا کو‌گه‌هشتینه گوندی شیخان، ل رۆژا پاشتر گه‌هشتنه گوندی رۆژ‌به‌یان ساله‌یی و شه‌ف ل وی‌ری مان^(۲).

ل سپیده‌هیا رۆژا پاشتر سامی عه‌بدول‌ره‌حمان جلو‌به‌رگین جوتیاران کرنه به‌رخۆ و دوو ده‌وار و دوو هنجار ل گه‌ل خو‌برن و ژ گوندی نا‌قبری ده‌رکه‌فتن و نی‌زیکی گازخانا که‌رکووک بوون، ب ئە‌قی ره‌نگی سامی ب نهینی فه‌پشکینا جهی نا‌قبری کر، جاره‌کا دی زف‌ری گوندی دیلمان باره‌گایئ مه‌لا مسته‌فا بارزانی و ئە‌نجامین گه‌شتا خو‌بو بارزانی شلو‌فه و روهن کرن^(۳)، به‌لی هوسا دیار بوو کو ئە‌ف گه‌شتا هاتیه کرن و ئە‌و ئە‌نجامین د ئە‌قی گه‌شتیدا هاتینه دیتن بو سه‌رکردایه‌تیا شو‌ره‌شی هاتینه روهن‌کرن و دیار‌کرن، د به‌س نه‌بوون له‌ورا بریارا گه‌شتا دووی هاته دان^(۴).

پشتی ماوه‌یه‌کی مه‌لا مسته‌فا بارزانی بریارا دووباره فه‌دیتنان کره‌فه، دا دیار‌کرن کو پید‌قیه دووباره بچنه ده‌فه‌را مه‌به‌ست پی هه‌یی، داکو ب دروستاه‌ی بزنان کانی دی چ جو‌ره چه‌که‌ک گه‌هیته جهی مه‌به‌ست و چه‌وا ئە‌ف چه‌که به‌یته ره‌وانه‌کرن بو ئە‌وی ده‌قه‌ری، ئە‌و بوو دووباره

(۱) شلومو نکدی‌مون، المصد‌ر السابق، ص ۲۸۶.

(۲) وصفی حسن، ژید‌ه‌ری به‌ری، ل ل ۱۶-۱۷.

(۳) هه‌مان ژید‌ه‌ر، ل ل ۱۷-۱۸.

(۴) شلومو نکدی‌مون، المصد‌ر السابق، ص ۲۸۶.

دهست ب گهشتی هاته کرن و دووباره ئەنجامین ئەفقی گهشتی بو
سه رکردایه تیا شووره شا کوردی ب درێژی هاتنه شلوفه کرن^(۱).

پاشان جاره کا دی کۆمبوونه ک ل گوندی دیلمان ل باره گایی مه لا
مسته فا بارزانی هاته ئەنجامدان، مه به ست ژ ئەفقی کۆمبوونێ دارێشتنا
نه خشی له شکهری یی کردارا لێدانا گازا که رکوک بوو، واته چه وانیا
لێدانا دامه زراوه یین گازا که رکوک و دابینکرنا چه کئی پیدقی و پێشچافی
وه رگرتنا ههر پێشهاته کا نه چافه ریکرینه، ئایا چه ند پێشمه رگه دی
شین ئەفقی هێرشێ ئەنجام دەن، چ جوره چه که یی باشبیت، ل
کیری و چاوان ئەفقی چه کی پاڤیژنی، ل کیشک جهی بدەن^(۲)، ئەندامین
حازر بووین کۆمبوونێ هه می ل سه ر هندی ریککه فتن کو باشترین
جهی کو پیدقیه ئیکه م دربا پێشمه رگه هی فیکه فیت (نیو بابا - New
Baba) بوو، ئەفقی هێرشێ پیدقی ب (۲۰۰) پێشمه رگان هه یه^(۳).

ئەفسه ری ئیسرایلی عه بادی، ئارمانجا هێرشێ وه کو نه خسه د خه یالا
خوڤا کیشا، دگوت ده بیت ئەف هێرشه ب وردی گورزه کئی ل جهی
مه به ست پی هه یی بدەن، و هوسا دیاردکر کو ئەف چه که نه شیت
ب دوریا (۵،۲۵۰) مه تران نیشانی بینی، پیدقیه چه که کئی تایهت په یدا
بکه یین بو ئەفقی مه ره می، ل سه ر داخووزیا ئەفسه ری نافبری، ئیسراییل
هنده ک راجیمین تایهت فریکرن و ده می تاقیکرین، عه بادی داخووز کر
چه که کئی باشتر بو ئەوان فریکه ن، ل دویف داخووزیا نافبری، ئیسراییل
ئەف جورین چه کی هنارتن، توپه افیژین جیگیر عه یار (۱۰۶) ملم کو

(۱) وصفی حسن، ژێده ری به ری، ل ل ۱۸-۱۹.

(۲) وصفی حسن، ژێده ری به ری، ل ل ۱۹-۲۰.

(۳) کریس کوچیرا، ژێده ری به ری، ل ۳۴۸.

بەرھەمی ئیکەتیا سوؤقیەت بوون، راجیمین جوؤری (۱۲۰) ملم، کو ب دویراتیا (۴,۵۰۰) ھەتاکو (۶,۵۰۰) مەتران نیشانئ دئینن^(۱).

ئەفسەری ئیسرائیل عەبادی دقیا ئەفی جوؤری چەکی تاقی بکەت و دگورەپانەکیدا پێشمەرگەھین کورد فییری ھافیتنا ئەوان دکرن، بتنی ماوہیەکی ژ فییرکرن، ئەفسەری نافبری جھین پەیوہندارین دەولەتا خو ئاگەھدار کرن کو پێشمەرگە ئامادەنە، بەلی ئەو دوودل بوون، لەورا بریار دا ئەفسەرەکی دی بەئیرنە کوردستانئ بنافی (ئەمیرکیرن) داکو ھاریکاریا عەبادی بکەت د مەشقرنا پێشمەرگەھان ل سەر چەکی نوئی^(۲).

ھەردوو ئەفسەرین نافبری خولەکا چل و پینچ روژی بو توپھافیتنی بو پێشمەرگەیان فەکر، بو ئەفی مەرەمی ئیدریس بارزانی و مەسعود بارزانی سەرەدانا توپخانەیا ھیزا ھەلگۆرد کر و داخواز ژئ کر کو بیست پێشمەرگە بەشداریا خولی بن، پێشمەرگەھین ھیزا ھەلگۆرد ئامادەبوونا خو بو ئەفی خولی دیارکر^(۳).

ھژمارەک ژ گەنجین پێشمەرگەیین ھیزا ھەلگۆرد بەشداری ئەوئی خولی بوو ئەوا ھاتیە تەرخانکرن بو فییرکنا ئەوی جوؤری چەکی یئ کو بو لیدانا دامەزراوہیین گازا کەرکووک ھاتیە تەرخانکرن، ئەوژی بەری ئەنجامدانا ئەفی ھیرشئ تاقیکرن ل سەر چەکی نوئی ھاتە ئەنجامدان^(۴)، پشتی چل و پینچ روژین خولی بیست

(۱) شلومو نکدیمون، المصدرا السابق، ص ۲۸۶.

(۲) ھەمان ژیدەر، ل ل ۲۸۶-۲۸۷.

(۳) بو پتر پیزانینان ل سەر چەوانیا پشکداری کرن و رێقەچوونا خولی بنیرە: ئەحمەد بداع، دھۆک، ۱ئ تەباخا ۲۰۲۳ئ، ل ل ۱۰۳-۱۰۷.

(۴) مسعود بارزانی، ژیدەری بەری، ل ۲۵۹.

و پێنچ تۆپچیپین پێشمەرگەیی ل سەر چەکی نوێ فیربوون^(۱)، پێشمەرگە ئەحمەد بداغ کو ئیک ژ پێشمەرگەیی پشکدار بوو د ئەقی هیزیدا، دەتە دیارکرن، "داخواز ژ مە هاتە کرن هەندەک بەینە دەستیشانکرن ژ بو کارەکی فەر، پشتی مە راهینانین خو وەرگرتین، مامۆستایین مە هەمی بیانی بوون، مە راهینان وەرگرتن، سەرەدەری ل گەل مە دەتە کرن وەک مە شقی سەربازی، هەمی راهینان ب هویری نیشا مە د دان"^(۲).

ل ۱۱ ئی شوباتا ۱۹۶۹ ئی پشتی ئەو مەشقە ب دوماهیەک هاتی، پێشمەرگە نیزیکی بارئ (۱۰۰) هیستر ژ توپ و چەکی تەرخان کرن بوو لیدانا دامەزراو هیین گازا کەرکوک، د ریکا چایی را فەگواستە دەشتا هەولیر، و ل ۲۵ ئی شوباتا هەمان سال دەزگەهی پاراستنا شۆرەشی دەنگوباسەک بەلاف کر کو دی هیزین پێشمەرگەهی هیرشێ کەنە هەولیر، داکو هیزین عیراقی بچنە هەولیر و هیرشا پێشمەرگەهی بوو سەر دامەزراو هیین گازا کەرکوک ب ساناهی بکەفیت^(۳).

نەخشی دابەشکرنا پێشمەرگەهی بوو لیدانا دامەزراو هیین گازا کەرکوک ب فی رەنگی ل خواری بوو:

(۱) شلومو نکدیچون، المصدرا السابق، ص ۲۸۷.

(۲) چافیپکەفتن دگەل ئەحمەد بداغ، دھۆک، ۱ ئی تەباخا ۳۲۰۲ ئی. ئەحمەد بداغ: ل سالا ۱۹۵۱ ئی ل گوندی کەمەکا ژ دایکبویە، خاوندنا خو یا سەرەتایی ل گوندی کەمەکا و دھۆک تەمامکرییە، ل سالا ۱۹۶۵ ئی بوویە پێشمەرگە، پشکداری د شۆرەشا ئەیلوولدا کرییە، ئیک بوو ژ پێشمەرگەیی پشکدار د لیدانا گازخانا کەرکوک ئی سالا ۱۹۶۹ ئی، پشتی سالا ۱۹۷۵ ئی دەربەدەری ئیرانی بوویە، پشکدار بوویە د شۆرەشا گولانیدا، ل سالا ۱۹۹۳ ئی بوویە ئەندامی لقا ئیک یا پارتی دیموکراتی کوردستان، نوکە ل دھۆکی دژیت

(۳) مسعود بارزانی، ژیدەری بەری، بەرگی سێیەم، ل ۲۵۹.

۱. (۲۵۰) پێشمەرگە ھاتنە راسپاردن بۆ کۆتۆرولکرنا جادەییەن کەرکوک-شوان، کەرکوک-ئالتون کوبری و جادا یاروھ-لی-رەھیمماوا و باروێخانە و جادا سقزلی-شوان-تەق تەق و رێکا ستاپ لایئ رەھیمماوا گەلیئ سێکانیان.

۲. (۲۵) تۆپچی ل گەل ھژمارە کا پێشمەرگە ھە ب سەرپەرشتیا فاخر مێرگەسوری و عەریف دەروێش ھاتنە راسپاردن بۆ لێدانا گازا کەرکوک ل گەلیئ سێکانیا.

۳. فارس باوہ و جیگرۆ ئەوی ساہر شیخ جامی، ھوسا ھاتبوونە راسپاردن کو چافدێریا دارستانۆ بکەن، ئەگەر ھاتوو پێشمەرگە شکەستن ھاریکاریا ئەوان بکەن دا نەمینە دەستۆ دوژمنیدا.

۴. ھندەک پێشمەرگە ھاتنە راسپاردن کو ھەردوو بوریئت سەر ب شاخ سارلو ل نێزیک گوندۆ پەلکانە (تەقەمەنۆ - T.N.T) بکەن^(۱).

پشتی ھیزیئ عیراقۆ ل جھۆ خۆ لقیئ، شۆرە شگێرین کورد بەرھەف ئەنجامدانا کارۆ خۆفە چوون، پشتی پێشمەرگە گەھشتیە گوندۆ عەباس ئاغا ل دەشتا ھەولێرۆ، ب رێکا ترومبیلان و ب نھینی گەھشتە گوندۆ گومان سپان، ئەحمەد بداغ دەتە دیارکرن، "ئەم نێزیک کەرکوک بووین ژ نیکا مە زانی کو دۆ دەست ب کریارا لێدانا گازاخا کەرکوک کەین"^(۲).

خورشید توفیق پێشمەرگەیی پشکدارۆ ئەفۆ کردارۆ بوو، دەتە دیارکرن، "ب شەف ھەر ئێک ژ سامی عەبدولرەحمان و فارس باوہ گەھشتنە دەشتا ھەولێرۆ، ل شەف بوونە مێھقان ل مالا مە

(۱) وصفی حسن، ژێدەرۆ بەرۆ، ل ل ۲۵-۲۶.

(۲) چافیکەفتن دگەل ئەحمەد بداغ، دھۆک، ئی تەباخا ۲۰۲۳ ئۆ.

گوندی بیانی، داخواز ژ من کر ھندەک ترۆمبیلان بو پیشمەرگەیی بەرھەف بکەم"^(۱).

ل شەفا ۲/۱ ئادارا ۱۹۶۹ی، پیشمەرگە ب ریکا (۲۲) ترۆمبیلان گەشتە سەر ریکا پردی بو کەرکووک، ئەحمەد بداغ دەتە دیارکر، "ژ بلی چەکی سڤک، مە (۳) تۆپین (۱۳۰) ملم و (۲) تۆپین (۱۰۶) ملم ل گەل خو بربوون، ئەز ل گەل ھەر ئیک نوری شیلازی، ئەحمەد پیروموس و حسین شاک بەرپرسین تۆپ ھاڤینتی بووین"^(۲).

خورشید توفیق ل گەل ھندەک ژ پیشمەرگەیان وەک چاڤدیر و وەرگرتنا پیزانینان ھاتە راسپاردن، لەورا ھەر ئیک ژ خورشید توفیق و سەید ھەبە خو نیزیکی کومپانیین گازی کرن^(۳)، ئیکەم گوللە ھاون ھاڤیتە دەزگەھێ کومپانیا گازی عیراقی ل نیو بابایی ل باکورێ رۆژنایا کەرکووک و دەست ب گولە و ھاون بارانکرنا دامەزراوہیی گازی کەرکووک ھاتە کرن^(۴)، پیشمەرگە ئەحمەد پیروموس ئیک ژ پیشمەرگەیین پشکداری بوو د لیدانا گازخانا کەرکووک دا، دەتە دیارکر: "ئیکەم تۆپ ھاتە

(۱) چاڤیکەفتن دگەل خورشید توفیق قادر، ھەولیر، ۲۹ ئۆ گولان ۲۰۲۳ی. خورشید توفیق قادر سالح: ل گوندی بیانی ل نیزیکی کەرکووک ل ساللا ۱۹۴۶ی ژ دایکبوویە، خواندنا خو یا سەرھتایی ل گوندی بیانی تامکرییە، ل ساللا ۱۹۶۲ی بوویە پیشمەرگەھێ شۆرەشا ئەیلوول، ل ساللا ۱۹۶۳ی بەرپرسایەتیا سەرپەل وەرگرتییە، ل ساللا ۱۹۶۴ی بەرپرسایەتیا سەربازی وەرگرتییە و دەھمان ساللا بوویە سەرلوق ل دەڤەرێ، پستی ساللا ۱۹۷۵ی بەرھەف ئیرانی ڤە چوویە، پاشان پشکداری د شۆرەشا گولاندا کرییە، ل ساللا ۱۹۸۳ی بوویە ئەندامی لقا سێ یا پارتی دیموکراتی کوردستان، نوکە ل ھەولیرێ دژیت.

(۲) چاڤیکەفتن دگەل ئەحمەد بداغ، دھۆک، ۱ ئۆ تەباخا ۲۰۲۳ی.

(۳) چاڤیکەفتن دگەل خورشید توفیق قادر، ھەولیر، ۲۹ ئۆ گولان ۲۰۲۳ی.

(۴) کریس کوچیرا، ژێدەرێ بەرێ، ل ۶۷.

هاڤیتن بهرهف کومپانیین گازئی ژ لایئ تۆپا پيشمه رگه ئەحمەد بداع بوو، به لئى ل ئارمانجى نه دا، پاشان پشتى گوهورينا هژمارين هاڤيتتى، تۆپا دوويى ل نيفه كا كومپانيا گازئی هاته په قاندين، و پيشمه رگه ی شيا هه مى تۆپين ل گه ل ئەوان ل نيفه كا كومپانيين گازئی به قينن" (۱).

پشتى ب دوماهيك هينانا هاڤيتنا تۆپان، پيشمه رگه ده ست ب زفرينى كر به رهف ده قهرين خو، د ريكيدا فروكه يه كا له شكه رى عيراقى ترومبيله كا پيشمه رگه يى كره ئارمانج (۲)، ئەحمەد بداع دده ته دياركرن، "ئەم بووینە ئارمانجین فروكه يه كا له شكه رى عيراقى به لئى خوشه ختانه، ئەز و پيشمه رگه ئەحمەد حاجى ئاغا ب سڤكى بريندار بووين" (۳).

د ئەنجامين هيرشا پيشمه رگه هى بو سهر دامه زراوه يين گازا عيراقى ل كه ركووك، زه ره ره كا زور ب ئابوورى عيراقى كه فت، ب گوژمى دوو مليون دولاران زيان قى كه فت، و كومپانيا گازا عيراقى نه چاركه ماوه يى يه كه هه يڤ هه مى به ره هه مى خو ب ريزه يا (۷۰٪) كيم بكه ت، ب قى جوړى زيانين كومپانيا گازا عيراقى گه هشته (۱۰) مليون دولاران (۴).

(۱) چاڤيڤيڤه فت دگه ل ئەحمەد پيروموس عه بدولا، بامه رنى، ۱۸ئى ته باخا ۲۰۲۳ئى. ئەحمەد پيروموس عه بدولا: ل سالا ۱۹۵۰ئى ل گوندى بامه رنى ژ دايكبوويه، خواندنا خو يا سه ره تاي و ئاماده يى ل بامه رنى تمامكرييه، ل سالا ۱۹۶۴ئى بوويه پيشمه رگه و گه هشتيه ريزين شوره شا نه يلوولئ، پشكدارى د ليدانا گازخانا كه ركووك وه ك تۆپچى كريبه، ل سالا ۱۹۶۷ئى بوويه كادري پارتي ديموکراتى كوردستان، پشكدارى د شوره شا گولانيدا كريبه، نوكه ل بامه رنى دژيت.

(۲) چاڤيڤيڤه فت دگه ل خورشيد توفيق قادر، هه ولير، ۲۹ئى گولان ۲۰۲۳ئى.

(۳) چاڤيڤيڤه فت دگه ل ئەحمەد بداع، دهووك، ۱ئى ته باخا ۲۰۲۳ئى.

(۴) چاڤيڤيڤه فت دگه ل محسن دزه يى، هه ولير، ۲۲ئى كانونا تىكى ۲۰۲۳ئى.

لیدانا گازخانا که‌رکووکۆ ره‌نگفه‌دانه‌کا نیفده‌وله‌تی یا کاریگه‌ر هه‌بوو، گوڤارا (پترول ینفرمارسیون - **Pétrolier Enver Marcion**) یا فه‌ره‌نسی کو یا تاییه‌تمه‌ند د بوارۆ گازی‌دا د ژماره‌یا خودا یا روژا ٤ی نیسانا ١٩٦٩ی دیارکریه، کو هیرش ل سهر گازخانه‌یا که‌رکووکۆ زیانه‌کا تیکجار مه‌زن گه‌هانديه ده‌زگه‌هی به‌ره‌مه‌ینانا گازی و کومپانیا نه‌فتا عیراقی د شیاندا نینه‌هه‌تا دوو مه‌هین دی شینوارین ئەشان زیانا چاره‌سهر بکه‌تن^(١).

ژ لایه‌کۆ دویشه‌شه‌کیب عه‌قراوی دیژیت کو لیدانا گازخانه‌یا که‌رکووکۆ بوو ئەگه‌ری ژناقیرنا (١٠) پارزینگه و ژیکجودا کرنا نه‌فتی ژ کۆما (١٢) یان، ئەف چه‌ندا هه‌ژی بوو ئەگه‌ر کو هه‌نارده‌یا گازی بو ژ ده‌رفه‌یی عیراقی ب نیقی ببیت بو ماوه‌یی دوو مه‌هان و ئەو زیاتین ب کومپانیا گازا بریتانی و حکومه‌تا عیراقی که‌فتین، نیزیکی (١٠٠) ملیون دولاران بوو^(٢).

ئەفی کردارا جوړی بو لیدانا به‌رژه‌وه‌ندیین گازی یین کومپانیین بریتانی، حکومه‌تا عیراقی تووشی شه‌رمه‌کا مه‌زن کر ل سهر ئاستی نیفده‌وله‌تی، ئیدی دیاربوو کو ل پاشه‌روژۆی حکومه‌تا عیراقی نه‌شیت به‌رگریی ژ پاراستنا ئەشان ده‌زگه‌هین گازی بکه‌تن، هه‌روه‌سا نه‌مایه‌کا فه‌کری کو ئەگه‌ر حکومه‌تا عیراقی داخوازیین بزافا رزگاربخوازا کوردی بجه‌نه‌ئینیت داهاستی حکومه‌تی دی که‌فیته‌د مه‌ترسیه‌کا مه‌زندا، نه‌خاسمه‌ل ئەوی ده‌می حکومه‌ت پیئتی ب داهاهیه‌کۆ باش هه‌بوویه ژ بو په‌یدا کرنا سه‌ربه‌خویا ناخخویسی^(٣)، پیشمه‌رگه‌خورشید سه‌لیم

(١) حیدر سلیم صالح، المصدر السابق، ص ٦٤.

(٢) شکیب عقراوی، المصدر السابق، ص ٢٥٦.

(٣) ماریون فاروق سلوغلت و ئیتر سلوغلت، المصدر السابق، ص ١٧٦.

شپیره ده‌ته دیارکرن: "سه‌ره‌پایی ئارمانجه‌کا بچووک بوو وه‌ک کردار، لۆ کارتی‌کرنه‌کا مه‌زن هه‌بوویه، مه‌ شیا ب ئه‌فۆ کرداری ده‌نگۆ خۆ بگه‌هینه هه‌می جیهانی، هه‌روه‌سا مه‌ دا دیارکرن کو ده‌ستۆ مه‌ دگه‌هسته هه‌ر ئارمانجه‌کا مه‌ بقیته ل عیراقۆ و ده‌فه‌ری"^(۱).

هه‌روه‌سا فازل میرانی ده‌ته دیارکرن: "کریارا لیدانا گازا که‌رکووکۆ ره‌نگفه‌دانه‌کا کاریگه‌ر د میدیایی جیهانی دا ل پاش خوڤه هیل، بو ماوه‌یه‌کۆ درێژ گرنگی پی هاته‌داین، ئه‌فه یا گرنگ بوو کو هنده‌ک لایه‌ن پیداجوونه‌کۆ د په‌یوه‌ندیته‌ خو دگه‌ل حکومه‌تا عیراقۆ بکه‌ن."^(۲)

ژ لایۆ خوڤه کومپانیا نه‌فتا بریتانی نوپه‌ری خۆ ژ له‌نده‌ن هنارته کوردستانی بو ئه‌نجامدانا دانوستاندنا ل گه‌ل سه‌رکردایه‌تیا کوردی، ب مه‌به‌ستا دووباره‌نه‌بوونا ئه‌ڤان جوړه کرداران و دیارکرنه‌ ئاماده‌یا کومپانیا گازا بریتانی بو پشته‌ڤانیکرنا شوړه‌شا کوردی ب ریکا ماده‌ی ب شیوه‌یه‌کۆ نه‌ینی، به‌لۆ هوسا دیاره ئه‌ڤ چه‌ندا هه‌نۆ جوړه ریککه‌ڤتنه‌ک بوویه دناڤه‌را کومپانیا نه‌فتا بریتانی و حکومه‌تا عیراقیدا، کو مه‌ره‌م ژۆ مژیلکرنه‌ سه‌رکردایه‌تیا کوردی بوویه داکو چ دریځ دی نه‌دانته ده‌زگه‌هین گازۆ هه‌تا له‌شکه‌ری عیراقۆ بشیت ئاماده‌کاریځن تمام بکه‌تن ژ بو پاراستنا ئه‌ڤان ده‌زگه‌هان."^(۳)

پشتی بوورینا سه‌له‌کۆ د شه‌ر و پیکدادانا دناڤه‌را له‌شکه‌ری عیراقۆ و بزاقا رزگاربخوازا کوردی، حکومه‌تا عیراقۆ هه‌ست ب

(۱) چاڤیکه‌ڤتن دگه‌ل خورشید سه‌لیم شپیره، هه‌ولێر، ۲۰ ئۆ ته‌باخا ۲۰۲۳ ئۆ.

(۲) چاڤیکه‌ڤتن دگه‌ل فازل میرانی، هه‌ولێر، ۲۵ ئۆ گولان ۲۰۲۴ ئۆ.

(۳) فرست مرعی، کامیران امین عالی بدرخان ۱۹۷۸-۱۸۹۵ مهندس العلاقات الكردية الاسرائيلية، ده‌وک، ۲۰۲۱، ص ۱۶۵-۱۶۶.

ئەفقی چەندی کر کو شەر و بکارهینانا هیزی نه ریگه‌چاره‌یه بو
چاره‌سه‌رکنا ناکوکیین خو ل گهل کوردان، له‌ورا هزر د نه‌جامدانا
دانوستانداندا کر نه‌خاسمه پستی بزاقا رزگاربخوازا کوردی شیااین
هیرشین سه‌رکه‌فتی ل سه‌ر ده‌زگه‌هین گازی نه‌نجام بدهن و هه‌ر
وه‌سا، تیکچوونا په‌یوه‌ندیین عیراقی ل گهل کومپانیین گازی و بریارا
ئیرانی ژ بو سراندنا ریگه‌فتنا سه‌عه‌د ئاباد، ب ئیکلایه و نه‌سه‌رکه‌فتنا
سیاسه‌تا هاتیه ب کارهینان سه‌باره‌ت پشته‌فانیکرنا به‌ره‌یی جودا
مه‌کته‌با سیاسی ژ سه‌رکرده‌تیا کوردی، له‌ورا هزر به‌ره‌ف چاره‌سه‌ریا
ئاشتیانه ژ بو دۆزا کوردی هاته‌کرن^(١).

(١) دیفید ماکداول، الکرد شعب انکر علیه وجوده، ترجمه: عبدالسلام النفسبندی،
ارییل، ٢٠١٢، ص ١٢٩؛ او‌فرا بینفیو، کرد العراق بناء دولة داخل دولة، ترجمه:
عبدالرزاق عبدالله بوتانی، بیروت، ٢٠١٤، ص ٥٦.

پشکا سییی: سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ و هه‌لوئستی پارتی ۱۹۷۰-۱۹۷۵

ته‌وه‌ری ئیکی: دانوستاندنن خۆمالیکرنا گازۆ ل گه‌ل کومپانیین گازۆ و
هه‌لوئستی پارتی ۱۹۷۰-۱۹۷۲

ته‌وه‌ری دووی: یاسایا خۆمالیکرنا گازۆ ژماره (۶۹) یا سالا ۱۹۷۲ و هه‌لوئستی
پارتی دیموکراتی کوردستان

ته‌وه‌ری سییی: سیاسه‌تا عیراقی یا گازۆ پاش خۆمالیکرنا گازۆ و هه‌لوئستی
پارتی ۱۹۷۳-۱۹۷۵

ته‌وه‌ری ئیکئی:

دانوستاندتین خۆمالیکرنا گازئی ل گه‌ل کومپانیین گازئی و هه‌لوئستی پارتی ۱۹۷۰-۱۹۷۲:

ل مه‌ها حوزیرانا ۱۹۶۹ئی حکومه‌تا عیراقی ری‌ککه‌فتنامه‌یه‌ک ل گه‌ل ئیکه‌تیا سو‌فیه‌تی ل دور هاریکاریا هونه‌ری مۆرکر، کو ل دور ئە‌فئی ری‌که‌فتنامه‌یی دئی پشته‌فانیا پیش‌قه‌برنا که‌رتی گازئی و مه‌شقدانا کری‌کاران که‌ت^(۱)، مه‌ره‌م ژ ئە‌فئی ری‌ککه‌فتنی حکومه‌تا عیراقی فیا‌یه وه‌به‌ره‌ینانا ئیکسه‌ر د که‌رتی گازیدا هی‌دی هی‌دی بکه‌فیته‌ ل ژیر کۆنترولا کومپانیا گازا نیشتمانی یا عیراقی، نه‌خاسمه‌ پشتی دیار بووی کو قازانجا ئە‌فئی کومپانیین ل ئاسته‌کی زۆر به‌رزه.

ل هه‌مبه‌ری ئە‌وان گوهورینیت سیاسی و له‌شکه‌ری یین ل ده‌قه‌ری په‌یدا بووین، نه‌خاسمه‌ هه‌ولین عیراقی بو‌ خو‌ ئیزیککرنی ل بلوکی ئیشترکی، زه‌نگا مه‌ترسین ل ده‌ف ئە‌فان کومپانیان په‌یدا بوو^(۲)، له‌ورا کومپانیین گازئی نه‌چاری ملکه‌چی ئە‌وان پیرابووین حکومه‌تا عیراقی بوون و ری‌ککه‌فتنه‌کا نوی ل ۲ئی چریا ئیکئی ۱۹۷۰ئی مۆرکه‌ن، کو ل دویف به‌ندیین ئە‌فئی ری‌ککه‌فتنی گۆژمی (۲۰) ملیون جنیه‌ ئە‌سترلینی

(۱) صفاء کاظم عباس، تأمیم النفط العراقي ۱۹۷۰-۱۹۷۲ (دراسة تاريخية)، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة واسط، ۲۰۱۷، ص ۳۸.
(2) Oles.M.Smalansky, Bettiem.Smalansky, The USSR and Iraq: the soviet Quest for influence, London,1991, P.49.

و دانا دهينه‌كى بو ژمارا بانكا ناوه‌نديا عيراقى ژ بانكا له‌ندهن، وهك ره‌سید بو عيراقى و پاشان حكومه‌تا عيراقى دى ئەفى قه‌رزى ب ستويى خوڤه گريت بو دانى^(١).

هه‌روه‌سا حكومه‌تا عيراقى ده‌ست ب كردارىن گرتنا ريكي ل هه‌مبه‌ر كومپانيين گازى يين بيانى كر ب ريكا ده‌ريئخستنا ياسايا ژماره (٢٤) ل ١١ى شوباتا ١٩٧٠ى يا تاييه‌ت ب راستفه‌كرنا ياسا ژماره (٨٠) يا سالا ١٩٦١، يا گريدايى ده‌ستنيشانكرنا ده‌قه‌رين وه‌به‌رهينانى بو كومپانيين گازى و ماده‌يى (٣)ى ژ ئەفى ياسايى هاته سركرن^(٢).

ژ لايه‌كى دويفه حكومه‌تا عيراقى داخواز ژ كومپانيين گازى كر كو به‌ره‌مى خو زيده بكه‌ت ب ره‌نگه‌كى كو داهاتى عيراقى مسوگه‌ر بيت، ئەفى چه‌ندى ژى ژ لايى ئەفان كومپانيا هاته بجهئنان هه‌ر ژ ده‌ستپيكا سالا ١٩٧١ى، ئەف سياسته‌تا نوى يا هاتيه په‌يره‌وكرن ژ لايى حكومه‌تا عيراقى فه، ده‌يته هژمارتن ده‌ستپيكه‌كا نوى و پينگافين ده‌ستپيكي بو سياسته‌تا خو‌ماليكرنا گازا عيراقى، به‌لى ژ لايه‌كى دويفه حكومه‌تا عيراقى دزاني كو ئەف پروسيسه پيئشى ب خو ئاماده‌كاريه‌كا تمام ژ رويى سياسى و ياسايى و ئابوورى فه هه‌يه و پيدفى ب په‌يداكرنا پشته‌فانيا ده‌رفه‌يه، نه‌خاسمه بلوكى ئيشتراكى بو په‌يداكرنا هاوسه‌نگيا هه‌لوستان و په‌يداكرنا بازارين نوى يين گازى و كريايين نوى ئەگه‌ر ده‌نگه‌دانا كومپانيا و وه‌لاتين روژتافايى گريداى گرتنا بازارين خو بين ل هه‌مبه‌رى گازا عيراقى^(٣).

(١) صفاء كاظم عباس، المصدرا السابق، ص ٥١.

(٢) ماده‌يى سيى ژ ياسا ژماره (٨٠) يا سالا ١٩٦١ى گريداى ته‌رخانكرنا پارچه‌ييين يه‌ده‌ك ژ بو كومپانيين گازى. بو پتر پيزانينان بنيره: پاشكويى ژماره (١).

(٣) محمد شوكت، "دلالات وراء تأميم شركة نفط العراق"، مجلة البترول، المجلد

ل دوئیف په‌یره‌وکرنا سیاسه‌تا نوی یا گازئی کو گریډای خوّمالیکرنا گازئییه، پینگاڤا ئیکئی گریډای گه‌شه‌پیدانا په‌یوه‌ندیین سیاسی و ئابوورییه ل گه‌ل بلوکئی ئیشتراکی و ژ ئه‌نجامئی ئه‌شان هه‌ولان ریکه‌فتنا هاقالینی و هاریکاریئی یا - عیراق - سوؤفیه‌تی ل ۹ئی نیسانا ۱۹۷۲ئی هاته‌ه‌مۆرکن، کو هه‌ردوو لایه‌ن ریکه‌فتن ل سه‌ر په‌ره‌پیدانا په‌یوه‌ندیین ئابووری و سیاسی^(۱).

ژ لایه‌کی دوئیفه هه‌ولین عیراقی یین به‌رده‌وام و ریخه‌راوا ئوپییدا و ئه‌و پیشه‌هاتین گازئی یین گریډای به‌هایئ گازئی ل بازارین جیهانی و کارابوونا ریخه‌راوا ئوپییک، هه‌ولین ئه‌وی بو زیده‌کرنا به‌هایئ گازئی و هه‌ولین ئه‌ندامین ئه‌وی مینا: لیبیا و جه‌زائیر بو خوّمالیکرئی، هه‌روه‌سا پشته‌فانیا وه‌لاتین نه‌عه‌ره‌بی د ئوپییدا سه‌باره‌ت سیاسه‌تا گازئی، پشته‌فانیه‌کا دیتر بوو بو حکومه‌تا عیراقی سه‌باره‌ت هه‌ولین خوّمالیکرئی^(۲).

ل سه‌ر ئاستی نافخوویی حکومه‌تا عیراقی هه‌ول دا به‌ره‌یه‌کی نافخوویی یی ب هیز بدامه‌زرینیت و ب ئه‌قی مه‌ره‌می ژی ریکه‌فتنا ۱۱ئی ئادارا ۱۹۷۰ئی ل گه‌ل بزاقا رزگاربخوازا کوردی مۆرکر^(۳)، هه‌روه‌سا ل دوئیف

(۷)، العدد (۳)، اب ۱۹۷۲، ص ۶.

(۱) بو پتر پیزانینان بنیره ل دۆر ئه‌قی ریکه‌فتنی بنیره: د.ک.و، وزارة التخطيط، ملف رقم (۵۲۰۲۰/۶۸) الاتحاد السوفیتی ۱۹۶۵-۱۹۸۷، معاهدة الصداقة والتعاون العراقية السوفیتية في ۹ نيسان ۱۹۷۲، و ۵۰، ص ۲۰۲.

(۲) بو پتر پیزانینان بنیره: اسماء صلاح الدين صالح، دور العراق في منظمة الدول المصدرة للنفط (اوبك) ۱۹۶۰-۱۹۷۲، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة بغداد، ۱۹۹۹، ص ۱۳۶.

(۳) دلشاد عمر عبدالعزيز، "اثر المصالح النفطية الاقليمية والدولية على مشروع الحكم الذاتي في العراق ۱۹۷۰-۱۹۷۵"، مجلة هيرودوت للعلوم الانسانية والاجتماعية، المجلد (۶)، العدد (۵۹)، ۲۰۲۲، ص ص ۱۰۴۲-۱۰۴۴.

مەرجى ئىكەتيا سوڧيه قى سەبارەت ئاشتەبونە قە ل گەل پارتا شيوعى و پارتيا ديموكراتى كوردستان، بەرەيى نىشتىمانى يى عيراقى ھاتە دامەزراندن^(١).

ژ لايەكى دويڧە حكومەتا عيراقى داخواز ژ كومپانيىن گازا عيراقى كر كو خو بەرھەف بكەن بو دانوستاندنن گرېدايى ب پشكداريا حكومەتا عيراقى د پروسيسا بەرھەمھينان و ھناردە كرنا گازيدا^(٢).

ل ئەوى دەمى دانوستاندن دناڧبەرا ھەردوو لايەنان دەستپيكرى، كومپانيىن گازى سياستەتا درېژكرنا بەردەواميدانا دانوستاندنا گرتە بەر، لەورا حكومەتا عيراقى ھوشداريەكا فەرمى ئاراستەى ئەڧان كومپانيا كرىە كو پيئشيبە ئەڧان خالين ل خوارى دياركرى بھهينن:

١. بھهينانا ياسايا ژمارە (٨٠) يا سالا ١٩٦١ئى.

٢. داخوازا يەكسانىي ل گەل وەلاتين بەرھەمھينەرين گازى و ماف و ئيمتيازاتاندا و پشكداريا عيراقى د سەرمايەداريا ئەوان كومپانيىن ل عيراقى كاردكەن.

٣. پشكينا ژميريا دەرخستنا گازى ژ لايى حكومەتا عيراقىقە.

٤. قە گوھاستنا بنگەھى كومپانيىن گازى ژ لەندن بو بەغدا و دامەزراندنا عيراقىەكى ل ريفەبەريا جيبە جيكاكارا جڧانا كارگيريا كومپانيى.

٥. پشكداريا حكومەتا عيراقى د بەرھەڧكرنا پلانىن گەشەپيدانا كىلگەھين گازى.

(١) الثورة (الجريدة)، العدد (٩٣٣)، بغداد، ١٥ تشرين الاول ١٩٧١.

(٢) بو پتر پيزانينان بنيره: عادل حسن، النفط من خلال الثورة دراسة التجربة العراقية، بيروت، ١٩٧٧؛ محسن الموسوي، المصدر السابق، ص ٥٠-١٥٠.

۶. بجهئینانا ریئکین ساخله‌م بو هژمارتن و ژمپیریایا کریا فروتنا گازئی^(۱).

کومپانیین گازئی ئەف مه‌رجه ره‌دکرن ب تایهت بابەتئی قه‌ره‌بوویا کینگه‌ها رومیله یا باکور و ده‌ست ب سیاسه‌تا کیمکرنا به‌ره‌مئی گازئی کر وه‌کو گفاشتنه‌کا ئابووری، نه‌خاسمه‌ کو حکومه‌تا عیراقی ل ئەوی ده‌می پیدفئی ب داهاتی گازئی بوویه بو پهره‌پیدانا ئابووری^(۲).

هه‌روه‌سا کومپانیین گازئی داخوازیین حکومه‌تا عیراقی ل دور زیده‌کرنا به‌ره‌مئی گازئی بجه‌نه‌هینان، به‌لکو پیچه‌وانه ئەفئی چه‌ندی کومپانیا گازا عیراقی (I.P.C) ده‌ست ب کیمکرنا ریژه‌یا به‌ره‌مهینانا گازئی ل کینگه‌هین که‌رکووکئ ب ریژه‌یا (۶۰٪) کر، ب هیجه‌تا نزمبوونا بهاییین فه‌گوه‌استنتئ یین جیهانی و ئەف چه‌نده ژئ وه‌کر کو فه‌گوه‌استنا گازا که‌رکووکئ ب ریکا سووریاییدا بئ مفاویت^(۳).

حکومه‌تا عیراقی چه‌ند پیرابووئین بله‌ز بو به‌ره‌نگاربوونا کردارین کومپانیا گازئی ئەنجامدان، ژ وانه دووباره گوهارتنا شاندئ دانوستانکار کو هاته گوه‌ورین ژ شانده‌کئ هونه‌ری بو شاندکئ سیاسی ل سه‌ر ئاسته‌کئ بلند، کو پیکهاتبوو ژ وه‌زیرئ دره‌قه‌ریئ عیراقی مورتنزا سه‌عید عه‌بدولباقی سه‌روکئ شاندئ و ئەندامه‌تیا سه‌عدون هه‌مادی و فه‌خری قه‌دری ل گه‌ل ژماره‌کا تایه‌تمه‌ندی د بواری گازیدا، ئیکه‌م روینشتنا دانوستاندان ل ۱۱ئ کانوونا ئیکئ ۱۹۷۲ئ ل ئافاهیئ جقاتا نیشتمانیی ل به‌غدا ده‌ستپیکرن^(۴).

(۱) جاسم المطیر، تأمیم النفط ضرورة قومية نضالية، مجلة النفط والتنمية، العدد (۹)، بغداد، حزيران ۱۹۷۷، ص ۱۷.

(۲) جاسم المطیر، المصدر السابق، ص ۱۷.

(۳) عبدالواحد فهمي، المصدر السابق، ص ۱۶.

(۴) جاسم المطیر، المصدر السابق، ص ۱۸.

دانوستاندن دناقبه‌را شاندى حکومه‌تا عیراقی و کومپانیین گازی‌دا
د‌ک‌ه‌ش و هه‌وايه‌کى نهیى و نه ئارام ده‌ستپیکرن، شاندى عیراقی
داخوازیین خو پیشکیش کرن کو پیکهاتبوون ژ:

١. چاره‌سه‌رکرن هه‌مى کیشه‌ییین گازی یین هه‌لاویستی دناقبه‌را
هه‌ردوو لایه‌ناندا.
٢. داخوازا هه‌مى ئەوان ماف و ئیمتيازاتین ئەوین ده‌وله‌تین به‌ره‌مه‌ینه‌ر
به‌ست خو هینایى ل جیهانى و عیراقی ژى بى به‌هر بووى.
٣. قه‌ره‌بوویا ئەوان زیاتین کومپانیین گازی گه‌هاندینه سامانى عیراقی
هه‌ر ژ سالا ١٩٦٠ی.
٤. ژمیریارین گریدای بهایى ده‌رئىخستنا گازی بهینه‌شکین د قه‌ره‌بوویا
زیاتین هاتینه‌کرن هه‌ر ژ سالا ١٩٦٠ی بهینه‌دان.
٥. قه‌ره‌بووکرن حکومه‌تا عیراقی ژ بهایى قازانجى بو ماوه‌ی (١٩٦٤-١٩٧٠).
٦. پشکداریا حکومه‌تا عیراقی د سه‌رمایه‌کى کومپانیدا ب رێژه‌یا (٢٠٪).
٧. پشکداریا حکومه‌تا عیراقی د به‌رنامى پلان و په‌ره‌پیدانا کيلگه‌هین گازی‌دا.
٨. هژمارتنه‌کا ساخلم بو بهایى ده‌رئىخستنا و هویربىنيا ژمیریاریا گشتى.
٩. بجهئینانا یاسایا ژماره (٨٠) یا سالا ١٩٦١ی^(١).

ژ لایى خوڤه شاندى کومپانیین گازی چه‌ند خاله‌ک ده‌ستنیشانکرن
سه‌باره‌ت هه‌لوئستی ئەوان ژ دانوستاندن گازی ژ وانه‌یا دامه‌زراندنا
کومپانیه‌کا تايه‌ت بو بریقه‌برنا گازا عیراقی ب مه‌رجه‌کى کو عیراق
پشکدار نه‌بیىت د سه‌رمایه‌ی ئەویدا، هه‌روه‌سا کومپانیا مافى کرىنا

(۸۰۰) هزار بهرمیلین گازئی ژ کومپانیا گازا نیشتیمانی ب نرخه‌کی ئه‌رزانتەر (۲۰٪) وه‌ک قه‌ره‌بوو بۆ زیناین ئه‌وان ژ یاسایا ژماره (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱ی، هه‌روه‌سا قه‌ره‌بووکرنا کومپانیین گازئی ب ریژه‌یا (۱۲،۵٪) ژ سه‌رجه‌می به‌ره‌می وه‌ک رازیوون ل سه‌ر یاسایا (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱ی^(۱).

ژ ئه‌نجامی دانوستاندنن دناقه‌ه‌را شاندی حکومه‌تا عیراقی و شاندی کومپانیین گازئی دیاربوو، کو کومپانیین گازئی تنی بۆ ده‌م بوراندنی و پاشتی‌خستنا کیشه‌یان دانوستاندن دکرن، له‌ورا بۆ به‌ره‌نگاربوونا ئه‌فی هه‌لوئستی حکومه‌تا عیراقی ل دانیشتنا خو یا پینچی، ل ۲۹ی کانوونا دووی ۱۹۷۲ی دیار کر کو ئه‌و ده‌ستپیشخه‌ریا ژ لای شاندی کومپانیان قه‌هاتیه پیشکیشکرن، جهی رازیووننی نینه ب تایه‌ت بابه‌تی گریدی قه‌ره‌بووکرنا یاسایا (۸۰) سالا ۱۹۶۱ی، ل گه‌ل چه‌ند گوهورینن دیتر یین گریدی زیده‌کرنا به‌ره‌می گازئی و دانا شیوازی فروتنا ئه‌وی^(۲).

ژ لای خۆقه هه‌لوئستی کومپانیین گازئی چ گوهورین د سه‌ردا نه‌هاتن ب تنی چه‌ند پیشنیاریت گریدی لایه‌نی هونه‌ری نه‌بن، له‌ورا شاندی حکومه‌تا عیراقی لایه‌نی به‌رامبه‌ری خو ئاگه‌هدارکر کو یان کومپانیا ده‌سته‌به‌رداری گازئی بن و مافی بده‌نه حکومه‌تی بۆ هنارتنا ئه‌وی و زیده‌کرنا وه‌به‌ره‌هینانی د ئه‌فی بواریدا، یانژی دی حکومه‌تا عیراقی پیرابوونن دیتر هه‌بن^(۳).

هوسا دیاربوو کو د روینشتنا ۶ و ۷ی یا دانوستاندنن دناقه‌ه‌را هه‌ردوو لایه‌نان چ پیشکفته‌نین به‌رچاف بخۆقه نه‌دیتن، له‌ورا شاندی

(۱) سعدون حمادی، اضاء علی تطورات قضايا النفط في العراق، بغداد، ۱۹۷۲، ص ۱۷.

(۲) عبدالمنعم عبدالوهاب، النفط بين السياسة والاقتصاد، کویت، ۱۹۷۴، ص ۲۲۴.

(۳) جاسم المطیر، المصدر السابق، ص ۱۷.

عیراقی بریار دا کو د روینشتنا بهیتدا دهستپیشخه ریه کا نوی پیشکیشی کومپانیین گازی بکه تن کو گریدای، زیده کرنا به رهه می گازی ژ کیلگه هیین باکور و باشور بو (١٦٠) ملیون تهن هه تا سالا ١٩٧٥-١٩٧٦ی و حکومتا عیراقی یا رازیه، ل سهر فروتنا به رهه می ل کومپانیا گازا نیشتمانی ب مهرجی کو ل دویف نرخى بارزگانا بازارین جیهانی بیت و ب ریژه یا (١٦٠) ملیون تهن د ماوهی (١٠) سالاندا، بابه تی قه ره بوو کرنا کومپانیین گازی سه بارهت زیانین هوان ل یاسایا (٨٠) ب هیچ رهنگه کی حکومتا عیراقی دانوستاندنا ل سهر هه فی بابه تی ناکه تن^(١).

پیشنیارین شاندی عیراقی بو شاندی دانوستانکارین کومپانیا گازی ب رژی نه هاتنه وه رگرتن، و شاندی کومپانیا بریارا بجیهیلانا عیراقی دا، وه کو گفاشتن ل سهر حکومتا عیراقی چهند دابه زینان بکه تن^(٢)، ژ لایى خوڤه حکومتا عیراقی هوشداریه کا توند ناراسته یی کومپانیین گازی ل ١٧ی گولانا ١٩٧٢ی کر و ماوهی دوو هفتیا دانا بهر بو رازیوون ل سهر داخوازیین حکومتا عیراقی کو گریدای هه شان خالیین ل خواری دیارکری بوون:

١. ره زامه ندیا کومپانیین گازی بو زیده کرنا به رهه مهینانا و دهستبارکرن یا ئیکسه ر د هه فی بواریدا.
٢. ب هه فکاریه کا هم دنابقه را وه زاره تا گازا عیراقی و کومپانیین گازی، بهرنامه یه کی جیگر و ده مدریژ بو کیلگه هیین گازی و سیاستا ب ریقه بهرنی بهیته دانان.

(١) عادل حسن، المصدر السابق، ص ١٢٤.

(٢) المصدر نفسه، ص ١٢٤.

۳. ل سهر کومپانیین گازئی ده‌ستپیشخه‌ریه‌کا ئه‌رینی ل دور داخوازیین حکومه‌تا عیراقی پیشکیش بکه‌تن.

هوسا دیاره حکومه‌تا عیراقی بریار دایه کو دوماهیکه‌کی بۆ ئه‌فان دانوستاندنن بۆ به‌ره‌م دانیت و ل روینشتنا نه‌هی یا کو ل روژا ۳۱ئ گولانا ۱۹۷۲ئ ل ئافاهیئ ئه‌نجومه‌نی نیشتیمانی، ل ئه‌وی ده‌می سه‌روکئی شاندى حکومه‌تا عیراقی داخواز کر کو دوماهیك ژفان بۆ زانینا بیروبۆچووئین کومپانیین گازئی ل روژا پینچ شه‌می ۱ئ حوزیرانا ۱۹۷۲ئ یه، و چ دانشتین دیت ل دور ئه‌فی بابه‌تی ناهینه ئه‌نجامدان، ژ لایئ خوڤه سه‌روکئی شاندى کومپانیین گازئی (ستوکویل - Stockwell) به‌رسف دا کو مه‌چ ریکین دیتر نین بۆ چاره‌سه‌ریی و ب ئه‌فی ره‌نگی دانوستاندنن دناڤه‌را حکومه‌تا عیراقی و کومپانیین گازئی یین کار دکه‌ن ل عیراقی ب دوماهیك هاتن و بۆ کو بگه‌نه‌ه چ ئه‌نجامان^(۱).

سه‌ره‌رای هه‌ولین حکومه‌تا فه‌ره‌نسا و لایه‌نین نیڤده‌وله‌تی بۆ رازیکرنا هه‌ردوو لایه‌نان بۆ به‌رده‌وامیدانا دانوستاندنان، به‌لئ هوسا دیار بوو کو ده‌رگه‌هی دانوستاندنان هاتیه‌گرتن و حکومه‌تا عیراقی هوسا دیار بوو کو ده‌رگه‌هی سیاسه‌ته‌کا دیتر ل هه‌مبه‌ر ئه‌فان کومپانیان بگریته به‌ر و به‌ره‌ف سیاسه‌تا خو‌مالیکرنئ بچیت^(۲).

سه‌باره‌ت هه‌لوئستت پارتی دیموکراتی کوردستان ل هه‌مبه‌ر دانوستاندنن خو‌مالیکرنا گازئی، ل ئه‌وی ده‌می حکومه‌تا عیراقی پلانا خو‌مالیکرنئ گرتیه‌به‌ر، یا دیار بوو کو بۆ په‌یدا‌بوونا ئاشته‌فایا

(۱) عبدالواحد فه‌می، المصدر السابق، ص ۲۴-۲۵.

(۲) جمال صفوان، شركات النفط الاحتكارية في الشرق الاوسط، بیروت، ۱۹۹۹، ص ۲۷.

ناخۆبى و ئىكړيزيا به‌ره‌يى نىشتيمانى ناهيته دى، و ژ لايه‌كى ديتر شه هه‌بوونا شه‌رى و شوهره‌شا كوردى كارىگه‌ريه‌كا به‌رچاقه ل هه‌مبه‌رى ئەفنى پينگافنى، له‌ورا حكومه‌تا عيراقى ب ده‌ليفه زانى ئەو په‌يوه‌نديين ئەرينى يين ئيكه‌تيا سوڤيه‌تى ل گه‌ل بزاقا رزگاربخوازا كوردى هه‌ين، بكاربينيت بو بجهئنانا ئەفنى مه‌ره‌مى^(١).

له‌ورا ل ده‌مى دانوستاندنين ل دور ريڤكه‌فتنامه‌يا ١١ ئادا ١٩٧٠ئى دهاتنه كرن دناقبه‌را شاندى حكومه‌تا عيراقى و شاندى كوردى، داخوازيا هه‌ره ئاشكرا يا بزاقا رزگاربخوازا كوردى گرئداى داينكرنا داهاتين عيراقى يين گازى بو كوردستانى و هه‌روه‌سا گرئدانا بازييرى كه‌ركووكى ب ده‌فه‌را ئوئوئوميا كوردستانى شه بوويه^(٢).

سه‌ركرديه‌تيا بزاقا رزگاربخوازا كوردى داخواز ژ حكومه‌تا عيراقى كرىه كو پينگيرى ب خالين ريڤكه‌فتنا ١١ ئادا ١٩٧٠ئى بكه‌تن، ئەف چهنده گه‌ره‌نتييا مانه‌فا ئاشتيا به‌ره‌يى ئىكگرتى يى نىشتيمانى يى عيراقيه، به‌لى به‌روفناژى هوسا ديار بوو كو پشتى حكومه‌تا عيراقى پشته‌فانيا سىاسى و له‌شكه‌رى يا ئيكه‌تيا سوڤيه‌تى بده‌ستفه‌هينايى، هئدى هئدى به‌ره‌ف لئدانا هه‌فه‌يمانيين به‌ره‌يى نىشتيمانى يى عيراقى كر و، ده‌ست ب پلانيين خو كر بو لئدانا بزاقا رزگاربخوازا كوردى، بگه‌ ژ هه‌ولين تيروركرنا ئيدريس بارزاني و پاشان مه‌لا مسته‌فا بارزاني و چهنده كردارين ديتر ل هه‌مبه‌ر سه‌كرديه‌تيا كوردى و خه‌لكى كوردستانى^(٣).

(١) صفاء كاظم عباس، المصدّر السابق، ص ٦٣-٦٤.

(٢) دلشاد عمر عبدالعزيز، المصدّر السابق، ص ١٠٣٩-١٠٤٠.

(٣) عماد يوسف قدورة، التأثير الاقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة حالة ١٩٧٢-١٩٧٥)، دوحه، ٢٠١٦، ص ٨.

ئەفان کردارا سەرکردایەتیا بزاقا رزگاربخوازا کوردی نەچارکر کو ل پیگوهورەکی نیقدهولەتی بو راوهستاندنا پیلانین حکومەتا عیراقی بگەرن و ئەو کردارین ل هەمبەر خەلکی کوردستانی ژ ئەنجامداین و ب ئەفی چەندی پەیوهندیین نەراستەوخۆ دناقبەرا ویلايەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا و بزاقا رزگاربخوازا کوردی ب ناوهندەگیریا ئیرانی پەیدا بوو^(۱).

دقی بواریدا (جون اتش ویلر - John H. Waller) سەرۆکی پشکا روژەهلاتا دویر و باشوری ئاسیا ل ئاژانسا (CIA) د نامەیه کا نهنیدنا بو هاریکاری وهزیری دەرڤه بو کاروبارین روژەهلاتا دویر و باشوری ئاسیا ل ۹ ئی ئادارا ۱۹۷۲ی تیدا هاتیە، "مەلا مستەفا ل ژیر گفاشتنە کا مەزنا ئیکەتیا سوڤیەتی بوویە سەبارەت ئیزیک بوون ژ رژیما بەعس و چیکرنا بەرەیه کی ئیکگرتی... بزاقا کوردی یا د مەترسیە کا مەزندا ئەگەر هاریکاری ژ ویلايەتین ئیکگرتی یین ئەمریکی نەوەرگریتن... د پلانا بارزانیدا جارەکا دیتەر نوینەری خۆ بهنیریت ژ بو رازیکرنا ویلايەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا ل دور هەلسەنگاندنا بابەتی و... بارزانی چ ریکەفتنا ل گەل حکومەتا بەعس مۆزناکەتن بی کو ب دروستی هەلسەنگاندنا ویلايەتین ئیکگرتی بو ئەفی بابەتی بزانی^(۲).

ژ لایەکی دویشە پشتی مۆرکنا ریکەفتنا هاریکاری و دوستایەتی دناقبەرا حکومەتا عیراقی و ئیکەتیا سوڤیەتدا ل نیسانا ۱۹۷۲ی، ترسەکا مەزن ژ لای ئیران و ویلايەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا دروست بوویە، کو

(۱) دلشاد عمر عبدالعزیز، المصدەر السابق، ص ۱۰۴.

(۲) بو خواندنا نامەیی بنیرە: صفاء کاظم عباس، المصدەر السابق، ص ۶۵.

ئەف چەندا هەنئ کارتیکرنئ ل سەر کوردان ژێ بکەتن^(۱)، لەورا ریتشارد هیلمنر سەرۆکی (CIA) و (ئەلکسەندەر هیج - Alexander Haig) جیگری راویژکاری ئاسایشا نەتەوہیی، پێشنیارەک ل دور پێشکێشکرنا هاریکارین مادیی بۆ بزافا کوردی کرن ل ئادارا ۱۹۷۲ئ، ئەوا بوویە جەئ رازیوونا (هینری کیسنجەر - Henry Kissinger) وەزیرئ دەرفەیی ئەمریکا و ب گوژمئ (۵) ملیون دولاران ب شیوەکی نەینی چەک و تەقەمەنی و ئازوقەیی بۆ کوردان ب ریکا ئیرانی بەیتە هنارتن^(۲).

هەر ژ بۆ ب هیزکرنا پەیوەندیین دنابەرەرا ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا و بزافا رزگاربخوازا کوردی، شاھئ ئیرانی داخوازا کۆمبوونەکی دنابەرە ئەمریکا و نوینەرئ بارزانی ل ۵ئ حوزیرانا ۱۹۷۲ئ کریە، پشتی دانوستاندن و هەولەکا زۆر کۆمبوونەکا فەرمی هاتە ئەنجامدان کو ل ۳۰ئ حوزیرانا ۱۹۷۲ئ (ریچارد هلمس - Richard Helms) رێقەبەرئ دەزگەھئ هەوالگێرا (CIA) و (ریچارد کەندی) ئەندامئ ئاسایشا نیشتیمانی و نوینەرئ پنتاگون ل گەل نوینەرئ کوردان هەر ئیک ژ مەسعود بارزانی و مەحموود عوسمان ل واشنتونئ کۆمبوون، کو تیدا شاندي کوردی داخوازا مەلا مستەفا بارزانی گەھاندیە ژ بۆ دانا پشته‌فانیا سیاسی و دارایی و سەربازی بۆ ریریوونا لەشکەرئ عیراقی و کیمکرنا کاریگەریا سوؤقیەتی ل دەقەرئ^(۳).

ژ لایەکی دویقە سەرکردایەتیا کوردی مەلا مستەفا بارزانی رازی نەبوو پارتی دیموکراتی کوردستان بچیتە دناف (هەقەیمانەتیا

(۱) سامان عمر حمد، ژێدەرئ بەرئ، ل ۲۳.

(۲) کاظم عباس، المصدەر السابق، ص ۶۵-۶۶.

(۳) سامان عمر حمد، ژێدەرئ بەرئ، ل ۲۶.

کارکرنا نیشتیمانی - میثاق العمل الوطنیة)دا، ئەوا هاتیە راگه‌هاندن ژ لایێ حکومه‌تا به‌عس فه‌ل ۱۵ئ چریا دووی ۱۹۷۱ئ و، سه‌ره‌رای فشارین ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی بو هاندنا کوردان داکو پشکداریی بکه‌ن و پینشیار کریه کو شانده‌کۆ فه‌رمی به‌نیتره‌ ده‌ف سه‌رکردایه‌تیا کوردی ژ بو دنیابوون کو حکومه‌تا عیراقی دۆ سوژیت خو ل دور کوردان بجه ئینیت^(۱)، مه‌رجی پشکداریی د ئەقی هه‌فه‌یه‌مانییدا گرێدایی هندیه‌ کو (۴۰٪) ژ داهاتی کومپانیا گازا عیراقی (I.P.C) بو ده‌فه‌ری کوردستانی بن^(۲).

ژ هه‌ژی گوتنییه‌ کو سه‌ره‌رای ئەو په‌یوه‌ندیین په‌یدا بووین دناقبه‌را ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکی و بزاقا رزگاربخوازا کوردی، به‌لێ ئەو داخوازیین سه‌رکردایه‌تیا کوردی کرین سه‌باره‌ت هاریکاریین چه‌کی و پاره‌یی، ژ لایێ ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکافه‌ نه‌هاتنه‌ دا بینکر، ئەف چه‌ندا هه‌ژی گرێدای به‌رژه‌وه‌ندیین گازۆ بووینه کو (۲۳.۷۵٪) ژ پشکین کومپانیا گازا عیراقی یین گرێدای ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکی بووینه، نه‌خاسمه‌ کو هیشتا بابه‌تی خو مالیکرنا گازۆ ب تنی د قوناغین دانوستاندنیدا بووینه، نه‌خاسمه‌ ل ده‌می گه‌ف ل سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندیین ئەوی یین گازۆ ل خانه‌قین و عه‌ین زاله‌ په‌یدا بووین، له‌ورا بابه‌تی ب چه‌ککرنا بزاقا رزگاربخوازا کوردی ب مه‌ترسی دزانی ل سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندیین خو^(۳).

(۱) صفاء کاظم عباس، المصدا السابق، ص ۶۳.

(۲) محمد حسنین هیکل، مدافع ریه‌ الله قصة ایران والثورة، القاهرة، ۱۹۸۲، ص ۱۳۶.

(۳) بو پتر پیزانینان بنیره: ل دور په‌یوه‌ندیین ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا و کوردان بنیره: مه‌سعود بارزانی، ژێده‌ری به‌ری، به‌رگی چواره‌م، ل ل ۱۶-۲.

ژ لایئ خوڤه روژنامه‌یا (التأخي) د گوتارین روژانه‌یین به‌لافه‌کرین، پشته‌فانیا خو بو هه‌ولین حکومه‌تا عیراقی دایه، سه‌باره‌ت مافی ملله‌تین عیراقی بو مولکداریا سامانئ سروشتی و مه‌زاختنا داهاتی ئه‌وی ل دوپف به‌رژه‌وه‌ندییا گه‌لین عیراقی، و دفی بواریدا روژنامه‌یا (التأخي) گوتاره‌ک به‌لافکریه تیدا هاتیه کو کومپانیین گازی ب ریکا خاپاندنا ژمارا دروست یا به‌ره‌مه‌ینانا گازی و کیمکرنا بهایی راسته‌قینه یئ نرخئ گازا عیراقی و په‌یداکرنا گومانی ل سه‌ر پاشه‌روژا گازی و به‌ره‌مه‌ینانا ئه‌وی، حکومه‌تا عیراقی رازی بکه‌تن کو هه‌فدژیا کومپانیین گازی نه‌که‌تن و رازی بیت ل سه‌ر ئه‌وا هه‌ی^(١).

ژ لایه‌کئ دوپفه روژنامه‌یا (التأخي) ره‌خه‌یی‌ت توند ئاراسته‌ی سیاسه‌تا کومپانیین گازا عیراقی کریه، داخواز ژ پارتیت سیاسی یین عیراقی کرینه کو هه‌می شیائین خو بکه‌تن ئیک و هه‌لوئسته‌کئ ئیکگرتی بگرنه‌به‌ر بو وه‌رگرتنا مافی‌ن گازی و ئافاکرنا ئابووهره‌کئ فره‌لایه‌ن و پشته‌فانیکرنا کومپانیا گازا نیشتمانی یا عیراقی و نه‌هیلانا سه‌ربه‌خویا ده‌یته‌ کرن ژ لایئ کومپانیا گازی یین بیانی^(٢).

هه‌روه‌سا روژنامه‌یا (التأخي) په‌سنا هه‌لوئستی وه‌لاقی لیبیا و جه‌زائیر بو خه‌باتا ئه‌وان ل گه‌ل کومپانیین بیانی کر، سه‌باره‌ت ب ده‌ستقه‌هینانا مافی‌ن ملله‌تی خو د بواری سامانئ سروشتیدا^(٣)، و د گوتاره‌کا ویدا په‌سنا وه‌لاتئ لیبیا کر، کو بریارا خو‌مالیکرنا گازا خو دایه ل ٧ئ کانونا

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (٤٤٦)، بغداد، ١٩٧٠/٥/٢٦.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (٤٤٦)، بغداد، ١٩٧٠/٥/٢٦.

(٣) التأخي (الجريدة)، العدد (٦٨٦)، بغداد، ١٩٧٠/٣/١٧.

تێکۆ ۱۹۷۱ی، و داخواز ژ هەمی خودان وهلاتین کومپانیین گازا بیانی لێ کاردەکن کرێه کو چاف ل وهلاتی لیبیا بکەن و سامانی خۆ یی سروشتی، خۆمالیی بکەن و ژ دەستی داگیرکەرەن دەربێخن^(۱).

سەبارەت هەلوێستێ رۆژنامەیا (التأخي) ژ ئەوێ هەفرکیا دناقبەرە حکومەتا عیراقی و کومپانیین گازۆ یین بیانیدا، د گوتارە کیدا هاتیه کو خۆمالیکرنا پیشەسازیا نیشتیمانی و ئازادکرنا ئابووری نیشتیمانی و ئافاکرنا زێدەتر یا پیشەسازی و ئیکگرتنا هیزین نیشتیمانی و دانا ئازادیا مللەتان، تاکه ریکه کو دشین خۆ ژ کومپانیین گازۆ یین بیانی رزگار بکەین^(۲).

ژ لایه کۆ دویشه رۆژنامەیا (التأخي) ب هویری دیشچوونا بابەتی دانوستاندنن دەهاتنه ئەنجامدان دناقبەرە شاندی حکومەتا عیراقی و شاندی کومپانیین گازۆ دکر و، د گوتارین خۆدا داخوازیین شاندی عیراقی سەبارەت زێدەکرنا بەرهەمی گازۆ بو بلندترین ئاست و زێدەکرنا بهایی گازۆ بە لاقرینه^(۳)، هەر وه سا هەولین گریډای هەلوێستێ شاندی کومپانیین گازۆ و خۆ قەدزینا ئەوان ژ دانوستاندنن راستەقینه دیارکرینه^(۴).

رۆژنامەیا (التأخي) د گوتارە کیدا ل ژیر نافی "داخوازیین عیراقی د دادپەرورەرانەنه و پیدقیه بهینه بجهئینان" تیدا هاتیه کو بزاقا رزگاربخوازا کوردی ل گەل رزگارکرنا سامانی عیراقییه ژ دەستین کومپانیین گازۆ و پشتهفانیه کا تمام بو هەر پینگافه کا دهیته هافیتت بو بدهستقههینانا مافین عیراقی یین گازۆ و دیارکریه کو بارودۆخی نوکه دهقهه تیدا

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۰۶)، بغداد، ۱۹۷۱/۱۲/۱۰.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۰۸)، بغداد، ۱۹۷۱/۱۲/۱۱.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۳۶)، بغداد، ۱۹۷۲/۱/۱۲.

(۴) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۴۰)، بغداد، ۱۹۷۲/۱/۱۷.

ده‌بازدبیت، جیاوازیه‌کا تمام ژ بارودۆخی به‌ری نوکه هه‌یه کو هه‌می شیان و بریار د ده‌ستی ئە‌شان کومپانیین گازی‌دا بوویه^(١).

بۆ به‌رسنگگرتنا هه‌ولین کومپانیین گازی یین بیانی رۆژنامه‌یا (التأخي) د گوتاره‌کی‌دا دیار کریه کو ریکا راست بۆ ده‌ستفه‌هینانا مافین گه‌لی عیراقی، گریدی دمه‌زاندنا پیشه‌سازیا گازی نیشتمانی یا عیراقیه ب هه‌می قۆناغین خۆفه، ژ ده‌رهینانئ هه‌تا فروتنئ، و دیارکریه ژی کو مه‌رجی سه‌ره‌کیی ئە‌فی ئافه‌دانئ گریدی ئیکگرتنا ملله‌تین عه‌ره‌ب و کورد و نه‌ته‌وه‌یین دیتره^(٢)، ره‌خه‌یین توند ئاراسته‌یی کومپانیین گازی کرینه کو ئە‌و ئە‌گه‌ری سه‌ره‌کینه بۆ په‌یدا کرنا دوه‌ره‌کیا نیشتمانی ل عیراقی، وه‌کو نامه‌یه‌کا فه‌کری بۆ حکومه‌تا عیراقی بۆ بجه‌ئینانا به‌ندی ریکه‌فتنامه‌یا ١١ ئی ئاداری ١٩٧٠ ئی^(٣).

ژ لایه‌کئ دویشه رۆژنامه‌یا (التأخي) ئاماژه ب خاله‌کا گرنگ دایه، سه‌باره‌ت چالاکیین کومپانیا گازی نیشتمانی یا عیراقی کو هه‌ر ژ ده‌ستپیکا نیسانا ١٩٧١ ئی به‌ره‌می خۆ ب تیکرایي (٥) ملیون ته‌ن د سالی‌دا زی‌ده‌کرینه، ئە‌ف چهنده ژی ئاماژه‌یه‌ک بوو بۆ حکومه‌تا عیراقی، کو به‌رقه‌رابوونا ئاشتیا سه‌رانسه‌ری و راوه‌ستاندنا شۆره‌شا کوردی مه‌رجی سه‌ره‌کیی ئە‌فی به‌ره‌مه‌یه^(٤)، پشته‌قانیا بزافا رزگاریخوازا کوردی بۆ کومپانیا نیشتمانی یا عیراقی کریه و هه‌ولین حکومه‌تی بۆ کۆنترولکرنا سامانی سروشتی و بکارهینانئ ئە‌وی د بواریت گه‌شه‌پیدانا هه‌می گه‌لی عیراقی، رۆژنامه‌یا

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (٩٤١)، بغداد، ١٩٧٢/١/١٨.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (٩٥٤)، بغداد، ١٩٧٢/٢/٦.

(٣) المصدر نفسه.

(٤) التأخي (الجريدة)، العدد (٩٦٥)، بغداد، ١٩٧٢/٢/٢١.

(التأخي) د گوتارین خویین رۆژانه دا دا کوکی ل سهر بابته تی خۆمالیکرنا گازا عیراقی کریه و، داخواز ژ حکومه تا عیراقی کریه کو سامانی سروشتی مولکی هه می عیراقیانه "وهك ئاماژه یهك بۆ پشکا کوردستانی ژ داهاتی گازۆ ل دویف بهندی نرێکه فتنامه یا ۱۱ ئی ئاداری" (۱).

د گوتاره کا دیت ل ژیر ناخی "گه لی مه یی عیراقی کوکه ل سهر بهرگری کرنی ژ مافین خۆ یین گازۆ" تیدا هاتیه، کو گه لی عیراقی ب عهره ب و کورد و نه ته وه یین دیت ژ یی رۆده ل سهر بهرگری کرنی ژ مافین خۆ یین سامانی سروشتیدا ئه و یی هه می هه ولین خۆ مه زخین بۆ خۆ رزگار کرن ژ ئیستغلال کرنا کومپانین گازۆ (۲).

ههروه سا د گوتاره کا دیتدا ل ژیر ناخی "پشته فانی کرنا ولاتین عهره ب بۆ عیراقی د شه ری خۆدا ل گه ل کومپانیین قورخکار ئه رکه کی نه ته وه یییه" تیدا هاتیه، کو پشته فانی وه لاتین عهره ب یین ئه ندام د ریکه خراوا ئوپیکدا بۆ هه ولین عیراقی دژی کومپانیین گازۆ بۆ ده ستقه هینانا مافین خۆ یین گازۆ جهی بهرزنر خاندنییه و کاره کی نه ته وه یی، نه خاسمه هه لوئستی وه لاتی لیبیا و جه زائیری کو پشته فانیه کا تمام بۆ عیراقی ده ربیره (۳).

ژ لایه کی دویشه رۆژنامه یا (التأخي) ب ئاشکرا هه لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان دیار کریه، کو د گوتاره کیدا هاتیه "پارتیا مه هه لوئستی خۆ یی ئاشکرا دیار کریه کو یی ئاماده یه د خه نده کا

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۶۵)، بغداد، ۱۹۷۲/۲/۲۱.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۹۷۴)، بغداد، ۱۹۷۲/۳/۴.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۴۲)، بغداد، ۱۹۷۲/۵/۲۵.

شهریدا بهردهوام بیت هه تا سه رکه فتنی و هه ر قوربانیه کا هه بیت
بده تن پیخه مهت ئەقی ئارمانجا پیروژ"^(١).

سیاسه تا کیمکرنا به ره مهینانا گازی ژ لایئ کومپانیئ گازی فه،
بو پیداکرنا گفاشتین ئابووری ل سه ر حکومه تا عیراقی، جهی
ره خه گرتنی بوویه ژ لایئ روژنامه یا (التأخي) فه، د گوتاره کیدا هاتیه کو
ئهو ده سته که فتین گه لی عیراقی ب کورد و عه ره ب فه ب ده ست خو فه
ئیناین جهی نه راز ببوونا ئیمبرالیه تیه، نه خاسمه کو عیراق به ره ف
قوناغا و هه ره هینانا نیشتمانی و خو مالی فه چوویه د بواری گازیدا و
ئاسویئ نوی ل هه مبه ر کومپانیا گازی نیشتمانی یا عیراقی هاتینه به ر
بو ئەنجامدانا پروژه یین نیشتمانی"^(٢).

روژنامه یا (التأخي) ب هویری دیچوونا که شو هه وایئ نه ئارام کریه،
ئەف هه فرکیا دناقه را شاندی حکومه تا عیراقی و شاندی کومپانیئ
گازی کر، د گوتاره کیدا هاتیه کو ئەو ژقانی حکومه تا عیراقی دایه
کومپانیئ گازی سه باره ت به رسفدانا داخوازیئ حکومه تا عیراقی ب
دوماهیک ده یئ و، دیارکریه کو کومپانیئ گازی بیانی ب هیچ ره نگه کی
ئاماده نینن به رژه وه ندیئ گه لی عیراقی بجهینت، به لکو پیچه وانیه
ئەقی چه ندی به رده وامن ل سه ر ئەنجامدانا فه ند و فیلین خو بو
ده سته فه هینانا قازانجان، ل دوماهیا گوتاری ئامازه دایه رولی وه لاتین
عه ره ب بو پشته فانیکرنا گه لی عیراقی و خه باتا خو دا دژی ئیمبرالییا
جیهانی، ههروه سا سوپاسیا ریخه راوا ئوپیک ژی کریه کو هوشداری

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٤٤)، بغداد، ١٩٧٢/٥/٢٨.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٤٤)، بغداد، ١٩٧٢/٥/٢٨.

داینه کومپانییـن جیهانی سهـبارهت ههـر کردارهـکا دژی عیراقی بهیـته ئهـنجامدان و پشتهـفانیا خوـبو مافیـن گازۆ یـین عیراقی دیارکریه^(۱).

وهـسا دیارهـ کو پارتی دیموکراتی کوردستان پشتهـفانیا خوـل ههـمبهـر دانوستاندنـین خوـمالیکرنـی یـین حکومهـتا عیراقی دگهـل کومپانییـن گازا بیانی ب مهـرجۆ پهداکرنا ئاشتهـفانیا نافخووی و ئیکریژیا بهـرهـیی نیشتمانی و دیارکریهـ کو ناکوکی و دووبهـرهـکیا دناقبهـرا حکومهـتا عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردی، کاریگهـریهـکا بهـرچاقل ل ئهـقی پینگافی کریهـ و داخواز ژ حکومهـتی کریهـ کو خالیـن ریککهـفتنا سالا ۱۹۷۰ی بجهینن وهـک گهـرهنـتیا پشتهـفانیکرنا بزاقا رزگاربخوازا کوردی، بوـ پلان و ههـولین حکومهـتا عیراقی ژ بوـ دانوستاندنـین خوـمالیکرنـی.

تهوهری دووی:

یاسایا خۆمالیکرنا گازۆ ژماره (۶۹) یا سالا ۱۹۷۲ و ههلوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان:

ل ئهوی دهمی کومپانیین گازۆ پیشنیاریین حکومهتا عیراقی ب جهنههیناین و ب کوشتنا دهمی دانوستاندن ئه نجام داین و رازی نه بووین کو ئه و گوهورینین پیتقی د سیاسهتا گازۆیدا بکه ن^(۱)، پشتی حکومهتا عیراقی پیتقیین خۆمالیکرنی بجهئیناین و حازری هاتینه کرن ل ای حوزیرانا ۱۹۷۲ئی، سه روکی عیراقی ئه حمه د حه سه ن به کر یاسا ژماره (۶۹) یا سالا ۱۹۷۲ئی کو تیدا خۆمالیکرنا گازۆ راگه هاندن و ئامازه دا ب دامه زراندنا کومپانیا حکومی ل ژیر ناقتی (کومپانیا عیراق بو کارین گازۆ)، کو دی ب ئه رکئی سه ره رشتیکرنا کارگیریا کومپانیا گازو عیراقی (I.P.C) که تن ئه ف یاسایه ژ (۱۶) ماده یان پیکدهات، کو تیدا هاتیه خۆمالیکرنا کردارین کومپانیا گازو عیراقی (I.P.C) ل هنده ک ده فهرین ده ستیشانکری، ل دویتف یاسا ژماره (۸۰) یا سالا ۱۹۶۱^(۲)، خاوه نداریا هه می پاره یی و مافین گریډای ئه قتی کرداری فیه کو پیکدهیت ژ ئافاهی، که ره ستین لیگه ریانئی، کولانئی و به ره مه هینانا گازو خام، گازو سروشتی، چاره سه رکرن، کۆمکرن، فه گوهاستن، فافارتن، کۆگه ه

(۱) فاضل الجلیبی، النفط بین السياسات والاوهام، ترجمه: عطا عبدالوهاب، بیروت، ۲۰۱۳، ص ۱۱۰.

(۲) صفاء کاظم عباس، المصدر السابق، ص ۸۹.

کرن، هیلین فه‌گوه‌استنی و مه‌کته‌با کومپانیی ئەوا دکه‌فیته به‌غدا ب هه‌می ئافاهی و که‌لوپه‌لین خوڤه^(١).

ل دویف پلانا هاتیه دانان بریار ئەو بوویه کو خو‌مالیکرنا ئیکسه‌ر بو هه‌می کردارین کومپانیین کار دکهن ل کیلگه‌هین باشور و باکور د ئیک ده‌مدا بهیننه راگه‌هاندن، به‌لی حکومه‌تا عیراقی بریارا خو‌مالیکرنا کارین کومپانیا گازا عیراقی (I.P.C) ئەوا کار دکر ل کیلگه‌هین باکوریدا، له‌ورا کردارین خو‌مالیکرنی ژ کردارین کومپانیا گازا به‌سره نه‌گرتن^(٢).

هوسا دیاره کو حکومه‌تا عیراقی ب ئەفنی کرداری رابوویه و خو‌مالیکرن ب تمامی ئەنجام نه‌داینه، وه‌کو ته‌کتیکه‌ک داکو کومپانیین گازی دوودل بین ب ئەنجامدانا هه‌ر کاره‌کی هه‌فدژ داکو به‌رژه‌وه‌ندیین خو‌یین دیتل باشوری عیراقی ژ ده‌ست نه‌ده‌ن، ئەفه ژ لایه‌کی فه و ژ لایه‌کی دیتل فه، حکومه‌تا عیراقی فیا ئەف کومپانیه بو ماوه‌یه‌کی به‌رده‌وام بین ژ به‌ره‌مه‌هینانا به‌ره‌می گازی و بازارکرنا ئەوی، داکو نه‌چار بین به‌ره‌ف بین بو دانوستاندنی ل گه‌ل حکومه‌تا عیراقی^(٣).

ل دویف ماده‌یی (١٦)ی ژ یاسا خو‌مالیکرنی بریار دا کو بهیتته به‌لافه‌کرن ل روژنامه‌یا (الوقائع العراقية) یا فه‌رمی و کار پی بهیتته‌کرن هه‌ر ژ ١١ حوزیرانا ١٩٧٢ی و ل دویف بجهتینانا ئەوی حکومه‌تا عیراقی کوئترول ل سه‌ر (٦٠٪) ژ پشکین کومپانیین وه‌ربه‌ره‌ینه‌ر کر^(٤).

(١) الوقائع العراقية (الجريدة)، العدد (٢١٤٦)، بغداد، ١ حوزیران ١٩٧٢، ص ٨٠٥.

(٢) عادل حسن، المصدر السابق، ص ١٥٤.

(٣) عدنان حسین، الاستراتيجية والتخطيط في معرکتنا ضد الاحتکارات، مجلة النفط

والغاز، العدد (٣٦)، بغداد، ١٩٧٥، ص ١٠.

(٤) بو پتر پیزانینان بنیره: صفاء کاظم عباس، المصدر السابق، ص ٩٧.

ل ئەوی دەمی حکومەتا عیراقی بپارێ خۆمالیکرنا گازۆ راگەھاندنی، حکومەتا سووریایی راگەھاندنا خۆمالیکرنا هێلا ڤه گوھاستنی دا ئەوا دناڤ ئاھا وپرا دەرباز دبن، دبێنن (کو مولکداریا کومپانیا گازا عیراقی (I.P.C) و ئافاھی و کەرەستەییەن هەلگرتنا گازۆ ژ مینا بانیا ل دەریا ناوہراست^(۱)، بەلێ حکومەتا لوبنانی ئەڤ کارە ئەنجام نەدا ب هێجەتا کو ئەڤ کردارە هەڤدژە ل گەل بنەمایێ ئابووری ئازاد^(۲).

ئەڤ چەندە نەھاتە چارەسەرکرن، ئانکو حکومەتا لوبنانی هێلا گازۆ خۆمالی نەکر، هەتا حکومەتا عیراقی و ئەڤ کومپانییەن گازۆ گەشتینە چارەسەری و دانپێدانا ب مافی عیراقی و خۆمالیکرنا گازۆ ل ئادارا ۱۹۷۳ی کری^(۳).

ژ لایێ خۆڤە کومپانییەن گازۆ ل هەمبەری ئەڤی بپارێ خۆمالیکرنی چەند پینگاف گرتنەبەر بو پاراستنا ئیمتیازاتین خو و قایلکرن حکومەتا عیراقی بو لێڤه بوون ژ ئەڤی بپارێ ژ ئەوان پینگافان چەسپاندنا دەڤەرینی ل سەر ئەردی گاز هاتیە خۆمالیکرن داکو نەھیتە بازارکرن، هەرەسا زیدەکرنا بەرھەمی گازۆ ل جھین دیتر بو قەرەبووکرنا ئەڤی کیماتی، لاوازرنا کردارین گازۆ ژ وەرہەھینانی نوی، کۆلان و لێگەریان و راوہستاندا ڤه گوھاستنا کە لوپەلین یەدەک

(۱) الثورة (الجريدة)، العدد (۱۱۵۶)، بغداد، ۲ حزيران ۱۹۷۲.

(۲) ايهاب عباس محمد، القطاع النفطي العراقي في ظل المتغيرات المحلية والدولية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الادارة والاقتصاد، جامعة بغداد، ۲۰۱۲، ص ۸۰-۸۲.

(۳) المصدر نفسه، ص ۸۲.

و كيمكرنا به‌رهه‌مى وه‌به‌رهينانا گازى ل عيراقى ب شيوه‌كى گشتى^(١). هوسا دياره كو كومپانيين گازى نه‌چاربوون بكه‌فته دانوستاندنان ل گه‌ل حكومه‌تا عيراقى و ل ١ ئى ئادارا ١٩٧٣ئى، هه‌ردوو لايه‌ن گه‌هشته ريككه‌فتنى^(٢)، ل گوره‌ى ئه‌فى ريككه‌فتنى كومپانيين گازى ده‌ستبه‌ردانه كا ته‌مام ژ ئيمتيازىن كومپانيا غازا مويسل يا سنوردار كر و هه‌مى كه‌لوپه‌لڤين ئه‌وى راده‌ستى حكومه‌تا عيراقى كرن و هه‌مى كردارڤين گازى ژ ده‌رخستنى هه‌تا فروتنى هه‌مى كه‌فته ل ژڤر كوئنترولا حكومه‌تا عيراقى^(٣).

سه‌باره‌ت غازا باشور (كومپانيا غازا به‌سه‌ره) ئه‌و ژى هاته‌ خوئماليكرن ب دوو قوناغا، يا ئيكي ب ده‌رخستنا ياسا ژماره (٩٠) يا تايه‌ت ب خوئماليكرنا پشكين كومپانيا هولهندى ل ٢١ئى چريا ئيكي ١٩٧٣ئى، پاشان ياسا ژماره (٧٠) يا تايه‌ت ب خوئماليكرنا پشكين كومپانيين كه‌ ئه‌وژى كو دبته (٢٣.٧٥٪) ل ٧ئى چريا ئيكي ١٩٧٣ئى^(٤).

هه‌روه‌سا خوئماليكرنا پشكين كوله‌نگيان كو دبته (٥٪) ژ ئيمتيازىن غازا عيراقى ل ٢٠ئى كانونا ئيكي ١٩٧٣ئى^(٥)، ژ لايه‌كى دويفه حكومه‌تا عيراقى به‌ياننامه‌يك به‌لافكر و تيدا دياركر يا ئاماده‌يه بو دانوستاندنين ئيكسه‌ر ل گه‌ل حكومه‌تا فه‌ره‌نسا سه‌باره‌ت پشكين ئه‌وى ژ كومپانيا هاتيه خوئماليكرن

(١) د.ر. اندرسيان، التأميم في العراق والموقف منه، سلسلة بحوث في العلاقات الدولية والاقتصادية، بغداد، ١٩٧٣، ص ١٠.

(٢) بو پتر پيزانينان ل دور ئه‌فى ريككه‌فتنى بنيره: الثورة (الجريدة)، العدد (١٣٨٣)، بغداد، ٢٨ شباط ١٩٧٣.

(٣) حكمت سامي سليمان، المصدر السابق، ص ٢٥١.

(٤) سرحان عبدالله، النفط والصراع مع الاحتكارات الاجنبية، بيروت، ٢٠٠٢، ص ٥٧.

(٥) يحيى حمود حسن البو علي، "ملاحح السياسية النفطية في العراق"، مجلة الاقتصادية الخليجية، العدد (٢٥)، اذار ٢٠١٥، ص ٧٧.

بۆ بەردەوامیدانا بەرژەوهەندیین ئەوی ل گازا فەرەنسی، د ئەفێ بواریدا بەیاننامەیه کا هەفێشک یا عیراقی - فەرەنسی دەرکەت و حکومەتا عیراقی رازی بوو بۆ فروتتا کۆژمەکی گازا خام بۆ کومپانیین فەرەنسی ژ کێلگەها کەرکوکۆی کو رێژەیا (۲۴٪) ژ بەرەمێ ئەفی کێلگەهێه بۆ ماوهین (۱۰) سالان ل دویف بنەمایین ئابووری و دارایی یین بەری خۆمالیکرنی^(۱).

سەبارەت پشکین بریتانیا کو دبنە (۹.۵٪) هەر وه کی خۆ مان هەتا کانوونا ئیکۆی ۱۹۷۵ی کو بریارا خۆمالیکرنی بۆ دەرکەفت^(۲).

هەر ژ دەستیپکۆی هەلوێستێ پارتی دیموکراتی کوردستان ژ کومپانیین گازۆی یین بیانی ئەفین ل کوردستانی و عیراقی کاردکر، هەلوێستەکی نیشتمانی بوویه و داکوکی ل سەر بەرژەوهەندیا عیراقی و پاراستنا سامانی ئەوی کریه و، داخواز کریه کو رادەیهک بهیته دانان بۆ ئیستغلالکرنا ئەفی سامانی و بکارهینانی دژی مللەتی کورد و ئەف چەندا هەنێ د پەیره و پرۆگرامی هاتیه، گاز هوکاری سەرەکی یی دەرد و نەهامەتیین کوردان بوویه هەر ژ دەستیپکا شەری جیهانیی ئیکۆی و دابەشبوونا ئاخا وان، ژ بەر ئەفی چەندی خەبات دژی کومپانیین گازۆی یین بیانی و داخوازا مایتنه کرنا ئەوان د کاروبارین نافخویی عیراقیدا کریه^(۳).

ژ لایهکی دویقه کۆنگرهیی هەشتی یی پارتی دیموکراتی کوردستان ئەفی هاتیه بەستن ل ئی تەموزا ۱۹۷۰ی ل ناوپردان، ل پرۆگرامیدا

(۱) المصدر نفسه، ص ۷۸.

(۲) صفاء كاظم عباس، المصدر السابق، ص ۱۲۶.

(۳) صبرية جرجيس عبدالرحمن تيممكي، التأخي دراسة تاريخية في موقفها من التطورات السياسية ۱۹۶۷-۱۹۷۴، دهوك، ۲۰۱۳، ص ۲۱۸-۲۱۹.

هاتیه نفیسین کو پارتی دیموکراتی کوردستان، خه‌باتی دکه‌تن ل دژی مایتیکرنا کومپانیین قورخکاری د کاروباریین ناڤخویسی یین عیراقی و هه‌روه‌سا پشته‌فانیا دامه‌زراندنا کومپانیا گازا نیشتیمانی یا عیراقی و پاراستنا یاسایا ژماره (٨٠) و په‌یداکرنا مه‌رجین سه‌ره‌کی بوؤ خۆمالیکرنا پیشه‌سازیا گازئی ل عیراقی دکه‌ین^(١).

بریارا خۆمالیکرنا گازئی ره‌نگه‌دانه‌کا به‌رفره‌ه ل ناڤ و ده‌رفه‌یا عیراقیدا کریه، ب سه‌ره‌که‌فتنه‌کا میژووویی بوؤ گه‌لین عیراقی ل قه‌له‌م دا بوؤ دو‌ماهیك هینانا رۆلی کومپانیین بیانی د گازا عیراقیدا، ژ لایئ خۆقه‌ پارتی دیموکراتی کوردستان پشته‌فانیه‌کا تمام بوؤ بریارا خۆمالیکرنا گازئی کریه و داخو‌ا‌زا فه‌گه‌راندنا سامانی گازئی بوؤ گه‌لین عیراقی کریه^(٢)، دقئ بیاقیدا پارتی دیموکراتی کوردستان پشکداری و ناگه‌هداری ل سه‌ر ئه‌وان پینگافین ده‌اتنه‌ه‌ه‌افیتن هه‌بوویه و ل سپیده‌هیا رۆژا ئی حوزیرانا ١٩٧٢ئ، سه‌دام حسین جیگری سه‌رۆک کۆمارئ عیراقی ل گه‌ل نوینه‌رین پارتی دیموکراتی کوردستان محمه‌د مه‌حمود عه‌بدلره‌حمان، نوری شاه‌ه‌یس و دارا ته‌وفیق کۆمبوون کریه و ناگه‌هدارکینه ل سه‌ر ئه‌نجامی دانوستاندنان و بریارا حکومه‌تی ل دور خۆمالیکرنا گازئی و داخو‌ا‌زا کریه کو پشته‌فانیا ئه‌قی کارئ نیشتیمانی بکه‌ن، و ژ لایئ خۆقه‌ نوینه‌رین پارتی دیموکراتی کوردستان ب شاندى حکومه‌تی راگه‌ه‌اندیه کو ب هه‌می شیانان دئ پشته‌فانین ل پینگافین حکومه‌تی بوؤ پاراستنا مافین گه‌لین عیراقی د بیاقئ سامانی گازیدا که‌ین^(٣).

(١) التآخي (الجريدة)، العدد (١٠٤٩)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٢.

(٢) التآخي (الجريدة)، العدد (١٠٤٨)، بغداد، ١ حزیران ١٩٧٢.

(٣) التآخي (الجريدة)، العدد (١٠٤٩)، بغداد، ٢ حزیران ١٩٧٢.

ژ لایۆ خۆفە دارا تەووفیق ئەندامۆ لیژنا ناوھندی یا پارتی دیموکراتی کوردستان د داخۆیانێه کێدا، دیارکریه کو خۆمالیکرنا گازۆ دەستکەفتە کۆ مەزنە بۆ ھەمی گەلێن عیراقۆ و وەرچەرخانە کا میژوووی یە و، داخواز ژ ھەمی تەخ و چینی گەلێن عیراقۆ کریه کو د ئیکگرتی بن و بەرەبە کۆ موکم ل ھەمبەر فەگەراندنا مافی ن عیراقیا و سامانی گازۆ ژ کومپانیین بیاندا، ھەرۆسا دیارکریه کو ل ھەمبەری گەلێن عیراقۆ دوو رێک ھەبوونە یان خۆچەماندن بۆ کومپانیین بیانی یانژی خەبات بۆ رزگاربوونۆ و وەرگرتنا ھاریکارین ژ وەلاتین سوشیالستی و وەلاتین عەرەبی یین دوست^(۱).

ھەر بۆ پشتەفانیکرنا پینگا قین خۆمالیکرنا گازۆ زەکیه ئیسماعیل ھەقی سەرۆکا ئیکەتیا ئافرەتین کوردستانۆ دیارکریه، کو ئەف پینگا ھە بجھئینانا خوزیین گەلێن عیراقیہ و ئەف بپارە یا ساخلەم بوویە، دقیت ئامادەیین بۆ بەرسنگرتنا کارفەدانین کومپانیین بیانی و تاییەت ئابلوقەیا ئابووری^(۲).

ژ لایۆ خۆفە ئیسماعیل عەزیز مستەفا ئەندامۆ لیژنەیا ناوھندی یا پارتی دیموکراتی کوردستان دیارکریه کو کردارا خۆمالیکرنا گازۆ دەزگەھین قورخکاریین دەولەتین سەرمايەداری ل عیراقۆ ب دوماھیک ئینانە و، بۆ بەرسنگرتنا کارفەدانین ئەفان کومپانیان، گەلێن عیراقۆ پیدفۆ ب ئیکگرتنۆ ھەبە^(۳).

(۱) التآخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۰)، بغداد، ۳ حزيران ۱۹۷۲.

(۲) الجمهورية (الجريدة)، العدد (۱۰۴۰)، بغداد، ۳ حزيران ۱۹۷۲.

(۳) المصدر نفسه، ص ۱۴۴.

هه‌روه‌سا رۆژنامه‌يا (الجمهورية) داخۆيانىين سهرۆكا ئيكه‌تيا ئافره‌تيا كوردستانى به‌لافكرىه كو تيدا هاتيه "ئه‌ف پينگافه بجهئينا مهنترين هيقيين گه‌لين عيراقىيه ب عه‌ره‌ب و كورد و پيكهاته‌ييا برابه‌تى، گه‌لى عيراقى قوربانىين مهن دايه‌ د شه‌رى خۆدا دژى ئيمپرياليا سه‌هيونى، هه‌روه‌سا داخواز كرىه كو رۆژا ١١ حوزيرانى ببته جه‌ژنه‌كا نيشتيمانى ل سه‌رانسه‌رى عيراقى^(١).

ژ لايى دويفه جه‌ماوه‌رى پارتى ديموكراتى كوردستان پينقاژويه‌كا پشتيوانى ل باژيرى سليمانى ل رۆژا ٢ حوزيرانا ١٩٧٢ئى ل يارىگه‌ها كارگيريا پاريزگه‌هئى ئه‌نجام دايه، د ئه‌فى پينقاژوييدا به‌رپرسى لقا سليمانى يا پارتى عه‌بدولقادر ئه‌جبارى دگوتنا خۆدا دياركرىه كو مه‌لا مسته‌فا بارزانى هه‌ر ژ ده‌ستپيكا راگه‌هاندنا خۆماليكرنا گازى پشته‌فانيا خۆ دياركرىه و، هه‌مى ريكخراو و شيانين پارتى ئاماده‌نه بو ئه‌نجامدانا شه‌رى به‌رگريكرنى، پيتقييه خه‌بات يا به‌رده‌وام بيت بو چه‌سپاندنا مافى ئۆنۆنۆمى بو كوردستانى و ديموكراسيه‌ت بو عيراقى^(٢).

هه‌روه‌سا لقا ئيك يا پارتى پينقاژويه‌كا جه‌ماوه‌رى ل باژيرى دهوكى ريكخست ل ٣ حوزيرانا ١٩٧٢ئى، ب پشكداريا ريكخراويت كوردستانى و سه‌نديكايين ته‌كنيكى، د ئه‌فى پينقاژوييدا مه‌لا عه‌لى ئيسماعيل په‌يىفا پارتى پيشكيش كر، تيدا داخواز ژ جه‌ماوه‌رى دهوكى كر، كو ب هه‌مى شيانان پشته‌فانيا بريارا خۆماليكرنا گازى بكه‌ن^(٣).

(١) الجمهورية (الجريدة)، العدد (١٤٠٤)، بغداد، ٣ حزيران ١٩٧٢.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٥٠)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٣٦.

(٣) دلشاد عمر عبدالعزيز، "الموقف الكردي من قرار تأمين النفط سنة ١٩٧٢ دراسة تاريخية في ضوء الصحف المحلية"، وقائع المؤتمر العلمي الدولي لمئوية

هەر بۆ پشتهفانیکرنا بریارا خۆمالیکرنا گازۆی، جەماوەری پارێ ل پارێزگەها هەفلێری پێنژاویەک ئەنجام دا ل ۳ی حوزیرانا ۱۹۷۲ی و د ئەفنی پێنژاوییدا عەبدولوەهاب ئەتروشی پارێزگاری هەولێری پیرۆزباھی ل جەماوەری خرفەبووی کر ب هەلکەفتا ئەفنی بریارا میژوویی، هەروەسا عەزیز ئاکرەیی ئەندامی مەکتەبا سیاسی یا پارێ د پەیفخا خۆدا سەرەپرای پیرۆزباھیان، داخواز ژ جەماوەری پارێزگەها هەولێری کر، کو پشتهفانی بریارا حکومەتا عیراقی سەبارەت خۆمالیکرنا گازۆی بکەن^(۱).

ژ لایەکی دویفە ریکخستیت پارێ ل پارێزگەها نەینەوا پشکداری د ئەوی پێنژاویا هاتیە ریکخستن ژ لای پارێ بەعس و پارێ شیعوی ل ۲ی حوزیرانا ۱۹۷۲ی کر، د پەیفخەکیدا بەرپرسی پارێ ل موپسل عەلی شنگاری د پەیفخا خۆدا دیارکر، کو مەلا مستەفا بارزانی پشتهفانی بریارا خۆمالیکرنا گازۆی دکەتن و پارێ هەمی شیانین خۆ دی مەزێخیت بۆ بەردەوامیدانا شەری هەتا سەرکەفتا دوماهیی و، داخواز کریە کو پینگاکۆین بلەز د جەینانا بەندی ریکەفتا ۱۱ی ئادار و دامەزراندنا بەرەیی نیشتمانی وەک مەرجین سەرەکی یین سەرکەفتا ئەفنی کاری^(۲).

ژ لایەکی دویفە روژنامەیا (التأخي) زمانحالی پارێ گوتارەک ل ژیر نافی (یدأ بید مع السلطة الوطنية في خطوتها العادلة الجريئة بتأميم النفط - دەست بەدەست ل گەل دەسەلاتا نیشتمانی د پینگاکا خۆیا دادوەرانە و وێرەک د خۆمالیکرنا گازۆیدا) د ئەفنی گوتارا روژنامەیدا بریارا

الدولة العراقية الذي عقد في كلية الاداب بجامعة الكوفة، ۱۵-۱۶ أيلول ۲۰۲۱م، الكوفة، ۲۰۲۱، ص ص ۴۹۳-۴۹۴.

(۱) دلشاد عمر عبدالعزیز، الموقف الكردي من قرار تأميم النفط... ص ۴۹۴.

(۲) (التأخي) (الجريدة)، العدد (۱۰۵۲)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۵.

خۆمالیکرنا گازی ب بریاره‌کا دادوهر و ویره‌ک ل قه‌له‌م دایه و دیارکریه کو ئە‌ف‌ی چه‌ندا هه‌نی بۆ ده‌سته‌فه‌هینانا داخوایین گه‌لین عیراقی ب گشتی بوویه^(١)، د‌گوتاریدا هاتیه‌ کو گه‌لین عیراقی د‌ی شه‌ره‌کی به‌رده‌وامدا بن ل گه‌ل کومپانیین قورخکار، و پیتقییه‌ ب به‌ریه‌کی ئیکگرتی ل هه‌مبه‌ری پلانیین ئە‌وان براوه‌ستن^(٢).

هه‌روه‌سا رۆژنامه‌یا (التأخي) د‌گوتاره‌کا دیترا داخواز ژ وه‌لاتین عه‌ره‌ب‌ی کریه‌ کو پشته‌فانیا بریارا خۆمالیکرنا گازی ژ لای‌ی حکومه‌تا عیراقی فه‌ بکه‌ن و، داخواز ژ وه‌لاتین گاز هه‌ی کو قه‌ره‌بوویا بازار‌ی جیهانی ب فروت‌نا زیده‌تر گازی نه‌که‌ن، و دیارکریه‌ کو بریارا حکومه‌تا عیراقی د‌بنه‌رتدا هه‌ر بۆ ت‌مامبوونا سه‌ره‌به‌خویا سیاسی و ئابوورییه‌^(٣).

ژ لایه‌کی دویفه‌ رۆژنامه‌یا (التأخي) بریارا خۆمالیکرنا گازی ب سه‌ره‌که‌فتنه‌کا مه‌زن بۆ ملله‌تین عیراقی ب عه‌ره‌ب و کورد و پیکهاته‌یین دیت‌ر د‌ژی کومپانیین قورخکار ل قه‌له‌م دایه‌ و، رۆژنامه‌یا (التأخي) ئاماژه‌ دایه‌ رۆلی ملله‌تی کورد ده‌اندان و پشته‌فانیکرنا ئە‌ف‌ی بریاریدا و، د‌قی بواریدا رۆژنامه‌ی بیرورایین چه‌ند که‌سایه‌تییت کورد ل دور ئە‌ف‌ی چه‌ندی د‌گوتاره‌کیدا ل ژیر ناف‌ی (کل الجماهير مع قرار التأميم - هه‌می جه‌ماوه‌ری ل گه‌ل بریارا خۆمالیکرنی یه‌) ژ وان‌یا نوری شاوه‌یس کو د‌گوت‌نا ئە‌ویدا هاتیه‌ ئیکگرت‌نا ه‌یزا گه‌ل ژ هه‌می نه‌ته‌وه‌ و پارتین سیاسی، ژ ئە‌گه‌رین سه‌ره‌کی یین سه‌ره‌که‌فت‌نا

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٤٩)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٢.

(٢) المصدر نفسه.

(٣) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٥١)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٤.

ئەفی شەری یه، و دیارکریه کو ئیکگرتنا هەردوو نەتەوہییێن کورد ب سەرکردایەتیا پارتی دیموکراتی کوردستان و مللەتێ عەرەب ب سەرکردایەتیا پارتا بە عسا عەرەبیا ئیشتراکی و هەفکاری ل گەل پارتیا شیوعی یا عیراقی و لایەتین نەتەوہییی یێن پێشکەفتی، تاکە رێگرە ل هەمبەر ئیمپریالیزما جیہانی و نوکەرێن ئەوۆ ل دەفەرۆ^(۱).

ژ لایەکۆ دویفە روژنامەیا (التأخي) پەسنا هەلوێستێ وەلاتینەنار دەکرنا گازۆ ب تاییەتی وەلاتینە عەرەبی ژ کردار خۆمالیکرنا گازۆ عیراقی کریه ژ وانەیا لیبیا و بەحرین و، داخواز ژ وەلاتینە عەرەبی کریه کو ژ بەر بارودۆخێ عیراقی یێ تاییەت قەرزا ب (العملة الصعبة) ل گەل عیراقی ئەنجام بەدن^(۲).

هەرەسا روژنامەیا (التأخي) ئاماژە دایە بریارا ریکخراوا (اوبک) ئەوا ل کۆنگرەیی بەیروت ل ۹ ئۆ حوزیرانا ۱۹۷۲ ئۆ ئەنجام دای سەبارەت پشتمەفانیکرنا بریارا خۆمالیکرنا گازۆ ژ لایێ حکومەتا عیراقی ب هەمی رەنگان و پیکهینانا لیژنەیه‌کا وەزاری ژ وەلاتینە سعودی و لیبیا و کویت بو جەهینانا بریارین کۆنگرەیی سەبارەت پشتمەفانیکرنا هاریکاریکرنا وەلاتی عیراقی^(۳).

بو بەرسنگگرتنا رەنگفەدانین کومپانییێن قورخکار، روژنامەیا (التأخي) د گوتارەکیدا ل ژیر نافۆ (مقتضیات المعركة الراهنة تستدعی وحدة شاملة للصف الوطنية - پیدفین شەری نوکە

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۳)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۶.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۴)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۷.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۷)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۱۱.

دخواییت مللهت ئێك ده‌نگ بن) تێدا هاتیه كو ئێك ژ گرنگترین چه‌كین مێژووویی بریارا خو‌مالیکرنا گازییه، ئەف چه‌ندا هه‌ژی بیرا مه‌ ل روژانیین پشتی رێکه‌فتنا ١١ ئی ئاداری د ئینیت كو هه‌می گه‌لێن عیراقی پشته‌فانی لێکریه^(١).

بو ديارکرنا هه‌لوێستی فه‌رمی یی پارتی دیموکراتی کوردستان ژ بریارا خو‌مالیکرنا گازی، ل ده‌می سه‌ره‌دانا شاندي پارتا شیوعیا سو‌فیه‌تی بو باره‌گایي لقا پینچ یا پارتی دیموکراتی کوردستان ل به‌غدا ل روژا ٥ ئی حوزیرانا ١٩٧٢ ئی ب ئاماده‌بوونا صالح یوسفی، نوری شایس، دارا ته‌وفیق و ئیسماعیل مه‌لا عه‌زیز، د په‌یقا خو‌دا صالح یوسفی بو سه‌روکي شاندي پارتا شیوعی (مالیاخوف) دیارکریه‌ کو پارتی پشته‌فانیه‌ کا ته‌مام ل بریارا خو‌مالیکرنا گازی دکه‌تن و داخواز کریه‌ کو پیکهینانا به‌ره‌یه‌کی نیشتمانی و بجه‌ئینانا به‌ندیین رێکه‌فتنا ١١ ئی ئاداری دی بیته‌ هوکاری سه‌ره‌کیی سه‌ره‌که‌فتنا عیراقی د شه‌ری خو‌دا دژی کومپانیین قورخکار یین وه‌لاتین سه‌رمایه‌دار^(٢).

هه‌روه‌سا نوینه‌ری فه‌رمی یی پارتی دیموکراتی کوردستان د حکومه‌تا عیراقیدا ئیحسان شیرزاد وه‌زیری باژیرفانیان د گوته‌اره‌کیدا ئاماژه‌ دایه‌ هندی کو خو‌مالیکرنا گازی مه‌ره‌م ژي مفاوه‌رگرتنه‌ ژ سامانی عیراقی ب شیوه‌کی تام و ب ره‌نگه‌کی زیان نه‌گه‌هنه‌ ئابووری عیراقی^(٣).

(١) التآخي (الجريدة)، العدد (١٠٥٠)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٣.

(٢) التآخي (الجريدة)، العدد (١٠٥٣)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٦.

(٣) الجمهورية (الجريدة)، العدد (١٤٠٥)، بغداد، ٤ حیزران ١٩٧٢.

هەرۆه سا نوینەرێن پارتی دیموکراتی کوردستان پشکداری کرێه ل گەل پارتا بە عسا عەرەبیا ئیشترکی و پارتا شیوعیا عیراقی بۆ هەنارتنا شاندین فەرمی بۆ وەلاتین ئەوروپی بۆ دەستقەهینانا پشتەفانیی بۆ بربارا خۆمالیکرنا گازۆ، د ئەقێ چەندیدا هاشم ئاکرەیی نوینەراتیا پارتی کرێه د سەرەدانا شاندى نافرێ بۆ وەلاتین ئیتالیا و فەرەنسا و ئینگلتەرە ل رۆژانین پشتی خۆمالیکرنی^(۱).

بۆ دیارکرنا هەلوێستێ فەرمی سەرۆکێ پارتی دیموکراتی کوردستان مستەفا بارزانى ل دەمێ هەفدیتنا خۆ ل گەل شاندى پارتا سوسیاالیست ئیکگرتی یا ئەلمانی (باول فیرتر)، ل ۲۲ ئ حوزیرانا ۱۹۷۲ ئ دیارکرێه کو مللەتێ کورد کار بۆ برابەتیا گەلێن عیراقی دکەتن و داخواز کرێه کو بەندین ریککەفتنا ۱۱ ئ ئاداری بهێتە بجهئینان، سەبارەت بربارا خۆمالیکرنا گازۆ ژى دیارکرێه کو سامانی سروشتی مافەکێ رهوابی گەلێن عیراقییه و مللەتێ کورد ل گەل فەگەراندنا هەمی مافین شەرعی یین عیراقییه و پشتەفانیا خۆ بۆ بربارا خۆمالیکرنا گازۆ دیارکرێه^(۲).

ژ لایه کێ دویشه بۆ دیارکرنا پشتەفانیا خەلکێ کوردستانى بۆ بربارا خۆمالیکرنا گازۆ، رۆژنامەیا (التأخي) د گوتارە کیدا ل ژیر نافى (بربارا خۆمالیکرنی زەلامین یاساناس پشتەفانێ دکەن) کو ئامازە دایه پشتگریا سەندیکا مافەرۆه رین عیراقی و کوردستانى بۆ ئەقێ پینگاڤا میژوویی^(۳).

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۶۲)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۱۷.

(۲) دلشاد عمر عبدالعزيز، الموقف الكردي من قرار تأميم النفط...، ص ۴۹۶.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۳)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۶.

هه‌روه‌سا د گوتاره‌کا دیتدا ل ژیر ناف و نیشانین (الحزب الديمقراطي الكردستاني والمنظمات الكردستانيه مع التأميم - پارتی دیموکراتی کوردستان و ریڤخراوین کوردستانی ل گه‌ل خۆمالیکرتینه) روژنامه‌یی چاڤپیکه‌فتن ل گه‌ل چهند ئەندامین لیژنا ناوه‌ندی یا پارتی کرینه مینا ئیسماعیل عه‌زیز مسته‌فا و زه‌کیه ئیسماعیل حه‌قی و عه‌بدولره‌حمان کومه‌نیسی و دیارکرینه کو بریارا خۆمالیکرنی فه‌گه‌راندنا مافین گه‌لی عیراقی و ئازادکرنا ئابووری یه، به‌لکو ده‌ستکه‌فتیه‌کئ مه‌زنه بو جه‌ماوه‌ری عیراقی و لی‌دانا مه‌زنترین ده‌زگه‌هی قورغکاریه، و هه‌ر د ئەڤن گوتاری‌دا ئاماژه‌ دایه‌ کیشه‌یا کوردی کو کیشه‌یه‌کا دادپه‌روه‌ریه، به‌لی حکومه‌تین به‌ری نوکه‌ ل گه‌ل کومپانیین گازی ب تابه‌تی (کومپانیا گازا عیراقی) ریگر بووینه ل هه‌مبه‌ر چاره‌سه‌رکرنا کیشه‌یا کوردی و ئەڤ کومپانیه‌ هوکاری سهره‌کی بوویه بو دابه‌شکرنا کوردستان پشته‌ شه‌ری جیهانیی ئیکئ^(١).

هه‌ر بو پشته‌فانیکرنا بریارا خۆمالیکرنا گازی، روژنامه‌یا (التأخي) چهند برۆسکه‌یین پیروژباهیی ل دور ئەڤی بابه‌تی به‌لافکرینه ژ وانه‌یا، بروسکا ده‌سته‌یا کارگیریا سه‌ندیکا مامۆستایین کوردستان لقا مويسل، بروسکا ریڤه‌به‌ری په‌روه‌رده‌یا ده‌وک، برۆسکه‌یا ریڤه‌به‌ری ته‌ندروستیا سلیمانیی، عه‌بدولقادر عه‌بدولا شالی د برۆسکه‌یا سه‌روکئ ئیکه‌تیا سه‌ندیکایین کریکارا - لقا سلیمانیی، بروسکا ریڤه‌به‌ری په‌روه‌رده‌یا سلیمانیی سامی حسین نازم، هه‌روه‌سا برۆسکه‌یا که‌سایه‌تین ره‌ئوف مه‌عروب، عومه‌ر محمه‌د فه‌خری، حه‌مه‌د

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٥٥)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٨.

ئەحمەد بابان، یوسف بوترس، کامران موکری، رەئوف محەمەد سالح، ئیسماعیل عارف غەفور، نەوروز شاووەیس، عومەر سەدیق محەمەد، مەجید جەلال سلێمان، حەسەن عەلی محەمەد، رەئوف زوهدی، رەئوف محەمەد سالح^(۱).

ژ لایەکی دویشە روژنامەیا (التأخي) چەند برۆسکەیین پیرۆزباھیی و پشتەفانیی کو هاتیه نقیسین ژ لایئ کادریین بلند یین پارتی دیموکراتی کوردستان و، د ئەقی بواریدا حەیدەر عەبد عەلی بەرپرسی لیژنا خانەقین یا پارتی دیارکریه کو بریارا خۆمالیکرنا گازۆ بۆ دوماهیك هینانا یاریی پیکرنا کومپانیین گازۆ و قورخکار بوویه ب سامانی نیشتمانی^(۲)، هەرۆسا سەرۆکی سەندیکا مامۆستایین کوردستانی لقا دیالا د گۆتارەکیدا دیارکریه کو بریارا خۆمالیکرنا گازۆ ب دوماهیك هینانا رۆلی کومپانیین بیانیه د عیراقیدا، ئەو کومپانیین رۆلەکی خراب گیرای ب ژناقیرنا مافیین مللەتی کورد^(۳).

هەرۆسا روژنامەیا (التأخي) برۆسکەیا پشتەفانیکرنی بۆ بریارا خۆمالیکرنا گازۆ ئەوا ژ لایئ لیژنەیا نافخویئ یا حەلەبچە یا پارتی دیموکراتی کوردستان، هەرۆسا برۆسکەیین چەندیین کەسایەتیین ئاینی و جفاکی مینا رووف شیخ محەمەد، حەفید زاده کاوه شیخ لەتیف، ئەمین محیه‌دین مەعروف و ئەسکەندەر مەعروف^(۴).

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۴)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۷.

(۲) دلشاد عمر عبدالعزیز، الموقف الكردي من قرار تأميم النفط...، ص ۵۰۶.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۶۰)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۱۴.

(۴) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۶)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۱۰.

هه‌روه‌سا سه‌رۆکا ئیکه‌تیا نافره‌تین کوردستانێ - لقا خانقین ديارکریه‌ کو کیشه‌یا گازی کیشه‌یا هه‌می جه‌ماوه‌ری عیراقییه‌، گه‌لین عیراقی ب‌عه‌ره‌ب و کورد و پیکهاتین دیتزه‌ پشته‌فانیا خو بو ئه‌فی پینگا‌فا نیشتمانی ده‌بریه^(١).

ژ لایئ خو مه‌کته‌با سه‌کر تاریه‌تا سه‌ندیکا مامۆستایین کوردستانێ برۆسه‌که‌کا پیروژباهیئ ئاراسته‌ی سه‌رۆکی عیراقی ئه‌حمه‌د سه‌هن به‌کر کریه‌ و تیدا هاتیه‌، ب‌ناقئ هزاره‌ها مامۆستایین کوردستانێ پشته‌فانیا خو دياردکه‌ین بو بریارا هه‌وه‌ یا میژوویئ ل هه‌مه‌ر کومپانیئ ئیحتیکاری، و ديارکریه‌ کو سه‌ندیکا مامۆستایین کوردستانێ به‌ره‌مه‌ئ ریکه‌فتنا ١١ئ ئاداری و ل ژیر برابه‌تیا عه‌ره‌ب و کوردان دی د قادا خه‌باتیدا دژی کومپانیئ ئیحتیکاری بیت^(٢).

بو ديارکرنا پشته‌فانیا ریکه‌راوین قوتابیان و لاوان بو پروسیسا خو‌مالیکرنا گازی، روژنامه‌یا (التأخي) گوتارا سه‌رۆکی ئیکه‌تیا قوتابیین کوردستانێ - لقئ دیالا موراد محمه‌د ئیبراهیم به‌لافکریه‌ کو تیدا هاتیه‌، ئیکه‌تیا قوتابیین کوردستانێ - عیراق پشته‌فانیا حکومه‌تی ده‌که‌تن بو ئه‌و پینگا‌فین بو خو‌مالیکرنا گازی گرتینه‌به‌ر، و ديارکریه‌ کو قوتابیین کوردستانێ د ئاماده‌نه‌ بو به‌رگریکرنئ ژ ده‌سته‌که‌فتیان و ل دژی داگیرکاری و ئه‌گه‌ران راوه‌ستن و داخواز ژ حکومه‌تا عیراقی کریه‌ بو پاراستنا ئیکریزی و برابه‌تیا عه‌ره‌ب و کوردان، پیتقی یه‌ به‌ندیئ مایی ژ ریکه‌فتنا ١١ئ ئاداری جیبه‌جئ بکه‌تن، هه‌روه‌سا

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٦٠)، بغداد، ١٩٧٢/٦/١٤.

(٢) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٥٠)، بغداد، ١٩٧٢/٦/٣.

محهمه‌د سایه‌خانه سه‌روۆکی ئیکه‌تیا لایۆن دیموکراتی کوردستان - لقا‌خانه‌قین دیارکریه‌ کو ئه‌ه‌ف پینگافه‌ ل دویش‌ه‌ز و قیانا - ملله‌تین کورد و عه‌ره‌ب بوویه، داخوازا ئیکریزییا ملله‌تین عیراقن بو سه‌رکه‌فتنا ئه‌فۆی پروژه‌یی نیشتمانی کریه^(۱).

ژ لایه‌کی دویشه‌ روژنامه‌یا (التأخي) ئامازه‌ دایه‌ کو ئه‌ه‌ف بریارا میژووویی سه‌باره‌ت خو‌مالیکرنا گازۆ، پیتقی ب دامه‌زراندنا پیشه‌سازین گازیه‌ ل کوردستان و دیارکریه‌ کو ژ نه‌گه‌ری سیاسه‌تا پاشخستی زۆربه‌یا باژیری کوردستان ژ روویی ئابووری شه‌ د پاشکه‌فتینه، له‌ورا داخواز کریه‌ کو حکومه‌تا عیراقن ئه‌فۆی چه‌ندی ل به‌رچاق وه‌رگریتن^(۲).

هه‌روه‌سا روژنامه‌یا (التأخي) چه‌ند برۆسکه‌یین دیتر یین که‌سایه‌تیین کورد ئه‌حمه‌د هه‌ردی، کامران موکریانی، محهمه‌د مسته‌فا، مسته‌فا صالح که‌ریم، هه‌سیب قه‌ره‌داغی، محه‌ره‌م محهمه‌د و ئه‌مین میرزا به‌لافکرینه، کو د برۆسکه‌یه‌کا هه‌فیشکدا هاتیه، ملله‌تی کورد ل ژیر سه‌رکردایه‌تیا زه‌عیم مسته‌فا بارزانی دی هه‌می قوربانیا ده‌تن بو بجهئینانا ئیکگرتنا گه‌لین عیراقی و بجهئینانا هوکمی زاتی و ب ده‌ستقه‌هینانا سه‌ربه‌خوییا ئابووری و ژناقبرنا پلان و نوکه‌ری کومپانیین ئیحتیکاری^(۳).

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۶۰)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۱۴.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۴)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۶.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۵۲)، بغداد، ۱۹۷۲/۶/۵.

تەوهری سییی:

سیاسەتا عیراقی یا گازۆ پاش خۆمالیکرنا گازۆ و هەلوێستێ پارتی

۱۹۷۳-۱۹۷۵:

ئیمزاکرنا ریکەفتنا هەقالینی و هەفکاریا عیراقی - سوؤقیهتی ل ۱۹ئی نیسانا ۱۹۷۲ئی، کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن ل بارودۆخی سیاسیی ده‌قه‌ری ب شیوه‌کێ گشتی و په‌یوه‌ندیین عیراقی و کوردی ب شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت کر^(۱)، نه‌خاسمه‌ کو ده‌وله‌تین روژئاڤا ب تایبه‌تی ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئه‌میریکی و بریتانیا هه‌ولین به‌رده‌وام بو پتر گریدانا ده‌وله‌تین که‌نداڤی بو پتر پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین خو دکرن، ئه‌ف ئیزیک بوونا دناڤه‌را هه‌ردوو لایه‌ناندا ب مه‌ترسیه‌کا مه‌زن ل سه‌ر هه‌بوونا ئه‌وان و ئارامیا ده‌قه‌ری که‌تن^(۲).

ژ لاین خوڤه‌ پارتی دیموکراتی کوردستان ب ئه‌رینی ئه‌ف ریکه‌فتنا یا هه‌قالینی ل قه‌له‌مدایه‌ و، دیارکریه‌ کو ب ئارمانجا فایده‌یی بو هه‌ردوو لایه‌نان دی زفریت، به‌لئ د هه‌مان ده‌مدا ئاماژا ئه‌ڤی چه‌ندی ژ ی دایه‌ کو دڤیت روئی کوردی د ئه‌ڤان په‌یوه‌ندیاندا یی روهن و ئاشکراییت و پیدڤیه‌ لایه‌نی کوردی یی پشکداری ئه‌ڤان دانوستاندننا بیت و نوینه‌راتیا کوردی د ئه‌ڤان دانوستاندننا یی ئاماده‌بیت^(۳).

(۱) صبریة جرحیس عبدالرحمن ئیمینکی، المصدر السابق، ص ۱۹۶.

(۲) امیره‌ قادر سمو، "الموقف الدولي من القتال بين القيادة الكوردية و الحكومة المركزية في العراق اذار ۱۹۷۴ - اذار ۱۹۷۵"، مجلة جامعة دهوك، المجلد (۲۶)، العدد (۱)، ص ۲۰.

(۳) (التأخي (الجريدة)، العدد (۱۰۰۴)، بغداد، ۱۹۷۲/۴/۹.

ژ لایه‌کئی دویفه روژنامه‌یا (التأخي) ره‌خه‌ییڤن توند ناراسته‌یی حکومه‌تا عیراقی کرن ژ بهر په‌راویز‌خستنا پشکداریا کوردی د ئەفان دانوستاندنان و داخواز کریه کو روئی کوردان نابیت بهیته په‌راویز‌خستن د بابه‌تی په‌یوه‌ندیڤن ده‌وله‌تا عیراقی ل گه‌ل ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی، نه‌خاسمه کو پارتی دیموکراتی کوردستان ئیکه‌تیا سوڤیه‌ت ب وه‌لاته‌کئی دوست ل قه‌له‌مدایه و لایه‌نی سهره‌کی بوویه بو ئیزیکبوونا حکومه‌تا عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردی و مۆرکنا ریکه‌فتنا مه‌یا ١١ ئی ئادارا ١٩٧٠ ئی^(١).

ژ لایه‌کئی دویفه روژنامه‌یا (التأخي) داخواز ژ سه‌رکرده‌ییڤن ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی کریه، کو د به‌رده‌وام بن بو پشته‌فانیا دۆزا کوردی ل عیراقی نه‌خاسمه کو ژفانی بجهئینانا ریکه‌فتنا ١١ ئی ئادارا ١٩٧٠ ئی ئیزیک بوویه، و د گوتاره‌کیدا دیارکریه کو بزاقا رزگاربخوازا کوردی گریدانه‌کا تمام ل گه‌ل ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی و پارتا شوغیا سوڤیه‌تی هه‌نه و ئەف په‌یوه‌ندیه پیکشه بو دژایه‌تیکرنا داگیرکهر و پاشقه‌مایڤ دئ هیته بکارهینان^(٢).

ژ لایڤ خۆفه ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی هه‌ولدایه هه‌ژموونا خۆ ل عیراقی زیده بکه‌تن ب ریکا کۆمقه‌کرنا هیزڤن سهره‌کی ل عیراقی د حکومه‌تا عیراقیدا، کو ئەو ژ هیزڤن پارتا به‌عس و پارتی دیموکراتی کوردستان و پارتا کۆمۆنیستا عیراقی و بو بجهئینانا ئەفنی ئارمانجی، ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی نوینه‌ری خۆ هه‌نارتیه ده‌ف مه‌لا مسته‌فا بارزانی و داخواز ژئ کریه کو پشکداریی د به‌ره‌یی نیشتمانیدا بکه‌تن ل هه‌مبه‌ر به‌یژیوونا په‌یوه‌ندیڤن ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی ل گه‌ل کوردان و پاراستنا ده‌ستکه‌فتڤن ١١ ئی ئادارا ١٩٧٠ ئی^(٣).

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٠٠٧)، بغداد، ١٩٧٢/٤/١٢.

(٢) التأخي، العدد (١٣٠٣)، بغداد، ١٩٧٢/٤/٩.

(3) Jona Randal, After such knowledge, what forgiveness? My Encounters with Kurdistan, London, 1999, P.150.

د ئەفقی قۆناغە هەستیار دا حکومەتا ئێرانێ ب هەمی شیائین خوێنی دبلوماسی ویلایهتین ئیکگرتی یین ئەمریکا پالدایه کو هاریکاریا پیشکەشی سەرکردایه تیا کوردستانا عیراقی بکەتن، ئەخاسمه کو ل گۆرهی دیتنا ئێرانێ، ریکهفتنا عیراقی و سوڤیهتی دی پێگههێ کومینیسست و سوڤیهتی ل دەڤه رێ بهیژ کەت و زیانین مهزن گههیتته بهرژه وهندیین بلند و ئاسایشا نهتهوهیی یا ئەمریکا و ههڤهیمائین ئەوی ل روژهلانا ناڤین^(۱)، ژلایێ ئەمریکا هه هاریکاریا شورەشی یا سنوردار بوو، ل دوماهیا سالا ۱۹۷۲ ئی ل دەمی ریفه بهریا نیکسن بریار دا هندهک چهک و پارا د ریکا ئێرانێ دا بو شورەشی بهنیریت، لی ئەف کرباره ب شیویهکی نهینى هاته نهجمدان، ژ بهرکو دڤیا ئەف چهنده ب ریکا کۆنگرهسى ئەمریکی دا بیت یان یاسایهک بو هه بیت، ئەف هاریکاریه ب تنی حکومهتا ئەمریکا یا ل سەر ئاگه هدار بوو، لهورا هاریکاری د سنوردار بوون^(۲).

ژ لایهکی دویقه حکومهتا عیراقی راگه هاندنا (میثاق العمل الوطنیه) ل ۱۷ ئی تیرمهها ۱۹۷۳ ئی کر، و داخواز ژ هیزین نیشتمانی یین عیراقی کر کو پشکداری ئەف (میثاق) دا بکەتن^(۳)، ژ لایێ خو پارتی دیموکراتی کوردستان، پیشوازیه کا گهرم ل ئەف بانگه وازیی کریه و دیارکریه کو پهیدا کرنا ئیکگرتنا نیشتمانی دربهکی ب هیز دهیتته وه شاندن ل دژی

(۱) چاڤیکهفتن دگه ل فازل میرانی، ههولیر، ۲۵ ئی گولان ۲۰۲۴

(۲) چاڤیکهفتن دگه ل فازل میرانی، ههولیر، ۲۵ ئی گولان ۲۰۲۴

(۳) صالح جواد کاظم و علي غالب خضير واخرون، النظام الدستوري في العراق، بغداد، ۱۹۸۰، ص ۷۱.

داگيركەر و نوكره و ئيمپرياليزمى^(١)، به‌لى يا پيدفيه‌با به‌تئى ئيگرتنا نيشتيمانى ده‌ست پئى به‌تته‌كرن ب بجهئنانا داخوازيين نه‌ته‌وه‌يى يين ملله‌تئى كورد و بجهئنانا ريكه‌فتنامه‌يا ١١ ئادارا ١٩٧٠ئى^(٢).

ژ لايه‌كئى دويقه پارتى ديموكراتى كوردستان ره‌خه‌نيين توند ئاراسته‌يى پشتگوه‌هاقيتنا حكومه‌تا عيراقى بو داخوازيين كوردان و نه‌پشكداريكرنا پارتى د ئه‌فى هه‌فه‌يمانيدا كره‌ه، د گوتاره‌كيذا روژنامه‌يا (التأخي) دياركريه‌كو پارتى ديموكراتى كوردستان هه‌ولدايه‌پشكداريه‌كا كاريگه‌ر نه‌ك يا ويئيه‌يى د ئه‌فى (ميثاق) دا بكه‌تن و حكومه‌تا عيراقى ئاگه‌هداركريه‌ل دور گرنگيا پشكداريا هه‌رسئى پارتين سه‌ره‌كي د ئه‌فى به‌ره‌يئى نيشتيمانيدا، و دياركريه‌كو پاراستنا ده‌ستكه‌فتيئى نيشتيمانى و په‌يداكرنا ئيگرتنا نيشتيمانى و به‌رسنگرتنا ئيمپرياليزما جيهانى ب ريكا ئيگرتنا ئه‌فان هه‌ر سئ هئيزين سه‌ره‌كي ل عيراقى دئى هئيه‌كرن^(٣).

ژ لايه‌كئى دويقه ب ئاشكرا پارتى ديموكراتى كوردستان دياركريه‌كو پشكداريا ئه‌ووئى د (ميثاق الوطنى) دا ناهئيه‌كرن بتنى ب ريكا چاره‌سه‌ركرنا دوژا كوردى و بجهئنانا ريكه‌فتنا ١١ ئادارا ١٩٧٠ئى^(٤).

ژ لايئى خوڤه حكومه‌تا عيراقى راگه‌هاندنا به‌ره‌يى نيشتيمانى كر ل ١٧ئى تيرمه‌ها ١٩٧٣ئى^(٥)، دناقبه‌را پارتا به‌عس و پارتا شيوعيا عيراقى، كو ب ئه‌فى هه‌لكه‌فتئى به‌ياننامه‌يه‌ك ده‌ركه‌فت كو هاتيه ئيمزاكرن ژ

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٣٧٣)، بغداد، ١٩٧٣/٧/٢.

(٢) صبرية جرجيس عبدالرحمن تيميني، المصدر السابق، ص ٢٢٦.

(٣) التأخي (الجريدة)، العدد (١٣٨٢)، بغداد، ١٩٧٣/٧/١٢.

(٤) التأخي (الجريدة)، العدد (١٣٨٤)، بغداد، ١٩٧٣/٧/١٥.

(٥) صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ الحركة الشيوعية في العراق، بيروت، ١٩٩٣، ص ١٤٥.

لایێ ئەحمەد حەسەن بەکر و عەزیز محەمەد کو تێدا هاتبوو "پارتیا بەعسا عەرەبیا ئیشتراکی و پارتیا شیوعیا عیراقی رادگەهینن پابەندبوونا ئەوان یا تەمام ب هەڤه‌ڤه‌یمانیا کارۆ نیشتیمانی، و داکوکیی ل دور کارۆ هەڤه‌ڤه‌شک دژی ئیمپریالیزما جیهانی و هەڤه‌ڤه‌یمان ل گەل هیزین ئیشتراکی و پێشکەفتی ل جیهانی" (۱).

ژ لایێ خۆڤه پارتی دیموکراتی کوردستان دیارکریه کو هیشتا کاف ل بەر دەسته بو پەیدا کرنا هەڤه‌ڤه‌هێه کۆ نوی بو ئیکگرتنا نیشتیمانی و کۆمڤه‌کرنا هەرسێ هیزین سەرەکی یین عیراقی د ئیک بەره‌یی نیشتیمانیدا ب ریک چاره‌سەر کرنا دۆزا کوردی (۲).

ژ لایه‌کێ دویڤه پارتی ره‌خنه ل ریکه‌فتنا دوو قولی ئەوا دناڤه‌را پارتیا بەعس و پارتیا شیوعیا عیراقیدا کرینه و دیارکریه کو په‌راویز ئیکه‌فتنا پارتی د ئەڤی ریکه‌فتنیدا، دانا بریارین دوو قولی خزمه‌تکرنا کارۆ نیشتیمانی ناکه‌تن، و د به‌یاننامه‌یه‌کا فه‌رمیدا یا پارتی دیموکراتی کوردستان کو د رۆژنامه‌یا (التأخي) دا هاتیه به‌لاڤکرنا ل ۱۹ ئی ته‌باخا ۱۹۷۳ ئی تێدا هاتیه، "کو گزنگیا ئیکگرتنا نیشتیمانی و به‌رجه‌سته کرنا ئەوێ دناڤ مله‌تین عیراقیدا، پیدڤی ب پشکداریا هەمی هیزین سیاسی یین عیراقی هەیه و پیتڤی ب ریزگرتنی هەیه بو هەمی هیزین نیشتیمانی، قورخکرنا ده‌سته‌لاتدارین د به‌رژه‌وه‌ندیا ئەڤی ئیکگرتنا نیشتیمانیدا نینه" (۳).

(۱) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۳۸۷)، بغداد، ۱۹۷۲/۷/۱۸.

(۲) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۴۱۴)، بغداد، ۱۹۷۳/۸/۱۹.

(۳) التأخي (الجريدة)، العدد (۱۴۲۱)، بغداد، ۱۹۷۳/۸/۲۷.

هه‌روه‌سا رۆژنامه‌یا (التأخي) د گوتاره‌کا دیترا دیارکریه‌کو به‌رقاربوونا وه‌لاق و ئەمنا ئەهوی یا راوه‌ستیایه‌ل سەر ئیکگرتنا نیشتمانی و پشکداریا هه‌می هیزین سیاسی یین عیراقی د ئەفی به‌ره‌یی نیشتمانیدا^(١).

هه‌روه‌سا پارتی دیموکراتی کوردستان ره‌خه‌ین ئاراسته‌ی حکومه‌تا عیراقی کرین، سه‌باره‌ت ئەو داخوازیا شه‌رمیانه‌کری بو پشکداریا پارتی د به‌ره‌یی نیشتمانیدا و دیارکریه‌کو ئەه‌ف کاره‌تنی بو شه‌رمکرنا پارتیه‌، له‌ورا داخواز کریه ئەگه‌ر حکومه‌تا عیراقی یا رژده‌ل سەر پشکداریا پارتی د به‌ره‌یی نیشتمانیدا، پیتقی ب جهئینانا ریکه‌فتنا ١١ی ئادارا ١٩٧٠ی یه‌، له‌ورا دیارکریه‌ژی ئەه‌ف به‌ره‌یه‌دی مینیت ب کیماسی ژ به‌ر نه‌پشکداریا پارتی دیموکراتی کوردستان کو نوینه‌راتیا نه‌ته‌وه‌یا دووه‌م یا گه‌لین عیراقی دکه‌تن کو ئەه‌وژی کوردن^(٢).

ژ لای خۆه‌ حکومه‌تا سوڤیه‌تی بو په‌یداکرنا فشاری ل سەر سه‌رکردایه‌تیا کوردستانی بو پشکداریکرنی د به‌ره‌یی نیشتمانیدا، شانده‌کی ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی کو پیکهاتبوو ژ ئەندامین لیژنا نافه‌ندی یا پارتا شیوعیا سوڤیه‌تی و نوینه‌رین کونسلاخانه‌یا سوڤیه‌تی ل به‌غدا و چه‌ند ئەفسه‌رین (BGK) سه‌ره‌دانا بارزانی ل کوردستانی ل دوهاهیا شوباتا ١٩٧٢ی کرن، د ئەفی چاڤیکه‌فتنیدا مه‌لا مسته‌فا بارزانی ره‌خه‌ین توند ئاراسته‌ی سیاسه‌تا حکومه‌تا به‌غدا کرن و دیارکر بو ئەفی شاندى کو ئەگه‌ر بقیت کورد د حکومه‌تا نیشتمانیدا پشکدار بن، پیدقیه‌ حکومه‌تا به‌غدا نیازپاکى ل

(١) التأخي (الجريدة)، العدد (١٤٤٠)، بغداد، ١٩٧٣/٩/١٩.

(٢) صبرية جرجيس عبدالرحمن تيمینکی، المصدر السابق، ص ٢٣٦-٢٣٧.

هەمبەر دۆزا کوردی نیشان بەدەت و ئەفان داخوایان بجهینیت:

۱. بجهینانا ریکهفتنا ۱۱ ئادارا ۱۹۷۰ ئی هەر وهکی ریکهفتن ل سەر هاتیه کرن.

۲. گریدانا کەرکووکێ ب ئۆتۆنۆمیا کوردستانێ فه.

۳. ل دوئیف قهبارهیی کوردان (۵/۱) ژ داهاتی گازا عیراقی ل کوردستانێ

بهیته مهزاختن^(۱).

د ئەفنی قۆناغا ههستیارد ا کو گریدایی لیکنیزیکیبونا حکومهتا عیراقی و ئیکهتیا سوڤیهتی ژ لایهکی فه و پیکهینانا بهرهیی نیشتمانی دناقبهرا پارتا بهعسا ئیشترای و پارتا شیوعیا عیراقی ژ لایهکی دوئیفه و پهراویزخستنا پارتی دیموکراتی کوردستان و بجهنههینانا بهندی ن گریدایی ریکهفتنا ۱۱ ئادارا ۱۹۷۰ ئی، پارتی دیموکراتی کوردستان د ئەفنی قۆناغیدا ههولدايه دههههه دیتری پهیوهندیان و پهیدا کرنا هاریکاریا و پشتهفانیا نیقدهولهتی بو دۆزا کوردی پهیدا بکهتن، لهورا دهست ب هنارتنا شاندهکی بو ویلايه تین ئیکگرتی ئەمریکی کرینه بو داخواز کرنا هاریکاریین سیاسی و درافی و لهشکهری بو بهرگری کرن ژ کوردستانا عیراقی، ههروهسا کوردستان بیته بنگهههکی باشت بو پاراستنا بهرژه وهندیین ئەمریکا و ههقهیمانیین ئەوی ل دهقهههه، ل حوزیرانا ۱۹۷۴ ئی شاندى کوردی گههسته ئەمریکا، ئەف شانده پیکهاتبوو ژ ئیدریس بارزانی و مهحمود عوسمان بو دیار کرنا ئەوی جوړه پیتفیا لهشکهری و تابووری یا کو بزافا کوردی پیتفی بو ههه، داخوایین شاندى کوردی ئەفین هاتینه ئاشکرا کرن د ئەوی کۆمبونا نهینیا

(۱) علاء الدین محمد تقی الحکیم، "التوجهات السياسية لأكراد العراق ۱۹۷۰-۱۹۷۵ - دراسة في تقارير وزارة الخارجية الامريكية"، مجلة الكلية الاسلامية الجامعة، العدد (۵۳)، الجزء (۲)، ص ۱۱۵.

هاتیه ئەنجامدان ل باره‌گایی هه‌والگێریا ئەمریکا (CIA) دا کو ل گهل رێقه‌به‌ری ئه‌وی (رێچاره‌هلیج) و نوینه‌ری کوچکا سپی و هه‌روه‌سا (گول رێچاره‌که‌نه‌دی) نوینه‌ری ئەنجومه‌نی ئاسایشا نه‌توه‌ویی کۆمبوون، د ئەفئ کۆمبوونیدا شاندى کوردی داخواز ژ ویلايه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا کریه کو دانپیدانی ب ئارمانجین شۆره‌شا کوردی بو ب ده‌ستقه‌هینانا حوکمی ئەتۆنۆمی و په‌یداکرنا په‌یوه‌ندیین نه‌ینی یین راسته‌خۆ دناقبه‌را سه‌رکردایه‌تیا کوردی و ویلايه‌تین ئەمریکیدا، هه‌روه‌سا پێشکیشکرنا هاریکاریین له‌شکه‌ری یین رێکخه‌ستی بو له‌شکه‌ری کوردی بو بجه‌ئینانا ئارمانجا هه‌رفاندنا حکومه‌تا به‌عس ل عیراقی یان لاوازرنا ئەوی، هه‌روه‌سا دروستکرنا په‌یوه‌ندیین هه‌والگێری یین نه‌ینی دناقبه‌را هه‌ردوو لایه‌ناندا و دامه‌زراندنا باره‌گایه‌کی نه‌ینی یی (CIA) ل حاجی ئومه‌ران⁽¹⁾.

ژ لای خۆقه‌ ویلايه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا یا دوو دل بوو سه‌باره‌ت سه‌ره‌ده‌ریکرنا ئیکسه‌ر ل گهل سه‌رکردایه‌تیا کوردی ل عیراقی، کو ئەف چه‌نده په‌یوه‌ندیین ئەوی ل گهل چه‌ندین وه‌لاتین عه‌ره‌بی دی تووشی کیشه‌یان که‌تن، هه‌روه‌سا ئەف کاره‌دی په‌یوه‌ندیین ئەوی ل گهل ئەوان وه‌لاتین هه‌فپه‌یمان، مینا ئیران و تورکیا و ئەوین کورد لی هه‌ین دی تووشی مه‌ترسیی که‌تن، هه‌روه‌سا ویلايه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا د ئەف قۆناغیدا نه‌دفا ئەوی که‌شوه‌واپی گریدی په‌یداکرنا دلئارامی ل گهل ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی و ئەنجامدانا گویتکا موسکو ل ١٢ی گولانا ١٩٧٢ی تیک بده‌تن و، هه‌روه‌سا هه‌بوونا به‌ره‌نگاربوونا ناخۆیا

(1) H.Ali, The Iraqi Kurds, the cold war and regional politics 1958-1975(doctoral dissertation) the university of Manchester, united Kingdom,2017,P.78.

ئەمریکا بوو ئەنجامدانا کاره‌کۆ ژ ئەفۆ جۆره‌ی نه‌خاسمه‌ پشتی رویدانیت فیتنامۆ، کو جۆره‌ هه‌فیشکیه‌ک دناقه‌را هه‌ردوو بزاقاندا د شه‌ری پارتیزانی‌دا هه‌یه^(۱).

دقی بواریدا مه‌حمود عوسمان دیژیت حکومه‌تا ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا هه‌ول دا کو پشته‌فانیا ماده‌یی بو سه‌رکردایه‌تیا کوردی ب ریکه‌کا نه‌ئیکسه‌ر (ب ریکا ئیرانی) پیشکیش بکه‌تن، و ژ لای خۆفه مه‌لا مسته‌فا بارزانی ئارمانجا ئەوی ئەو بوویه پشته‌فانیا ئیکسه‌ر یا ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا بو ئەنجامدانا شو‌ره‌شا سه‌رتاسه‌ری هه‌بیت و بشیت ل هه‌مبه‌ر هی‌زا عیراق و ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی براوه‌ستیت^(۲).

هه‌روه‌سا مه‌حمود عوسمان دیارکریه‌ کو کورد د ئاماده‌نه‌ ل ژیر سیاسه‌تا ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکی کاربکه‌ن ب مه‌رجه‌کی کو ئەمریکا بو پاراستنا کوردان ئاماده‌بیت و ل ئەوی ده‌می پشته‌فانیا تمام هه‌بیت، دی دشیندا بیت بیرین که‌رکووکۆ یین گازۆ بکه‌فنه‌ ژیر کۆنترولا کوردی و ل ئەوی ده‌می مافۆ لیگه‌ریان و ده‌رخستن دی بو کومپانیین ئەمریکی هیته‌ دان^(۳).

نیزی‌کبونا سه‌رکردایه‌تیا کوردستانا عیراقۆ و ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا، پیشقه‌چوونه‌کا ب له‌ز بخۆ دیت د ئەفۆ قۆناغیدا و ل ۳۱ گولانا ۱۹۷۲ی وه‌زیرۆ ژیرخانه‌یا ئەمریکی (جون باورن کانالی)

(۱) عماد یوسف قدوره، التأثير الاقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة حالة) ۱۹۷۲-۱۹۷۵، الدوحة، ۲۰۱۶، ص ۸.

(2) Jonathan Randul, Op.Cit, P.156.

(3) Mcdowall D., A modern history of the kurds, IB Tauvis, 2004, P.331.

(١٩١٧-١٩٩٣) ب نهينيه بو حومه تا ئيرانى هاته هنارتن، سه باره ت رازييون حومه تا ويلايه تا ئيگرتيا ئه مريكى ل دور پيشنيارا پشته فانيا سه ركردايه تيا كوردستانى^(١).

هوسا دياره كو شاندى كوردى بو ويلايه تين ئيگرتى بين ئه مريكا و بهرپرسي ناسايشا نه ته وه يى يا ئه مريكى، ل دور چه ند پيشنياره كا ريككه فتيون سه باره ت پشته فانيا سه ركردايه تيا كوردستانى، ژ وانه دقيت ئه مريكا خو ژ پيشكيش كرنا راسته خو يا هاريكاريان ب كوردانرا بده ته پاش و ئه ف هاريكاريه دى ب ريكا هي زين ده رقه يى ئيران هي نه پيشكيش كرنا و ئه ف هاريكاريه بمينيت نهينى^(٢).

ژ لايه كى دويقه ويلايه تين ئيگرتى بين ئه مريكى گرنگيا جهى عيراقى و شيانين ئه وى بين گازى دزاني، له ورا هه لبارده يا نيزيكيون ژ حومه تا عيراقى و كيكرنا ده سه له لاتداريا سو فيه قى ل بهرچا ف گرتبوو بهر، له ورا ب هيري ره وشا نافخو يا حومه تا عيراقى چا فديرى دكر، ده مان ده مدا ب باشى دزاني كو بابه تى دوزا كوردى بكارينيت بو ئيخستنا فشارى ل سه ر حومه تا عيراقى و نيزيكرنا ئه وى ژ به ره يى روژ ئافايى^(٣)، و ئه ف هاريكاريه دى ب نه ريگر ل هه مبه ر ئه وان هه لوين بو ليكن نيزيكرنا حومه تا عيراقى و سه ركردايه تيا كوردى

(1) K.S.waisy, The Internationol dimension of the Iraq, Kurdish nationalist movement 1960-1975, the us factor, Lap lambert academic Publishing, 2016, P.187.

(٢) علاء الدين محمد تقى الحكيم، المصدر السابق، ص ١١٦-١١٨.

(٣) بو پتر پيزانينا بنيره: ماريا خاروداكي، الكرد والسياسة الخارجية الامريكية، العلاقات الدولية في الشرق الاوسط منذ ١٩٤٥، ترجمة: خليل الجبوسي، اربيل، ٢٠٠١.

دەینە دان، کو ئەف چەندا هەنێ حەزا ئیکەتیا سوؤقیەتیە^(۱).

لەورا د ئەف قوئاغیدا ئەگەر ویلایەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا یا خەمسار بوو د پشتهفانی و هاریکاریکرنا کورداندا، دەلیشه یا ب هیزه کو سەرکردایەتیا کوردستانێ ل ژێر فشارا حکومەتا سوؤقیەتی رازی بیت و بیتە بەشەک ژ بەرەیی نیشتمانی، و ئەف چەندە ژێ جەمی نەرازیبوونا حکومەتا ئیرانییە ژ بەر زیدەبوونا هەژموونا ئیکەتیا سوؤقیەتی ل عیراقی و ب ئەف چەندی ئاسایشا نەتەووی یا ئیرانی و بەرژەووەندیین ویلایەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا دی کەفە ل ژێر مەترسیی^(۲).

د ئەف قوئاغیدا چەندین ئەگەر هەبوون ل پشت رازیبوونا حکومەتا ویلایەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا بو گریدانا پەیوەندیان ل گەل سەرکردایەتیا کوردی و هەنارتن هاریکاریین درافی و چەکی، ژوانەیا خۆمالیکرنا گازا عیراقی کو کاریگەرەیا کا ئیکسەر ل سەر بەرژەووەندیین ئابووری یین قولپا روژئاقایی دکەتن، هەروەسا پشتی مۆکرنا ریکەفتنا هەقالینیا عیراقی - سوؤقیەتی ل نیسانا ۱۹۷۲ی، عیراق بوویە ئالافەکی کۆمۆنیستی د دەستی ئیکەتیا سوؤقیەتی بو تیکدانا ئیمنایا وەلاتین کەندافی^(۳).

(۱) بۆ زانینا ئەفان هاریکاریان بنێرە:

F.R.U.S, Meroran from the presidents Defuty Assisbant for national security Affairs (Haig) to President's Assistant for national security Affairs (Kissinger), Washington, July, 28.1972, Subtect: Kurdish Problem, No 32, Vol, XXVII.

(۲) علاء الدین محمد تقی الحکیم، المصدرا السابق، ص ۱۱۸.

(۳) بۆ پتر پیزانینا بنێرە:

A.T.Vis, U.S Foreign Policy on the Kurdish of Iraq 1958-1975, Leiden University, United Kingdom, 2014.

د راپۆرتەکیدا کو وه‌زیری ده‌رفه یی ئەمریکا (هینری کیسنجەر) بو سەرۆکی ویلایه‌تین ئەمریکا ل ٥ی چریا دووی ١٩٧٢ی هه‌نارتیه، دیار دکه‌ت کو قه‌باره‌یی هاریکاریی بو بزافا کوردی پیکهاتیه ژ پاره‌یی (٤) مه‌هان و (١٠) تون ژ ته‌قه‌مه‌نی و فیشه‌ک کو گه‌ه‌شتینه کوردستان، ئەف چه‌ندا هه‌ژی بوویه ئەگه‌ری سهرقالکرن (٣١٢) ژ سوپایی عیراقی ل ده‌قه‌ری کوردستان، ب فی چه‌ندی ژ نیگه‌رانیه‌کا مه‌زن ژ لای حکومه‌تا عیراقی و ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی په‌یدا بوویه، ژ لایه‌کی دویشه ویلایه‌تین ئیکگرتی بین ئەمریکا هاریکاریین خو ژ بو بزافا کوردی زیده‌کرن ل ده‌ستپیکا سالا ١٩٧٣ی، بری (١٠) تون ژ پیداو یستیت ته‌ندروستی و خاړنی و هاریکاریا دارایی ژ (٣) ملیون دولاران بو (٥) ملیون دلار زیده‌کریه^(١).

ژ لایه‌کی دویشه په‌یوه‌ندی دناڤه‌را حکومه‌تا عیراقی و سه‌رکردایه‌تیا کوردستان به‌ره‌ف ئالوزی دچوون، نه‌خاسمه کو حکومه‌تا عیراقی به‌ره‌ف ئاراسته‌یی په‌راویزخستنا کوردان، به‌ره‌یی نیشتیما نی و پاشخستنا بجه‌ئینانا ریکه‌فتنا ١١ی ئادارا ١٩٧٠ی دکر^(٢).

حکومه‌تا عیراقی داخواز ژ سه‌رکردایه‌تیا کوردی کر کو پرۆژه‌یی تاییه‌ت یی گریدایی ب ئوتۆنۆمی قه‌ پیکش بکه‌تن، و ژ لای خوڤه پارتی دیموکراتی کوردستان پرۆژه‌یی ئوتۆنۆمی کوردستان ل ٩ی ئادارا ١٩٧٣ی پیکش کر، به‌لی حکومه‌تا عیراقی ئەف پرۆژه قه‌بوول نه‌کر ب هه‌جه‌تا هندی کو ناگۆنجیت ل گه‌ل تیکه‌هی ئوتۆنۆمی دئ هه‌ته پیکشکرن ژ لای پارتا به‌عس قه‌^(٣).

(١) سامان عمر حمد، ژیده‌ری به‌ری، ل ٢٧.

(٢) بو پتر پیزانیا بنیره: مسعود البارزانی، ژیده‌ری به‌ری، به‌رگی سییه‌م، ل ٣٢٩-٣٣١.

(٣) ارکان حمة امین رشید، نشأة وعلاقة الحزب الديمقراطي الكردستاني مع الحكومات

د ئەفۆ قۆناغیدا حکومه‌تا ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا ب ریکا حکومه‌تا ئیرانی دەست ب هنارتنا هاریکاریین درافی و چه‌کی بۆ سه‌رکردایه‌تیا کوردی کرن و ل دویف راپۆرتا هه‌والگێریا (CIA) یا ئەمریکا کو پتر (۱۰۰۰) تون چه‌کی و ده‌رمانان بۆ سه‌رکردایه‌تیا کوردی هنارتینه و هاریکاریین درافی کو دگه‌هنه‌ نیزیکی پینچ ملیون دولاران^(۱).

ژ لایه‌کی دویفه شانه‌کی بالیوزخانه‌یا ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی سه‌ره‌دانان کوردستانێ دکه‌ن ل ۲ ئۆ حوزیرانا ۱۹۷۳ ئۆ و کۆمبوونه‌کی ل گه‌ل مه‌لا مسته‌فا بارزانی ئەنجام دده‌ن ب مه‌به‌ستا ئاساییکرنا په‌یوه‌ندیان ل گه‌ل حکومه‌تا عیراقی، به‌لئ مه‌لا مسته‌فا بارزانی دیار دکه‌تن و نیازا حکومه‌تا عیراقی د چاره‌سه‌رکرنا کیشه‌یا کوردیدا یا راست نینه و سوژیت خۆ ل دور ریکه‌فتنا ۱۱ ئادارا ۱۹۷۰ ئۆ نه‌برنه‌ سه‌ر، به‌لکو هه‌ولا تیرۆرکرنا من ژێ دایه، ژ لایئ خۆفه شاندئ سوڤیه‌تی ژ بۆ هایدارکرنا مه‌لا مسته‌فا بارزانی ل دور نیزیکیبونا ژ ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا و ئیرانی، ئاگه‌هدار کریه کو جموجوله‌کا سیاسی دنه‌قهبه‌را حکومه‌تا عیراقی و ئیرانییدا هه‌یه ب ناهه‌ندگریا وه‌لاتئ تورکیا و ئەف چه‌ندا هه‌ژێ ل پاشه‌روژه‌کا نیزیکی دئ کاریگه‌ریا خۆ ل سه‌ر دۆزا کوردی هه‌بیت^(۲).

ژ لایه‌کی دویفه کاودان و پيشهاتین سیاسی ل کوردستانێ و عیراقی، به‌ره‌ف ئاراسته‌یه‌کا ئالوز و نه‌دیار چوون، نه‌خاسمه‌ کو

والاحزاب السياسية العراقية للمدة ۱۹۴۶ لغاية ۲۰۰۳، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية، جامعة سانت كليمنتس، ۲۰۱۲، ص ۱۴۶.
(1) F.R.U.S. Memorandum from director of Central Intelligence Colby to the President's Assistant of National Security Affairs (Kissinger), Washington, August, 7.1973, Subject: options for consideration regarding increased Assistance to the Kurds, No: 227, Vol: XXVII.

(۲) سامان عمر حمد، ژیده‌ری به‌ری، ل ۲۸.

وھزيرى دەرفە يى ئەمريکا (ھيترى کيسنجر) ل ٢٤ئى حوزيرانا ١٩٧٣ئى راگەھاند، کو ئەو ل دژى ھەر چارەسەر يەکا سوؤفەتینە بوؤ دؤزا کوردی، و پیدفیه ل سەر ئیدارە یا ئەمريکی کار بوؤ نەھیلانا مایتیکرنا سوؤفیه تی و پاراستنا بەرژەو ەندیین ئەمريکا و ھەفە یمایین ئەو ل دەفەرى بکەتن، ژ لایەکی دویفە حکومەتا عيراقى ھيترى خویین لەشکەرى ب شيوە يەکی پيشکەفتى ریکخستن و دەست ب ھيترى ب دژى ھيترى شۆرەشى ل دەفەرى کوردنشین ل کوردستانى کرن، ھەمبەرى ئەفى چەندى ھيترى کوردی، نەخاسمە پشتى ھاتینە پرچەك کرن ب شيوەکی باش ژ لایى ویلايەتین تیکگرتى یین ئەمريکا و ئیرانى فە، ب باشى شەر دکر و بەرەف پيشفە چووین ب لەز ل سەر زەفیان دچوون، نەخاسمە کو سەرکردایەتیا لەشکەرى یا عيراقى مژیلی ھنارتنا پشکەکا مەزن ژ لەشکەرى خۆ بوویە بوؤ سەر سنورین سوریاى و پشکداریکرن د شەرى عەرەبى ئیسراییلدا^(١).

د ئەفى قوئاغیدا حکومەتا عيراقى پرۆژەى خۆ یى گریدایى ئۆتۆنۆمىی بوؤ کوردان راگەھاند، و رادیویا بەغدا ل سەر زارى جیگرى سەرۆکی عيراقى سەدام حسینى راگەھاندبوو کو دەرگەه بوؤ ماوہیى دوو ھەفتیان ل بەر کوردان فەکرىه کو ب پرۆژەى نویى ئۆتۆنۆمىی بوؤ کوردستانى رازى بیت و پشکدارىی د بەرەى نیشتمانیدا بکەن^(٢).

ژ لایەکی دویفە و بەرى مولەتا فەرمى یا حکومەتا عيراقى

(١) الفريق الشاذلي، مذكرات الفريق الشاذلي - حرب اکتوبر، الجزائر، ١٩٨٣، ص ٣٢٥.

(2) B.R.Gibson, Us foreign policy – Iraq and the cold war 1958-1975, (Doctoral dissertation, the London school of Economics and Political Science, 2013, P.11.

ل دور هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ل هه‌مبه‌ر پرۆژه‌یی ئۆتۆنۆمی ئه‌و، ل ۱۱ ئادارا ۱۹۷۴ ئی حکومه‌تا عیراقی پرۆژه‌یی ئۆتۆنۆمی یی ئیک لایه‌نی راگه‌هاندن و دخواز ژ سه‌رکردایه‌تیا کوردی کریه یان رازی بیت یانژی ره‌تبه‌کن، هوسا هزر دکر کو سه‌رکردایه‌تیا کوردی ب نه‌چاری دی رازی بیت ل سه‌ر پرۆژه‌یی و نه‌چار بن چه‌کی گران بدانیته^(۱).

ژ لای خۆفه سه‌رکردایه‌تیا کوردی پرۆژه‌یا یاسایا ئۆتۆنۆمی، د ئه‌فی پرۆژه‌یی ئۆتۆنۆمیدا هاتبوو، زمانئ کوردی بیته زمانئ فه‌رمی ل عیراقی، ته‌رخانکرنا بودجه‌یه‌کا تاییه‌ت بو کوردستانئ، هه‌رده‌می مافی‌ن هه‌لبژارتنی و دروستکرنا ئه‌نجومه‌نی یاسادانانی و بپیارداننی هاتبوونه دانان و سه‌رۆکی عیراقی ده‌سته‌لاتا هه‌لبژارتنا سه‌رۆکی هه‌ریمی و ئه‌نجومه‌نی یاسادانانی و بپیارداننی هه‌بوو، د ئه‌فی پرۆژه‌یدا کوردستان پارچه‌یه‌کا نه‌قه‌بریه‌ ژ ئاخا عیراقی و خه‌لکی وی به‌شه‌کن ژ ملله‌تی عیراقی، ئه‌فه ژ لای حکومه‌تا عیراقی فه و ب ئیک لایه‌ن راگه‌هاندی قه‌بوول نه‌کر، خالا ناکوکیا سه‌ره‌کی گریدایی باژیری که‌رکوکی بوویه کو حکومه‌تا عیراقی نه‌کریوو د پرۆژه‌یدا^(۲).

هه‌روه‌سا سه‌رکردایه‌تیا کوردی دیارکریه کو پرۆژه‌یی نویی حکومه‌تی هه‌می داخوایین ملله‌تی کورد بخۆفه ناگریته، ژ لای خۆفه سه‌رکردایه‌تیا کوردی هه‌ول دا کو ریگه‌چاره‌یه‌ک به‌یته دیتن و شه‌ر و پیک‌دادان په‌یدانه‌بیت و بو ئه‌فی مه‌ره‌می، دارا ته‌وفیق

(۱) مروان صالح ال معروف، المصدر السابق، ص ۱۹۴.

(۲) مسعود البارزانی، ژێده‌ری به‌ری، به‌رگی سییه‌م، ل ۳۰۸.

و ئیحسان شی‌رزاد بو به‌غدا هاتنه هنارتن ل ١٠ ئی ئادارا ١٩٧٤ئی، به‌لئ حکومتا عیراقی پیشنیارا پارتی دیموکراتی کوردستان ره‌تکر^(١)، و دوماهیك هه‌ول هاتیه دان ب هنارتنا که‌سایه‌تین کوردی یئ به‌رنیاس فه‌تاح شالی، به‌لئ چ ئه‌نجام نه‌بوون^(٢).

دقی بواریدا (هینزی کیسنجه‌ر) د بیره‌وه‌ریین خودا دبئژیت: کو‌مه‌لا مسته‌فا بارزانی دانوستاندن ل گه‌ل ده‌زگه‌ئی هه‌والگیریا ئه‌م‌ریکی (CIA) و ده‌زگه‌ئی هه‌والگیریا ئیرانی (سافاک) ل دور پرؤژه‌یی حکومتا عیراقی ئه‌نجام داینه، و دیارکریه کو‌ملله‌تی کورد ل هه‌م‌به‌ر دوو بژارده‌یاندایه، یان دقیت ب نه‌چاری ئه‌قی ری‌ککه‌فتنی په‌سند بکه‌تن یان ژی درئژیی ب شه‌ری دژی حکومتا عیراقی بده‌تن و ئه‌ف چه‌ندا هه‌ پیتقی ب هاریکاریا زی‌ده‌تر ژ چه‌کی قورس و تانک و فروکه‌یان هه‌یه^(٣).

هوسا دیاره شه‌ر و پیکدادان دناقبه‌را له‌شکه‌ری حکومتا عیراقی و له‌شکه‌ری کوردستانی ل ١٣ ئی ئادارا ١٩٧٤ئی ده‌ستپیکر، و ئیزگی ده‌نگی کوردستانی بانگه‌وازیا سه‌رکردی شوره‌شی مه‌لا مسته‌فا بارزانی ل دور هه‌لگرتنا چه‌کی، ژ لایئ هوز و خه‌لکی کوردستانی فه‌په‌خش کر^(٤).

د ئه‌قی قؤناغیدا هی‌زین له‌شکه‌ری یین حکومتا عیراقی تووشی شکه‌ستنی بوون، نه‌خاسمه کو ل ده‌ستپیکتی ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی بیلایه‌نیا

(١) هه‌مان ژیده‌ر، ل ل ٢٩٧-٢٩٨.

(٢) ئیبراهیم جه‌لال، ژیده‌ری به‌ری، ل ٣٦٤.

(٣) سامان عمر حمد، ژیده‌ری به‌ری، ل ل ٢٩-٣٠.

(4) F.R.U.S, Op.Cit, P.681.

خۆ دیارکر د ئەفۆی شەرفۆ دناقبەرا حکومەتا عیراقۆی و سەرکردایەتیا کوردیدا پەیدا بووی، ل هەمبەری ئەفۆی چەندۆی هاریکاریین بەردەوام ژ چەک و تەقەمەنی و ترومیپۆل و دەرمان دەهاتنە هەنارتن بۆ سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی ژ لایۆی حکومەتا ئیرانی فە^(۱).

ژ بۆ هەندۆی سەرکردایەتیا کوردی گفاشتنۆی ل حکومەتا عیراقۆی بکەت، پێشنیارەک ئاشکراکریە کو کەرکوک باژێرەکۆی کوردستانیە و داخوازی کریە کو (۲۰%) هەتا (۲۵%)ی ژ بودجەیا عیراقۆی بھێتە تەرخانکرن بۆ کوردستانی و داخوازی کریە کو بەهرا کوردا دەمی داھاتی عیراقۆی دقیت نە بتنۆی ژ گازۆی بەلکو ژ هەر تشتەکی، داخوازی ژ وەلاتین رۆژنافا کریە کو پشتەفانی و هاریکاریا کوردا بکەن ل هەمبەر دانا مولەتۆی بۆ دەرهینانا گازۆی ل دەفەرین کوردستانی^(۲).

ژ لایۆی خۆفە سەرکردایەتیا کوردی پێشنیارەک ئاراستەیا حکومەتا ئیرانی کر سەبارەت لێدانا بیرین گازا کەرکوکۆی ل ۷ی ئەیلولا ۱۹۷۴ی، حکومەتا ئیرانی ئەف پێشنیارە ل سەر کاریگریا ئەمریکی پێشکیش کر، د بەرسقیدا کو ژ لایۆی وەزیری دەرفە یۆ ئەمریکا هاتیە دان (ھێنۆی کیسنجەر) ل ۱۷ی ئەیلولا ۱۹۷۴ی دیارکریە، کو حکومەتا ئەمریکا یا رازی نینە ل سەر ئەفۆی پێشنیارا مەترسیدار و دیارکریە کو ھیرشا لەشکەریا کوردی ل سەر دەزگەھینۆی گازۆی ل کەرکوکۆی دی شاشیەکا مەزن بیت و دی کیشا گازۆی ل دەفەرفۆی زۆر ئالوز کەتن^(۳).

(1) Ibid, P.713.

(۲) کاروان صالح وەیسۆ، هەلوێستۆ ئەمریکا ژ شۆرەشا ئەیلولۆی ۱۹۷۲-۱۹۷۵، گۆفارا زانکۆیا دەھۆک، ھژمار (۲۲)، ۱۷ نیسان ۲۰۲۰، ل ۲۰.

(۳) ھنۆی کیسنجەر، سنۆات التجدید، ترجمە: ھاشم الدجانی، ابو ظبی، ۲۰۱۰، ص ۵۲۰.

ژ لایى خو سهرکردایه‌تیا شوژه‌شا ئەیلولى د نامەیه‌کى کو ژ لایى مه‌لا مسته‌فا بارزانی بو وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌ یا ئەمریکا هاتبوو هنارتن ل ٢٢ى چریا ئیکى ١٩٧٤ى، داخوازا زیده‌کرنا هاریکاریین له‌شکهرى بو به‌رده‌وامیدانا شه‌رى، پشتی دیاربوو کو حکومه‌تا سوڤیه‌تی چه‌ک و بسپۆرین له‌شکهرى بو حکومه‌تا عیراقى فریکرینه، و فروکه‌یین سوڤیه‌تی گه‌رین لینگه‌ریانى ل کوردستانى ئەنجامداینه و گه‌هشتینه ئه‌وى راده‌یی کو بنگه‌هین ئاسى یین پشمه‌رگه‌یی توپاران بکه‌ت^(١).

شه‌ر و پیکدادان دناڤه‌را له‌شکهرى عیراقى و هیزین شوژه‌شا ئەیلولى گه‌هشتبوو کوبیتکى ل دوماهیا سالا ١٩٧٤ى، هیزین عیراقى ب هه‌می هیز و شیانیین خو و چه‌کى ل به‌رده‌ست بکارئینا بو گرتنا ده‌ڤه‌رین کوردستانى نه‌خاسمه ده‌ڤه‌رین ئیستراتیجى ل سهر سنوران، هه‌تا گه‌هشتیه راده‌یه‌کى کو حکومه‌تا ئیرانى ب شیوه‌یه‌کى ئیکسه‌ر هاته دناڤ ئەڤى شه‌ریدا، ژ بلی پشته‌ڤانیا چه‌ک و ته‌ڤه‌مه‌نیى بو شوژه‌شا کوردی، ده‌ست ب بۆمه‌بارانکرنا هیزین له‌شکهرى عیراقى ل سهر سنورین عیراقى و ئیرانى کر^(٢).

هه‌ر د ئەڤى قوناغیدا جوړه نیزیکبوونه‌ک دناڤه‌را حکومه‌تا عیراقى و ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئەمریکا په‌یداوو ل حوزیرانى هه‌تا ته‌باخا ١٩٧٤ى و بالیوزى عیراقى ل نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی تالب شه‌یبب (١٩٣٤-١٩٩٧) دیار دکه‌تن، کو عیراق یا ئاماده‌یه سیاسه‌تا خو به‌ره‌ڤ روژئافاین ڤه‌ به‌ت و

(١) شکیب عقراوی، المصدر السابق، ص ٣٤٩.

(٢) ماریون فاروق سلوغت و ئیتر سلوغت، من الثورة الى الدكتاتورية العراق منذ ١٩٥٨، ترجمة: مالك البزاسي، المانيا، ٢٠٠٢، ص ٢٢٦.

دهرفه تا زیده تر بده ته کومپانیین نه فتا ئه مریکی بو وه به رهینانی ل گازا عیراقی و ئه ف چه ندا هه ژۆ بو جهی پيشوازی ئه مریکا^(۱).

بو ئه فۆ چه ندۆ کو کیشه و هه فرکیا دناقبه را عیراقی و ئیرانی نه گه هیته ئاسته کی مه ترسیدار، حکومه تا عیراقی هه ول دا داخوازا ری ککه فتنه کی ل گه ل ئیرانی بکه تن بو راوه ستاندا هاریکاریان بو شو ره شا کوردی، و حکومه تا عیراقی ل ری که کی گه ریا بو برینا هاریکاریین له شکه ری یین ئه مریکی و ئیران ژ شو ره شا کوردی و ب دو ماهیک هیانا شه ری، بو ئه فۆ چه ندۆ ژۆ وه زیری ده رفه یی عیراقی سه عدون هه مادی ب نه یینی و چه ندین جارا ل گه ل وه زیری ده رفه یی ئیرانی عه باس عه لی خه لاتپه ری ل ئیسته مبولۆ دناقبه را ۱۷ ئی هه تا ۱۹ ئی کانونا دووی ۱۹۷۵ ئی کۆمبوونین خو ئه نجام داینه^(۲).

ههروه سا هه ولین ناخبزێقانیی دناقبه را هه ردوو لایه نان د به رده وام بوون، و د گوپیتکا عه ره بی ئه فا هاتیه گریدان ل وه لاتۆ مه غریب ل چریا ئیکۆ ۱۹۷۴ ئی، ئه ف هه وله چرتر لیهاتن^(۳)، هه تا کو ل کۆمبوونا ری کخراوین هه نارتنه گازیدا ئۆپیک (OPEC) کو ئه ف ناخبزێقانیه سه رگرۆ و سه روکی وه لاتۆ جه زائیری هواری بو مه دین ل ۵ ئی ئادارا ۱۹۷۵ ئی راگه هاندی، کو ژ ئه نجامی ئه وان دانوستاندنن دناقبه را شاهی ئیرانی

(۱) سامان عمر حمد، ژیدهرۆ به ری، ل ۳۲.

(۲) بو پتر پیزانینا بنیره: عزیز حسن البارزانی، الولايات المتحدة الامريكية والمسألة الكوردية في العراق ۱۹۶۱-۱۹۷۵، أطروحة دكتوراة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ۲۰۰۸؛ ایوب بارزانی، الحركة التحررية الكوردية و صراع القوى الاقليمية والدولية ۱۹۵۸-۱۹۷۵، جنيف، ۲۰۱۷.

(3) F.R.U.S, Op.Cit, P.764.

محهمه‌د ره‌زا شاه و جیگری سهرۆکی عیراقی سه‌دام حسین و ب
 نافژیفانیا لایه‌نین جودا گه‌هشتینه ریکه‌هفتی^(١).

ل ٦ ئادا ١٩٧٥ ئی ب فه‌رمی هه‌ردوو وه‌لاتان دانپیدان کرن کو
 گه‌هشتینه ریکه‌هفتنه‌کی، بو چاره‌سه‌رکرن هه‌فرکیین خو یین سنوری و
 ئیمزال سه‌ر ئه‌وو ریکه‌هفتنی کریه ل سه‌ر بنه‌مایین فه‌گه‌راندا ئاسایشی
 و هه‌فکاریی دناقبه‌را هه‌ردوو لایه‌نان ل سه‌ر سنورین هه‌فیشک^(٢).

ژ لایه‌کی دوپه‌ مه‌لا مسته‌فا بارزانی نامه‌یه‌کی بو وه‌زیری ده‌رفه
 یی ئه‌مریکا ب ریکا بالیوزخانا ئه‌مریکا ل ته‌هرانی ل ١٠ ئادا ١٩٧٥ ئی
 هنیریت و تیدا هاتیه، کو ئه‌رکه‌کی ئه‌خلاقی و سیاسی یه ل ئه‌ستوی
 ویلایه‌تین ئیکگرتی یین ئه‌مریکا کار ژ بو راوه‌ستاندا هیرشین حکومه‌تا
 عیراقی بکه‌تن و ریگه‌چاره‌کی ژ بو ئه‌نجامدانا دانوستاندنا دناقبه‌را
 حکومه‌تا عیراقی و سه‌رکردایه‌تیا کوردی په‌یدا بکه‌تن، یانژی هاریکاریا
 له‌شکه‌ری بو پیشمه‌رگه‌ی زیده‌ بکه‌تن، به‌لی هوسا دیاره‌ کو به‌رسفا
 ئه‌فنی نامه‌یی نه‌هاته‌دان^(٣).

ریکه‌هفتنا جه‌زاییری ل سه‌ر کیستی تیکشکاندا شو‌ره‌شا کوردی
 بوویه، هه‌روه‌کی جیگری سهرۆک کۆماری عیراقی سه‌دام حسین
 دیارکری کو ئه‌گه‌ر نه‌چاربوون دی ده‌ست ژ که‌نداڤا عه‌ره‌بی ئینیت
 بو ده‌ستنه‌دانا عیراقی^(٤)، هه‌روه‌سا د گوتاره‌کیدا سهرۆک کۆماری

(١) الثورة (الجريدة)، العدد (٢٠١٤)، بغداد، ١٩٧٥/٣/٧.
 (٢) مسعود بارزانی، ژیده‌ری به‌ری، به‌رگی سینه‌م، ل ٣٤٣.
 (٣) سامان عمر حمد، ژیده‌ری به‌ری، ل ل ٣٤-٣٥.
 (٤) هاوکاری (روژنامه)، ژماره (٢٦٢)، بغداد، ١٩٧٥/٤/١١.

عیراقی ئەحمەد حەسەن بەکر دیارکریه کو بریار دایه ب ئیکجاری دۆزا کوردی ژناق بیته ئەگەر خو ئەف چەندا ب بهایه کۆ گران ژۆ ل سەر عیراقی براوه ستیت، د ئەفۆ ریککه فتتیدا هەردوو لایەن رازیبوون ل سەر دەستنیشان کرنا سنورپۆن خو یین بەردەوام، و ئیدی سنوری ل هەمبەر شۆرەشا کوردی بگریته، لەورا شاهۆ ئیران محەمەد رەزا شاه د کۆمبوونه کیدا ل گەل سەرۆک ئەرکان لەشکەری ئیرانی ل ۷ ئادارا ۱۹۷۵ئ، داخواز ژۆ کریه کو هەمی هیزۆن خو یین لەشکەری ئەفۆن دناقسا سنوری عیراقیدا بهیته فە کیشان و سنور ل هەمبەر شۆرەشا کوردی بهیته داخستن^(۱).

ژ لایه کۆ دویقه شاهۆ ئیرانی بو ئاگه هدارکرنا سەرکردایه تیا شۆرەشا کوردی، داخواز ژ مەلا مستهفا بارزانی کریه کو سەرەدانا تەهرانۆ بکەتن د چاڤیکه فتته کیدا ل ۱۳ ئادارا ۱۹۷۵ئ، شاهۆ ئیرانی محەمەد رەزا شاه سەرکردایه تیا شۆرەشی مەلا مستهفا بارزانی ئاگه هدار کریه کو ئەوان کیشا خو ل گەل حکومه تا عیراقی چاره سەرکریه و ئیدی ئیران هاریکاریۆ بو دریزه پیدانا شۆرەشا کوردی نادهتن، ئیدی ئاخا ئیرانی بو دژایه تیکرنا حکومه تا عیراقی ناهیته بکارهینان و هەر کورده کۆ بقیته بهیته ئیرانی وه ک په نابەر دۆ هیته حەواندن^(۲).

(1) Jonthon C.Esty, Kissinger's strategy in the Iraqi Kurdish rebellion of 1972-75: false start or foundation of American Kurdish Partnership?, Yale University, 2017, PP.74-78.

(۲) عیسی بژمان، نهیسی یه کانی به ستنی په یمانی ۱۹۷۵ ی ئەلجه زائیر، و: ناسر ئیبراهیمی، سوید، ۱۹۹۷، ل ۹۱.

دئەفئی چاڤیڤیکه فتنیدا شاهێ ئیرانی رهزا شاه بو مهلا مستهفا بارزانی دیارکر کو چهوا بهرزه وهندی دۆزا کوردی خاستیه ریکه فتنای ۱۱ ئی ئادارا ۱۹۷۰ ئی مۆربکه ن ل گهل حکومه تا عیراقی، ئەڤرو ژێ بهرزه وهندی گهلی ئیرانی هوسا خاستیه کو ل گهل حکومه تا عیراقی ریکه فتنی بکهین^(۱).

سه ره رای ئەوئی ئاگر به ستا هاتیه ئیمزاکرن دنافه را حکومه تا عیراقی و سه رکردایه تیا کوردی ل ۱۳ ئی ئادارا ۱۹۷۵ ئی، به لئی شه ر ل چیا یی هندرینی و هنده ک دهڤه ری ن دیتر یی به رده وام بوو و سه رکردایه تیا کوردی راگه هاند، کو هیزین خو راسپاردینه یین شه ری به رهڤانی کرنی ژ خو ئەنجام بدهن^(۲).

ل ۱۶ ئی ئادارا ۱۹۷۵ ئی خه لکی کوردستانی ژ بهر هیرشین عیراقی یین سه رانسه ری ل دژی گوند و باژیران، به رهڤ سنوری تورکیا و ئیرانی فه چوون ب مه به ستا خو رزگارکرن ژ هیرشین خویناوی یین کو ب تانک و زریپووش و فروکه یان ده ستیڤیکری^(۳).

بو به رهنگاری بوونا ئەفی بارودۆخی سه رکردایه تیا کوردی داخوازه کا به ز ناراسته ی ویلایه تین تیگگرتی یین ئەمریکا کر ل ۱۷ ئی ئادارا ۱۹۷۵ ئی، داخواز ژێ کریه کو حکومه تا ئیرانی پال بدهن پتر هاریکاریا پیشکیشی په نابهران بکه تن^(۴).

(۱) مسعود البارزانی، ژیده ری به ری، به رگی سییه م، ل ۳۴۶.

(2) Kurds Betrayed, New York Times, March 12, 1975.

(3) 70.000 Kurds Flee to Iran From Iraqi offensive, New Yourk, Aug 31, 1974.

(4) Eric Pace, Iran Reported offerining to Kurds from Iraq, New York Times, March, 12, 1975.

ژ لایەکی دویقە پشتی چوونا سەرکردی شۆرەشا کوردی مەلا مستەفا بارزانی بۆ تەهرانی ل ۱۸ی ئادارا ۱۹۷۵ی و ئەجامدانا دانوستاندنێن نەینێ ل گەل شاھێ ئیرانی، بۆ چارەسەرکنا ئەقی بارودۆخی و راوەستاندنا هێرشێن هێزێن لەشکەری یێن عیراقی، بەلێ هوسا دیارە کو چ دەستکەفت نەبووینە لەورا ل ۲۲ی ئادارا ۱۹۷۵ی سەرکردی شۆرەشی مەلا مستەفا بارزانی راگەھاند کو شەر ب دوماھیک هات ژ بەر نەبوونا پشتەفانیا دەرەکی و دورپێچکنا شۆرەشا کوردی ژ هەمی ئالیەکی قە^(۱).

پشتی ئەو ماوەیی هاتیە دیارکرن بۆ خو قەکیشاننا هێزێن شۆرەشی ژ دەقەرین کوردستانی ل ۳۱ی ئادارا ۱۹۷۵ی، لەشکەر بەرەف دەقەریین گەلالە و حاجی ئومەران چوون و کۆنترول کرن^(۲)، ب ئەقی هەلکەفتی سەرۆک کۆمارێ عیراقی ئەحمەد حەسەن بەکر ل ۷ی نیسانا ۱۹۷۵ی گوتارەک پێشکیش کر و کۆنترولکنا کوردستانی ب رویدانەکا میژوووی ل قەلەم دا^(۳)، نەخاسەمە پشتی چوونا سەرکردایەتیا کوردی مەلا مستەفا بارزانی بۆ ئیرانی و راوەستاندنا دەمی بۆ شۆرەشا ئەیلولێ، و هاتنا لەشکەری عیراقی بۆ کوردستانی و کۆنترولکنا بارەگایی سەرەکیی شۆرەشی ل گەلالە و چوونا خەلکی گوند و باژیرین کوردستانی ب کوم بۆ ناف ئاخوا ئیرانی و وەرگرتنا ئەوان وەک پەنابەر، قۆناغەکا نویی

(۱) فاروق مەلا مستەفا، "شکستی شورش کورد"، دوارۆژ (گوڤار)، ژمارە (۳)، مارت ۱۹۹۵، ل ۱۸؛

Karwan Salih Waisy, The Iraqi Kurdish Density after the Kurdish Movement collapsed in March 1975, International Journal of Science and Research (IJSR), Volume 4, Issue 2, February 2015, PP.42-43.

(۲) الثورة، العدد (۲۰۳۹)، بغداد، ۱۹۷۵/۴/۴.

(۳) الثورة (جريدة)، العدد (۲۰۴۱)، بغداد، ۱۹۷۵/۴/۷.

یا خهباتی ل باشوری کوردستانی دهستیپیکر نه خاسمه پشتی پهیدا بوونا
ههول و مهرجین نوی یین په یوه ندیین نیقدهولهتی ل ده قهری.

ئەنجام

ئەنجام:

پروسیسا برێڤه‌برن و کارگێریا دوسیه‌یا گازۆ ل عیراقی ھەر ژ دەستپێکا ھوکمرانیا کۆماری ھەتا قۆناغ پشتی خۆمالیکرنا گازۆ، قۆناغ ب قۆناغ گوھۆرینیت ریشالی د سەردا ھاتینە و کاربگەرہیەکا مەزن ل سەر ھەلوێستۆ حکومەتین عیراقی کریە ل ھەمبەر کیشە‌یا کوردی، فاکتەرۆ دوسه‌یا گازۆ فاکتەرہکی کاربگەر بوویە د ئاراستەکرنا پەیوہندیاندا دنافبەرا حکومەتین عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردی د ماوہیی قەکۆلینیدا، دوسیا گازۆ و کومپانیین گازۆ یین بیانی و پروسە‌یا خۆمالیکرنا گازۆ ژ لای حکومەتا عیراقی قە، کاربگەرہیەکا ئیکسەر ل سەر مایتیکرنا نیقەدەولەتی د دۆزا کوردیدا ھەبوویە، ئیدی دەرگەھی مەملانە‌یا دنافبەرا حکومەتا عیراقی و بزاقا رزگاربخوازا کوردی پۆلەکا نیقەدەولەتی وەرگرت و ھەر وەلاتەک ل دویف بەرژەوہندیین کومپانیین خۆ یین گازۆ سەرەدەری ل گەل ئەقۆ ھەفرکیی دکر.

ھەر ژ دەستپێکا دامەزراندنا پارتی دیموکراتی کوردستان، دوسە‌یا گازۆ و سەرەدەریکرنا حکومەتا عیراقی ل گەلدا و ھەرۆسەبابەتی کومپانیین گازۆ یین بیانی جھۆ گرنگیدانا پارتی بوویە، داخوازکریە کو ھەمی کانزایین ژێر ئەرد ب تاییەتی گاز بەیتە خۆمالیکرنا، داھات ل سەر ھەمی خەلکی عیراقی بەیتە دابەشکرن و داخوازا ھەلوہشاندا ھەمی ریکەفتنامە‌یی ل گەل کومپانیین گازۆ ھاتینەکرنا، داخواز ژ

حکومه‌تین عیراقی کریه بو ئه‌نجامدانا پرۆژه‌یین پشه‌سازیا گازی و هه‌می کانزایین ژیر ئه‌رد.

زمانحالین فهرمی یین پارتی (رزگاری) (خه‌بات) (التاخی) به‌رده‌وام داخوازا خو‌مالیکرنا گازی و رزگارکرنا عیراقی ژ دیقه‌لانکیا ئابووری و کاریگه‌ریا کومپانیین گازی یین بیانی کریه و هاندانا جه‌ماوه‌ری کوردستانی کریه کو ژ بو ئه‌نجامدانا خو‌پیشاندان و مانگرتا دژی حکومه‌تین عیراقی و کومپانیین گازی یین بیانی راوه‌ستن، داخوازا پرۆژه‌یین به‌رچاڤ یین ئافه‌دانی و خزمه‌تگوزاری، بجهئینانا پرۆژه‌یین به‌نداف، کارگه‌ه و ویستگه‌هین وزه‌یا که‌هره‌بی، دانانا کارگه‌هین گاز و غازی، پرۆژه‌یین ریکوبان و هیلین ئاسنی و په‌ره‌پیدانا پرۆژه‌یین ئاکنجیوونی، ل هه‌ر سێ لیوایین کوردستانی (هه‌ولیر - سلیمانی - که‌رکوک) کرینه.

هه‌لوپستی پارتی دیموکراتی کوردستان ژ یاسا (٨٠)ی سا‌لا ١٩٦١ی یی روهن و ئاشکرا‌بوویه و پشته‌فانیا حکومه‌تا عیراقی کر ژ بو پشه‌ه‌چوونا ئابووری عیراقی و کیمکرنا ده‌سته‌لاتا کومپانیین گازی یین بیانی، دیارکریه کو ب ده‌سته‌هینانا مافین گه‌لی عیراقی پیدفی ب سیاسه‌تا ئیکه‌تیا نیشتمانی دیموکراسیه و دانا ماف و ئازادیی بو هه‌می پارتین سیاسی، به‌لی هوسا دیار‌بوو سیاسه‌تا خراب یا حکومه‌تا عیراقی ل هه‌مبه‌ر دۆزا کوردی د ئه‌فی ماوه‌یدا بوو ئه‌گه‌ر کو هه‌لوپستی حکومه‌تا عیراقی ل دانوستاندنان ل گه‌ل کومپانیین گازی یین بیانی لاواز بیت، نه‌خاسمه پشتی په‌رپابوونا شو‌ره‌شا ئه‌یلولا ١٩٦١ی و تیکچوونا په‌یوه‌ندیان دناڤه‌را حکومه‌تا عیراقی و بزاقا رزگار‌یخوازا کوردیدا.

بو به‌رسفدانا سیاسه‌تا دراندانه‌یا له‌شکه‌ری عیراقی ل هه‌مبه‌ر گوند

و باژێرکین کوردستانی و هەروەسا شکاندنا ئەوێ بێدەنگیا راگەھاندنا حکومەتی و دەولەتێن هەف توخیب ل سەر شۆرەشا کوردی، هەروەسا لێدانا بربرەیا ئابووری و ژێدەرێن سەرەکی یێن دارایی یێن حکومەتا عیراقی و لاوازکرنان، گەھاندنا دەنگی شۆرەشا کوردی بۆ رەئیا گشتی یا جیھانی، پارتی دیموکراتی کوردستان سیاسەتا لێدانا گازخانەیی عەین زالە و کەرکوکێ کرینە و ب ئەقی چەندی ژێ دەزگایێن راگەھاندنا جیھانی و ل پایتەختێن جیھانی دەنگوباسی ئەقی ئۆپەرەسیونان هاتنە پەخشکرن و دیاربوو کو ئەو ئالوزیێن دناقبەرە هەردوو لایەناندا پەیدا بووین، نە تنی یاخیبوونە و چەند ئالوزیەکن بەلکو شۆرەشەکا مللەتی کوردە ل هەمبەر زوم و ستەما حکومەتا عیراقی، ئیدی کومپانییێن گازۆ هزر د ئەقی چەندیدا کر کو کەنالیێن پەیوەندیکرنی قەبێن ل گەل سەرکردایەتیا کوردی ژ بۆ پاراستنا بەرژەوونە و دەستکەفتیێن خو یێن گازۆ و وەبەرھینانی ل عیراقی، ئەف چەندا هەژێ کەنالی کێ پەیوەندی دناقبەرە سەرکردایەتیا کوردی و ئەفان کومپانییێن گازۆ یێن بیانی پەیدا بوو، بوونە کەنالی ژ بۆ گەھاندنا داخوایێن سەرکردایەتیا شۆرەشی بۆ وەلاتیێن خو.

پارتی دیموکراتی کوردستان پشەقانیا خو بۆ یاسایا ژمارە (۹۷) یا سالای ۱۹۶۷ی دەرپرێ، سەبارەت دامەزراندنا کومپانیا گازا نیشتیمانی و مافی دەرئێخستنا گازۆ، پشەقانیا ئەوان پێنگاقتیێن حکومەتی ئەوێ ل هەمبەر کومپانییێن گازۆ یێن بیانی هاقیتین، زفراندنا ئەوان زەقیێن نیشتیمانی یێن ژ کومپانییێن بیانی وەرگرتین، پارتی دیارکریە بۆ بەرسینکگرتنا کومپانییێن گازۆ یێن بیانی ل عیراقی و دەرکرنایاسایە کێ بۆ ھنارتنا گازا نیشتیمانی بۆ دەرڤەیی عیراقی، پێدقی ب بریارەکا تەقایی یا گەلی عیراقی هەیه و ئیکرێزیا نیشتیمانی دنیایی یا ئەقی چەندیە.

هه‌لوئستی پارتی دیموکراتی کوردستان ل هه‌مبه‌ر دانوستاندتین خۆمالیکرنا گازی ل گه‌ل کومپانیین گازی یین بیانی ١٩٧٠-١٩٧٢ی، پارتی داخو‌زا پشته‌فانیا نافخۆسی و ئیکریزیا به‌ریی نیشتمانی کریه و دیارکریه کو هه‌بوونا شه‌ر و نا‌کوکیا دنا‌قه‌را حکومه‌تا عیراقی و شو‌ره‌شا کوردی، کاریگه‌ریه‌که نه‌رینی ل هه‌مبه‌ر پینگافین خۆمالیکرنی هه‌بوویه، هه‌روه‌سا پارتی داخو‌زا دا‌بینکرنا دا‌هاتی گازی بو کوردستان و گری‌دانا با‌ژیری که‌رکوکی ب ده‌قه‌را ئوتۆنۆمیا کوردستان قه‌ و پی‌گی‌ریکرنا ب خالی‌ن ریکه‌فتنا ١١ی ئادا‌را ١٩٧٠ی قه‌.

پارتی دیموکراتی کوردستان ره‌خنه‌یی‌ن توند ئاراسته‌یی سیاسه‌تا کومپانیین گازی یین بیانی کرینه و داخو‌زا ژ پارتین سیاسی یین عیراقی کرینه کو، هه‌می شیانیین خو‌ بکه‌نه ئیک هه‌لوئست بو وهرگرتنا مافی‌ن گازی و ئافا‌کرنا ئابووره‌کی فره‌لایه‌ن و پشته‌فانیکرنا کومپانیا گازی نیشتمانی یا عیراقی.

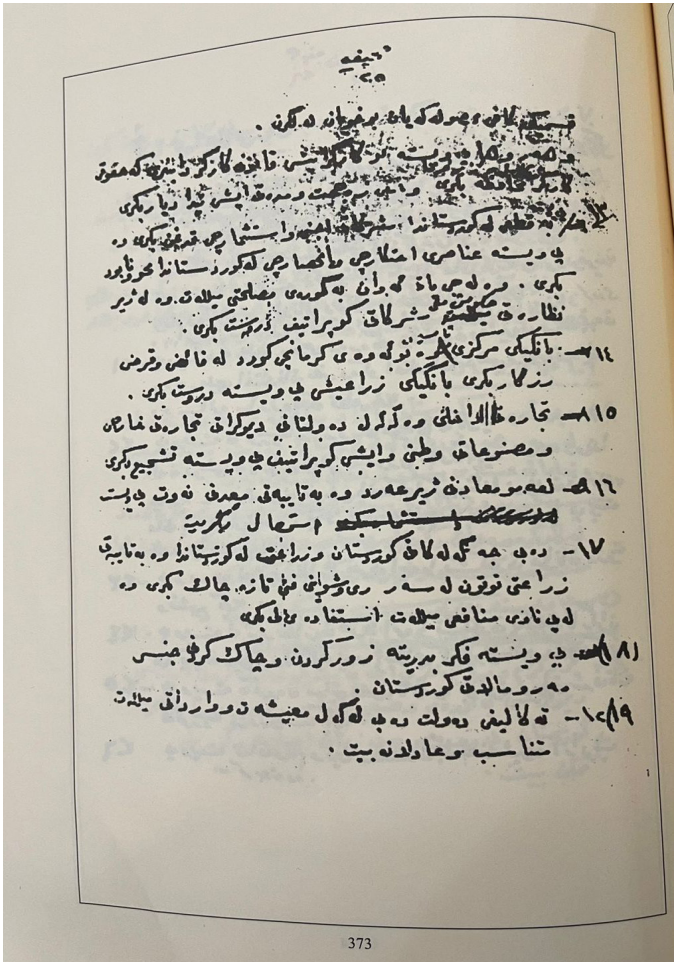
ب‌پیرا‌را خۆمالیکرنا گازی ل ١ی حوزیرانا ١٩٧٢ی ده‌نگه‌دانه‌کا به‌رفره‌ه ل ناف و ژ ده‌رفه‌یا عیراقیدا کریه، پارتی دیموکراتی کوردستان پشته‌فانیه‌کا تمام بو ب‌پیرا‌را خۆمالیکرنا گازی کریه و ده‌ئقی بیافیدا، پارتی دیموکراتی کوردستان ئاگه‌هدار و پشکداری ل سه‌ر ئه‌وان پینگافین ده‌اتنه‌ها‌فتین کریه، و دیارکریه کو خۆمالیکرنا گازی مافه‌کی ره‌وا‌یی گه‌لین عیراقیه‌ه و ملله‌تی کورد ل گه‌ل قه‌گه‌راندنا هه‌می مافی‌ن شه‌رعی یین گه‌لین عیراقیه‌ه، داخو‌زا دامه‌زراندنا پیشه‌سازیین گازی ل کوردستان و هه‌روه‌سا داخو‌زا بجه‌ئینانا به‌ندی‌ن ریکه‌فتنا ١١ی ئادا‌را ١٩٧٠ی، وه‌ک به‌ری بناغه‌یا ئیکریزیا گه‌لین عیراقی و به‌رسنگرتنا مایتیکرنا بیانی د نافخۆبیا عیراقیدا‌یه.

پشتی خۆمالیکرنا گازۆی ژ لایۆ حکومەتا عیراقی ڤه، سیاسەتا پەراویژخستنا پارتی دیموکراتی کوردستان و بجهنههینانا بەندین گریڤیدی ریکەفتنا ۱۱ئى ئادارا ۱۹۷۰ئى هاته پەیرهوکرن، لەورا پشتی لیکنیزیک بوونا دناڤهرا حکومەتا عیراقی و ئیکهتیا سوڤیهتی، بزاقا رزگاربخوازا کوردی هەول دایه دەرگههه کۆ دیتری پەیهوئندیان و پەیداکرنا هاریکاری و پشتەفانیا نیڤدهولهتی بو دۆزا کوردی پەیدا بکەتن، پەیداکرنا پەیهوئندیان ل گەل ویلایهتین ئیکگرتی یین ئەمریکا و دقۆ بواریدا پێشقه چوونهکا ب لەز بخۆڤه دیت ب ناڤژیفانیا ئیرانی، د ئەڤی قۆناغیدا سەرکردایهتیا کوردی داخوازا بجهئینانا پرۆژهیی ئۆتۆنۆمی یی ریکهفتن ل سەر هاتیهکرن و ئاشکرا کریه کو کهرکووک باژیره کۆ کوردستانى یه و داخوازا (۲۰ - ۲۵%) ژ بودجهیا عیراقی بو کوردستانى کریه، داخواز کریه کو بههرا کوردا دهه می داهاتى عیراقی هه بیته نه بتنى ژ گازۆی، ژ ئەنجامی مایتیکرنا وهلاتین بیانی (ئەمریکا، ئیکهتیا سوڤیهتی) د ملمانى و ههڤریکا دناڤهرا حکومەتا عیراقی و سەرکردایهتیا کوردیدا و نەرژدیا حکومەتا عیراقی ژ بو بجهئینانا ریکهفتنا ۱۱ئى ئادارا ۱۹۷۰ئى، جارهکا دیتر شهر و پیکدانان دناڤهرا ههردوو لایهناندا پەیدا بوو و حکومەتا عیراقی پەنا بره ئەنجامدانان ریکهفتنه کا نیڤدهولهتی ژ بو نه هیلانا شوهرشا کوردی، ئەوژی بهستنا ریکهفتنا جهزائیر ل گەل ئیرانی ل ۶ئى ئادارا ۱۹۷۵ئى و ب ئەڤی چهندی دیرۆکا بزاقا رزگاربخوازا کوردی ب تاییهتی و دیرۆکا عیراقی ب گشتی چوو د قۆناغهکا دیترا، کو بوو ئەگهري گوهۆرینا نه خشه یی سیاسی ل دهڤهري و پەیدا بوونا شهر و پیکدادانا ل سالیین د دویڤدا.

پاشبه‌ند

پاشبه ند ژماره (۱)

کۆنوسۆ کونفرانسا پارتی دیموکراتی کوردستان ل باکو^(۱).

(۱) کۆنگره و کۆنفرانس و پرۆگرام و پهیرهوی ناوڤۆیی دهستهی ئنسکلۆپیدیای (پ. د. ک)، میژووی پارتی دیموکراتی کوردستان، ژێدهری بهری، ل ۵۰.

پاشبهند ژماره (٢)

ياسايا ژماره (٨٠) سالا ١٩٦١^(١).

السنة الرابعة

العدد
٦١٦

الوقائع العراقية

الجريدة الرسمية للجمهورية العراقية تصدرها وزارة الارشاد في العراق
مسجلة في دائرة البريد المركزي ببغداد تحت رقم (٤)

الثلاثاء ٥ رجب سنة ١٣٨١ و ١٢ كانون الاول سنة ١٩٦١

رقم (٨٠) لسنة ١٩٦١

قانون

تعيين مناطق الاستثمار لشركات النفط

باسم التسعيب
مجلس السيادة

بعد الاطلاع على الدستور المؤقت وبناء على ما عرضه
رئيس الوزراء ووافق عليه مجلس الوزراء .

صدق القانون الآتي :-

المادة الاولى - يراد بالكلمات والعبارات الآتية المعاني
المبينة ازاها :

الشركات : شركة نفط العراق المحدودة وشركة نفط
الموصل المحدودة وشركة نفط البصرة
المحدودة .

المناطق المحدودة : هي الاراضي التي يحق لكل شركة من
الشركات القيام فيها بعملياتها .

الاراضى : اية ارض مضمونة بالنام او غير مضمونة .

المادة الثانية - تكون المنطقة المحدودة لكل شركة من
الشركات معينة وفق الجدول الملحق بهذا القانون .

المادة الثالثة - لحكومة الجمهورية العراقية اذا اقرت
تخصيص اراضي اخرى لتكون احتياطيا للشركات على ان
لا تزيد على مساحة المنطقة المحدودة لكل شركة .

المادة الرابعة - تكون الاراضي التي لا يسري عليها
حكم المادتين الثانية والثالثة من هذا القانون خالية من
جميع الحقوق التي تربت عليها للشركات وتكون الترتيبات
اللازمة لفتح النفط ونقله عبر هذه الاراضي معمولاً بها
بشرط ان لا يخل ذلك بأي استعمال للارض قانوني او
مقتسّر .

الحكومة عما لحقها من ضرر وما فاتها من كسب نتيجة لهذا التأخير او بسببه .
المادة السادسة - ينفذ هذا القانون اعتباراً من تاريخ نشره في الجريدة الرسمية .
المادة السابعة - على الوزراء تنفيذ هذا القانون .
كتب بغداد في اليوم الثالث من شهر رجب سنة ١٣٨١ المصادف ليوم الحادي عشر من شهر كانون الاول سنة ١٩٦١ .

المادة الخامسة - ١- على الشركات ان تقدم خلال ثلاثة اشهر من تاريخ نفاذ هذا القانون الى الحكومة مجاناً جميع المواد والمعلومات الجيولوجية والجيونيزيائية وجميع المعلومات والامور المتعلقة بالهندسة النفطية الخاصة بالاراضي المشمولة بحكم المادة الرابعة من هذا القانون .
٢ - اذا امتنعت اية شركة عن تقديم المعلومات المطلوبة بالفقرة الاولى من هذه المادة فتكون ملزمة بتعويض

مجلس السيادة

محمد نجيب الربيعي
رئيس مجلس السيادة

رشاد عارف
عضو

عبدالمجيد كموته
عضو

القواء الركن

عبدالكريم قاسم
رئيس الوزراء
ووكيل وزير الدفاع

احمد محمد يحيى
وزير الداخلية
ووكيل وزير الاسلح الزراعي

هاشم جواد
وزير الخارجية

حسن الطالبي
وزير المواصلات
ووكيل وزير الشؤون الاجتماعية

محيى الدين عبدالحميد
وزير الصناعة

محمد عبدالملك الشواف
وزير الصحة

اسماعيل ابراهيم عارف
وزير المعارف
ووكيل وزير الارشاد

مظفر حسين جميل
وزير المالية
ووكيل وزير التخطيط

ناظم الزهاوي
وزير التجارة
ووكيل وزير النفط

حسن رفعت
وزير الاشغال والاسكان

رشيد محمود
وزير العدل

باقر الدجيلي
وزير البلديات

عادل جلال
وزير الزراعة

پاشبه‌ند ژماره (٣)

ياسايا ژماره (٦٩) يا سالا ١٩٧٢ يا خو‌ماليكرنا گازى^(١)

باسم الشعب مجلس قيادة الثورة

استنادا الى احكام الفقرة (١) من المادة (٤٢) من الدستور الموقت .
قرّر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ١٦-١-١٩٧٢ .
اصدار القانون الآتى :-

رقم (٦٩) لسنة ١٩٧٢

قانون

تأميم عمليات شركة نفط العراق المحدودة

المادة الاولى - تؤم عمليات شركة نفط العراق المحدودة في المناطق المحددة لها بموجب القانون رقم ٨٠ لسنة ١٩٦١ وتؤول الى الدولة ملكية جميع المنشآت والحقوق الموجودة المتعلقة بالعمليات المذكورة ويشمل ذلك على وجه الخصوص منشآت ومرافق التحري والحفر ونتاج النفط الخام والغاز والمعالجة والتجميع والضيخ والنقل والتصفية والتخزين وخطوط الانابيب الرئيسية والحقلية وغيرها من الموجودات التي من ضمنها مكتب الشركة المذكورة في بغداد بكافة منشآته ومعداته .

المادة الثانية - ١ - تنشأ بحكم هذا القانون شركة حكومية تسمى الشركة العراقية للعمليات النفطية تعتبر قائمة عند نفاذه وتنقل الى هذه الشركة جميع الاموال والحقوق والموجودات التي آلت ملكيتها الى الدولة طبقا للمادة الاولى من هذا القانون ولا تسأل هذه الشركة عن الالتزامات السابقة المتعلقة بالعمليات المومة الا في حدود ما آل الى الدولة من حقوق واموال وموجودات .

٢ - يعين بمرسوم جمهوري عند نشر هذا القانون لغاية اشخاص كرئيس واعضاء مجلس ادارة للشركة المذكورة في الفقرة الاولى اعلاه على ان يكونوا مغولين جميع الصلاحيات والسلطات والاختصاصات اللازمة لاستمرار ادارة العمليات النفطية وضمن احسن سبيل العمل .

٣ - تطبيق الاحكام الواردة في ملحق هذا القانون على الشركة المذكورة في الفقرة الاولى اعلاه وتعتبر تلك الاحكام بمثابة قانون لها .

٤ - تنظم العلاقة القريبة بين وزارة المالية والشركة المؤسسة بموجب هذه المادة بقانون .

المادة الثالثة - تؤدي الدولة الى شركة نفط العراق المحدودة تعويضاً عما آل الى الدولة طبقاً للمادة الاولى من اموال وحقوق وموجودات على ان يحسم من هذا التعويض المبالغ اللازمة للوفاء بالضرائب والرسوم والاجور واية مبالغ اخرى طالبت او تطالب بها الحكومة ، وكذلك الديون الحليمة المتعلقة بالعمليات المذكورة وتعين كيفية تحديد التعويض وكيفية الحسم وما يقتضي لذلك بنظام .

المادة الرابعة - تعين بقرار من مجلس الادارة المذكور في المادة الثانية من هذا القانون لجنة او لجان تتولى مهمة جرد وتسليم الاموال والموجودات والحقوق المتعلقة بالعمليات المؤممة ويختار اعضاء تلك اللجنة واللجان من بين القائلين على ادارة العمليات المؤممة وموظفي ومتسهي الدولة او اي منهم حسبما يرى المجلس المذكور .

المادة الخامسة - يجوز بقرار من وزير النفط والمعادن الغاء كل عقد أو التزام أو بضعة عامسة جميع الروابط والالتزامات القانونية أو غيرها والتي من شأنها ان تنقل قيمة ما آل الى الدولة بموجب المادة الاولى من هذا القانون أو ان تجعل العمليات النفطية باهضة أو التقل عيباً .

المادة السادسة - يعتبر باطلاً بطلاناً مطلقاً كل عقد أو تصرف أو اجراء يتم خلافاً لاحكام هذا القانون .

المادة السابعة - تجرد الاموال والحقوق المتعلقة بالعمليات المؤممة في الجمهورية العراقية ويحظر على البنوك والهيئات والمؤسسات والشركات والافراد التصرف في تلك الاموال بأي وجه من الوجوه أو صرف اي مبلغ أو اداء اية مطالبات أو مستحقات عليها الا بقرار من المجلس المنصوص عليه في المادة الثانية من هذا القانون .

المادة الثامنة - يحتفظ مجلس ادارة الشركة العراقية العمليات النفطية بموظفي ومستخدمي وعاملات شركة نفط العراق المحدودة المؤممة عملياتها بموجب هذا القانون ولا يجوز لاي منهم ترك عمله أو التخلي عنه بأي وجه من الوجوه ولاي سبب من الاسباب الا باذن من المجلس المذكور أو من يخوله .

المادة التاسعة - استثناء من حكم المادة الثامنة اعلاه يكون للموظفين الجانب الخيار بين استمرارهم في اعمالهم أو ترك العمل .

المادة العاشرة - مع عدم الاخلال بالعقوبات المنصوص عليها في القوانين النافذة فان اية محاولة ذات صلة بالشركة المؤممة عملياتها بموجب احكام هذا القانون بقصد تخريب أو تدمير أو اضرار أو اخفاء الاموال المؤممة أو المستندات المتعلقة بها أو بقصد تعطيل تنفيذ احكام هذا القانون يمكن ان تؤدي الى الالغاء الجزئي أو الكلي للتعويض المنصوص عليه في المادة الثالثة من هذا القانون .

المادة الحادية عشرة - يعاقب كل من :

١ - خالف احكام المادة السابعة من هذا القانون بالجسب لمدة لا تتجاوز الستين وبغرامة توازي ثلاثة امثال قيمة المال موضوع المخالفة .

٢ - خالف احكام المادة الثامنة من هذا القانون بالجسب لمدة لا تتجاوز الستين فضلاً عن حرمانه من اي حق في المكافاة أو التقاعد أو التعويض .

٣ - خالف اي حكم وارد في اية مادة من المواد الاخرى لهذا القانون بالجسب لمدة لا تتجاوز الستين أو بالفراسة أو بهماً .

المادة الثانية عشرة - يجوز اصدار أنظمة لتسهيل تنفيذ احكام هذا القانون .

المادة الثالثة عشرة - يجوز وزير النفط والمعادن اتخاذ ما يراه مناسباً من الاجراءات لضمان تنفيذ احكام هذا القانون .

المادة الرابعة عشرة - لا يعمل بالنصوص والاحكام التي تتعارض مع هذا القانون .

المادة الخامسة عشرة - على الوزراء تنفيذ هذا القانون .

المادة السادسة عشرة - ينشر هذا القانون في الجريدة الرسمية ويعتبر نافذاً من تاريخ ١٦-٦-١٩٧٢ .

كتب ببغداد في اليوم التاسع عشر من شهر ربيع الثاني سنة ١٣٩٢ هجرية المصادف لليوم الاول من حزيران سنة ١٩٧٢ ميلادية .

احمد حسن البكر
رئيس مجلس قيادة الثورة

لیستا ژیده‌ران

تیک: به لگه نامه یین به لافکری:

• ب زمانئ عهره بی

۱. الأستثمار الوطنیة المباشر للنفط، جمهوریة العراق، وزارة الأعلام، مديریة الأعلام العامة، السیاسة الأعلامیة (۳۸)، بغداد، ۱۹۷۲.
۲. تشریع القانون رقم ۸۰ خطوة اولیة لمواجهه الأحتکارات، مجلة النفط والتقني، العدد (۳)، بغداد، كانون الثاني ۱۹۷۹.
۳. د.ک.و، الوحده الوثائقیة، مقررات مجلس الوزراء، العهد الجمهوری، الملف ۲۴ الجلسة ۸۵، ۱۹۶۷/۹/۳۰.
۴. د.ک.و، وزارة التخطيط، ملف رقم (۵۲۰۲۰/۶۸) الاتحاد السوفیتی ۱۹۶۵-۱۹۸۷، معاهدة الصداقة والتعاون العراقیة السوفیتیة فی ۹ نیشان ۱۹۷۲، و ۵۰.
۵. النفط العراقی الجمهوریة العراق، وه وزارة الاعلام، السلسلة الاعلامیة ۴۸، ۱۹۷۳.

دوو: نامه یین زانستی:

• ب زمانئ کوردی

۶. سامان عمر حمه، ههلوئستی ئەمریکا به رامبه ر پرسی کورد ل عیراقدا ۱۹۸۱-۲۰۰۳، توئژینه وه یه کی میژوو یی - سیاسیة، تئژیکه پئشکەشی ئەنجوومه نی کۆلیژی ئاداب زانکۆیا سه لاهه دین - ههولیر کراوه وه ک به شیک ل پئداویسته کانی به دهسته ئینای پله یی دکتورا فه لسه فه، ل میژوو یی نوی و هه فجه رخ، ههولیر، ۲۰۲۳.

• ب زمانى عه‌ره‌بى

٧. ابراهيم رسول حسين العارى، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٩٦٨-١٩٧٣، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية للعلوم الانسانية، جامعة كربلاء، ٢٠١٧.
٨. اير رزاق نعيم الحسنائى، الحركة الطلابية في صراع الاحزاب السياسية العراقية ١٩٤٨-١٩٦٣، رسالة ماجستير مقدمة الى كلية الاداب، جامعة ذي‌قار، ٢٠١٥.
٩. اراس حسين الفت، بابا على و دوره السياسي في العراق ١٩١٢-١٩٧٠، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٩.
١٠. اركان حمه امين رشيد، نشأة وعلاقة الحزب الديمقراطي الكردستاني مع الحكومات والاحزاب السياسية العراقية للمدة ١٩٤٦ لغاية ٢٠٠٣، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية، جامعة سانت كليمنتس، ٢٠١٢.
١١. اسماء صلاح الدين صالح، دور العراق في منظمة الدول المصدر للنفط (اوبك) ١٩٦٠-١٩٧٢، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة بغداد، ١٩٩٩.
١٢. اسماعيل حصاف، المسالة الكردية في العلاقات الدولية بعد الحرب العالمية الثانية، اطروحة دكتوراه غير منشورة، موسكو، ١٩٨٥.
١٣. حسين على محمد المرشدى، السياسة النفطية لحكومة عبدالكريم قاسم ١٩٥٨ - ١٩٦٣م: دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى كلية التربية، جامعة المثنى، ٢٠١٦.

١٤. حميد فجر ذياب الدليمى، التطورات الاقتصادية في العراق ١٩٦٣-١٩٦٨، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة المستنصرية، ١٩٩٩.

١٥. عناصر قوة الدولة، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية، جامعة المستنصرية، ١٩٩٠.

١٦. حيدر سمير صالح، الاوضاع السياسية لكرد العراق في عهد الرئيس احمد حسن بكر ١٩٦٨-١٩٧٩ دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة البصرة، ٢٠١٩.

١٧. خالد حسن جمعه، المشكلة الكردية في عهد عبدالكريم قاسم ١٩٥٨-١٩٦٣، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس المعهد العالى للدراسات السياسية والدولية، جامعة المستنصرية، ٢٠٠٦.

١٨. سعاد رؤوف شير محمد، نوري السعيد: دوره في السياسة العراقية ١٩٣٢-١٩٤٥، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى كلية الآداب، جامعة بغداد، ١٩٨٨.

١٩. صفاء كاضم عباس، تأميم النفط العراقي ١٩٧٢-١٩٧٥ (دراسة تاريخية)، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة واسط، ٢٠١٧.

٢٠. ضحى لعبى كاضم السدخان، الأهميه الاستراتيجية للنفط العراقي للمدة ١٩٧٠ - ٢٠١٠، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الآداب، جامعة البصرة، ٢٠١٣.

٢١. خلف محمد الجبورى، موقف الاحزاب السياسية والقوى الوطنية من قضية النفط في العراق ١٩٥١-١٩٦٨ دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية التربية، جامعة تكريت، ٢٠٠٥.

٢٢. عبدالسميع خلف عبد حبيب الجنابى، تطور المشكله الكردية في العراق ١٩٥٨-١٩٦٨ دراسة تاريخية، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة الانبار، ٢٠١٧.

٢٣. عزيز حسن البارزاني، الولايات المتحدة الامريكية والمسالة الكوردية في العراق ١٩٦١-١٩٧٥، اطروحة دكتوراه مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ٢٠٠٨.

٢٤. على ناصر علوان الوائلى، عبدالسلام عارف و دوره السياسي والعسكري حتى عام ١٩٦٦، رسالة ماجستير غير منشورة، الجامعة المستنصرية، ٢٠٠٥.

٢٥. مجيد سليم سالم، الأوضاع السياسية لكرد العراق في العهد الرئيس احمد حسن البكر ١٩٦٨-١٩٧٩ دراسة تاريخية، رسالة ماجستير مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة البصرة، ٢٠١٩.

٢٦. وائل على أحمد النحاس، تاريخ الصحافة العراقية ١٩٥٨-١٩٦٣، اطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب، جامعة الموصل، ١٩٩٣.

سیئ: بیره وه ریئن که سایه تی:

• ب زمانی عه ره بی

۲۷. الفریق الشاذلی، مذکرات الفریق الشاذلی - حرب اکتوبر، الجزائر، ۱۹۸۳.

۲۸. محمد حدید، مذکراتی الصراع من اجل الديمقراطية في العراق، بیروت، ۲۰۰۶.

۲۹. نوری شایس، مذکراتی، د.م، ۱۹۸۵.

چوار: چاڤیکه فتن:

۳۰. ئەحمەد بداغ، دهۆک، ۱ ئی ته باخا ۲۰۲۳ ئی.

۳۱. ئەحمەد پیروموس عه بدولا، بامه رنئ، ۱۸ ئی ته باخا ۲۰۲۳ ئی.

۳۲. ئیسماعیل محهمەد ئیسماعیل به راوری، زاخۆ، ۲۰ ئی ته باخا ۲۰۲۳ ئی.

۳۳. حسین عه لی ره شید، سیمیل، ۲۵ ئی ته باخا ۲۰۲۳ ئی.

۳۴. خورشید توفیق قادر، هه ولیئر، ۲۹ ئی گولان ۲۰۲۳ ئی.

۳۵. خورشید سه لیم شییره، هه ولیئر، ۲۰ ئی ته باخا ۲۰۲۳ ئی.

۳۶. سیروان حسو میرخان دوله مه ری، هه ولیئر، ۳۰ ئی نیسانا ۲۰۲۳ ئی.

۳۷. فازل میرانی، هه ولیئر، ۲۵ ئی گولان ۲۰۲۴ ئی.

۳۸. محسن دزه یی، هه ولیئر، ۲۲ ئی کانوونا ئیکنی ۲۰۲۳ ئی.

پینچ: پەرتووک

• ب زمانی کوردی

٣٩. ئەحمەد حەمە ئەمین ئومەر، ئەندامە کوردەکانی ئەنجومەنی نوینەرانی عیراقی لە رۆژگاری پاشایەتیدا ١٩٢٥-١٩٥٨، هه‌ولێر، ٢٠٠٧.
٤٠. ئیبراهیم جەلال، خوارووی کوردستان و شورش ئەیلول، بنیاتنان و هه‌لته‌کاندن ١٩٦١-١٩٧٥، ج ٣، سلیمانی، ١٩٩٩.
٤١. جەلال تالەبانی، کوردستان و بزوتنەوی نەتەوێی کورد، سلیمانی، ٢٠١١.
٤٢. جەلال نەبەز، کوردستان و شۆرەشەکی، چاپی سییەم، هه‌ولێر، ٢٠٠٧.
٤٣. حاجی میرخان دولەمەری، گەریان بە دوایی دادپەوه‌ریدا - دیوێکی ژێ میژوو یا شۆرەش لە کوردستان ١٩٤٣-١٩٩١، بەرگی یەکه‌م، کوردستان، ٢٠٢١.
٤٤. د. حامید مەحمود عیسا، کێشە ی کورد ل عیراقی (١)، وه‌رگی‌ران: سواره قەلادزەیی، هه‌ولێر، ٢٠١٤.
٤٥. حەسەن باران، مەوسوعە ی پارتە سیاسیه‌کان کوردستان و عیراق ١٩٠٨-٢٠٠٥، سلیمانی، ٢٠١٢.
٤٦. حوسین محەمەد عەزیز، پینچ کاتژمێر لگەل (ابراهیم احمد) دا، چاپا سییەم، سلیمانی، ٢٠٠٢.
٤٧. خەلیل مستەفا اتروشی، صدیق اتروشی، ژيانا ره‌وشه‌بیری سیاسی ١٩٢١ - ١٩٦٤، ئەف پەرتووکە ل دەف نافیریە و نەهاتیە بەلافکرن.
٤٨. دەستە ی ئنسکلۆپیدیای (پ. د. ک)، میژوو ی پارتی دیموکراتی کوردستان، کۆنگرە و کونفرانس و پرۆگرام و په‌یره‌وی ناوخیی،

- بەرگی یەكەم، هەولێر، ۲۰۲۱.
۴۹. رفیق رەحمان مام خول، مستەفا بارزانی ژیان و رۆلی هەلوێستی لە
پێشھاتە سیاسیەکاندا ۱۹۵۸-۱۹۷۰، هەولێر، ۲۰۱۲.
۵۰. روزین جلی مینیر، زاخو ۱۴ ئۆ تیرمەھا ۱۹۵۸ - ۲ ئادارا ۱۹۷۵ -
قەولینەکا مێژوووی - سیاسی، دھوک، ۲۰۱۸.
۵۱. سدیق سالی و رەفیق سالی، لە بەلگەنامەکانی پارتی دیموکراتی
کوردستان ۱۹۴۶-۱۹۶۳، دھوک، ۲۰۲۱.
۵۲. سیامەند مەحمود سێلکی، کاروانی سەرھەرازی، هەولێر، ۲۰۰۶.
۵۳. سیرزاد مەحمەد عەبدولرحمان و هوشیار مەحمەد ئەمین خۆشناو،
ئەتلەسی مێژوووی بزاقی رزگاربخوازی کوردستان، بەرگی یەكەم، بەشی
دوو، ۱۹۴۵ هەتا شۆرەشا ئەیلول ۱۹۶۱، هەولێر، ۲۰۱۲، ل ۱۱۶.
۵۴. شازین هیرش و نزار مەحمەد، بەلگەنامە پارتی دیموکراتی کوردستان
(بالی مەکتەبی سیاسی و بالی بارزانی) لە چەندین بەلگەنامە
مێژوووییدا ۱۹۶۴-۱۹۷۰، چ ۲، سلیمانی، ۲۰۰۳.
۵۵. شازین هیرش، بەلگەنامە پارتی دیموکراتی کوردستان - عیراق ل
چەندین بەلگەنامە مێژوووییدا ۱۹۵۸-۱۹۶۳، سلیمانی، ۲۰۰۳.
۵۶. شیخ موسی وەریمی، شۆرەشا ئەیلول ل دەقەرا زاخو، دھوک، ۲۰۰۰.
۵۷. د. عبدالخالق ناسر ئەلعاری، بارزانی مستەفا و دوزی کورد د عیراق
۱۹۳۱-۱۹۷۵، وەرگیان: ئەرکان شاربازی، دھوک، ۲۰۲۱.
۵۸. عەقید توپچی، فەیسەل رەسول خوشناو، بایوگرافیای ئەفسەرانی
کورد، بەشی یەكەم، هەولێر، ۲۰۱۸.

٥٩. علی عبدالله، میژوووی پارتی دیموکراتی کوردستان - عیراق هه‌تا به‌ستنی کۆنگره‌ی سییه‌م، ب.ج، ١٩٦٨.
٦٠. عیسی بژمان، نهیئی یه‌کانی به‌ستنی په‌یمانی ١٩٧٥ ی ئه‌لجه‌زائیر، و: ناسر ئیبراهیمی، سوید، ١٩٩٧.
٦١. فیبی مار، میژوووی نویی عیراقی، وه‌رگی‌یران له ئنگلیزییه‌وه: همه‌ شه‌ریف همه‌ غه‌ریب و شیرکۆ ئه‌حمه‌د حه‌ویز، هه‌ولێر، ٢٠١٠.
٦٢. د. که‌وسه‌ر عه‌زیز گه‌لالی، باشوری کوردستان، هه‌ولێر، ٢٠٠٩.
٦٣. کریس کۆچیران، کورد له سه‌ده‌ی نوزده و بیسته‌م دا، و: همه‌ که‌ریم عارف، چاپی چواره‌م، هه‌ولێر، ٢٠٠٧.
٦٤. لازاریف، میژوووی کوردستان، و: وشیار عه‌بدو‌للا سه‌نگاوی، هه‌ولێر، ٢٠١٢.
٦٥. د. مه‌حمه‌د عه‌بدو‌للا کاکه‌ سوور، چاپی دووهم، هه‌ولێر، ٢٠١٠.
٦٦. مه‌هدی محه‌مه‌د قادر، پێشه‌اته‌ سیاسییه‌کانی کوردستانی عیراق ١٩٤٥ - ١٩٥٨، سلێمانی، ٢٠٠٥.
٦٧. مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کوردی ١٩٥٨ - ١٩٦٣، به‌رگی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ٢٠١٢.
٦٨. مومتاز حه‌یده‌ری، کورد و حکومه‌تی قاسم و سه‌ره‌لدان شورشا ئه‌یلول، هه‌ولێر، ٢٠٠٠.
٦٩. نازناز محه‌مه‌د عه‌بدو‌لقادر، سیاسه‌تی ئیران به‌رامبه‌ر بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی نه‌ته‌وه‌ی کورد ل کوردستانی عیراقد ١٩٦١-١٩٧٥، چاپی دووهم، هه‌ولێر، ٢٠١٢.

۷۰. نه‌وزاد عه‌لی نه‌حمه‌د، پارتی دیموکراتی کوردستان ل نیوان کونه‌ک و ته‌سلیم بووندا ۱۹۶۱-۱۹۶۲، هه‌ولتیر، ۲۰۰۹.

۷۱. نیهایه‌ت عه‌لی حسین، په‌یوه‌ندی سیاسی مسته‌فا بارزانی و عبدولکریم قاسم ۱۹۵۸-۱۹۶۳، سلیمانی، ۲۰۱۳.

۷۲. وصفی حسن ردینی، داستانا عین زالال شه‌فا ۱۱/۱۰/۱۹۶۲، هه‌ولتیر، ۲۰۰۶.

۷۳. ئازاد عویید صالح، کاریگه‌ی شورشی ئه‌یلوول ل سه‌ر روژنامه‌واینی کوردی ۱۹۶۱-۱۹۷۵، هه‌ولتیر، ۲۰۰۷.

۷۴. دیاسین سه‌رده‌شت، کوردستانی ئیران لیکولینه‌وه‌یه‌کا میژوو‌یا له جولانه‌وه‌ی رزگاری خوازی نه‌ته‌وه‌ی گه‌لی کورد (۱۹۳۹-۱۹۷۹)، چاپی دووهم، سلیمانی، ۲۰۱۱.

• ب زماننّ عه‌ره‌بی

۷۵. ابراهیم فیصل، الایام لاتنسی، الاردن، ۲۰۱۹.

۷۶. ابراهیم کبه، هذا الطريق ۱۴ تموز، بیروت، ۱۹۶۹.

۷۷. أحمد جاسم جبار الیاسری، النفط و مستقبل التنمية في العراق، الطبعة الثالثة، بیروت، ۲۰۱۰.

۷۸. د. أحمد ساجر جاسم الدلیمی، احمد ساجر صالح الدلیمی، سیاسات النفط في العراق خلال الحكم العارفي (مفاوضات-اتفاقيات-علاقات-موقف الراي العام)، عمان، ۲۰۱۹.

۷۹. احمد فوزی، عبدالسلام عارف سیرته محاکمته مصرعة، بغداد، ۱۹۸۹.

۸۰. أحمد مریح المنصراوی، ابراهیم کبه و دوره السياسي والفکري في العراق (۱۹۱۹-۲۰۰۴)، بیروت، ۲۰۰۴.

٨١. ادمون غريب، الحركة القومية الكردية، بيروت، ١٩٧٣.
٨٢. اسامه عبدالرحمن الدورى، تطور سياسه العراق النفطية ١٩٥٢-١٩٦٣، بغداد، ٢٠٠٣.
٨٣. اسماعيل شكر رسول، اربيل: دراسة تاريخية في دورها الفكري والسياسي ١٩٣٩-١٩٥٨، اربيل، ٢٠٠٣.
٨٤. امير فندى، صفحات من التاريخ الكوردى المعاصر، اربيل، ١٩٩٩.
٨٥. اوفرا بينفيو، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، ترجمة: عبدالرزاق عبدالله بوتانى، بيروت، ٢٠١٤.
٨٦. ايوب بارزانى، الحركة التحررية الكوردية و صراع القوى الاقليمية والدولية ١٩٥٨-١٩٧٥، جنيف، ٢٠١٧.
٨٧. بيار ترزيان، الاسعار والعائدات والعقود النفطية في البلاد العربية وايران، ترجمة: فيكتور سحاب، د.م، ١٩٨٢.
٨٨. جعفر عباس حميدى، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهورى ١٩٥٨-١٩٦٨، الطبعة الثانية، بغداد، ٢٠٠٥.
٨٩. جلال الطالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، بغداد، ١٩٧٠.
٩٠. جمال صفوان، شركات النفط الاحتكارية في الشرق الاوسط، بيروت، ١٩٩٩.
٩١. جورج عزيز ياقو، الأستثمار الوطنية المباشر وتأميم النفط في العراق، بغداد، ١٩٨٨.
٩٢. جيرارد جالياند، شعب بدون وطن الكرد وكردستان، ترجمة: عبدالسلام النقشبندى، اربيل، ٢٠١٢.

٩٣. حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراقي (في محطات رئيسية) ١٩٤٦-١٩٩٣، دهوك، ١٩٩٨.
٩٤. حسن لطيف الزبيدي، موسوعة السياسة العراقية، الطبعة الثانية، بيروت، ٢٠١٣.
٩٥. حقائق وازواء عهلى قضتى تنفق ربع ومعدلات الانتاج، وزارة النفط والمعادن، بغداد، ١٩٧٠.
٩٦. حكمت سامى سليمان، نفط العراق - دراسة سياسية واقتصادية، دمشق، ١٩٥٨.
٩٧. حيدر نجم عبد مراد، معظم ضباط ثورة أيلول ١٩٦١-١٩٧٥، دهوك، ٢٠٢١.
٩٨. خيرالدين حسيب، مستقبل العراق: الاحتلال - المقاومة - التحرير والديمقراطية، بغداد، ٢٠٠٣.
٩٩. دانا دامز شمذت، رحلة الى رجال الشجعان في كوردستان، ترجمة: جرجيس فتح الله، اربيل، ٢٠١٢.
١٠٠. ديفيد ماكداول، الكرد شعب انكر عليه وجوده، ترجمة: عبدالسلام النفسبندى، اربيل، ٢٠١٢.
١٠١. د.ر. اندريسيان، التأميم في العراق والموقف منه - سلسلة بحوث في العلاقات الدولية والاقتصادية، بغداد، ١٩٧٣.
١٠٢. راهى مزهر العامرى، مسعود محمد ودوره السياسي في العراق ١٩١٩-١٩٦٨ - دراسة تاريخية، ترجمة: كمال مظهر أحمد، بغداد، ٢٠٠٨.
١٠٣. رزگار نوى شاوهيس، (رزگارى) ثم (خهبات) لسان حال الحزب الديمقراطي الكردستاني - نضال مشرف لاكثر من نصف القرن ١٩٤٦-١٩٩٨، اربيل، ١٩٩٨.

١٠٤. د.رزگار، ملحمه عين زالة في ذاكرة البيشمه‌رگه، دهوك، ١٩٩٧.
١٠٥. زيد عدنان ناجى، اقليات العراق في العهد الملكى دراسة في الدور السياسى والبرلمانى، لبنان، ٢٠١٥.
١٠٦. س.ج.ادموزندز، كرد و ترك و عرب، ترجمة: جرجيس فتح الله، بغداد، ١٩٧١.
١٠٧. سالار عبدالكريم فدى الدوسكى، دور نواب السليمانية في المجلس النيابى العراقى ١٩٤٥-١٩٥٨، كوردستان، دهوك، ٢٠٠٨.
١٠٨. سرحان عبدالله، النفط والصراع مع الاحتكارات الاجنبية، بيروت، ٢٠٠٢.
١٠٩. سعاد خيرى، من تاريخ الحركة الثورية في العراق (١٩٢٠-١٩٥٨)، الجزء الاول، الطبعة الثانية، بغداد، ١٩٧٨.
١١٠. سعد علام، موسوعة التشريعات العربية، قطر، ١٩٨٧، ص ٢٢.
١١١. سعد محمد حسن، الاحتكارات النفطية العراق قراءة في التاريخ و الاستراتيجية، بغداد، ١٩٨٤.
١١٢. د.سعد ناجى جواد، العراق والمسالة الكردية ١٩٥٨-١٩٧٠، لندن، ١٩٩٠.
١١٣. سعدون حمادى، اضواء على تطورات قضايا النفط في العراق، بغداد، ١٩٧٢.
١١٤. سعيد حمو، مذكرات أمر لواء المشاة، بغداد، ١٩٧٧.
١١٥. سعيد خديده علو، العلاقات العراقية الايرانية واثرها في القضية الكردية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٨ شباط ١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٦.

١١٦. سنان صادق حسين الزيدى، سياسة الولايات المتحدة الامريكية تجاه العراق عهد الرئيس عبدالسلام عارف شباط ١٩٦٣ - نيسان ١٩٦٦، بغداد، ٢٠٠٩.

١١٧. سوزان كهريم مستهفا، به عسيزم و كورد، سليمانى، ٢٠٠٧.

١١٨. سيف الدين الدورى، الفريق طاهر يحيى (ضحية الصراعات السياسية والعسكرية في العراق)، د.م، ٢٠٠٨.

١١٩. شاكر خدوى محوى، القضية الكردية في العراق المعاصر، ترجمة: عبدى حاجى، دهوك، ٢٠٠٨.

١٢٠. شكيب عقراوى، سنوان المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان والعراق من ١٩٥٨ الى ١٩٨٠، اربيل، ٢٠٠٧.

١٢١. شلومو نكديمون، الموساد في العراق و دول الجوار انهيار الامال الكردية و الاسرائيلية، ط ٢، ترجمة: بدر عقيلى، بيروت، ١٩٩٨.

١٢٢. شيركو كرمانج، الهوية والامة في العراق، اربيل، ٢٠١٥.

١٢٣. صالح جواد كاضم و على غالب خضير واخرون، النظام الدستوري في العراق، بغداد، ١٩٨٠.

١٢٤. صبرية جرجيس عبدالرحمن تيمىكى، التاخي دراسة تاريخية في موقفها من التطورات السياسية ١٩٦٧-١٩٧٤، دهوك، ٢٠١٣.

١٢٥. صلاح الخرسان، التيارات السياسية في كردستان ١٩٤٦-٢٠٠١ قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق، بيروت، ٢٠٠١.

١٢٦. صفحات من تاريخ الحركة الشيوعية في العراق، بيروت، ١٩٩٣.

١٢٧. د. طالب حسين حافظ، النفط والسياسة في العراق، الطبعة الثانية، بغداد، ٢٠٢١.
١٢٨. د. عادل تقى عبد محمد البلدى، نضال الشعب الكردي وموقع البارزاني في الوثائق العراقية السرية، الطبعة الثانية، دهوك، ٢٠١٢.
١٢٩. عادل حسن، النفط من خلال الثورة دراسة التجربة العراقية، بيروت، ١٩٧٧.
١٣٠. عباس النصراوى، الاقتصاد العراقي بين دمار التنمية وتوقعات المستقبل: ١٩٥٠ - ٢٠١٠، ترجمة: محمد سعيد عبد العزيز، بيروت، ١٩٩٥.
١٣١. عبدالخالق ناصر العامرى، البارزاني مستهفا والقضية الكردية في العراق ١٩٣١-١٩٧٥، بغداد، ٢٠١٧.
١٣٢. عبدالرزاق الحسنى، تاريخ الوزارات العراقية، الجزء السابع، بغداد، ١٩٥٣.
١٣٣. عبدالستار طاهر شريف، الجمعيات والمنظمات والاحزاب الكردية في نصف قرن ١٩٠٨ - ١٩٥٨، الطبعة الثانية، السليمانية، ٢٠٠٧.
١٣٤. د. عبدالفتاح على البوتانى، التطورات السياسية الداخلية في العراق ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٨ شباط ١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٧.
١٣٥. وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية ملاحظات تاريخية ودراسات اولية، اربيل، ٢٠١٠.
١٣٦. الحركة القومية الكوردية التحررية دراسات و وثائق، اربيل، ٢٠٠٤.
١٣٧. عبدالكريم العلوجى وخضير عباس اللامى، الأصول التاريخية للنفط العراقى، الجزء الثالث، بغداد، ١٩٧٧.

١٣٨. عبداللطيف الشواف، حول قضية النفط في العراق، بيروت، ١٩٦٦.
١٣٩. عبدالله اسماعيل، مفاوضات العراق النفطية ١٩٥٢-١٩٦٨، لندن، ١٩٨٩.
١٤٠. عبدالمنعم عبدالوهاب، النفط بين السياسة والاقتصاد، كويت، ١٩٧٤.
١٤١. عبدالواحد فهمى، مائه حقيقة وحقيقة، كركوك، ١٩٧٣.
١٤٢. عبدالوهاب السلوم، الأستعمار والأستعمار الجديد ومشكلة البترول العراق، القاهرة، ١٩٦٧.
١٤٣. عزيز حسن البارزاني، الحركة القومية الكوردية التحررية في كوردستان العراق ١٩٣٩-١٩٤٥، دهوك، ٢٠٠٢.
١٤٤. عصمت شريف وانلى، كردستان العراق هوية وطنية (دراسة في ثورة ١٩٦١)، ترجمة: سعاد محمد خضر، سليمانية، ٢٠١٢.
١٤٥. عهلى سنجارى، القضية الكوردية و حزب البعث العربي الاشتراكي في العراق، ج ١، دهوك، ٢٠٠٦.
١٤٦. عماد يوسف قدوره، التأثير الاقليمي والدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة حاله ١٩٧٢-١٩٧٥)، دوحة، ٢٠١٦.
١٤٧. د. عمر محمد الطالب، موسوعة اعلام الموصل في القرن العشرين، الموصل، ٢٠٠٨.
١٤٨. غانم محمد الحفو و د. عبدالفتاح على البوتانى، الكورد والأحداث الوطنية في العراق خلال العهد الملكي ١٩٢١-١٩٥٨، اربيل، ٢٠٠٥.
١٤٩. فاروق صالح الحر، المعاهدات العراقية - البريطانية واثرها في السياسة الداخلية ١٩٢-١٩٤٨، بغداد، ١٩٧٧.

١٥٠. فاضل الجلبى، النفط بين السياسات والاهام، ترجمة: عطا عبدالوهاب، بيروت، ٢٠١٣.
١٥١. فاضل حسين، مشكلة الموصل دراسة في الدبلوماسية العراقية - الانكليزية - التركية وفي الرأى العام، الطبعة الرابعة، بغداد، ١٩٥٥.
١٥٢. فاضل رسول، كردستان والسياسة السوفينية في الشرق الاوسط، ترجمة: غسان نعسان، بغداد، ٢٠٠٨.
١٥٣. د. فاضل عباس مهدي، التنمية الاقتصادية و التخطيط في العراق ١٩٦٠-١٩٧٠، بيروت، ١٩٧٧.
١٥٤. فرست مرعى، كاميران امين على بدرخان ١٨٩٥-١٩٧٨ مهندس العلاقات الكردية الاسرائيلية، دهوك، ٢٠٢١.
١٥٥. فرهاد محمد احمد، جريدة خبات (النضال) ١٩٥٩-١٩٦١ دراسة تاريخية، دهوك، ٢٠٠٨.
١٥٦. د. فهد أمسلم زغير الفجر، مزاحم الباجه‌جى ودوره في السياسة العراقية ١٩٣٤-١٩٦٨، بغداد، ٢٠١٥.
١٥٧. د. كاضم حبيب، لمحات من نضال حركه التحرر الوطنية للشعب الكردى في كردستان العراق، الطبعة الثانية، اربيل، ٢٠٠٥.
١٥٨. د. كاوس قفطان، الانتفاضات البارزانية صفحات من الحركة القومية التحررية الكردية في النصف الاول من القرن العشرين، السليمانية، ٢٠٠٢.
١٥٩. الحركة التحررية الكردية في كردستان العراق ١٩٥٨ - ١٩٦٤، المديرية العامة للطباعة والنشر، السليمانية، ٢٠٠٤.

١٦٠. كونتر دشنر، صلاح الدين الايوبي، الكورد الشعب الذى يتعرض للخيانة والغدر، ترجمة: عبدالسلام بروارى، دهوك، ٢٠٠٠.
١٦١. ليث عبدالحسين الزبيدي، ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، الطبعة الثانية، بغداد، ١٩٨١.
١٦٢. ماجد حسن على، الحركة الطلابية الكردية في العراق ١٩٢٦-١٩٧٠، دهوك، ٢٠١١.
١٦٣. ماجد عبدالرضا، القضية الكردية في العراق، بغداد، ١٩٧٥.
١٦٤. ماريان خاروداكي، الكرد والسياسة الخارجية الامريكية، العلاقات الدولية في الشرق الاوسط منذ ١٩٤٥، ترجمة: خليل الجبوسى، اربيل، ٢٠٠١.
١٦٥. ماريون فاروق سلوغلت و پيتر سلوغلت، من الثورة الى الدكتاتورية العراق منذ ١٩٥٨، ترجمة: مالك البزاسى، المانيا، ٢٠٠٢.
١٦٦. ماريون فاروق سلوغلت وبيتر سلوغلت، من الثورة الى الدكتاتورية العراق منذ ١٩٥٨، ترجمة: مالك النبراسى، القاهرة، ٢٠٠٣.
١٦٧. مجيد خدورى، العراق الجمهورى، بيروت، ١٩٨٤.
١٦٨. محسن الموسوى، النفط العراقي: دراسة وثائقية من منح الامتياز حتى التأميم، بغداد، ١٩٧٣.
١٦٩. محسن محمد المتولى، كرد العراق منذ الحرب العالمية الأولى ١٩١٤ حتى سقوط الملكية في العراق ١٩٥٨، بيروت، ٢٠٠١.
١٧٠. د. محمد أزهر السماك، أقتصاديات النفط والسياسة النفطية - أسس وتطبيقات، الموصل، ١٩٨٠.

١٧١. محمد حسنين هيكل، مدافع اية الله قصة ايران والثورة، القاهرة، ١٩٨٢.
١٧٢. محمد حميدى الجعفرى، بريطانيا والعراق حقبه من الصراع ١٩١٤-١٩٥٨، بغداد، ٢٠٠٠.
١٧٣. محمد سلمان حسن، نحو تأميم النفط العراقى، بيروت، ١٩٦٧.
١٧٤. محمد صالح حسين الجبورى، ثورة ٨ شباط في العراق نهاية حكومة عبدالكريم قاسم، بغداد، ١٩٩٩.
١٧٥. محمد على الصويركى، معجم اعلام الكرد في التاريخ السياسى و العصر الحديث في كوردستان و خارجها، سليمانية، ٢٠٠٦.
١٧٦. محمد كريم المشهدانى، عبدالرحمن البزاز و دوره الفكرى و السياسى في العراق حتى ثورة ١٧ تموز ١٩٦٨، بغداد، ٢٠٠٢.
١٧٧. محمود الدرة، القضية الكردية، بيروت، ١٩٦٦.
١٧٨. محمود فهمى درويش ود.مستهفا جواد وآخرون، دليل الجمهورية العراقية لسنة ١٩٦٠ دائرة معارف علمية تاريخية - جغرافية - اجتماعية - صناعية - زراعية - تجارية، الطبعة الثانية، بغداد، ٢٠١٣.
١٧٩. مروان صالح ال معروف، مستهفا البارزانى زعيم الحركة التحررية الكردية، اربيل، ٢٠١٨.
١٨٠. منذر الشادى، القانون الدستورى والمؤسسات الدستورية العراقية، بغداد، ١٩٦٨.
١٨١. موسى مخول، الاكراد من العشيرة الى الدولة، بيروت، ٢٠١٣.
١٨٢. ميثان عارف بادى، الحركة القومية الكردية في كوردستان - العراق ١٩٥٨-١٩٦٣، دهوك، ٢٠٠٥.

١٨٣. موقف الاحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية (١٩٤٦-١٩٧٠) دراسة تاريخية، دهبوك، ٢٠٠٨.
١٨٤. نديم احمد الياسين، المسألة الكردية مواقف و منجزات، منشورات وزارة الاعلام، سلسلة الكتب الاعلامية (٦٠)، ١٩٧٥.
١٨٥. نصير سعيد الكاضمى، مساهمة في كتابة تاريخ الحركة العمالية في العراق حتى عام ١٩٥٨، دمشق، ١٩٩١.
١٨٦. النفط و مصير الكورد و كوردستان السياسي - نفط كردستان العراق، منشورات مكتب الدراسات والبحوث المركزية للحزب الديمقراطي الكردستاني، الجزء الثاني، اربيل، ١٩٩٨.
١٨٧. د. نوري عبد الحميد العاني والاخرون، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٧ شباط ١٩٥٩، الجزء الاول، بغداد، ٢٠٠٠.
١٨٨. تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٧ شباط ١٩٥٩، الجزء الثاني، بغداد، ٢٠٠٠.
١٨٩. تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري ١٤ تموز ١٩٥٨ - ٧ شباط ١٩٥٩، الجزء الخامس، بغداد، ٢٠٠٠، ص ١٩٧.
١٩٠. د. نوري عبد الحميد العاني، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري، بغداد، ٢٠٠٠.
١٩١. التاريخ السياسي لامتيازات النفط في العراق ١٩٢٥-١٩٥٢، بغداد، ١٩٨٠.
١٩٢. د. نوري عبد الحميد خهليل، التاريخ السياسي لامتيازات النفط في العراق ١٩٢٥ - ١٩٥٢، بغداد، ١٩٨٠.

١٩٣. هادى حسن علوى، عبدالكريم قاسم الحقيقه، بغداد، ١٩٩٠.
١٩٤. هادى على، الشعب الكوردى والسياسات الدولية في قرن العشرين (كردستان العراق نموذجا)، سليمانيه، ٢٠٠٨.
١٩٥. هارفي اكونور، الازمه العالميه للنفط، ترجمة: عمر سكاوى، القاهرة، ١٩٦٧.
١٩٦. هليين محمد امين المزورى، حزب هيووا دراسة تاريخية - سياسيه، دهوك، ٢٠٠٨.
١٩٧. هنرى كيسنجر، سنوات التجديد، ترجمة: هاشم الدجاني، ابو ظبي، ٢٠١٠.
١٩٨. هوزان سليمان ميرخان الدوسكى، جمهوريه كوردستان دراسة تاريخية - سياسيه، دهوك، ٢٠٠٥.
١٩٩. يوريس راتشكوف، النفط والسياسة الدولية، تعريب: خطر زكريا، دمشق، ١٩٧٤.

شه‌ش: رۆژنامه:

• ب زمانى كوردى:

٢٠٠. براهه‌تى، ژماره (٢)، ٢ حزيران ١٩٧٢؛ ژماره (٢٣٥٥)، خزيрана ١٩٩٧.
٢٠١. جووتيار، ژماره (٧)، چريا دوويى ١٩٥٣؛ ژماره (٨)، كانونا ئيكى، ١٩٥٣.
٢٠٢. خه‌بات، ژماره (٤١٠)، ١٩ كانونا دوويى ١٩٦١؛ ژماره (٤١١)، ٢٠ كانونا دوويى ١٩٦١؛ ژماره (٩٤٦)، چريا ئيكى ١٩٩٩.
٢٠٣. خه‌باتى كوردستان، ژماره (١)، كانونا دوويى ١٩٥٧.
٢٠٤. رزگار، ژماره (١٨)، ١٩٤٨؛ ژماره (٣)، كانونا ئيكى ١٩٥٣.

٢٠٥. هاوکاری، ژماره (٢٦٢)، ١١/٤/١٩٧٥.

• ب زمانيّ عهدهي:

٢٠٦. الاخبار، العدد (٤٠٢)، ٥ تشرين الاول ١٩٦٧.

٢٠٧. البلاد، العدد (٧٠)، ٦ كانون الاول ١٩٦١. البلاد، العدد (٦٢٧٤)، ١٥
كانون الاول ١٩٦١.

٢٠٨. الزمان المصور، العدد (٧٣٠٧)، ١٣ كانون الاول ١٩٦١.

٢٠٩. الشعب، العدد (٧٤)، ٥ تشرين الاول ١٩٦٧.

٢١٠. العهد الجديد، العدد (٣٠٠)، ١٣ كانون الاول ١٩٦١.

٢١١. المنار، العدد (٢٢١١)، ١٣ كانون الاول ١٩٦١؛ العدد (٢٢١٢)، ١٣
كانون الاول ١٩٦١؛ العدد (٣٦٩٣)، ٦/٤/١٩٦٧.

٢١٢. الوقائع العراقية، العدد (١)، ٢٣ تموز ١٩٥٨؛ العدد (٦١٦)، ١٢ كانون
الاول ١٩٦١؛ العدد (١٢٤٣)، ٢١/٩/١٩٦٧؛ العدد (١٢٤٢)، ٢٦/٩/١٩٦٧؛
العدد (٢١٤٦)، ١ حزيران ١٩٧٢.

٢١٣. الجمهورية، العدد (٢)، ٢٨ تموز ١٩٥٨؛ العدد (١٣٢٧)، ٢٥/٩/١٩٦٧؛
العدد (٤٤٣)، ٢٠ كانون الاول ١٩٦٧؛ العدد (١٤٠٤)، ٣ حزيران ١٩٧٢؛
العدد (١٤٠٥)، ٤ حزيران ١٩٧٢.

٢١٤. الثورة، العدد (٩٣٣)، ١٥ تشرين الاول ١٩٧١؛ العدد (١١٥٦)، ٢ حزيران
١٩٧٢؛ العدد (١٣٨٣)، ٢٨ شباط ١٩٧٣؛ العدد (٢٠١٤)، ٧/٣/١٩٧٥؛
العدد (٢٠٣٩)، ٤/٤/١٩٧٥؛ العدد (٢٠٤١)، ٧/٤/١٩٧٥.

٢١٥. الثورة العربية، العدد (٧٤٢)، ٢/١٠/١٩٦٦؛ العدد (٧٣٤)، ١٠/١١/١٩٦٦.

٢١٦. الثقافة الجديدة، العدد (١٤)، كانون الثاني - شباط ١٩٦٠.

٢١٧. التاخي، العدد (٢٨٢)، ١٠/٦/١٩٦٨؛ العدد (٩٢)، ١/٨/١٩٦٧؛ العدد (٢٥)، ٣/٥/١٩٦٧؛ العدد (٨٧)، ٢٧/٧/١٩٦٧؛ العدد (١١٨)، ٢٧/٨/١٩٦٧؛ العدد (١٠٠)، ٩/٨/١٩٦٧؛ العدد (١٠٠)، ١١/٥/١٩٦٧؛ العدد (٢٠٨)، ٢٦/١١/١٩٦٧؛ العدد (١٠٥)، ١٢/٨/١٩٦٧؛ العدد (٣٠٣)، ٢/٧/١٩٦٨؛ العدد (٢٤٨)، ٢٨/٣/١٩٦٨؛ العدد (٩٣)، ٢/٨/١٩٦٧؛ العدد (٢٥٨)، ١١/٤/١٩٦٨؛ العدد (٦٨٦)، ١٧/٣/١٩٧٠؛ العدد (٤٤٦)، ٢٦/٥/١٩٧٠؛ العدد (٩٠٦)، ١٠/١٢/١٩٧١؛ العدد (٩٠٨)، ١١/١٢/١٩٧١؛ العدد (٩٤٠)، ١٧/١١/١٩٧٢؛ العدد (٩٤١)، ١٨/١/١٩٧٢؛ العدد (٩٥٤)، ٦/٢/١٩٧٢؛ العدد (٩٦٥)، ٢١/٢/١٩٧٢؛ العدد (٩٧٤)، ٤/٣/١٩٧٢؛ العدد (٩٣٦)، ١٢/١/١٩٧٢؛ العدد (١٠٠٧)، ١٢/٤/١٩٧٢؛ العدد (١٠٠٤)، ٩/٤/١٩٧٢؛ العدد (١٠٤٢)، ٣٥/٥/١٩٧٢؛ العدد (١٠٤٤)، ٢٨/٥/١٩٧٢؛ العدد (١٠٤٧)، ٣١/٥/١٩٧٢؛ العدد (١٠٤٨)، ١/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٤٩)، ٢/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥٠)، ٣/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥١)، ٤/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥٢)، ٥/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥٣)، ٦/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥٥)، ٨/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥٦)، ١٠/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٥٧)، ١١/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٦٠)، ١٤/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٦٢)، ١٧/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٠٦٧)، ٢٣/٦/١٩٧٢؛ العدد (١٣٨٧)، ١٨/٧/١٩٧٢؛ العدد (١٤١٤)، ١٩/٨/١٩٧٢؛ العدد (١٤٢١)، ٢٧/٨/١٩٧٢؛ العدد (١٤٤٠)، ١٩/٩/١٩٧٢؛ العدد (١٣٧٣)، ٢/٧/١٩٧٣؛ العدد (١٣٨٢)، ١٢/٧/١٩٧٣؛ العدد (١٣٨٤)، ١٥/٧/١٩٧٣.

٢١٨. خه‌بات/النضال، العدد (٣٧٩)، ٤ اب ١٩٦٠؛ العدد (٢٨٧)، ١٤ اب ١٩٦٠؛

العدد (٢٩٠)، ١٧ اب ١٩٦٠؛ العدد (٢٩٣)، ٢١ اب ١٩٦٠؛ العدد (٤٠٦)،

۱۲ کانون الثانی ۱۹۶۱؛ العدد (۲۶۹)، ۲۴ تموز ۱۹۶۰؛ العدد (۲۷۴)، ۲۹ تموز ۱۹۶۰؛ العدد (۲۷۵)، ۳۱ تموز ۱۹۶۰؛ العدد (۴۳۳)، ۱۶ شباط ۱۹۶۱؛ العدد (۵۹۱)، ۴ نیشان ۱۹۵۹؛ العدد (۲۶۹)، ۲۴ تموز ۱۹۶۰؛ العدد (۲۷۴)، ۲۹ تموز ۱۹۶۰؛ العدد (۲۷۵)، ۳۱ تموز ۱۹۶۰؛ العدد (۲۷۹)، ۴ اب ۱۹۶۰؛ العدد (۲۸۷)، ۱۴ اب ۱۹۶۰؛ العدد (۲۹۰)، ۱۷ آب ۱۹۶۰؛ العدد (۲۹۳)، ۲۱ آب ۱۹۶۰؛ العدد (۳۱۰)، ۱۱ أيلول ۱۹۶۰؛ العدد (۴۰۶)، ۱۲ کانون الثانی ۱۹۶۱؛ العدد (۴۳۳)، ۱۶ شباط ۱۹۶۱.

۲۱۹. رزگاری، العدد (۱)، اذار ۱۹۵۳؛ العدد (۲)، اذار ۱۹۵۴؛ العدد (۳)، حزیران ۱۹۵۵؛ العدد (۶)، نیشان ۱۹۵۴؛ العدد (۷)، نیشان ۱۹۵۲.

حه‌فت: فه‌کۆلینن:

• ب زماننّ کوردی

۲۲۰. نارام مه‌جید علی، "په‌یوه‌ندی و هه‌لوئستنّ عه‌بدو لکه‌ریم قاسم به‌رامبه‌ر کورد"، گوڤاری کوردستان، به‌رگی یه‌که‌م، ژماره (۱۶)، هه‌ولپیر، ۲۰۱۲.

۲۲۱. فه‌لاح هه‌سه‌ن ئه‌حه‌مه‌د، "هه‌لوئستی ئیران به‌رامبه‌ر شوّره‌شی ئه‌یلول ۱۹۶۱-۱۹۷۵"، گوڤاری خامه، ژماره (۱۲) زستان، ۲۰۱۰.

۲۲۲. هه‌ردی هه‌مه‌د ئه‌مین فه‌تاح، "په‌یوه‌ندیه‌کانی عیراق - ایران و کاریگه‌ریان ل سه‌ر کیشه‌ی کورد"، گوڤاری کوچ، ژماره (۶)، حۆزیران ۲۰۰۷.

• ب زماننّ عه‌ره‌بی

۲۲۳. علاء الدین محمد تقی الحکیم، "التوجهات السياسية لأکراد العراق ۱۹۷۰-۱۹۷۵ - دراسة في تقارير وزاره‌ الخاریه‌ الامریکیه‌"، مجلة‌ الکلیه‌ الاسلامیه‌ الجامعه‌، العدد (۵۳)، الجزء (۲).

٢٢٤. اميره قادر سمو، "الموقف الدولي من القتال بين القيادة الكوردية والحكومة المركزية في العراق اذار ١٩٧٤ - اذار ١٩٧٥"، مجلة جامعة دهوك، المجلد (٢٦)، العدد (١).

٢٢٥. ايهاب عباس محمد، القطاع النفط العراقي في ظل المتغيرات المحليين والدولية، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الادارة والاقتصاد، جامعة بغداد، ٢٠١٢.

٢٢٦. جاسم المطير، تأميم النفط ضرورة قومية نضالية، مجلة النفط والتنمية، العدد (٩)، بغداد، حزيران ١٩٧٧.

٢٢٧. جعفر عبدالكريم بنيان المنصور، "موقف الولايات المتحدة الامريكية من حكومة الزعيم عبدالكريم قاسم واثره في حركة ٨ شباط ١٩٦٣"، مجلة ابحاث البصرة، مجلد (١٣)، العدد (٣)، ٢٠١٤.

٢٢٨. خميس محمود شبيب السيسى و د. وائل على احمد النحاس، "موقف الاحزاب العراقية من بعض الاحداث الوطنية والعربية (١٩٦٣-١٩٦٨)"، مجلة كلية التربية الاساسيه، المجلد ١٤، العدد (٤)، ٢٠١٨.

٢٢٩. دلشاد عمر عبدالعزيز، "اثر المصالح النفطية الاقليمية والدولية على مشروع الحكم الذاتي في العراق ١٩٧٠-١٩٧٥"، مجلة هيرودوت للعلوم الانسانية والاجتماعية، المجلد (٦)، العدد (٥٩)، ٢٠٢٢.

٢٣٠. الموقف الكردي من قرار تأميم النفط سنة ١٩٧٢ دراسة تاريخية في ضوء الصحف المحلية"، وقائع المؤتمر العلمي الدولي لمئوية الدولة العراقية الذي عقد في كلية الاداب بجامعة الكوفة، ١٥-١٦ أيلول ٢٠٢١م، الكوفة، ٢٠٢١.

٢٣١. ذياب عبود حسن الفهداوى، التنافس البريطانى الفرنسى - الامريكى على نفط العراق ١٩١٤-١٩٢٥ دراسة تاريخية، مجلة سامراء، جامعة صلاح الدين، المجلد (١٣)، العدد (٥٠)، السنة الثانية عشر، ٢٠١٧.

٢٣٢. سعد محمد على حسين، "موقف صحافة الأحزاب السياسية العلينة المعارضة من الأوضاع الاقتصادية في العراق (١٩٤٦-١٩٥٤)", مجلة الأستاذ للعلوم الانسانية والاجتماعية، المجلد (٢)، العدد (٢٢١)، ٢٠١٧.

٢٣٣. صفاقس قاسم هادى، "دراسة مرجعية للمراحل الأولى لاستكشاف النفط في العراق"، مجلة كلية الآداب، جامعة بغداد، العدد (١٢٩)، حزيران ٢٠١٩.

٢٣٤. طاهر خلف جبر البكاء، "حول سياسة العراق النفطية في العهد عبدالرحمن عارف ١٩٦٦-١٩٦٦"، مجلة كلية التربية، عدد خاص بمناسبة انعقاد المؤتمر العلمي الثامن، العدد (٢)، ١٩٩٥.

٢٣٥. عبداللطيف الشواف، "اتفاقية ايران والأستثمارات النفطية"، مجلة عالم الاقتصاد، العدد (٢)، السنة الاولى، نيسان، ١٩٦٨.

٢٣٦. عبدالمنعم سيد على، "مشروع اتفاقية ايران واتفاقية الامتيازات الحالية (اتفاقية بغداد ايران)", مجلة البترول والغاز العربي، بيروت، العدد (٢)، السنة الثالثة، تشرين الثاني، ١٩٦٧.

٢٣٧. عدنان القطان، "مجلس الاعمار العراقي (١٩٥٠-١٩٥٨)", الجزء الثاني، مركز الرافدين، تاريخ النشر: ١٧ ديسمبر ٢٠٢١، تاريخ الزيارة: ٢٠٢٢/١٢/٢٠

٢٣٨. عدنان حسين، الاستراتيجية والتخطيط في معركتنا ضد الاحتكارات، مجلة النفط والغاز، العدد (٢٦)، بغداد، ١٩٧٥.

٢٣٩. غانم العناز، الزعىم عبدالكرىم قاسم و سىاسة النفطىة أو القانون رقم (٨٠) لسنة ١٩٦١ لتعىن مناطق الأستثمار شركات النفط العراق، تاريخ النشر ٢٠١٤/١٢/٨، تاريخ الزىارة ٢٠٢٣/٢/٥،

www.iraqieconomists.net.

٢٤٠. غسان شربل، "جلال الطالبانى يتحدث"، مجلة الوسط، العدد (٣٥٧)، ١٩٩٨/١١/٣٠.

٢٤١. فاروق مهلا مستهفا، "شكستى شوڤرشى كورد"، دواروژ (گوڤار)، ژماره (٣)، مارت ١٩٩٥.

٢٤٢. فرهاد عونى، "انطباعات عن احتفاء ابناء كوىسنجق بزىاره البارزانى لمدينتهم"، مجلة كولان العربى، العدد (١٨)، اربىل، تشرين الثانى، ١٩٩٧.

٢٤٣. محمد شوكت، "دلالات وراء تأمىم شركة نفط العراق"، مجلة البترول، المجلد (٧)، العدد (٣)، اب ١٩٧٢.

٢٤٤. مهفان محمد حسين، "موقف برىطانيا من القضية الكوردىة فى العراق ١٩٦١-١٩٧٥"، مجلة جامعة زاخو، مجلد (٤)، عدد (٣)، اذار ٢٠١٧.

٢٤٥. يحيى حمود حسن البوعلى، "ملامح السىاسىة النفطىة فى العراق"، مجلة الاقصادى الخلىجى، العدد (٢٥)، اذار ٢٠١٥.

٢٤٦. يحيى حمود حسن البوعلى، "ملامح السىاسة النفطىة فى العراق"، مجلة الاقصاد الخلىجى، العدد (٥)، اذار ٢٠١٥.

• ب زماننّ ئینگیزی

248. H.Ali, The Iraqi Kurds, the cold war and regional politics 1958-1975 (doctoral dissertation) the university of Manchester, united Kingdom, 2017.
248. Mcdowall D., A modern history of the kurds, IB Tauvis, 2004
248. K.S.waisy, The Internationol dimension of the Iraq, Kurdish nationalist movement 1960-1975, the us factor, Lap lambert academic Publishing, 2016.
248. F.R.U.S, Meroran from the presidents Defuty Assisbant for national security Affairs (Haig) to President's Assistant for national security Affairs (Kissinger), Washington, July, 28.1972, Subtect: Kurdish Problem, No 32, Vol, XXVII.
248. F.R.U.S. Memorandam from director of Central Intelligence Colby to the President's Assistant of National Security Affairs (Kissinger), washington, August, 7.1973, Subject: options for consideration regarding increased Assistance to the Kurds, No: 227, Vol: XXVII.
248. B.R.Gibson, Us foreign policy – Iraq and the cold war 1958-1975, (Doctoral dissertation, the London school of Economics and Political Science, 2013.
248. Jona Randal, After such knowledge, what forgiveness? My Encounters with Kurdistan, London, 1999.
248. R.Alvandi, Nixon, Kissinger, and the shah: the united states

and Iran in the Cold War, 2016.

248. Oles.M.Smalansky, Bettiem.Smalansky, The USSR and Iraq: the soviet Quest for influence, London, 1991.

248. Jonthon C.Esty, Kissinger's strategy in the Iraqi Kurdish rebellion of 1972-75: false start or foundation of American Kurdish Portnership?, Yale University, 2017.

248. Kurds Betrayed, New York Times, March 12 1975.

248. 70.000 Kurds Flee to Iran From Iraqi offensive, New Yourk, Aug 31,1974.

248. Eric Pace, Iran Reported offerining to Kurds from Iraq, New York Times, March, 12, 1975.

248. Karwan Salih Waisy, The Iraqi Kurdish Density after the Kurdish Movement collapsed in March 1975, International Journal of Sience and Research (IJSR), Volume 4, Issue 2, Febrauray 2015.

Abstract

Iraq's oil policy underwent radical changes, progressing through stages until 1972 when Iraq issued a decision to nationalize oil. This letter aims to analyze the Kurdistan Democratic Party's stance on Iraq's oil policy from the 1958 coup to the Algiers Agreement in 1975. Notably, the party's role in advocating for the legitimate rights of the Kurdish people impacted subsequent stages. The study, grounded in historical events, employs a scientific and academic approach to illuminate the party's position on Iraq's oil policy and its influence on relations between the Iraqi government and the Kurdish liberation movement.

The thesis comprises an introduction, three chapters, a conclusion, appendices, and a list of sources. The introduction provides a historical overview of oil exploration in Iraq, oil company arrivals, agreements, and production development stages. Chapter one (1958-1963) delves into key oil developments, including government negotiations with oil companies, Law No. (80) of 1961, and the Ain Zala oil field attack in 1962 by the Kurdistan Democratic Party.

Chapter two (1963-1970) explores the party's stance on

government-oil company negotiations, its position on Law No. (93) of 1967, and the motives behind attacking Kirkuk oil fields in 1963. Chapter three (1970-1975) examines the party's views on Iraq's oil policy during these years, its demands in oil negotiations, alignment with the 1972 nationalization decision, and the subsequent impact on relations with Iraqi governments. The study draws on diverse sources in various languages, including official newspapers, publications, Kurdish and Arabic books, biographies, and scientific research, with a focus on newspapers like Al-Takhi and Khabat, crucial for understanding the Kurdistan Democratic Party's official positions.

The study also examined official publications from Iraqi governments, including those from ministries and the official newspaper (Al-Waqa'i al-Iraqi). Historical books, particularly Kurdish and Arabic ones, played a crucial role. Notably, Masoud Barzani's three-volume book, "Barzani and the Kurdish Liberation Movement," offered significant insights, given Barzani's proximity to the events. Other valuable sources included (Sabriya Jarjis Abdul Rahman Al-Imakani)'s book "Fraternity," (Farhad Muhammad Ahmed)'s study on "Khabat (The Struggle) Newspaper 1959-1961," (Ahmed Sajer Jassim Al-Dulaimi)'s work on "Oil Politics in Iraq during the Arafid Rule," and (Dr. Rizkar)'s "The Epic of Ain Zala in the Memory of the Peshmerga."

The study also drew from academic dissertations, such as (Taha Khalaf Muhammad al-Jubouri)'s on the "position of political parties and national forces on the oil issue in Iraq 1951-1968" and (Safa Kazem Abbas)'s on "The nationalization of Iraqi oil 1972-1975." Personal interviews were a key source, especially due to historical information gaps. Interviews with individuals closely connected to the events provided valuable insights. The research faced challenges, notably the lack of a dedicated document storage facility in Kurdistan. Despite the difficulties, the study aims to offer a useful contribution, recognizing the possibility of errors and omissions inherent in any undertaking, and relying on the hope for divine success.

ناسنامه‌ی دهسته

پروژه‌ی دهسته‌ی ئینسـکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، له پیناو ناساندن، کۆکردنه‌وه، به دیکۆمێنتکردن و بلاوکردنه‌وه‌ی میژووێ پر له سه‌روه‌ریی کار و خه‌باتی پارتی دیموکراتی کوردستان، له‌سه‌ر پیش‌نیازی ریزدار مه‌سرور بارزانی، له‌سالی ٢٠١٤ دامه‌زراوه.

ئهم به‌ره‌مه‌ی به‌رده‌ستی به‌ریزان به‌شیکه له‌هه‌ول و ئامانجه‌کانی ئهم پروژه‌یه.

